СБОРНИКЪ

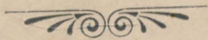
СТАТЕЙ И МАТЕРІАЛОВЪ ПО ИСТОРІИ ЮГО-ЗАПАДНОЙ РОССІИ,

ИЗДАВАЕМЫЙ

КОММИССІЕЙ ДЛЯ РАЗБОРА ДРЕВНИХЪ АКТОВЪ,

состоящей при Кіевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ Генералъ-Губернаторѣ.

ВЫПУСКЪ I-й.

КІЕВЪ.
Типографія Акц. о-ва Н. Т. Корчакъ-Новицкаго, Меринговская ул., № 6.
1911.

Члены и сотрудники Кіевской Коммиссіи для разбора древнихъ актовъ, занимаясь подборомъ и обработкою матеріала для главнаго изданія Коммиссіи—Архива Юго-Западной России, нерѣдко встрѣчаютъ такіе акты и памятники старины, которые хотя и заслуживали бы изданія, но не подходятъ подъ установленныя рубрики Архива. Равнымъ образомъ лицамъ, занимающимся исторіею Западной Россіи, иногда приходится разрѣшать вопросы на основаніи документовъ, не подлежащихъ изданію въ Архивѣ. Въ виду этого Коммиссія рѣшила издавать, параллельно съ Архивомъ Юго-Западной Россіи, Сборникъ отдѣльныхъ статей и матеріаловъ, который долженъ имѣть характеръ повременнаго, но не срочнаго изданія. Кромѣ того Сборникъ долженъ служить лѣтописью занятій Коммиссіи, заключая въ себѣ ежегодные отчеты и другія замѣтки о дѣятельности послѣдній. Так. образ. это изданіе имѣетъ слѣд. рубрики: 1) часть оффиціальную, 2) статьи по исторіи Западной Россіи, 3) матеріалы, относящіеся къ этой исторіи, и 4) смѣсь.

Настоящая книга представляетъ первый выпускъ такого Сборника.

СОДЕРЖАНІЕ.

I. Изслѣдованія.

I. Формы крестьянскаго землевладѣнія въ Западной Россіи XVI вѣка.—Проф. *М. Ф. Владимірскаго-Буданова* 1—24

II. Іосифъ Верещинскій, бискупъ кіевскій (1540—1598). Его жизнь и литературная дѣятельность.—Чл. Ком. *А. В. Стороженка* . . . . 1—68

II. Матеріалы.

I. Документы эпохи Богдана Хмельницкаго, извлеч. изъ Москов. Глав. Арх. Мин. иностр. дѣлъ и М. Арх. М. юстиціи.—Сообщилъ Чл. Ком. *И. М. Каманинъ* . 25—117

II. Донесеніе Варлаама Ясинскаго, Ѳеодосія Углицкаго и др. гетм. Самойловичу о результатахъ ревизіи драгоцѣнностей Михайловскаго монастыря 1683 г. Сообщилъ *М. И. Лилеевъ* . . . . 118—120

III. Сочиненія Іосифа Верещинскаго. Сообщилъ *А. В. Стороженко*:

1) 1590 г. Droga Pewna . . . . . 1—34

2) 1592 г. Exitarz . . . . . . 35—137

3) 1594 г. Pobudka . . . . . . 139—171

III. Лѣтопись занятій Коммиссіи.

I. Свѣдѣнія о дѣятельности Коммиссіи для разбора древнихъ актовъ . . . . 1—20

II. Систематическій перечень изданій Коммиссіи для разбора древнихъ актовъ (съ 1845—1910) . . . 21—31

III. Нынѣшній составъ Коммиссіи . . . 32—33

IV. Прежній составъ Коммиссіи . . . . 33—37

Формы крестьянскаго землевладѣнія въ Западной Россіи XVI вѣка.

Нѣсколько лѣтъ тому назадъ мною было напечатано изслѣдованіе о крестьянскомъ землевладѣніи въ Западной Россіи до полов. XVI в. [1]), и тогда же въ другомъ изданіи—дополненіе къ нему: „Формы крестьянскаго землевладѣнія въ литовско-русскомъ государствѣ XVI в.“ [2]). Но послѣднее осталось незаконченнымъ: въ немъ указаны лишь основныя общія формы, свойственныя не одному Литовско-русскому государству, но также и государству Московскому, а именно: волость, село и дворища; послѣднія, т. е. дворища хотя и признаются иногда особенностію Западной Россіи, но въ сущности ничѣмъ не разнятся отъ печищъ и складническихъ деревень сѣверной Россіи. Другой рядъ формъ крестьянскаго землевладѣнія, параллельный сейчасъ указанному, остался тогда незатронутымъ. Между тѣмъ въ этихъ другихъ формахъ въ особенности ясенъ повинностный характеръ общинъ; что̀ даетъ возможность вѣрнѣе и всестороннѣе обсудить спорный вопросъ о происхожденіи и характерѣ древне-русскихъ земельныхъ общинъ, т. е. вопросъ о томъ—были ли эти общины продуктомъ фискальныхъ (довольно позднихъ) мѣръ правительства. Уже и прежде (при обозрѣніи системы дворищъ) мы указывали вліяніе повинностнаго характера на древнія—естественныя

---

1) Чтенія въ ист. общ. Нест. лѣт. Кн. VII, 1893.

2) Кіев. Сбор. 1892 г.

формы совладѣнія, говорили о томъ, какъ измѣнялся видъ дворищъ, когда эти послѣднія замѣнялись „службами“. Но повинностное значеніе въ особенности ясно въ другихъ формахъ общежитія, о которыхъ тогда было не договорено.

Считаемъ нелишнимъ докончить рѣчь, начатую давно, объ этомъ предметѣ, имѣя въ виду исключительно историческій, научный интересъ.

Вторая серія формъ, о которыхъ будемъ говорить теперь, основана на численной (математической) системѣ общественныхъ союзовъ, столь распространенной у всѣхъ древнихъ народовъ, начиная съ римскихъ центурій и проходя по древне-германскимъ сотнямъ—центенамъ. Какъ извѣстно, древній строй общества слагался по тремъ началамъ: родовому, территоріальному и численному. Нѣтъ ни одного общества, которое бы было построено по одному изъ этихъ началъ исключительно; но при этомъ территоріальныя, родовыя и численныя формы общества стояли не рядомъ, а покрывали одна другую. Всѣ онѣ древняго естественнаго происхожденія. А потому численный (математическій) характеръ общинъ отнюдь не указываетъ тѣмъ самымъ на позднее искусственное созданіе ихъ.

Не забѣгая впередъ, предоставимъ рѣшеніе дѣла нижеслѣдующимъ фактическимъ даннымъ, касающимся главн. обр. имущественныхъ правъ.

Во внутреннихъ областяхъ Литовскаго государства въ XVI вѣкѣ къ имущественнымъ отношеніямъ крестьянъ ближе, чѣмъ волость, стоятъ подраздѣленія ея разныхъ наименованій.

1. Въ государственныхъ владѣніяхъ крестьяне по роду повинностей и занятій раздѣлялись на земледѣльцевъ (тяглыхъ, чиншевыхъ и данныхъ) и *ремесленниковъ*; эти послѣдніе жили обыкновенно близъ центральнаго поселенія (каковы: санники, муралн, дойлиды, колесники и т. д.); хотя и они занимались земледѣліемъ и владѣли землею на общихъ основаніяхъ, но характеръ ихъ повинностей былъ другой; они въ замѣнъ тягла и платежей, обязаны были доставлять на замокъ или дворъ вел. князя опредѣленное чи-

сло произведеній своего ремесла, или совершать въ пользу замка извѣстное количество работъ. Люди каждаго изъ такихъ ремеслъ составляли общество, именуемое *сотнею*[1]) и управляемое сотникомъ. Имуществами своими они владѣли подъ условіемъ отправленія службы, а потому переходъ этихъ имуществъ по сдѣлкамъ, или по наслѣдству, подлежалъ надзору общинныхъ властей (а затѣмъ и государственныхъ): продавшій санницкую землю долженъ представить гарантію, что остальнаго его имущества хватитъ для надлежащаго отправленія санницкой службы. Купившій колесницкую землю долженъ быть обязанъ отправлять колесницкую службу. Наслѣдникъ долженъ научиться родовому ремеслу, чтобы получить утвержденіе въ правахъ наслѣдства.

Въ виду такого характера ремесленныхъ сотенъ можно-бы подумать, что эта форма не имѣетъ территоріальнаго характера и слѣдов. и прямого отношенія къ землевладѣнію. Но это не такъ: ремесленники одного общества занимали участки земли въ одномъ пунктѣ (не вдали отъ замка) и составляли территоріальныя общины (подобно древне-московскимъ сотнямъ), и потому всѣ явленія общиннаго быта, которыя можно наблюдать въ дворищахъ и селахъ могли имѣть мѣсто и здѣсь.

Иногда сотни имѣли чисто территоріальный характеръ, заключая въ себѣ въ такомъ случаѣ уже не ремесленниковъ, а просто крестьянъ; такъ въ Городенскомъ пов. находимъ „Сѣницкое *сотництво*“ [2]).

2. Но подраздѣленіями собственно—волостными были *сорокй* и *недѣли*.

Сорокъ—несомнѣнно было бытовое и древнѣйшее наименованіе этихъ общинъ; поэтому, хотя терминъ „сорокъ“ мы находимъ только въ актахъ Гродненскаго повѣта, но отнюдь нельзя считать эту форму

---

[1]) Ак. Вил. Ком. XVII, №914 (сотникъ—конюшій), № 157 (колесницкій), № 195 (санницкій).

[2]) Ibid. XVII, № 357.

исключительно—мѣстною. Имена сорокóвъ заимствуются частію отъ территоріи; напр. (въ Гродненскомъ пов.); Бобренскій, Туровскій, Снарскій и т. д.; но б. ч. отъ именъ лицъ, поставленныхъ когда-то въ управленіе общинами: Бѣлчинъ, Богушовъ, Демидскій, Матѣевъ, Мелешковъ, Юшковъ и проч. [1]).

Правители сорокóвъ—„сорочники" избирались изъ числа мѣстныхъ жителей и иногда оставались въ этихъ должностяхъ весьма продолжительное время (до 30 л. и больше); иногда званіе это передавалось отъ отца къ сыну.—Въ тѣхъ случаяхъ, когда сотни имѣли территоріальное значеніе, понятія сотни и сорокá сливались и начальникъ сорокá называется сотникомъ; такъ крестьянинъ Бобренскаго сорокá (Гродн. пов.) жаловался (въ 1540 г.) на другого крестьянина о невыдѣлѣ наслѣдственнаго сѣнокоса; староста приказалъ „Николаю сотнику, чтобы онъ съ другими сорочниками произвелъ дознаніе" [2]). Въ числѣ гродненскихъ сороковъ одинъ называется Сотниковымъ [3]).

Жители извѣстнаго сорокà, тоже называемые сорочниками, собираются въ сходки или копы для рѣшенія споровъ по имуществу между своими сочленами, для раздѣла имуществъ и проч.

3. Сороки, какъ общины территоріальныя, стоятъ въ непосредственномъ соотношеніи съ „*недѣлями*", составляя подраздѣленіе этихъ послѣднихъ; такъ въ одномъ случаѣ въ томъ-же Гродненск. пов. (въ 1541) заявленъ искъ „на подданныхъ господарскихъ Новой недѣли Бобренскаго сорока" [4]). Упоминаются также крестьяне Новой недѣли Снарскаго сорокà [5]) и Добкова сорокà той же недѣли [6]).

---

[1]) См. А. Вил. Ком. XVII passim.
[2]) Ibid. XVII, № 367.
[3]) Ibid. № 59.
[4]) Ibid. XVII, № 48, 881.
[5]) Ibid. № 75.
[6]) Ibid. № 497.

Недѣля составляетъ подраздѣленіе волости, напр. въ Мозырскомъ повѣтѣ (по люстраціи 1552 г.[1]). Какъ городская община (г. Мозырь) дѣлится на „недѣли", такъ и сельскія волости состоятъ каждая изъ нѣсколькихъ „недѣль", заключающихъ въ себѣ большее или меньшее количество селъ; а именно: въ волости Мозырской недѣли: Ипская (6 селъ), Богушицкая (3 села), Домановицкая (6 селъ), Айтючицкая (5 селъ), Загальская (3 села), Скриголовская (2 села). Въ волости Бчицкой: недѣля Лучицкая (2 села), Багриновская (3 села), Волосовская (1 с.), Сковишинская (7 селъ), Рудобельская (1 с.), Сокирицкая (1 село). Итакъ въ цѣломъ повѣтѣ двѣ волости, изъ которыхъ въ каждой по 6 недѣль.—Большая часть упомянутыхъ недѣль носитъ наименованіе отъ главнаго села; напр. Багриновская отъ с. Багриновичи, Лучицкая отъ с. Лучинцы и т. д. Но нѣкоторыя недѣли не имѣютъ соотвѣтствующихъ наименованій въ именахъ селъ, ихъ составляющихъ; таковы: недѣля Ипская, (въ Мозыр. волости) и Сковишинская (въ Бчицкой).

Нѣкоторыя недѣли въ значительной степени изолируются отъ волости; имѣютъ своего отдѣльнаго старца (нед. Рудобельская) и даже иногда называются волостью; напр. въ той-же недѣлѣ крестьяне, по отправленію извѣстныхъ повинностей и взносу платежей, пользовались такою привилегіею: „а намѣсникъ тежъ на волость не възежчалъ", т. е. намѣстникъ правителя повѣта не имѣлъ права въѣзжать въ эту волость для сборовъ и производства суда и требовать на это время содержанія себѣ. Между тѣмъ эта „волость" состоитъ изъ одной недѣли, а недѣля изъ одного (большого) села. Вообще въ Бчицкой волости повинности располагаются по „недѣлямъ"; такъ въ недѣлѣ Лучицкой хотя два села, но оба разсматриваются вмѣстѣ, какъ одна община; съ цѣлой общины берется за тивунщину, за данничее и ловчее (кадь меду), за бобры и за куницы. О количествѣ податей община имѣетъ особую „уставу господарскую". Цѣлая община владѣетъ землею—семью пустошами, изъ

---

[1]) Арх. Ю. З. Р. ч. VII, I. № LXXXV.

которыхъ за одну уплачиваетъ копу грошей, а за другую 2 камня меду.—Сельская община и недѣля сливаются также въ недѣлѣ Волосовской (до 95 хозяевъ), Рудобельской (одно село Рудня Бѣлки) и Сокирицкой (одно село Секиричи); въ Сковишинской недѣлѣ хотя 7 селъ, но всѣ они представляютъ одну общину съ общими повинностями. Подобно тому, какъ сотни состоятъ въ соотношеніи съ сороками, точно также и недѣли имѣютъ связь съ сотнями; такъ въ Гродненской находимъ „сотника Новой недѣли“[1]).

4. Наименованіе—сотня встрѣчаемъ въ актахъ многихъ частей государства; наименованіе „недѣля“ въ Гродненской, Кіевской и другихъ областяхъ; названіе „сорокъ“—только въ Гродненской. Въ Пинскомъ и Клецкомъ повѣтахъ находимъ раздѣленіе волостей на *десятки*. Здѣсь находимъ центральный десятокъ, называемый „волостнымъ“[2]), и затѣмъ десятки, называемые по главной территоріи части волости: Черничицкій[3]), Сеневскій[4]), Малевскій[5]), Сухлицкій[6]), Тетеровскій[7]), Канюскій[8]).

Районъ десятка обнимаетъ обыкновенно нѣсколько селъ, иногда „дворъ“ (центральное хозяйственное мѣсто управленія); такъ при описаніи двора Тетеровскаго замѣчено, что въ этомъ дворѣ былъ одинъ десятникъ съ селами, принадлежащими къ нему[9]); при описаніи двора Сеневскаго сказано, что къ этому двору былъ десятникъ одинъ въ с. „Глубочѣ, вмѣстѣ съ островами и селами, къ нему прилежащими“[10]). Иногда районъ десятка именуется „волостью“; такъ при спорѣ о сѣнокосахъ села Тучи между крестьянами и зе-

---

[1]) Ак. Вил. Ком. XII, № 611.
[2]) Писц. кн. Фальчев., стр. 509, 511 и др.
[3]) Ibid. стр. 278, 320, 332 и др.
[4]) Ibid. 560.
[5]) Ibid. 522.
[6]) Ibid. 522.
[7]) Ibid. 496.
[8]) Ibid. 513, 532 и пр.
[9]) Ibid. стр. 496.
[10]) Ibid. стр. 475.

млевладѣльцемъ Войною Григиновичемъ, послѣдній „далъ показаніе предъ нами (ревизоромъ) и волостью Сеневскою“ [1]). Эта волость Сеневская есть громада десятка Сеневскаго, который впрочемъ обнималъ всю территорію „двора“ Сеневскаго.

Этотъ примѣръ указываетъ, что десятокъ не есть только административная единица, что напротивъ жители десятка составляютъ общество, вѣдающее, между прочимъ, поземельныя отношенія жителей десятка и въ частности защищающее крестьянскія владѣнія отъ захвата частныхъ владѣльцевъ. Отсюда-же можно заключить, что десятокъ есть общество самоуправляющееся. Управленіе находится частію въ рукахъ народныхъ сходокъ („громады“), какъ видно изъ сейчасъ приведеннаго примѣра, частію въ рукахъ правителя десятка, который обыкновенно называется десятникомъ, но иногда „старцемъ“, какъ и представитель волости; напр. упоминается десятокъ старца Сухлинскаго и также волостного [2]); впрочемъ можетъ быть въ этомъ случаѣ разумѣется волостной старецъ, который въ то же время управлялъ центральнымъ волостнымъ десяткомъ. Власть десятниковъ, какъ и сорочниковъ и старцевъ, относилась только къ тяглому крестьянскому населенію, чѣмъ она совершенно отдѣляется отъ юрисдикціи хозяйственныхъ правителей, „державцевъ“, которымъ поручалось отъ князей и пановъ хозяйственное управленіе въ ихъ дворахъ. Въ число управляемыхъ общинными органами не входила так. обр. невольная челядь, населявшая „дворы“ и работавшая на частныхъ имуществахъ князя, или пана. Если районъ десятка совпадалъ съ территоріею двора, то десятникъ жилъ не во дворѣ, а въ центральномъ селѣ этого участка [3]).

Переходя къ вопросу о значеніи всѣхъ указанныхъ 4-хъ формъ въ сферѣ имущественныхъ отношеній, мы не беремся утверждать за ними значеніе цѣльныхъ поземельныхъ общинъ. Акты указыва-

---

[1]) Писц. кн. Фальчев. стр. 487.
[2]) Ibid. стр. 522.
[3]) Ibid. стр. 475.

ють, что земельными участками среди сотенъ, сорокòвъ, недѣль и десятковъ владѣли потомственно отдѣльныя дворища и даже семейства. Лишь иногда документы наводятъ на мысль, что и названныя общины могли быть совладѣльцами нѣкоторыхъ частей поземельныхъ участковъ; такъ (въ 1540 г.) была подана Гродпен. старостѣ жалоба подданными господарскими Бобренскаго сорокà—Павломъ Норвидовичемъ, Милошемъ Михновичемъ, Станусомъ Ондровичемъ и другими потужниками ихъ о томъ, что управитель сосѣдняго имѣнія кн. Коширскаго, нѣкто Москвитинъ „наѣхавши силою и гвалтомъ съ рогатинами и сагайдаками *на собственную сѣножать нашу*, насъ двадцать человѣкъ перебилъ...., а шестерыхъ на смерть забилъ“. Здѣсь совладѣльцами сѣнокоса оказываются по крайней мѣрѣ 26 чел.; а такъ какъ въ актѣ они обозначены только крестьянами Бобренскаго сорокà, то можно подумать, что сѣнокосъ составлялъ собственность всей этой общины.

Выше былъ представленъ примѣръ „недѣли“, владѣющей „пустошами“, т. е. землями, оставшимися за выходомъ крестьянъ. На предметы этого рода (пустоши, сѣнокосы, лѣса и воды) очевидно община имѣетъ непосредственныя права.

Относительно земель, занятыхъ крестьянами, въ отдѣльности (т. е. по дворищамъ и семействамъ) мы, на основаніи большого количества актовъ, утверждаемъ, что представители и члены сотенъ, сорокòвъ, недѣль и десятковъ имѣли другое, не столь непосредственное, но очень важное значеніе въ имущественныхъ отношеніяхъ крестьянъ, а именно: община и ея представители наблюдали и охраняли права дворищнаго и семейнаго владѣнія при переходѣ имуществъ по наслѣдственному преемству, по договорамъ и при занятіи вновь земли внутри общины; напр. въ 1540 г. къ Гродпен. подстаростѣ явился сотникъ колесницкій „съ бывшимъ колесникомъ и дѣтиною“ (малолѣтнимъ), заявляя, что этимъ послѣднимъ двумъ принадлежитъ право наслѣдства на оставшееся послѣ умершаго родственника ихъ, именно право на 3-ю часть службы; судья утвер-

дилъ это право за ними [1]). Равн. обр. тогда-же и тамъ-же явился къ подстаростѣ санникъ господарскій съ сотникомъ санницкимъ, прося объ утвержденіи за нимъ его отчизной земли, оставшейся послѣ смерти отца его. Судья спросилъ сотника: дѣйствительно-ли проситель отчичъ той земли и можетъ ли дать по себѣ поруку, что будетъ исправлять санницкую службу? Послѣ утвердительнаго заявленія сотника, судья призналъ за просителемъ право наслѣдства [2]).

Въ частности въ Гродненн. повѣтѣ по сорокамъ собирались *копы*, на которыхъ разсматривались имущественные споры крестьянъ, опредѣлялся повинностный характеръ ихъ и производился дѣлежъ ихъ. Нижеслѣдующіе факты приводятся въ доказательство этого: въ 1540 г. является истицею крестьянка Бобренскаго сорока Кахна Юхнева со своими дѣтьми, и отвѣтчицею Зохна Петрова того-же сорока. Истица заявила, что отвѣтчица выпросила себѣ у господаря его милости (короля) всю землю Семеновщину на одну службу; но мужъ истицы имѣлъ право наслѣдства (,,близкость'') на третью часть этой земли и, возвративъ отвѣтчицѣ третью часть ея издержекъ (,,накладовъ''), которые она на ту землю наложила, получилъ отъ нея эту третью часть которую и завѣщалъ (,,отписалъ'') своей женѣ; а теперь когда истица овдовѣла, отвѣтчица не дозволяетъ ей пользоваться ея частью. Отвѣтчица объяснила слѣд: ,,когда я была вдовою послѣ смерти мужа своего и жила на отчинѣ мужа, то *сорочники ту землю—отчину мужа моего на двѣ службы и на двѣ дяклы раздѣлили;* тогда я, не имѣя возможности съ одной земли служить двухъ службъ, сошла было съ той земли прочь, а потомъ ходила къ господарю его милости, бьючи челомъ, чтобы его милость оставилъ меня по старому при одной службѣ; государь приказалъ Юр. Ник. Радивилу, тогдашнему старостѣ Городенскому, развѣдать о томъ. Староста выслалъ ключника своего на ту землю и онъ вполнѣ удостовѣрился отъ сорочниковъ и отъ людей суме-

---

[1]) Ак. Вил. Ком. XVII, № 157.
[2]) ibid. XVII, № 195.

жниковъ, что съ той земли была одна служба, но что ее сорочники поделили на две службы и на две дяклы. Согласно такому показанію сорочниковъ и сумежниковъ, Радивилъ оставилъ Зохну при той земле на одной службе и далъ на то свой листъ. После того некто Козакъ и (мужъ истицы) Юхно просили меня (говоритъ ответчица), чтобы я ихъ припустила къ двумъ частямъ той земли, соглашаясь вернуть мне мои „наклады"; и действительно Козакъ за часть накладовъ моихъ мне поклопы грошей заплатилъ, и я ему уступила 3-ю часть той земли, а Юхно—мужъ Кахны накладовъ моихъ не возвратилъ и я ему земли не уступила". Судья нашелъ правою ответчицу на след. основаніяхъ: а) мужъ истицы сделалъ распоряженіе о земле, которая ему не принадлежала; б) дети его еще несовершеннолетнія. Но судья, оставляя землю во владеніи ответчицы, не отвергалъ правъ наследства на эту землю детей Юхна, и когда достигнутъ совершеннолетія, тогда могутъ искать своихъ правъ наследства судомъ [1]),

Выписанный примеръ свидетельствуетъ о совмещеніи правъ частнаго лица, общины и государства.

Община (которая въ данномъ случае насъ интересуетъ преимущественно) именіетъ наименьшія права; именно „мужи сорочники" могли только поделить одну и ту-же землю на две службы, т. е. обременить ее двойными налогами, оставляя однако во владеніи того-же лица; так. обр. община сохранила на этихъ земляхъ более государственно-административное, чемъ частно-хозяйственное значеніе. Однако одного такого действія общины было достаточно, чтобы наследственная владелица крестьянскаго участка бросила его и ушла прочь; приходилось заносить жалобу высшей государственной власти, чтобы решеніе общины было уничтожено.

При другомъ случае, именно въ 1539 г. сент. 8, господарскій человекъ Городенскаго повета Хилимонъ Лидинъ жаловался на свою мать Луцу, что она на ихъ собственной отчизне каждый годъ сеетъ

---

[1]) Ак. Вил. Ком. XVII, № 274.

„на бочку поля“ (т. е. засѣваетъ въ свою пользу пространство, на которомъ помѣщается бочка сѣмянъ), между тѣмъ земля ихъ малая, а съ ней нужно службу служить; сверхъ того на ту-же землю пришелъ дядковичъ (двоюродный братъ) ихъ и хочетъ имѣть часть на той-же землѣ, такъ что при такихъ обстоятельствахъ они не могутъ служить службы.“ Отвѣчая на это, мать истца говорила: „уже меня съ тремя сынами моими *мужи дѣлили и приказали каждому изъ трехъ сыновей моихъ давать мнѣ по копѣ;* но они не хотѣли исполнить этого рѣшенія мужей и давать мнѣ по три копы жита въ годъ; тогда мужи приказали имъ давать мнѣ на „присѣванье“ (на засѣвъ) по бочкѣ поля на каждый годъ. Два другихъ сына ея объявили: „мы уступаемъ матери нашей по бочкѣ поля на каждый годъ, но лишь одинъ братъ нашъ Хилимонъ не хочетъ ей уступить“: Судья принявъ во вниманіе, что „матери ихъ на старости лѣтъ волочиться не годится“, и имѣя въ виду раздѣлъ, совершенный, мужами“, оставилъ отвѣтчицу при ея правахъ [1]). Въ этомъ примѣрѣ роль общинъ въ поземельныхъ отношеніяхъ членовъ, повидимому сводится къ простому *судебному* разбирательству ихъ; но основаніе этого права было, несомнѣнно, частное; разбирательство копы отнюдь не можетъ быть названо судебнымъ въ нашемъ смыслѣ слова. Это можно видѣть при слѣд. примѣрахъ: іюля 21-го, 1539 г. жаловалась подданная господарская Коробчина сорока Алексѣева Гопидовичъ на пасынка своего Сенка о пользованіи частію земли, оставленной мужемъ истицы и отцомъ отвѣтчика. По увѣренію пасынка отецъ „отказалъ“ ему 3-ю часть этой земли; а по показанію мачихи—не отказывалъ; она сама, имѣя своихъ 4-хъ сыновей отъ того-же отца, допускаетъ пользованіе для всѣхъ ихъ въ равныхъ частяхъ, т. е. для каждаго въ 5-й части. Возражая на это, пасынокъ говорилъ слѣд.: „отецъ мой, „*собравши копу людей добрыхъ, учинилъ со мной разсчетъ* („рахунокъ“) еще при жизни своей и мнѣ 3-ю часть полей своихъ отказалъ“. Стороны сослались на

---

[1]) Ак. Вил. Ком. XVII, № 98.

одного изъ свидѣтелей этого разсчета; свидѣтель показалъ, что наслѣдователь, дѣйствительно, „чинилъ разсчетъ съ своимъ сыномъ, и какъ статокъ—животину, такъ и овецъ, свиней мы дѣлили между ними", но что полей никакихъ ему отецъ не отказалъ. Дѣло окончилось въ пользу мачихи [1]).

Вмѣшательство общины въ имущественныя отношенія своихъ членовъ видно также изъ слѣд. случая. Іюля 7-го, 1539 г. жаловалась вдова—крестьянина Новой недѣли на братьевъ своего мужа, которые, по смерти мужа ея, не хотятъ выдать ей ея статки и выгоняютъ изъ дому вонъ. Деверья ея, отвѣчая, говорили такъ: „мы ее изъ дома не гонимъ; что-же касается до ея имущества, то мы на то *два раза копу собирали, и что нашла копа, то мы ей отъ всего имущества* брата нашего *выдѣлили* и ей отдали". Вопросъ заключался лишь въ томъ, что она желаетъ принять примака (т. е. ввести новаго мужа) въ тотъ-же домъ; отвѣтчики сомнѣвались, дозволитъ-ли ей то „панъ" (мѣстный староста). Судья перенесъ дѣло къ пану; но въ назначенный срокъ истица не явилась [2]).

Два послѣдніе примѣра рѣшенія имущественныхъ вопросовъ копою интересны въ томъ отношеніи, что въ обоихъ, особенно въ первомъ не видно никакой жалобы ни съ чьей стороны: отецъ, дѣлая свое распоряженіе имуществомъ въ пользу сына, дѣлаетъ его въ присутствіи копы и съ ея участія; деверья, дѣлая разсчетъ со снохою, собираютъ копу, и собираютъ именно они, а не сноха, считающая себя обиженною.

Во всѣхъ приведенныхъ примѣрахъ, кромѣ перваго, дѣйствующею является *копа*, безъ опредѣленія ея предѣловъ; т. е. не указывается было-ли то собраніе жителей одного села, или нѣсколькихъ сосѣднихъ селъ. Какъ извѣстно, копа есть понятіе дѣйствительно неопредѣленное по объему; иногда составъ ея опредѣлялся фактомъ, вызвавшимъ созывъ копы, напр. по дѣламъ уголовнымъ,

---

[1]) Ак. Вил. Ком. XVII, № 48.

[2]) Ibid. № 32.

если обвинитель жилъ въ одномъ селѣ, а обвиняемый въ другомъ, то составлялась копа изъ обоихъ селъ,—въ противномъ случаѣ изъ одного. Въ дѣлахъ-же имущественныхъ копа должна была имѣть болѣе опредѣленности; она должна была состоять изъ тѣхъ людей, которые обязаны были круговою отвѣтственностью по отбыванію повинностей со своихъ имуществъ. Вотъ почему мы считаемъ себя въ правѣ распространить указаніе перваго изъ вышеприведенныхъ примѣровъ на всѣ послѣдующіе, т. е. полагаемъ, что на упомянутыхъ копахъ собираются мужи—сорочники. Въ подтвержденіе этого можемъ привести еще примѣръ: въ 1541 году спорили между собою предъ Гродненскимъ судомъ крестьянинъ Бѣльчина сорока со своимъ двоюроднымъ братомъ—крестьяниномъ того-же сорока о выдѣлѣ вторымъ первому третьей части усадьбы; судья приказалъ разсмотрѣть это дѣло мужамъ Бѣльчина сорока, именно четыремъ, поименно назначеннымъ. Мужи „досмотрѣли о томъ и такъ донесли судьѣ: по суду оказалось („съ права значилося“), что истецъ потерялъ свое право на хоромы, которые ему могли достаться, потому что по людямъ волочился“. Судья рѣшилъ согласно съ приговоромъ мужей („водлугъ тыхъ мужей“). Слѣдуетъ думать, что и во всѣхъ другихъ случаяхъ тяжбъ объ имуществѣ, копы для рѣшенія дѣла составлялись изъ сорочниковъ, или членовъ другихъ (3-хъ) формъ общинъ, которые отвѣчали за исправность въ исполненіи повинностей съ имуществъ своихъ сочленовъ.

Вотъ тѣ немногія черты значенія численныхъ (и въ тоже время) территоріальныхъ общинъ въ западной Россіи, какія намъ удалось собрать. Сравнивая ихъ съ извѣстнымъ и установленнымъ значеніемъ сѣверно-русскихъ общинъ находимъ, что хотя здѣсь—на западѣ повторяются тѣ же основныя формы ихъ, но дополняются другими, которыя хотя и существовали на сѣверѣ, но давно потеряли тамъ имущественное значеніе и сохранили лишь административное.

Представленные выше факты даютъ нѣкоторую возможность сдѣлать выводы и *о происхожденіи такихъ общинъ*, т. е. о томъ вопросѣ, который былъ поставленъ нами въ началѣ: были ли онѣ

образованы искусственно вліяніемъ государственной системы повинностей, или составляютъ естественное, бытовое явленіе.

На первый отвѣтъ, повидимому, наводятъ самыя наименованія такихъ общинъ. Все населеніе было подѣлено на сотни, десятки и сороки для равномѣрнаго взысканія налоговъ и отправленія натуральныхъ повинностей. Дѣятельность общинныхъ властей обнаруживается преимущественно тогда, когда возникаетъ вопросъ: въ состояніи ли такой-то членъ общины отправлять службу со своего участка, или наоборотъ—на него можно накинуть добавочную службу. Поэтому дѣла, рѣшаемыя общиною, касаются главн. обр. дѣлежа имущества между наслѣдниками. Вообще повинностное значеніе такихъ общинъ несомнѣнно.

Однакожъ этимъ отнюдь не рѣшается вопросъ о ихъ происхожденіи: устроило ли ихъ государство для своихъ финансовыхъ цѣлей или оно распредѣлило свои повинностныя требованія по готовымъ—бытовымъ единицамъ (и тѣмъ. конечно, видоизмѣнило ихъ первобытный характеръ)?

Прежде всего надо утвердительно сказать, что первоначальное устройство численныхъ общинъ не можетъ быть отнесено къ XVI, XV, или XIV вѣкамъ, вообще ко времени Литовскаго владычества. Мы находимъ ихъ въ памятникахъ той же мѣстности Западной Россіи, относящихся къ XIII в., т. е. къ Рюриковской эпохѣ.—Волынскій князь Мстиславъ въ 1294 г. наказалъ жителей Берестейской земли наложеніемъ на нихъ такой дани за измѣну „со *ста* по двѣ лукнѣ меду, по 2 овцѣ, по 15 десятковъ лну, а по 100 хлѣба, а по 5 цебровъ овса, а по 5 цебровъ ржи, а по 20 куровъ,—а по толку со всякаго *ста*, а на горожанѣхъ 4 гривны купъ". Такимъ обр. и въ XIII в. предъ нами является та же „сотня" съ такимъ же повинностнымъ характеромъ, какъ и въ XVI в.; эта форма общины обнимаетъ все сельское населеніе, но не горожанъ, которые выступаютъ одною цѣльною общиною.

Если мы еще подвинемся дальше въ глубь древности, то найдемъ, что въ X, XI и XII вв. сотенное дѣленіе общества обнимало

все населеніе государства; такъ по уставу о мостовыхъ, приложенному къ Русской Правдѣ, В. Новгородъ дѣлился на 10 сотенъ. Думать надобно, что и всѣ прочіе города и ихъ земли строились по той же численной системѣ, ибо единственныя власти, которыхъ приглашалъ къ себѣ Владиміръ св. для пировъ и совѣтовъ были *сотскіе* и *десятскіе*; высшій сановникъ государства именовался *тысяцкимъ*.

Эти древнѣйшія сотни уже лишены повинностнаго характера; въ древнихъ памятникахъ (X в.) указывается, что дань (и другія повинности) распредѣляется по дымамъ или раламъ, а въ XII в. (судя по уставнымъ грамотамъ Смоленской и Новгородской) по погостамъ (чисто территоріальнымъ единицамъ). —А отсюда слѣдуетъ, что сотни, десятки и другія численныя общества отнюдь не обязаны своимъ происхожденіемъ финансовымъ мѣрамъ государства, что государство располагало свои финансовыя требованія по готовымъ земскимъ единицамъ древнѣйшаго образованія, между прочимъ въ послѣдствіи по сотнямъ и десяткамъ.

Полагаемъ, что къ такимъ же древнимъ бытовымъ формамъ относятся и т. н. сороки, хотя этого термина въ древнихъ памятникахъ не встрѣчаемъ, да и въ позднихъ находимъ только въ одномъ углу Литовскаго государства (какъ сказано было выше). Наше мнѣніе о древности сороковъ опирается на то соображеніе, что всѣ другія системы счисленія, кромѣ десятичной (12—членная, 8—членная и др.) предшествовали десятичной, которая потомъ вытѣснила ихъ, оставивъ незначительные слѣды лишь въ нѣкоторыхъ спеціальныхъ народныхъ формахъ. Такъ древнѣйшій видъ товаровъ, которымъ наши предки снабжали другія страны, именно пушные (звѣриныя шкуры), въ Москвѣ до очень поздняго времени считался на сорока. Этотъ же терминъ, въ примѣненіи къ людямъ, уцѣлѣлъ въ XVI в. лишь въ одномъ затерянномъ углу Литовскаго государства.

Болѣе сомнѣній можетъ возбудить терминъ: „недѣля“. Извѣстно, что въ Кіевской и Полѣсской областяхъ окрестные жители отправ-

ляли службы въ замкѣ поочередно; по „недѣлямъ“ давали сторожу къ замку, наблюдали на дорогахъ (шляхахъ), не приближается ли откуда непріятель (татары) и т. д. Естествеоно подумать, что именно изъ такого распредѣленія повинностей возникли между жителями и общества, называемыя „недѣлями“. Но едва ли и этотъ выводъ будетъ справедливъ, если вспомнить, что (какъ сказано было выше) недѣля съ одной стороны стоитъ въ тѣсномъ соотношеніи съ волостью, а съ другой—съ сотнею; а въ бытовомъ (естественномъ) происхожденіи этихъ единицъ не можетъ быть сомнѣнія. Быть можетъ искусственно создано лишь самое наименованіе—„недѣля“ и приложено къ древнимъ готовымъ единицамъ.

Это послѣднее соображеніе наводитъ насъ на нѣкоторые общіе выводы (отчасти подсказанные уже и прежними замѣчаніями), а именно: не фискальными мѣрами государства создавались общины, а наоборотъ древнія общественныя единицы вліяли на фискальную систему, которая пріурочивала къ нимъ свою податную организацію. Прежде всего такой ходъ дѣла представляется самымъ естественнымъ: если населеніе имѣетъ уже свои самобытныя единицы (общины), то государству не зачѣмъ выдумывать и создавать искусственно новыя; ничто не препятствовало ему воспользоваться существующимъ готовымъ строемъ.—Но такая примѣсь искусственнаго элемента къ бытовому не могла не воздѣйствовать на нѣкоторое измѣненіе бытовыхъ формъ, а главное—ихъ функцій: задачею ихъ дѣятельности, кромѣ прежнихъ имущественныхъ и административныхъ вопросовъ, становятся (иногда даже на первомъ планѣ) вопросы финансовые. Самыя имущественныя отношенія получаютъ такую же окраску; напр. предоставленное имущество тому или другому лицу при наслѣдствѣ или раздѣлѣ опредѣляется его платежною способностію.

Однако, и при такомъ измѣненіи бытовыхъ формъ, прежній общинный характеръ ихъ далеко не исчезъ. Если „недѣля“ имѣетъ въ своемъ распоряженіи общинныя земли, то это отнюдь не есть результатъ податной связи ея членовъ. Общинныя земли

никто не давалъ ей, не приписывалъ къ ней; онѣ принадлежали ей по такому же основанію, по которому владѣла окрестною землею волость или село.

Подводя общіе итоги къ сказанному теперь въ дополненіе къ тому, что было сказано нѣсколько лѣтъ назадъ, находимъ, что въ глубокой древности общины имѣли огромное владѣльческое значеніе, которое на глазахъ исторіи блѣднѣетъ и наконецъ исчезаетъ. Общины, стоявшія во главѣ волости и владѣвшія всею окрестною страною, постепенно уступаютъ свои права отдѣльнымъ меньшимъ общинамъ—селамъ. Въ юго-западной Россіи, однако, сохранялись еще въ XVI в. ясные слѣды древнѣйшаго громаднаго значенія волостей въ украинскихъ южныхъ земляхъ, когда напр., Черкасская городская община владѣла значительными частями нынѣшнихъ территорій Кіевской, Екатеринославской и Полтавской губерній. Но и тамъ съ конца XVI в. картина измѣнилась весьма быстро чрезъ развитіе частнаго землевладѣнія, а затѣмъ въ пол. XVII в. отдѣльныхъ (казацкихъ) общинъ—городовъ и селъ.—Примѣры, приведенные нами для полѣсскихъ странъ показываютъ, что тотъ-же процессъ совершается тамъ гораздо раньше: сельскія общины отвоевали себѣ всѣ прежнія права волостей: но затѣмъ и сами уступили дорогу дворищамъ, а дворища разложились на дымы; владѣльничьи права дымовъ уже почти совпадаютъ съ правами отдѣльныхъ семействъ, что въ свою очередь приблизило наступленіе личной индивидуальной собственности.

Такая же судьба постигаетъ и численныя организаціи общинъ, которыя возникали въ незапамятныя доисторическія времена, какъ цѣльныя общины, между прочимъ снабженныя имущественными правами, но затѣмъ, подъ вліяніемъ финансовыхъ требованій государства, постепенно превратились въ административныя съ едва замѣтнымъ остаткомъ имущественныхъ правъ. Существенная же часть владѣльческихъ правъ сосредоточивалась уже тогда (въ 1-й пол. XVI в.) въ рукахъ отдѣльныхъ родовъ и семействъ. Таковъ вообще неизбѣжный ходъ дѣла у всѣхъ историческихъ народовъ.

Окончивъ рѣчь объ отношеніи численныхъ (кажущихся искусственными) формъ общества и землевладѣнія къ другимъ бытовымъ формамъ, считаемъ нелишнимъ присоединить нѣсколько словъ о такой формѣ, которая, хотя не имѣетъ ничего общаго съ вышеизложенными, но въ которой съ особенною ясностію соприкасается искусственный (договорный) элементъ съ естественнымъ родовымъ. Это т. н.—*сябреное владѣніе.*

Общее—сябровое, себровое, себреное владѣніе частію служитъ восполненіемъ дворищнаго совладѣнія, частію можетъ быть установлено искусственно (на договорномъ началѣ).

Терминъ „себреное" прилагается прежде всего къ естественно образовавшемуся совладѣнію нераздѣленныхъ наслѣдниковъ; такъ братъ жалуется на брата (въ 1540 г. въ Грод. судѣ) о забраніи его сѣна съ сѣнокоса. Отвѣтчикъ говоритъ, что „сѣножать есть *моя весполокъ* съ нимъ сяброван". Братья должны были пользоваться ею поочередно черезъ годъ [1]).

Въ такомъ смыслѣ сябреное владѣніе есть терминъ, замѣняющій названіе (общинон) родового совладѣнія.

Въ 1540 г. Город. сорочникъ Максимъ Дворяниновичъ искалъ на родномъ братѣ своемъ „хоромъ (построекъ), которыя осталися по смерти отца нашего мнѣ съ нимъ себреныи"; но изъ духовной, представленной въ судъ, оказалось, что отецъ оставилъ хоромы одному сыну (отвѣтчику) [2]). Въ этомъ случаѣ терминъ „себреное" означаетъ просто общее владѣніе, источникъ котораго право наслѣдства.

Крестьянка ищетъ на *деверѣ* своей части въ себреномъ житѣ, которое тотъ, обмолотивши, увезъ къ себѣ [3]).

Но вотъ случай искусственнаго установленія сябреныхъ отношеній; мѣщанка жалуется на осочника: „поставили мы жита съ

---

[1]) Ак. Вил. Ком. XVII, 420.

[2]) Ibid. XVII, № 444.

[3]) Ibid. № 762.

нимъ себренаго на его гумнѣ $121^1/_2$ копу, кромѣ прошлогодняго, также себренаго съ нимъ—7 копъ; а теперь онъ не даетъ мнѣ моей половины". Отвѣтчикъ соглашался: „она со мною себровала"; но себренаго жита было гораздо меньше. Истица рѣшилась подтвердить искъ присягою [1]).

Договорное образованіе сябренаго владѣнія можетъ быть уяснено особенно при помощи примѣровъ, относящихся къ владѣнію движимостію: къ Гродненскому судьѣ явился крестьянинъ Чопорова сорока Андрей Потаповичъ съ своею невѣсткою и занесъ жалобу на крестьянку Васильцовую Машуту о томъ, что „она, имѣя вмѣстѣ съ ними 20 пчелъ себреныхъ, въ этомъ году сама *подлазила* этихъ пчелъ и половины меду дать не хочетъ". Отвѣтчица заявила: „никакихъ съ ними себреныхъ пчелъ не имѣю и *никогда съ ними не сябровала* и ничѣмъ ему не должна" („невинна"). Истцы утверждали, что въ прошлый годъ она давала имъ половину меду съ этихъ себреныхъ пчелъ, и что въ этомъ году только не даетъ. Истецъ сослался на другихъ лицъ въ доказательство того, что „мы издавна съ нею этими пчелами сябруемъ", а именно на Яковца Олейковича - себра своего, „который ежегодно дѣлилъ между ними медъ себроный, и у которого въ дому находятся эти пчелы наши себроныя". Олейковичъ показалъ, что онъ не знаетъ, что-бы истцы имѣли право на половину меда отвѣтчицы и онъ самъ никогда между ними меду не дѣлилъ; что-же касается 10 ульевъ пчелъ, которые находятся въ его домѣ, то „къ этимъ пчеламъ насъ сябровъ четыре; она съ мужемъ своимъ, я съ братомъ, а четвертый Онисимъ Олисѣевичъ; мы издавна этими пчелами сябруемъ, а тотъ Андрей и его невѣстка никакого права къ нимъ не имѣютъ". [2])

Этотъ послѣдній примѣръ указываетъ на договорное образованіе сябренаго владѣнія выраженіями: „я никогда съ нимъ не сябровала", и особенно слѣдующимъ: „и ничѣмъ ему не должна"

---

[1]) Ак. Вил. Ком. № 739.

[2]) Ibid. XVII, № 418.

(„невина"); обязательство („вина") можетъ возникнутч изъ договорныхъ отношеній.—Въ этомъ послѣднемъ смыслѣ сяброванье есть не болѣе, какъ договоръ товарищества между лицами, во всѣхъ другихъ отношеніяхъ раздѣленными и самостоятельными. Договорное образваніе сябреныхъ отношеній является въ случаяхъ, не столь многочисленныхъ, какъ образованіе общинно-родового совладѣнія. Изъ этого можно вывести, что сябреное владѣніе есть только остатокъ этого послѣдняго. Тотъ-же выводъ можно сдѣлать и изъ разсмотрѣнія лицъ—сябровъ. Сябрами являются: родные братья [1]), деверь и невѣстка [2]), дядковичи [3]). Тамъ, гдѣ родство между сябрами не указывается, о немъ можно заключить по ихъ фамильямъ. Сябры—сторонніе другъ—другъ составляютъ исключеніе.

Общее или сябреное владѣніе простиралось на разные виды имуществъ; такъ, находимъ, въ Гродн. повѣтѣ спорили рыболовъ Лихачъ съ рыбол. Куруковичемъ и его потужникомъ Дешуковичемъ. Первый признавалъ гай поспольнымъ, вторые отрицали право общаго владѣнія и признавали своею частною собственностію („свой умѣстный"); но свидѣтели показали, что еще при отцахъ шелъ споръ („копа") о томъ-же гаѣ между стороннимъ лицомъ (Жорославцемъ) и вышеупомянутыми, причемъ всѣ они (нынѣшніе противники) были на одной сторонѣ. Судъ утвердилъ общее владѣніе [4]). Въ сябреномъ владѣніи могли быть—сѣножати [5]) и пахатныя земли [6]). „Себренымъ" можетъ быть *садъ* у разнофамильныхъ владѣльцевъ (Павла Внучка Кмита Судокевича, и Дашка Андрейковича—бояръ Гродней.) [7])—Себрованными могли быть *пчелы*; такъ корол. крестьяне Старой Засидранской волости (въ Гродн. пов.) Лемешко и братъ

---

[1]) Ак. Вил. Ком. XVII. № 20.
[2]) Ibid. № 762.
[3]) Ibid. № 936.
[4]) Ibid. XVII, № 208.
[5]) Ibid. № 373.
[6]) Ibid. № 382.
[7]) Ibid. № 401.

его Андрушко жаловались на другихъ „братьевъ своихъ" Креглевичей, что они не хотять ни допустить ихъ къ „подлаживанію", ни дѣлиться съ ними „властными отчизными улепицами, которыя суть „себрованыи" у жалобщиковъ съ отвѣтчками. Отвѣтчики соглашались, что „мы съ ними себреныи и отчизныи пчолы уленицы держимо", но къ пользованію ими не допускають истцовъ потому, что эти послѣдніе въ свою очередь не допускають ихъ къ владѣнію общею волокою, которую приняли съобща [1]).

Сябреньмъ или себреньмъ могло быть *гумно;* такъ крестьянинъ жаловался на боярина, что онъ не выдаетъ жита съ гумна, которое „тесть его съ братьею его и съ нимъ самымъ себреное мелъ" [2]); но при этомъ оказывается, что собственно въ общемъ владѣніи было жито, сложенное на гумнѣ и полученное съ общей (сябреной) земли.

Права сябровъ на общее имущество заключаются въ общемъ пользованіи этимъ имуществомъ, которое могло состоять или въ общей обработкѣ и раздѣлѣ продуктовъ пропорціонально правамъ сябровъ, или поочередномъ пользованіи землею (черезъ годъ), или въ совмѣстной обработкѣ отдѣльныхъ частей себреной земли. Въ 1540 г. Гродненскому подстаростѣ жаловался крестьянинъ Томко Миколаевичъ на крестьянку Попку Миколаевую, что „она покосила одна сама 15 стоговъ сѣна на нашей себреной сѣножати, и мнѣ половины не даетъ". Отвѣтчица заявила: „правда, что эта сѣножать общая наша съ нимъ и другими сябрами, и я не одна косила, а съ другими сябрами нашими, безъ которыхъ не хочу отвѣчать ему". Судья приказалъ оставить покошенное сѣно на мѣстѣ впредь до пріѣзда и рѣшенія самого старосты [1]). Изъ этого примѣра видно, что защита сябренаго владѣнія не только противъ стороннихъ лицъ, но и противъ одного изъ сябровъ требуетъ участія всѣхъ сябровъ.

---

[1]) Ак. Вил. Ком. XVII, № 155, еще 418.
[2]) Ibid. № 725
[3]) ibid. XVII, № 373.

Общее пользованіе пахотными участками представляло нѣкоторыя затрудненія при своемъ осуществленіи. Каждый изъ сябровъ могъ обрабатывать одну часть сябровой земли, но эти части могли быть не равнаго достоинства, а потому и здѣсь допускалась общая обработка и раздѣлъ продуктовъ: мураль господарскій Ходоръ Михалевичъ предъявилъ искъ на Павла Гринкевича, о томъ, что этотъ послѣдній, посѣялъ на участкѣ, который уже былъ вспаханъ первымъ на общей сябровой землѣ двухъ тяжущихся и третьяго нѣкоего Васка. Отвѣтчикъ заявилъ, что истецъ въ свою очередь можетъ сѣять на участкѣ, вспаханномъ имъ. Судья, для прекращенія такихъ пререканій, приказалъ имъ ввести общую обработку и раздѣлъ продуктовъ: ,,должны они всѣ три, вмѣстѣ сложивши сѣмена, орать вмѣстѣ на всей ихъ общей землѣ, т. е. какъ на хорошихъ, такъ и на худыхъ частяхъ ея, вмѣстѣ посѣять и также, вмѣстѣ пожавши, раздѣлить между собою на три части'' [1]).

Возможно было также установленіе поочереднаго пользованія вещью: два крестьянина родные братья Сапъ и Радюкъ Пешковичи заспорили о сѣнокосѣ; первый жаловался на второго, что онъ забралъ стогъ сѣна ,,безъ бытности моей нѣтъ вѣдома въ которой обычай''. Отвѣтчикъ объяснилъ, что сѣнокосъ общій у нихъ — сябреный, что въ прошломъ году истецъ покосилъ сѣно и забралъ и отвѣтчикъ долженъ былъ въ этомъ году косить для себя; но первый и теперь покосилъ, почему отвѣтчикъ счелъ себя въ правѣ забрать покошенное сѣно [2]).

Изъ сябренаго совладѣнія вытекаетъ защита права на судѣ цѣлымъ товариществомъ: какъ истцамъ, такъ и отвѣтчикамъ по тяжбѣ о сябреной вещи являются всѣ сябры: вотъ примѣръ (кромѣ другихъ, указанныхъ выше): на судъ (къ Гродненскому подстаростѣ) явился подданный господарскій Ивашко стрихарь съ сябрами своими Мискомъ Петричичемъ и Степаномъ Петричичемъ и привелъ съ

---

[1]) Ак. Вил. Ком. XVII, № 382.
[2]) Ibid. VII, № 420.

поличнымъ крест. Радивона Васильевича, который „медъ выдралъ изъ дерева бортнаго нашего“ [1]).

Сябры могутъ находиться или въ полномъ общемъ владѣніи (по всѣмъ главнымъ имуществамъ), или могутъ быть раздѣльными владѣльцами всѣхъ другихъ имуществъ, имѣя въ совладѣніи только одну извѣстную часть ихъ; напр. бояре господарскіе Павелъ Внучко, Кмита Судовкевичъ и Дашко Андрейковичъ жалуются (Гродней. судьѣ) на Яна Внучка, что онъ „садъ нашъ властный отчизный себреный насильственно гвалтомъ взялъ и плотомъ (плетнемъ) огородилъ“. Но въ тоже время одинъ изъ сябровъ, именно Павелъ Внучко жаловался на того же Яна, что онъ „забралъ гвалтомъ сѣножать мою отчизную“, а остальные два, что тотъ-же Янъ отнялъ у нихъ селище ихъ властное отчизное [2]).

Сонаслѣдники, дѣля между собою полученное наслѣдство, часть его могли оставить въ общемъ-- себреномъ владѣніи; но со временемъ наступалъ обыкновенно раздѣлъ и этой послѣдней части: въ 1541 г. бояре Гродненскіе Куница и его братья заключили условіе съ дядковичами (двоюр. братьями) своими—Ондреемъ Миколаевичемъ и другими братьями его о томъ, что бы, назначивъ срокъ для раздѣла своихъ себреныхъ сѣнокосовъ, пахатной земли и дубравъ, покосить сѣно на этихъ сѣнокосахъ вмѣстѣ, затѣмъ свезти въ одно мѣсто и отдать на храненіе стороннему человѣку впередъ до раздѣла. Но такъ какъ, кромѣ той земли и сѣнокосовъ, которые совладѣльцы имѣютъ себреными, у каждаго изъ нихъ были отдѣльныя земли и сѣнокосы, то рѣшено—не подвергать ихъ передѣлу [3]).

Тогда-же и тамъ-же возникло дѣло между обруснымъ господарскимъ Ярмолою Андреевичемъ и бояриномъ господарскимъ Сенькомъ Ѳедоровичемъ о возвращеніи вторымъ первому его части себренаго жита, которое умершій тесть истца поставилъ на гумнѣ отвѣтчика;

---

[1]) Ак. Вил. Ком. XVII, № 595.
[2]) Ibid. XVII, № 401.
[3]) Ibid. XVII, № 936.

впрочемъ самое гумно истецъ признаетъ себренымъ между тестемъ своимъ, отвѣтчикомъ, и братьями послѣдняго. На судѣ отвѣтчикъ заявилъ, что жито, стоящее на его гумнѣ, принадлежитъ ему одному. Дѣйствительно, стояла на его гумнѣ и „стирта“ (скирдъ) себренаго жита съ тестемъ истца, но этотъ послѣдній давно уже отдалъ его за долгъ еврею. Въ доказательство частной принадлежности наличнаго жита истецъ утверждалъ, что оно пожато не на общей землѣ Антоновщинѣ, а на его отдѣльныхъ участкахъ [1]).

На судѣ не выяснилось, въ какомъ отношеніи тяжущіеся были другъ къ другу и какъ пришли они въ совладѣніе однимъ участкомъ, имѣя прочее имущество въ раздѣльномъ владѣніи; можно лишь догадываться, что то было разультатомъ сонаслѣдованія.

Иногда даже трудно догадаться, въ какомъ отношеніи два лица суть сябры другъ другу, хотя и называются такъ; напр. въ 1560 г. Слонимскому уряду жаловался кр. Рудневичъ на кр. Гринца-Алцуховича—„сябра своего“ о покражѣ жита изъ гумна; оказалось, что у нихъ гумно „на одномъ мѣстѣ“, но не общее [2]). Быть можетъ они были совладѣльцами участка земли и подѣлили уже продукты. Изъ предыдущаго слѣдуетъ, что сябреное владѣніе могло имѣть спеціальное значеніе только въ формѣ договорнаго совладѣнія; но и въ этой формѣ оно играетъ не особенно видную роль среди другихъ естественныхъ вышеизложенныхъ.

М. Владимірскій-Будановъ.

20 ноября 1908 г.

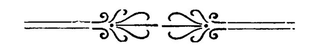
[1]) Ак. Вил. Ком. XVII, № 725.

[2]) Ibid. XVII, № 5.

А. В. Стороженко.

ІОСИФЪ ВЕРЕЩИНСКІЙ, БИСКУПЪ КІЕВСКІЙ.

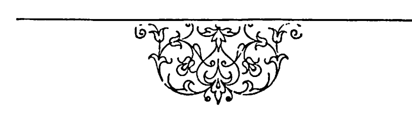
(1540? - 1598 гг.)

Его жизнь и литературная дѣятельность.

Въ приложеніи переизданы сочиненія Верещинскаго: 1) 1590 г. Droga pewna; 2) 1592 г. Excitarz; 3) 1594 г. Pobudka.

Іосифъ Верещинскій, бискупъ кіевскій (1540?—1598 гг.).

Его жизнь и литературная дѣятельность.

Католическій бискупъ, дружащій съ запорожцами, отражающій съ оружіемъ въ рукахъ набѣги татаръ, укрѣпляющій и заселяющій пустынное пограничье,—личность, какъ-будто невозможная, исторически-неестественная. А между тѣмъ подобный типъ существовалъ въ лицѣ кіевскаго бискупа конца XVI вѣка Іосифа Верещинскаго. Оригинальность личности этого бискупа-казака, бискупа-воина и колонизатора окраинъ—подстрекаетъ любознательность историка, и хочется разсказать о немъ нѣчто болѣе достовѣрное, болѣе реальное, нежели тѣ расплывчатыя, напыщенныя фразы, которыми отдѣлывались до сихъ поръ касавшіеся его дѣятельности польскіе авторы. Чтобы получить нѣкоторыя свѣдѣнія о семействѣ Верещинскихъ и о жизненномъ поприщѣ бискупа Іосифа, приходится довольствоваться преимущественно автобіографическими указаніями, разсѣянными по его сочиненіямъ и письмамъ. Актовыхъ данныхъ и свидѣтельствъ постороннихъ лицъ—мало, и они—кратки и отрывочны.

Іосифъ Верещинскій—уроженецъ Холмской Руси. Онъ происходилъ изъ стариннаго русскаго, но окатоличившагося и ополячившагося дворянскаго рода. Родовымъ гнѣздомъ русскихъ дворянъ

Верещинскихъ было село Верещинъ въ нынѣшнемъ Влодавскомъ уѣздѣ Сѣдлецкой губерніи, извѣстное по Ипатской лѣтописи еще съ 1204 года, когда оно было отдано въ удѣлъ одному изъ галицкихъ князей Александру Всеволодовичу, двоюродному брату знаменитаго Даніила, короля галицкаго, вмѣстѣ съ Угровскомъ, Столпьемъ и Комовомъ [1]). Галицко-волынскій лѣтописецъ считаетъ его поселеніемъ русскимъ, лежащимъ на пограничьи съ Польшею, — на Украинѣ: „Данилу же возвратившуся къ домови и ѣха съ братомъ и прия Берестий, и Угровескъ, и Верещинъ, и Столпъе, Комовъ и всю Украйну“ [2]). Православныхъ дворянъ Верещинскихъ мы начинаемъ знать съ половины пятнадцатаго вѣка (1456), когда одинъ изъ нихъ Масько (Матвѣй) Верещинскій былъ холмскимъ земскимъ подсудкомъ. Въ 1481 г. Богданъ Верещинскій былъ свидѣтелемъ по дѣлу холмскаго православнаго епископа Герасима съ дворяниномъ Николаемъ Долотомъ. Этотъ же Богданъ и братъ его Дмитрій (по прозвищу Волчокъ) Верещинскіе были основателями (фундаторами) православной церкви въ с. Верещинѣ [3]), и отъ нихъ произошли всѣ позднѣйшіе Верещинскіе. Въ 1510—1519 гг. встрѣчается въ актахъ Іоаннъ Верещинскій. Наконецъ, въ тѣ-же годы мы начинаемъ знать дѣда Іосифа Верещинскаго Өеодора (Хведора, по прозвищу Храпка) Верещинскаго, женатаго съ 1506 г. на Маргаритѣ (Малгоржатѣ; она-же Татьяна и Маруся) Сосновской и имѣвшаго отъ нея четверыхъ дѣтей: трехъ сыновей: Андрея (Андрушка; иначе Діонисій-Дзивисъ), Станислава-Евстафія (Осгаша), Николая-Дмитрія и одну дочь: Марусю. Өеодоръ Верещинскій умеръ около 1540-го года [4]).

---

[1]) Лѣтопись по Ипатскому списку, изд. 1871 г., стр. 483.

[2]) Тамъ-же, стр. 489—490, подъ 1213 годомъ.

[3]) Съ 1875 г. возстановлена православная церковь въ с. Верещинѣ и принадлежитъ къ Влодавскому благочинію. См. Холмско-Варшавскій Епархіальный Вѣстникъ, 1880, № 7.

[4]) Свѣдѣнія о предкахъ Верещинскихъ почерпнуты изъ XIX тома Актовъ, издаваемыхъ Виленскою Археографическою Коммиссіею, вышедшаго въ 1892 г. подъ редакціею В. М. Плоцанскаго; ср. того-же Плоцанскаго: Прошлое Холм-

Андрей Өеодоровичъ Верещинскій былъ отцомъ бискупа Іосифа Верещинскаго, и сынъ въ рѣчи, произнесенной надъ гробомъ отца, подробно разсказываетъ исторію совращенія его изъ православія въ католичество, а затѣмъ уклоненіе въ реформацію и всѣ обстоятельства его жизни. Этотъ разсказъ необыкновенно характеренъ, и его цѣликомъ пересказалъ польскій историкъ-художникъ Карлъ Шайноха въ своемъ очеркѣ, озаглавленномъ: „Какъ Русь ополячивалась?“

„Покойный отецъ мой“,—говоритъ Іосифъ Верещинскій:—„происходилъ изъ дворянскаго дома, герба Корчакъ, каковой домъ—самый старинный въ землѣ Холмской. Отцомъ его былъ Өеодоръ Верещинскій изъ Верещина, а матерью—Маргарита Сосновская изъ Сосновицъ, герба Наленчъ. Обое родители его были греческой вѣры. Отецъ его, будучи человѣкомъ добрымъ и простымъ, остался при томъ, что оставили ему родители и что Господь Богъ ему послалъ за его старанія и заботливость. Имѣя значительныя способности, онъ не хотѣлъ тянуться къ должностямъ. Въ поддержаніи своего домашняго хозяйства онъ имѣлъ дѣльнаго и заботливаго товарища въ лицѣ своей жены, давшей жизнь моему усопшему нынѣ родителю. Мать родителя моего имѣла двухъ родныхъ братьевъ: одинъ изъ нихъ, по имени Иванъ, былъ владыкой холмскимъ, т.-е. епископомъ греческой вѣры [1]), а другой, по имени Григорій, противъ воли родителей отрекся отъ греческой вѣры и присталъ къ вѣрѣ костела вселенскаго христіанскаго, т.-е. костела римскаго; ему дали имя Георгій (Гурко). Хотя онъ былъ уже взрослымъ, но сталъ учиться начаткамъ вѣры и чтенію, а потомъ достигъ въ этомъ такого совершенства, что сдѣлался капелланомъ [2]). Ксендзъ Бучацкій, бискупъ

ской Руси по архивнымъ документамъ XV—XVIII в. Вильна 1899, 149—150. Свѣдѣнія, помѣщенныя у Папроцкаго (Herby Rycerstwa Polskiego, Wyd. Turowskiego, Kraków 1858, str. 688-690) и Несѣцкаго (Herbarz Polski, Wyd. Bobrowicza, W Lipsku 1842, T. IX, str. 278—279), заимствованы изъ приведеннаго ниже разсказа Іосифа Верещинскаго объ его отцѣ.

[1]) Дѣятельность владыки Іоны (Ивашка) Сосновскаго описана у В. М. Площанскаго: Прошлое Холмской Руси, В. 1899, стр. 129—150.

[2]) Капелланомъ въ католической церкви называется священникъ.

холмскій, видя въ немъ дарованія, присущія достойному капеллану, далъ ему канонію [1]) Холмскую и притомъ оффиціальную прелатуру [2]). Кромѣ того, паны Гнѣвоши добровольно предоставили ему Олексовскую плебанію въ Радомскомъ повѣтѣ надъ р. Вислою [3]). Тогда вышеназванный оффиціалъ, узнавъ, что сестра его, выданная замужъ за Өеодора Верещинскаго, беременна, сталъ упорно размышлять о томъ, какъ бы съ помощью Божіею и при своемъ стараніи окрестить этого первенца, при самомъ появленіи его на свѣтъ, въ вѣру древняго вселенскаго костела. Владыка холмскій, узнавши объ этомъ, очень чесалъ голову, стремясь воспрепятствовать намѣренію брата своего, ксендза. Къ тому же онъ самъ мечталъ о томъ, чтобы окрестить новорожденное дитя въ вѣру греческую. Но слово Божіе гремитъ въ ушахъ нашихъ; волѣ Божіей и провидѣнію Его святому трудно противиться. Коль скоро ксендзъ-оффиціалъ узналъ, что сестра его родила сына, то прежде чѣмъ Его Милость владыка холмскій выбрался изъ дому, ксендзъ-оффиціалъ примчался подъ предлогомъ посѣщенія больной сестры и, выбравши удобное время, тайно похитилъ малютку изъ колыбели, въ сопровожденіи тѣхъ, кто ему помогалъ въ этомъ, тотчасъ окрестилъ его и далъ ему имя Андрей. Исполнивъ эту душеспасительную обязанность, онъ поспѣшно отбылъ, уходя отъ гнѣва родителей ребенка, а еще болѣе отъ гнѣва Его Милости князя-владыки холмскаго, своего родного брата, который выѣхалъ уже изъ дому, лелѣя надежду окрестить ребенка въ греческую вѣру. Когда князь-владыка пріѣхалъ и узналъ о совершеніи крещенія надъ ребенкомъ, то поднялъ страшный крикъ въ домѣ. Родители младенца также были очень сердиты на этотъ поступокъ ксендза-оффиціала, но, такъ какъ они убѣдились, что того, что случилось, нельзя уже передѣлать, то, наконецъ, успо-

---

[1]) Канониками называются лица, засѣдающія въ совѣтѣ бискупа и служащія при каѳедральномъ костелѣ.

[2]) Оффиціалъ является помощникомъ бискупа по судебнымъ дѣламъ. Прелатура—это титулъ, а не должность.

[3]) С. Олексовъ находится въ нынѣшнемъ Козеницкомъ уѣздѣ, въ 23-хъ верстахъ отъ г. Козеницъ. Плебаніей называется приходъ.

коились. Только дитя это не пользовалось расположеніемъ родителей, а князь-владыка холмскій наотрѣзъ отказался освѣдомляться о немъ. Впослѣдствіи и родителей онъ убѣдилъ, чтобы они ничего не ожидали отъ сынка, а отца такъ настроилъ, что тотъ терпѣть не могъ ребенка, постоянно жалуясь на оффиціала, будто онъ сдѣлалъ сына *бѣсовымъ ляхомъ*. Однако милая мать напослѣдокъ уже объ этомъ нисколько не сокрушалась, а все предоставила волѣ Божіей, полагая, что все это могло случиться только по волѣ милостиваго Господа Бога и по святому Его провидѣнію. Поэтому она постоянно заботилась, какъ бы выполнить свои материнскія обязанности: няньчила, колыхала и кормила свое дитя. Когда же ему исполнилось 8 лѣтъ, то она нашла *дьяка*, который училъ его русской грамотѣ; а потомъ владыка холмскій, по желанію своей сестры, взялъ его къ себѣ, и онъ учился у него грамотѣ въ теченіе двухъ лѣтъ. Ксендзъ-оффиціалъ очень боялся, чтобы князь-владыка какъ-нибудь не совратилъ его въ греческую вѣру. Онъ сталъ разсуждать, что и крещеніе мало поможетъ, если дитя будетъ колебаться въ вѣрѣ, потому что и во взрослыхъ людяхъ крещеніе безъ вѣры и вѣра безъ крещенія не имѣютъ никакого значенія и силы сами по себѣ. Поэтому онъ остановился мыслью на томъ, чтобы отбить дитя отъ князя-владыки и исполнилъ это: однажды онъ пріѣхалъ къ князю-владыкѣ, вызвалъ къ себѣ Андрея въ укромное мѣсто и такъ его уласкалъ пріятными разговорами, что на другой день утромъ ребенокъ пѣшкомъ убѣжалъ съ разсыльнымъ изъ Холма въ Красноставъ. Съ этого времени онъ сдѣлался ненавистнымъ не только отцу, но и князю-владыкѣ, и ни отецъ, ни князь-владыка не пускали его болѣе на свои глаза. Напротивъ, ксендзъ-оффиціалъ, считая себя виновнымъ въ нерасположеніи къ Андрею его родителей и иныхъ пріятелей (онъ лишился не только любви ихъ, но и заботы о себѣ), изо всѣхъ силъ старался дать ему хорошее образованіе, которое въ свое время послужило бы ему обильной наградой за всѣ страданія, испытанныя отъ непріязни родителей. Поэтому, чтобы достичь цѣли, онъ далъ ему въ Красноставѣ преподавателя по своему выбору. Объ одномъ только безпокоился ксендзъ-оффиціалъ: —что Андрей былъ тупого ума. Но онъ, видя

заботливость своего дяди, восполнилъ невоспріимчивость тупого ума прилежаніемъ, а природную неспособность настойчивостью. Такимъ путемъ онъ достигъ того, что отполировалъ свой умъ и возбудилъ въ своемъ дядѣ особенную любовь къ себѣ. Ксендзъ-оффиціалъ, увидѣвъ немалые успѣхи его въ наукахъ, желалъ, чтобы Андрей сдѣлался послѣ него капелланомъ. На этомъ онъ настаивалъ, чтобы, передавши ему всѣ свои доходы отъ плебаніи, самому получить возможность поступить монахомъ въ Сѣцѣховскій монастырь [1]). Поэтому, когда Андрею исполнилось 19 лѣтъ, онъ сильно его уговаривалъ принять первое посвященіе. Уступая желанію дяди и отдаваясь волѣ Божіей, онъ въ 1529 году сдѣлался аколитомъ [2]). Въ томъ же году ксендзъ-оффиціалъ умеръ въ Олексовской плебаніи, которая расположена въ одной милѣ отъ Сѣцѣховскаго монастыря. Онъ усиленно просилъ моего усопшаго отца не хоронить его нигдѣ въ другомъ мѣстѣ, но только въ Сѣцѣховскомъ монастырѣ. За смертью дяди досталась моему отцу Олексовская плебанія, которою онъ цѣлый годъ завѣдывалъ, будучи аколитомъ. Затѣмъ, уважая достоинство и честь капелланскаго сана и соображаясь съ своей природой, онъ, безъ всякаго посторонняго вліянія, самъ по себѣ, пожелалъ обратиться къ болѣе легкому дѣлу, которое онъ могъ бы исполнять безъ угрызенія совѣсти. Порѣшивши это, онъ пересталъ извлекать доходы изъ плебаніи, а постарался жениться и взялъ себѣ въ жены дѣвушку 13-ти лѣтъ, дочь дворянина Николая Яросскаго изъ Ярошина, герба Равичъ. Ярошинъ этотъ расположенъ въ Радомскомъ повѣтѣ надъ самою р. Вислою, около г. Казимира. Матерью невѣсты была Анна Корачовна изъ Гржимоцина, герба Ужъ, который имѣетъ на головѣ золотую корону, а въ губахъ держитъ за хвостикъ зеленое яблоко, поле же герба—красное. Этотъ Гржимоцинъ лежитъ въ одной милѣ отъ г. Радома. Моя мать была племянницей ксендза Браницкаго, бискупа познанскаго, и, по его совѣту, была отдана

---

[1]) Сѣцѣховскій монастырь находится на лѣвомъ берегу р. Вислы противъ нынѣшней крѣпости Ивангорода. Теперь онъ упраздненъ.

[2]) Аколитомъ у католиковъ называется причетникъ или псаломщикъ.

8-ми лѣтъ отъ роду въ г. Люблинъ, въ монастырь Пр. Дѣвы Маріи [1]). Тотъ хотѣлъ, чтобы она провела свои молодые годы не въ иномъ мѣстѣ, а въ школѣ, которая воспитываетъ молодыхъ дѣвушекъ въ духѣ богобоязливости, святой жизни и всякихъ иныхъ христіанскихъ добродѣтелей. Послѣ Господа Бога, онъ вручилъ ее опекѣ почтенной и богомысленной настоятельницы (аббатиссы) Малечинской, ея родной тетки. При ней она провела пять лѣтъ, а потомъ взята была родителями изъ монастыря по случаю смерти тетки ея—настоятельницы. Потомъ она прожила дома 3 мѣсяца и выдана была замужъ за моего отца. Едва онъ женился, какъ въ томъ же 1531-мъ году объявленъ былъ походъ къ Обертыну [2]). Не желая оставаться извѣстнымъ только своей челяди да сосѣдямъ, онъ думалъ о томъ, чтобы своими заслугами прославить домъ своего отца и себя самого. Поэтому, изъ любви къ Рѣчи-Посполитой и для пріобрѣтенія себѣ доброй славы, онъ, не щадя своего достоянія и жизни, на свой счетъ, за приданое жены, снарядилъ тринадцать всадниковъ. На войнѣ, по милости Господа Бога, ему повезло: онъ возвратился домой къ женѣ въ добромъ здоровьи, поправилъ свои средства и достигъ въ бытѣ прекраснаго благосостоянія. Полагая, что для родителей онъ не будетъ уже презрѣннымъ *ляхомъ*, а, напротивъ, будетъ имъ въ помощь и въ добрую славу, онъ не могъ уже долѣе утерпѣть, чтобы ихъ не навѣстить. Собравшись, онъ отправился къ нимъ съ женой. Родители были очень обрадованы его пріѣздомъ, вмѣняя ему въ честь, что онъ безъ содѣйствія ихъ прекрасно и удобно устроилъ свой домашній бытъ и что онъ такъ счастливо подвизался на войнѣ,

---

[1]) Монастырь бригитокъ въ г. Люблинѣ съ храмомъ Успенія Пресвятой Богородицы былъ основанъ Владиславомъ-Ягелломъ въ 1410 г. въ память побѣды надъ крестоносцами подъ Грюнвальдомъ и Танненбергомъ. См. Wadowski. Kościoły Lubelskie. Kraków, 1907, str. 407—492.

[2]) Обертынъ—мѣстечко въ нынѣшней Галиціи въ Городенковскомъ уѣздѣ надъ рѣчкою Чернявою. Битва, о которой идетъ здѣсь рѣчь, происходила между поляками, предводимыми Яномъ Тарновскимъ, и волохами (румынами) подъ начальствомъ господаря Петра Рареша 22-го августа 1531 г. Волохи были разбиты на голову. О причинахъ войны Петра Рареша съ Польшею см. A. D. Xénopol, Histoire des Roumains, Paris 1895, t. I, p. 304.

какъ будто фортуна постоянно сопровождала *ляха*. Что ему особенно льстило, такъ это—то, что отецъ призналъ въ немъ человѣка, способнаго вывести его изъ тѣхъ затрудненій, въ какія онъ попалъ, благодаря спорамъ съ сосѣдями по имѣнію. Дѣйствительно, въ короткое время онъ, по своей находчивости, до всего добился и не только вывелъ отца изъ затрудненій, но, напослѣдокъ, и отстоялъ предковское имѣніе, которое было отдано родителями въ его завѣдываніе. Сосѣдей онъ присмирилъ, но послѣ они были расположены къ нему и обращались во многихъ случаяхъ.

Потомъ, по желанію Щенснаго Снопковскаго, судьи, и Петра Горжковскаго, подсудка въ Холмѣ, близкихъ свойственниковъ ему по женѣ, онъ сдѣлался холмскимъ земскимъ коморникомъ [1]) и оставался въ этой должности нѣсколько лѣтъ, съ цѣлью разсмотрѣть и изучить судопроизводство, дабы, въ случаѣ избранія на болѣе высокую должность, не учиться праву на чужомъ имуществѣ. Когда затѣмъ вскорѣ вышеупомянутый судья умеръ, то на открытомъ русскимъ воеводою сеймикѣ въ Холмѣ онъ, по общему единодушному согласію, былъ избранъ на должность подсудка всѣмъ собраніемъ холмской шляхты. Славный король Сигизмундъ-Августъ не противился этому избранію, но, напротивъ, подтвердилъ его. Всѣ хорошо помнятъ, какъ мой отецъ исполнялъ обязанности подсудка, призванный на этотъ постъ. Ей-Богу, заботливо, честно и безупречно рѣшалъ онъ дѣла шляхты въ землѣ Холмской! Я умалчиваю объ иныхъ дарахъ, какими милосердный Господь наградилъ его, каковы: искренность, вѣжливость, благочестіе и т. д. (съ этого мѣста сыну не надлежитъ перечислять ихъ). Особенностью его было то, что онъ никогда не позволялъ ни себѣ, ни другимъ въ его присутствіи сдѣлать что нибудь злое, и я могу смѣло сказать, что, кромѣ битвы Обертынской, ему никогда не случалось обнажать противъ кого либо свою саблю. Онъ не имѣлъ на своемъ тѣлѣ ни одной раны или царапины, кромѣ маленькаго шрама на

---

[1]) Коморникъ — должностное лицо, соотвѣтствующее по своимъ обязанностямъ нынѣшнему судебному приставу. Служба Андрея Верещинскаго въ этой должности началась съ 1544 г.

лбу, который остался у него отъ обертынскаго похода 1531-го года. Когда поляки расположились лагеремъ у Обертына, то Петрило, волошскій воевода, имѣя свѣдѣнія, что отряды Его Величества короля равняются его войску, стремился какъ можно скорѣе напасть и послалъ впередъ нѣсколько тысячъ войска на развѣдки. Наши, предъувѣдомленные объ этомъ движеніи, на голову разбили передовой отрядъ у Гождзя. Въ этой то битвѣ нанесена была и отцу моему рана ударомъ копья; одинъ волохъ угодилъ ему копьемъ въ голову, такъ что шлемъ съ головы сбилъ и оставилъ его простоволосымъ; но этого волоха убилъ копьемъ же Андрей Гнѣвошъ изъ Радомской земли, герба Равичъ, большой пріятель моего отца и тёзка.

Наконецъ, отецъ мой почти въ теченіе года находился подъ опаснымъ соблазномъ этого свѣта, подъ искушеніемъ ереси: онъ колебался въ вѣрѣ. Какъ только онъ убѣдится въ этомъ, то прибѣгъ подъ защиту Господа Бога. Господь Богъ, не желая его погубить вмѣстѣ съ соблазнителями на этомъ свѣтѣ, спасъ его; онъ быстро вырвалъ его изъ этого Вавилона, какъ св. Петра и св. Павла, когда они тонули въ морѣ. Бросивши скоро заблужденія, которымъ онъ научился отъ сводницы, распутницы, волшебницы, синагоги сатанинской, еретичной, онъ возвратился въ лоно истинной матери, святой церкви вселенской, христіанской, и въ той церкви оставался до самой своей смерти, твердо и стойко держась исповѣданія святой христіанской вѣры“ [1]).

Разсказывая такъ подробно біографію своего усопшаго отца, Іосифъ Верещинскій не упомянулъ о томъ процессѣ, который велъ его отецъ съ своими братьями о наслѣдствѣ. Между тѣмъ процессъ этотъ представляетъ значительный интересъ и ярко рисуетъ картину тѣхъ враждебныхъ отношеній, какія возникали даже между ближайшими родственниками на почвѣ религіозной розни. Относящійся къ тому процессу актъ напечатанъ въ XIX-мъ томѣ Ак-

[1]) См. Pisma treści moralnej księdza Józefa Wereszczyńskiego. Wyd. Turowskiego. W Krakowie 1860, str. 101—116.

товъ Виленской Археографической Коммиссіи, изданномъ г. Площанскимъ.

Дѣло заключалось въ слѣдующемъ:

Предки Верещинскихъ, братья Дмитрій-Волчокъ и Богданъ Верещинскіе, основали въ с. Верещинѣ православную церковь (sinagogam ruthenicam) и отдали въ пользованіе ея и состоящихъ при ней священниковъ часть полей, нивъ, садовъ, луговъ, лѣсовъ и боровъ въ наслѣдственномъ имѣніи Верещинѣ. Около 1541 года одинъ изъ братьевъ Андрея Верещинскаго Станиславъ-Евстафій (Осташъ) Верещинскій завладѣлъ церковными землями и сталъ получать съ нихъ доходы. Мѣстный священникъ, боясь угрозъ своевольнаго пользователя, не посмѣлъ возбуждать дѣла о захватѣ и молчалъ. Тогда Андрей Верещинскій въ 1541-мъ году подалъ жалобу въ Холмскій земскій судъ, въ которой доказывалъ, что разъ одинъ изъ его братьевъ отнялъ у церкви подаренную ей ихъ предками землю, то въ такомъ случаѣ и онъ, по натуральному праву, долженъ получить участокъ изъ нея; между тѣмъ отвѣтчики, братья его Станиславъ-Евстафій (Осташъ) и Николай-Дмитрій и сестра Маруся Верещинскіе, не хотятъ дѣлиться съ нимъ предоставленными русской церкви угодьями; поэтому онъ проситъ судъ или постановить раздѣлъ означенной земли и назначить къ тому дѣлителей, или присудить сплату ему въ суммѣ 40 гривенъ, по стоимости присвоенной наслѣдственной части, и вознагражденіе за понесенные убытки въ той же суммѣ. Отвѣтчики заявили, что они считаютъ это дѣло подсуднымъ старостѣ (capitaneo loci), а не земскому суду, такъ какъ, по статуту, только староста имѣетъ право рѣшать споры между братьями о поляхъ, садахъ, борахъ и проч. Кромѣ того, такъ какъ дѣло идетъ о церковной землѣ, то защищать ее отъ постороннихъ захватовъ могутъ только священники или сами отвѣтчики, какъ патроны церкви. Поэтому Верещинскіе просятъ судъ освободить ихъ отъ иска. Андрей Верещинскій отвѣчалъ противъ этого, что всѣ дѣла, подсудныя старостѣ, подсудны и земскому суду. Что касается вопроса о церковныхъ земляхъ, то отвѣтчики первые нарушили ихъ цѣлость и хотятъ пользоваться ими въ ущербъ церкви. Потому и ему, Андрею Верещинскому,

какъ родному брату отвѣтчиковъ, слѣдуетъ получить часть изъ отнятыхъ у церкви земель, тѣмъ болѣе, что онъ желаетъ основать въ Верещинѣ и обезпечить своею частью спорной земли католическій костелъ (ecclesiam cristianam). Для рѣшенія этого спора назначенъ былъ новый срокъ, но актовъ, изъ которыхъ видно было бы окончательное постановленіе по этому дѣлу, не было напечатано г. Площанскимъ [1]).

Андрей Θеодоровичъ Верещинскій скончался около 1580-го года.

Краковскій воевода Андрей Фирлей, приглашенный въ качествѣ свидѣтеля на производившееся краковскимъ бискупомъ Петромъ Мышковскимъ разслѣдованіе о достоинствахъ и заслугахъ Іосифа Верещинскаго, дававшихъ ему право на занятіе бискупской каθедры въ Кіевѣ, показывалъ, между прочимъ, 6-го августа н. ст. 1589 г., что Іосифъ Верещинскій достигъ уже сорокалѣтняго возраста [2]). На этомъ основаніи можно полагать, что Іосифъ Верещинскій родился въ началѣ 1540-хъ годовъ. Такъ какъ отецъ его женился въ 1531 г., то весьма вѣроятно, что Іосифъ Верещинскій былъ однимъ изъ младшихъ сыновей въ семьѣ. Несѣцкій знаетъ брата его Сигизмунда. Возможно, что братомъ его былъ и Варθоломей (Бартко, Бартошъ) Верещинскій, котораго мы встрѣчаемъ между 1574 и 1594 гг. на должности вознаго въ Холмской землѣ [3]), а въ 1598—1601 гг.—старостою ново-верещинскимъ (фастовскимъ) [4]). Свое рожденіе Іосифъ Верещинскій считалъ чудеснымъ и переда-

---

[1]) См. Акты, издаваемые Виленскою Археографическою Коммиссіею, т. XIX, 1892, стр. LXXVIII—LXXXIV предисловія и стр. 78—79 актовъ; ср. В. М. Площанскій: Прошлое Холмской Руси по архивнымъ документамъ XV—XVIII в., Вильна 1899, стр. 144—145.

[2]) См. Excerpta ex libris manu scriptis Archivi Consistorialis Romani, ed. J. Korzeniowski, Cracoviae 1890, p. 12.

[3]) См. В. А. Площанскій: Прошлое Холмской Руси и пр., стр. 177—241, passim.

[4]) См. Арх. юго-зап. Рос. ч. VI, т. I, стр. 258—263; наше соч.: Стефанъ Баторій и Днѣпровскіе козаки, К. 1904, стр. 319—324.

валъ о немъ слѣдующія подробности: „Какъ только я зачался въ угробѣ матери моей, сейчасъ же выступили очень густо кресты на бѣльѣ моихъ родителей, не только на рубахахъ, но и на простыняхъ, и на платкахъ; это могутъ добросовѣстно засвидѣтельствовать нѣкоторые люди въ землѣ Холмской, пріятели моего дома, теперь еще находящіеся въ живыхъ. Эти кресты держались до самаго рожденія моего и послѣ рожденія до наступленія семилѣтняго возраста. Когда я выходилъ на свѣтъ изъ утробы матери моей, тогда всѣ домочадцы, находившіеся подъ кровлей того же дома, услышали голосъ, сопровождаемый сильнымъ гуломъ; онъ произнесъ слѣдующія слова: „Я посылаю его въ свѣтъ на утѣху христіанамъ и на позоръ язычникамъ; а чтобы онъ исполнилъ волю Мою, даю ему крестъ, какъ эмблему и щитъ“. Родители же мои сплошь да рядомъ напоминали мнѣ о слышанномъ голосѣ, впитывая мнѣ въ сердце, чтобы я всегда не только сознавалъ умомъ, но и чувствовалъ сердцемъ значеніе слышаннаго голоса, и чтобы я считалъ для себя драгоцѣннымъ сокровищемъ кресты, густо разсѣянные по чистому бѣлью“ [1]).

Такимъ образомъ, съ ранняго дѣтства въ будущемъ кіевскомъ бискупѣ сложилось убѣжденіе, что самимъ Промысломъ Божіимъ онъ предназначенъ для борьбы съ врагами Креста Господня, т. е. съ послѣдователями религіи Магомета, татарами,—для борьбы, въ которой ему, дѣйствительно, пришлось принять участіе, когда онъ жилъ въ Кіевѣ и въ основанномъ имъ Новомъ-Верещинѣ (Фастовѣ).

Школьныя науки (artes liberales) Іосифъ Верещинскій проходилъ въ г. Красноставѣ подъ руководствомъ баккалавра Михаила Радрузіана, стоявшаго во главѣ тамошней школы [2]). Не нужно и

---

[1]) См. Pisma polityczne Wereszczyńskiego. Wyd. Turowskiego, 1858 str. 15—16.

[2]) См. Kazania Józefa Wereszczyńskiego biskupa Kijowskiego, wydane przez Ignacego Hołowińskiego arcybiskupa Mohilewskiego, metropolitę Rzymsko-Katolickich kościołów w Cesarstwie. Petersburg i Mohilew 1851, str. 7.

добавлять, что, по обычаямъ того времени, главнымъ содержаніемъ школьныхъ занятій было изученіе языковъ латинскаго, греческаго и древне-еврейскаго. Іосифъ Верещинскій, судя по цитатамъ въ его сочиненіяхъ, свободно читалъ впослѣдствіи на этихъ языкахъ, но не овладѣлъ, какъ нѣкоторые изъ его современниковъ, всѣми тонкостями латинскаго стиля, и когда ему захотѣлось издать на латинскомъ языкѣ свои сочиненія: „Увѣщаніе къ вельможамъ и сословіямъ забыть всѣ препирательства и дѣйствовать согласно въ дѣлѣ избранія короля“ (Сигизмунда III) и „Наставленіе христіанскому королю къ провожденію добродѣтельной жизни“ (1587), то онъ долженъ былъ обратиться къ помощи переводчика, которымъ явился знаменитый латинистъ Севастіанъ-Фабіанъ Клёновицъ. Этому же лицу Іосифъ Верещинскій поручилъ позднѣе (1597) перевести съ латинскаго языка на польскій монашескій Уставъ св. Бенедикта, принятый въ Сѣцѣховскомъ монастырѣ.

Изъ дѣтскихъ и юношескихъ воспоминаній запечатлѣлся въ душѣ Іосифа Верещинскаго образъ толстяка-обжоры и охотника до попоекъ, балагура и острослова, польскаго поэта Николая Рея († между 8 сентября и 1 октября 1569 г.), пріѣзжавшаго къ его отцу поохотиться и пображничать [1]). „Старый Рей“, — разсказываетъ Іосифъ Верещинскій: — „любилъ выпить и поѣсть; онъ былъ настоящій обжора; я хорошо его зналъ, ибо онъ часто бывалъ у моего отца, холмскаго подсудка, чтобы развлечься охотой. И вотъ въ то время, когда онъ гостилъ, онъ ежедневно съѣдалъ натощакъ

---

[1]) Можно думать, что также хозяйственные интересы заставляли Рея посѣщать с. Верещинъ: изъ холмской поборовой (окладной) книги за 1564 г., обнародованной г. Александромъ Яблоновскимъ въ ч. 1-ой тома XVIII-го изданія Źródła dziejowe (Warszawa, 1902), видно (стр. 182—183), что у Николая Рея были земли и крестьяне какъ въ с. Верещинѣ, такъ и въ Волѣ-Верещинской.

корзину сливъ мѣрою съ краковскій корецъ [1]), полъ-рончки [2]) прѣснаго меда [3]), большія почёвки свѣжихъ огурцовъ и четыре магерки [4]) гороха въ стручкахъ. Послѣ этого онъ поглощалъ гарнецъ [5]) молока съ хлѣбомъ и около копы яблокъ, перегрызывалъ полъ-кастрюли гнилушекъ [6]) и закусывалъ кускомъ или, чаще, четырьмя кусками сырого мяса. Затѣмъ онъ управлялся еще съ нѣсколькими блюдами и отдавалъ честь кислой капустѣ, мало уже придавая значенія итальянскимъ жабкамъ. Что касается утоленія Реемъ жажды, то его привычки многимъ показались бы смѣшными, если бы я подробно о нихъ написалъ. Какъ онъ съ удовольствіемъ ѣлъ нечистую пищу, точно также онъ рѣдко пивалъ хорошее пиво, а отдавалъ предпочтеніе горькому, кислому, наконецъ, и мутному; если же попадалъ у кого нибудь на совсѣмъ негодное пивцо, то пилъ такъ, что въ спинѣ у него трещало. Не разъ случалось, что „вкусное" пивцо, какъ содержимое лопнувшаго вереда, лилось у него изъ горла вонъ; и не успѣвалъ онъ еще обтереть ротъ, какъ уже кричалъ, чтобы ему налили посудину, и другихъ приглашалъ наполнять кубки. Не забывалъ онъ и про хозяина, но, напротивъ, пространно расхваливалъ пивцо передъ гостями и передъ хозяиномъ, превознося его до неба; онъ никогда не покидалъ такого дома, не осушивъ предварительно съ хозяиномъ и гостями всего пива, безъ остатка, хотя это бывало противно гостямъ, а въ осо-

---

[1]) Корецъ—мѣра для сыпучихъ тѣлъ въ Польшѣ и Литвѣ; объемъ корца разнообразился по воеводствамъ; поэтому и говорили: краковскій корецъ, варшавскій корецъ, гданскій корецъ, чтобы точнѣе обозначить, о какой мѣрѣ идетъ рѣчь.

[2]) Рончка—мѣра для меда въ сотахъ или патокѣ; равнялась $10^1/_4$ польскимъ шинковымъ гарнцамъ; польскій шинковой гарнецъ составляетъ $^1/_{114}$ часть бочки.

[3]) Медъ въ сотахъ или въ патокѣ назывался *прѣснымъ* въ отличіе отъ хмельнаго меда, приготовленнаго для питія.

[4]) Магерка—шапка венгерскаго покроя; вошла въ моду при Стефанѣ Баторіи, почему ее въ нѣкоторыхъ мѣстахъ называли *баторовкой*.

[5]) Гарнецъ—основная единица для жидкостей, употреблявшаяся въ Польшѣ и Литвѣ.

[6]) Гнилушками назывались лѣсныя груши, дозрѣвшія сорванными съ дерева, на соломѣ, подъ дѣйствіемъ солнечныхъ лучей.

бенности хозяину. Я не знаю, предпочиталъ ли онъ гдѣ либо болѣе умѣренную жизнь, но въ Холмской землѣ онъ много ѣлъ и пилъ“ [1]). Профессоръ А. Брюкнеръ считаетъ разсказъ Іосифа Верещинскаго каррикатурой на Рея и не придаетъ ему никакой вѣры; онъ упрекаетъ Верещинскаго за то, что послѣдній, будучи католическимъ духовнымъ лицомъ, не только выкралъ изъ сочиненій протестанта Рея цѣлые отдѣлы, перенеся ихъ слово въ слово въ свои сочиненія (что̀ доказалъ профессоръ Пташицкій въ брошюрѣ: Mikołaj Rej z Nagłowic i ks. Józef Wereszczyński, Wilno, 1879), но и стремился навсегда выставить Рея смѣшнымъ[2]). Профессоръ Романъ Пилатъ думаетъ иначе: „Конечно, въ этомъ описаніи много преувеличенія, - ибо католическое духовенство было враждебно настроено противъ Рея за его протестанство, но, безъ сомнѣнія, въ немъ также много правды; склонность же къ пьянству была очевидно наслѣдственною въ семьѣ поэта, ибо среди касающихся Реевъ оффиціальныхъ документовъ мы находимъ одинъ—очень характерный, относящійся къ 1590 г.: въ немъ сынъ Николая Рея, Андрей, приноситъ обѣтъ Богу передъ Краковскимъ гродскимъ судомъ, что въ теченіе цѣлаго года онъ не будетъ выпивать ежедневно болѣе средняго жбана вина (se amplius ultra mediam ollam vini quocunque die bibere nolle)“ [3]). Если даже разсказъ Іосифа Верещинскаго рисуетъ портретъ Рея нѣсколько каррикатурно, то во всякомъ случаѣ онъ интересенъ, какъ картинка изъ быта холмской шляхты, среди которой проходила юность будущаго бискупа.

---

25 марта 1571 г., подъ посвященіемъ сандомирской воеводшѣ Варварѣ Држевецкой перваго своего сочиненія: Passio albo ka-

---

[1]) См. Pisma treści moralnej ks. Józefa Wereszczyńskiego. Wyd. Turowskiego, w Krak. 1860, str. 25.

[2]) См. Aleksander Brückner. Mikołaj Rej. Studjum krytyczne. Kraków, 1905, str. 5.

[3]) См. Roman Pilat, Historya Literatury Polskiej. T. II. Cz. 1, 1909, str. 157—158.

zanie o Męce Pańskiej ze czterzech ewanielistow zebrane, według prostego Ewanieliey textu, z nauką doktorow ś. przydaną (w Krakowie, 1572)—Іосифъ Верещинскій подписался: плебанъ бискупскій. Изъ этого видно, что въ молодые еще годы онъ принялъ духовный санъ; безупречность поведенія, познанія въ богословскихъ наукахъ и строгое исполненіе обязанностей открыли ему путь къ высшимъ духовнымъ должностямъ. Въ 1579 г. онъ былъ уже каноникомъ Холмскаго капитула, а въ 1581 г. былъ избранъ братіею Сѣцѣховскаго бенедиктинскаго монастыря въ аббаты на мѣсто отказавшагося отъ этой должности Каспара Козьменьскаго, герба Ястребъ. Аббатомъ этого монастыря онъ оставался до самой смерти,—и послѣ того, какъ въ 1589 г. онъ былъ назначенъ сначала нареченнымъ (номинатомъ), а потомъ (съ 1593 г.) и посвященнымъ кіевскимъ бискупомъ.

Сѣцѣховскій монастырь, куда Іосифъ Верещинскій вступилъ на должность аббата, былъ расположенъ среди низменности, тянущейся вдоль лѣваго берега р. Вислы, въ нынѣшнемъ Козеницкомъ уѣздѣ Радомской губ. Онъ былъ основанъ въ срединѣ XII вѣка на мѣстѣ замка, принадлежавшаго одному изъ воеводъ польскаго короля Владислава-Германа, Сѣцѣху, французскими бенедиктинцами изъ монастыря св. Эгидія въ Провансѣ. Ихъ пригласилъ въ Польшу и поселилъ въ наслѣдственномъ замкѣ неизвѣстный по имени сынъ Сѣцѣха, совершившій паломничество въ ихъ монастырь въ благодарность Богу за чудесное спасеніе жизни при нападеніи на него, во время охоты, разъяреннаго зубра. Первоначально Сѣцѣховскій монастырь, какъ и замокъ, мѣсто котораго онъ занялъ, находился на островѣ, омываемомъ съ одной стороны главнымъ русломъ р. Вислы, а съ другой—лѣвымъ ея рукавомъ. Съ теченіемъ времени рукавъ этотъ былъ занесенъ пескомъ, и только главное русло продолжало течь мимо монастыря. Въ эпоху Верещинскаго р. Висла подходила очень близко къ монастырю и зачастую, во время половодія, волны ея касались монастырскихъ стѣнъ, грозя имъ разрушеніемъ, вслѣдствіе чего монахи принимали

разнаго рода мѣры, чтобы охранить свою обитель отъ наводненій, которыя, какъ извѣстно, по условіямъ капризнаго теченія р. Вислы, въ пору весенняго ледохода и лѣтнихъ ливней, принимаютъ иногда характеръ грозныхъ бѣдствій для прибрежныхъ жителей. Постепенно р. Висла отошла далеко отъ монастыря на сѣверъ и въ настоящее время, отдѣленная отъ него насыпаннымъ въ 1850-хъ годахъ защитнымъ отъ наводненій валомъ, даже не видна съ мѣста расположенія бывшаго монастыря. Окрестности монастыря лѣтомъ отличаются веселымъ, смѣющимся характеромъ: плодородныя поля смѣняются сочными лугами, повсюду разбросаны заросли ольхи и вербы, среди которыхъ звонко щебечутъ многочисленныя пташки. При Верещинскомъ рядомъ съ монастыремъ росъ густой дубовый и тополевый лѣсъ, служившій для монашествующей братіи мѣстомъ прогулки. Въ ту пору вся сосѣдняя съ монастыремъ мѣстность изобиловала дичью, а въ водахъ р. Вислы ловилась разнообразная рыба; особенно вкусными считались лососи и сомы, отличавшіеся иногда громадными размѣрами. Еще до Верещинскаго Сѣцѣховскій монастырь былъ хорошо обстроенъ. Кромѣ каменнаго костела въ честь Успенія Пресвятой Богородицы, въ немъ были отдѣльные дома для аббата и для братіи, всевозможные склады и хозяйственныя строенія. Благодаря щедрости перваго основателя монастыря Сѣцѣховича и позднѣйшихъ благочестивыхъ жертвователей, монастырь являлся крупнымъ землевладѣльцемъ: ему принадлежалъ цѣлый рядъ населенныхъ имѣній (до 25-ти), изъ коихъ иныя были расположены въ ближайшемъ сосѣдствѣ съ монастыремъ, другія же въ значительномъ отъ него отдаленіи, какъ напр. Пугачевъ (въ нын. Холмскомъ у. Люблинской губ.) или Злотники (въ нын. Андреевскомъ у. Кѣлецкой губ.); въ этихъ имѣніяхъ были жилые дома со всякими хозяйственными обзаведеніями. Собственное монастырское хозяйство велось лишь въ нѣкоторыхъ фольваркахъ, остальные же сдавались въ аренду или шли въ залогъ подъ заключаемые монастыремъ займы съ правомъ для залогодержателей извлеченія изъ нихъ доходовъ въ замѣнъ полученія отъ монастыря процентовъ на занятый ему капиталъ. По назначенію получаемаго дохода имѣнія раздѣлялись на аббатскія и столовыя. Съ первыхъ

доходъ шелъ въ распоряженіе аббата, со вторыхъ—на монастырскій столъ, т. е. на прокормленіе и вообще на содержаніе монаховъ, послушниковъ и прислуги. Число монашествующей братіи при Верещинскомъ не превышало 13—15 лицъ. Управлялъ ею, поддерживалъ среди нея дисциплину и заботился о спасеніи ея душъ—аббатъ, имѣвшій ближайшаго помощника въ лицѣ пріора. Монахи посвящали свое время богослуженію, келейной молитвѣ и занятіямъ богословскими науками; забота о хозяйственныхъ дѣлахъ обители лежала исключительно на аббатѣ. Такимъ образомъ, Верещинскому, со вступленіемъ въ исполненіе обязанностей аббата, предстояло развить свою дѣятельность въ двухъ направленіяхъ: съ одной стороны вліять на нравственное усовершенствованіе ввѣренной его попеченію братіи, съ другой—управлять обширнымъ монастырскимъ хозяйствомъ, охранять границы монастырскихъ имѣній, судомъ защищать нарушеніе правъ монастыря, заботиться о поддержаніи и украшеніи костела и другихъ зданій въ самой обители. Какъ человѣкъ способный, рѣшительный и дѣятельный, онъ удачно справился съ обѣими задачами. [1])

На ряду съ дисциплинарными взысканіями, широко практиковавшимися въ католическихъ монастыряхъ, наилучшимъ средствомъ въ рукахъ аббата для направленія братіи на путь богобоязненной, благочестивой жизни и для поднятія ея нравственнаго уровня была частая проповѣдь. Іосифъ Верещинскій за время духовнаго служенія въ г. Красноставѣ [2]) выработалъ въ себѣ проповѣдническій талантъ и охотно имъ пользовался для воздѣйствія на души братіи. Но, избирая темы для поученій, онъ имѣлъ въ виду, конечно, не только духовныя нужды и пользы братіи, но и

---

[1]) Свѣдѣнія относительно Сѣцѣховскаго монастыря почерпнуты изъ имѣющейся о немъ спеціальной монографіи, основанной на архивныхъ матеріалахъ, ксендза Гацкаго: Benedyktyński klasztor w Sieciechowie według pism i podań miejscowych przez Ks. Józefa Gackiego. Radom, 1872.

[2]) Тамъ пребывалъ Холмскій католическій бискупъ и помѣщались подвѣдомственныя ему епархіальныя учрежденія.

потребности молящихся въ храмѣ простыхъ мірянъ. Вслѣдствіе этого содержаніе его проповѣдей было очень разнообразно: онъ училъ своихъ духовныхъ дѣтей презирать смерть и суету этого свѣта и готовиться къ переходу въ вѣчное и блаженное царство небесное, молиться за усопшихъ, чистосердечно каяться во грѣхахъ, не предаваться пьянству и обжорству, сохранять супружескую вѣрность; онъ пояснялъ имъ высокую важность страданій и крестной смерти Христа Спасителя, значеніе праздниковъ и праздничныхъ евангельскихъ и апостольскихъ чтеній, смыслъ литургіи и таинствъ; наконецъ, онъ изложилъ въ формѣ проповѣдей полный комментарій ко всѣмъ двѣнадцати членамъ Символа Вѣры. Запасъ мыслей и выраженій Верещинскій, подобно всѣмъ христіанскимъ проповѣдникамъ, черпалъ главнымъ образомъ изъ книгъ Свящ. Писанія и изъ сочиненій отцовъ церкви. Но, кромѣ того, какъ доказалъ проф. Пташицкій въ вышеупомянутой брошюрѣ, онъ зналъ чуть не наизусть нравоучительный трактатъ Николая Рея: „Зерцало или жизнь честнаго человѣка“ (1567) и широкою рукою заимствовалъ изъ него тѣ сужденія и словесные обороты, какіе подходили къ темѣ той или иной проповѣди. Верещинскій первый ввелъ въ обычай пользоваться сочиненіями Рея для составленія проповѣдей; впослѣдствіи дѣло дошло до того, что, по свидѣтельству Саковича, одинъ русскій священникъ въ окрестностяхъ г. Львова всегда, приступая къ проповѣди, говорилъ: „Послухайте, христіане, казанія святого Рея“ (Epanorthosis, Kraków 1642, str. 105)[1]). Въ 1583 г. Верещинскій обработалъ часть своихъ проповѣдей для печати, воспользовавшись для этого, отчасти, деревенскимъ уединеніемъ во время пребыванія въ монастырскихъ имѣніяхъ, которыя ему приходилось время отъ времени объѣзжать для ознакомленія съ ходомъ въ нихъ хозяйства. 4 января н. ст. 1583 г. онъ написалъ въ Сѣцѣховскомъ монастырѣ предисловіе къ проповѣди: Wizerunk, na kształt kazania uczyniony: o wzgardzie śmierci y świata tego nędznego, tudzież też o chwale onego wdzięcznego a wiecznego Kró-

---

[1]) Цитата приведена проф. Пташицкимъ въ вышеупомянутой брошюрѣ на стр. 30.

lewstwa Niebieskiego; 7 февраля н. ст. въ Кобылянахъ—къ проп.: Kazanie na dzień zaduszny, w którym pokazuje się, iż Czyściec iest prawdziwie, z dowodem pisma świętego, tak starego, iako y nowego zakonu; 14 марта н. ст. въ Пугачевѣ—къ проп.: Instructia albo nauka o spowiedzi, iakim sposobem powinien ią każdy Chrześcijański człowiek czynić Panu Bogu; 10 апрѣля н. ст. въ Яниковѣ—къ проп.: Gościniec pewny niepomiernym moczygębom a omierzłym wydmikuflom świata tego, do prawdziwego obaczenia, a zbytków swych pohamowania; z pisma świętego y z rozmaitych authorów zebrany y wydany; и 30 мая н. ст. въ Гарбаткѣ—къ проп.: Kazanie przy przyjmowaniu świątości małżeństwa. Позднѣе, въ 1586 г., Верещинскій обработалъ для печати: Kazania albo ćwiczenia Chrześcijańskie na XVIII niedziel, z wykładem tak na Ewangelie, iako też na XII członków wiary Chrześcijańskiej. Въ 1585—1587 г.г. обработанныя проповѣди были изданы отдѣльными брошюрами въ Краковѣ, въ типографіи Андрея Піотроковчика. Каждую изъ нихъ Верещинскій посвящалъ кому либо изъ пріятелей или сосѣдей: Петру Горжковскому, холмскому судьѣ; Амвросію Жулинскому, холмскому подсудку; Андрею Ганскому, холмскому писарю; Лукѣ Влодеку, холмскому коморнику; Станиславу Піотровскому, луковскому подстаростѣ. Послѣднюю онъ посвятилъ прелатамъ и каноникамъ холмскаго капитула въ г. Красноставѣ. Гораздо большая часть произнесенныхъ Верещинскимъ проповѣдей осталась навсегда въ рукописяхъ, какъ объ этомъ свидѣтельствуетъ Севастіанъ Клёновицъ въ предисловіи къ переведенному имъ съ латинскаго языка на польскій, по порученію Верещинскаго, „Уставу святого Бенедикта“ (1597).

Ко времени пребыванія Іосифа Верещинскаго въ Сѣцѣховскомъ монастырѣ относится замѣченное современниками событіе принятія христіанства ученымъ іудейскимъ раввиномъ Михаиломъ, который былъ окрещенъ самимъ аббатомъ въ воскресенье 2-го октября н. ст. 1583 г. въ присутствіи многихъ почетныхъ и благородныхъ особъ. Составленное выкрещеннымъ раввиномъ опровер-

женіе іудейскихъ заблужденій, гдѣ онъ доказываетъ, что іудеи напрасно ожидаютъ пришествія Мессіи, ибо обѣщанный Мессія явился уже міру въ лицѣ Господа Іисуса Христа, редактированное Верещинскимъ, было издано въ 1584 г. въ Краковѣ, въ типографіи Андрея Піотроковчика, подъ заглавіемъ: List Michaela, Żyda okrzczonego, w roku pańskim 1583, który do wszystkich Żydów w Polszcze będących posłał, ukazując im iż już Messyasz, to jest Christus Jezus, na świat przyszedł, a iż oni daremnie oczekują Messyasza, wypisując też znaki spustoszenia a rozproszenia Żydowskiego, ustanie Zakonu Moyzeszowego za przyszciem Chrystusowym. Wszystko zebrano z Proroków Bożych ku wielkiey pociesze wszem wiernym Krześcijanom—съ посвященіемъ отъ имени Верещинскаго королевѣ Аннѣ Ягеллонкѣ, супругѣ Стефана Баторія, помѣченнымъ 30-мъ числомъ января н. ст. 1584 г.

Будучи примѣрнымъ пастыремъ словеснаго стада, ревностнымъ и усерднымъ въ отправленіи богослуженія и въ проповѣдываніи ученія Христова, Іосифъ Верещинскій очень внимательно относился и къ хозяйственнымъ дѣламъ Сѣцѣховскаго монастыря: онъ стремился разрѣшить въ пользу монастыря всѣ накопившіяся отъ времени тяжбы, хлопоталъ о погашеніи монастырскихъ долговъ, старался поднять доходность монастырскихъ имѣній; но въ тоже время онъ не жалѣлъ расходовъ на приведеніе внѣшности монастыря въ блестящій порядокъ. Близко видѣвшій дѣятельность Верещинскаго въ монастырѣ, Севастіанъ Клёновицъ, объ отношеніяхъ котораго къ Верещинскому мы скажемъ ниже, обозрѣвая принесенную имъ монастырю въ санѣ аббата пользу, писалъ въ предисловіи къ вышеупомянутому „Уставу святого Бенедикта“ (1597) слѣдующее: „Вы. Ваша милость, войдя въ это аббатство, какъ пастырь, черезъ двери, законно и съ соблюденіемъ добрыхъ обычаевъ, благоустраиваете это честное, спокойное и издавна Богу посвященное мѣсто (оставимъ въ сторонѣ лесть), Вы возвеличиваете его каменными оградами и строеніями, Вы убираете его живописью, Вы украшаете его алтарями, Вы снабжаете его ут-

варью, Вы защищаете въ судахъ права монастыря на имѣнія, Вы погашаете ссуды въ нѣсколько тысячъ злотыхъ, взятыя Вашими предшественниками подъ залогъ монастырскихъ имѣній; нагляднымъ примѣромъ послѣдняго служатъ два села: Шавловице и Насиловъ. Я не упоминаю объ украшеніи Красноставскаго костела, куда Вы, въ честь и славу Господа Бога, заказали органъ за 900 злотыхъ. Вы не пожалѣли также истратить нѣсколько сотъ злотыхъ на подчинку органа въ своемъ монастырѣ". Здѣсь слѣдуетъ отмѣтить, что каменныя ограды, о которыхъ упоминаетъ Клёновицъ, были построены въ видѣ крѣпостныхъ стѣнъ и придали монастырю значеніе укрѣпленнаго замка, могущаго дать отпоръ непріятелю. Къ тому же Верещинскій принималъ мѣры, чтобы снабдить обитель пушками и другого рода оружіемъ и, такимъ образомъ, дать ей возможность защищаться въ случаѣ нападенія.

Незадолго до переѣзда на Кіевскую каѳедру, въ началѣ 1589 г., Верещинскій сдѣлалъ важное измѣненіе въ строѣ монастырскаго хозяйства: часть аббатскихъ имѣній онъ перечислилъ въ столовыя, т. е. въ предназначенныя на прокормленіе, одѣяніе и другія надобности монаховъ. Этимъ онъ на будущее время значительно ослабилъ значеніе и вліяніе аббата, но зато совѣтъ старцевъ (капитулъ) получилъ возможность самостоятельно развивать монастырскую жизнь, если бы выборъ аббата оказался когда либо неудачнымъ. Монашествующая братія осталась очень довольна такимъ распоряженіемъ Верещинскаго, и имъ онъ среди нея надолго обезпечилъ себѣ добрую память.

Въ морозный вечеръ 2 (12) декабря 1586 г., въ Гродненскомъ замкѣ, скончался отъ воспаленія почекъ, схваченнаго на охотѣ, величайшій изъ польскихъ монарховъ Стефанъ Баторій. Предстояло избраніе новаго государя. Вдова усопшаго короля, Анна Ягеллонка, прилагала всѣ старанія и пользовалась всѣмъ своимъ вліяніемъ, чтобы проложить путь къ престолу для своего любимаго племянника Сигизмунда, сына ея сестры Екатерины и шведскаго короля Іоанна III. Съ самаго начала ее поддерживалъ

въ этомъ планѣ сотрудникъ и другъ покойнаго Стефана канцлеръ Замойскій, а потомъ склонился на ея доводы и примасъ, архіепископъ гнѣзненскій Карнковскій. Сильное противодѣйствіе кандидатурѣ Сигизмунда оказывала, враждебная Замойскому партія братьевъ Зборовскихъ, стремившаяся водворить на польскомъ престолѣ австрійскаго эрцгерцога Максимиліана. Много умѣнія и настойчивости потребовалось со стороны канцлера, чтобы съ успѣхомъ провести избраніе Сигизмунда. Верещинскій, вѣроятно, еще при жизни Стефана Баторія имѣвшій доступъ къ королевѣ Аннѣ, ибо онъ ей посвятилъ редактированное имъ „Посланіе къ жидамъ" выкрещеннаго раввина Михаила, немедленно вслѣдъ за смертью короля принялся составлять обращеніе къ магнатамъ и шляхтѣ Короны и Литвы, въ которомъ оплакивалъ кончину столь великаго государя и доказывалъ, что никто иной, кромѣ Сигизмунда, не достоинъ быть королемъ польскимъ: онъ—отпрыскъ старой династіи Ягеллоновъ, онъ—племянникъ здравствующей благочестивой королевы Анны, онъ прекрасно владѣетъ польскою рѣчью; самъ Богъ повелѣваетъ предоставить ему предковскій польскій тронъ. Обращеніе это было озаглавлено такъ: „Голосъ къ шляхтѣ королевства Польскаго и великаго княжества Литовскаго объ избраніи новаго короля изъ дома Ягеллоновъ, свѣтлѣйшаго Сигизмунда, сына свѣтлѣйшаго короля шведскаго". Оно было написано Верещинскимъ по-польски, но немедленно было переведено Севастіаномъ Кленовицемъ на общепринятый тогда въ политическихъ кругахъ латинскій языкъ и въ такомъ видѣ было издано брошюрой въ Краковѣ, въ типографіи Андрея Піотроковчика, въ началѣ 1587 г. Тотчасъ за первымъ обращеніемъ послѣдовало второе, стремившееся примирить враждующія партіи: „Увѣщаніе, обращенное къ высокопреподобнымъ, преподобнымъ, свѣтлѣйшимъ, сіятельнымъ, превосходительнымъ и благороднымъ вельможамъ королевства Польскаго и ко всѣмъ сословіямъ, приглашающее ихъ установить согласіе и отложить всякія соперничества, пока не приступятъ къ акту избранія, равно оставить въ сторонѣ всякія частныя дѣла и заняться исключительно общественными, устранивъ изъ общаго братскаго собранія тѣхъ, кто поступалъ бы

иначе". Написанное, подобно предыдущему, первоначально по-польски, оно было переведено безъ замедленія на латинскій языкъ тѣмъ же Клёновицемъ и издано брошюрой тамъ же въ Краковѣ и въ той же типографіи. Предисловіе къ нему Верещинскаго датировано 6 января н. ст. 1587 г. въ Сѣцѣховскомъ монастырѣ, а предисловіе переводчика Клёновица 7 февраля н. ст. того же года въ Люблинѣ.

Ни въ какой изъ библіотекъ, осмотрѣнныхъ проф. Вержбовскимъ [1]), не сохранилось ни одного экземпляра первой брошюры, и мы знаемъ о ней только изъ упоминанія въ текстѣ второй брошюры и изъ перечня сочиненій Верещинскаго въ предисловіи Клёновица къ переводу на польскій языкъ Устава св. Бенедикта. По одному экземпляру второй брошюры сохранилось въ Краковѣ въ тамошнихъ библіотекахъ Академіи Наукъ и Ягеллонскаго Университета.

Къ веснѣ 1587 г. Верещинскій успѣлъ составить новое сочиненіе: „Уставъ или поученіе о томъ, какъ долженъ проводить свою жизнь каждый христіанскій государь, чтобы быть добродѣтельнымъ". Предисловіе къ нему датировано въ Сѣцѣховскомъ монастырѣ въ день св. Войтѣха, т. е. 13 (23) апрѣля. Это именно то сочиненіе, въ которомъ проф. Пташицкій нашелъ наиболѣе позаимствованій изъ „Зерцала или жизни честнаго человѣка" Николая Рея. Послѣдовательность мыслей въ трактатѣ Верещинскаго въ общихъ чертахъ слѣдующая: Власть христіанскихъ государей исходитъ отъ Бога, который какъ избираетъ королей, такъ и ниспосылаетъ имъ мудрость для управленія народами въ обрядѣ миропомазанія; король долженъ помнить, что онъ поставленъ для охраны истинной христіанской вѣры, а потому обязанъ искоренять ереси и преслѣдовать еретиковъ; король долженъ наблюдать, чтобы никто изъ его подданныхъ не былъ несправедливо обиженъ: для

---

[1]) См. Th. Wierzbowski. Bibliographia polonica XV ac XVI ss. Vars. 1889—1894.

этого онъ обязанъ слѣдить за осуществленіемъ правды какъ въ дѣйствіяхъ королевскихъ слугъ, такъ и въ судахъ; король долженъ стремиться заслужить любовь своихъ подданныхъ справедливостью, милосердіемъ, водвореніемъ мира и покоя въ управляемыхъ земляхъ; король долженъ вести трезвый, умѣренный образъ жизни, не предаваться ни пьянству, ни обжорству, не быть рабомъ увлеченій или страстей; онъ долженъ подбирать себѣ помощниковъ въ управленіи государствомъ изъ людей честныхъ и добропорядочныхъ, отстраняя льстецовъ и клеветниковъ, способныхъ вовлечь короля въ неблагородные поступки; король долженъ быть строгимъ и безпощаднымъ относительно враговъ государства и злодѣевъ, но не поддаваться гнѣву, который влечетъ за собою несправедливость; король долженъ быть терпѣливымъ къ несчастіямъ, мудрымъ, спокойнымъ, благороднымъ, долженъ постоянно обращаться мыслями къ Богу и ввѣрять себя попеченію Господню. По примѣру брошюръ, склонявшихъ польскихъ и литовскихъ сенаторовъ и пословъ остановить свой выборъ на шведскомъ королевичѣ Сигизмундѣ и не увлекаться партійной борьбой, предназначенный къ назиданію будущаго короля нравоучительный трактатъ былъ въ непродолжительномъ времени переведенъ Севастіаномъ Клёновицемъ на латинскій языкъ. Предисловіе переводчика датировано въ Люблинѣ 2 (12) мая 1588 г.

Сочувствіе политикѣ канцлера Замойскаго, литературное содѣйствіе Сигизмунду къ занятію польскаго престола и забота о нравственномъ усовершенствованіи молодого короля—сблизили сѣцѣховскаго аббата съ знаменитымъ шляхетскимъ трибуномъ и съ шведскимъ королевичемъ, ставшимъ съ 18 (28) декабря 1587 г. помазаннымъ и коронованнымъ государемъ Польши. Между тѣмъ назначенный, по желанію покойнаго короля Стефана, бискупомъ кіевскимъ князь Яковъ Воронецкій не интересовался своей отдаленной епархіей, насколько извѣстно, ниразу не посѣтилъ своей паствы и въ теченіе трехъ лѣтъ, прошедшихъ со времени его назначенія, не исхлопоталъ даже для себя въ Римѣ ставленной гра-

моты на бискупскій санъ. Во время предшествовавшей избранію Сигизмунда борьбы партій князь Яковъ Воронецкій держался стороны братьевъ Зборовскихъ и проводимаго ими на тронъ эрцгерцога Максимиліана. Такимъ образомъ, ему ничего другого не оставалось съ наступленіемъ новаго королевствованія, какъ совершенно отказаться отъ предназначенной каѳедры и уступить ее другому лицу. Преемникомъ князя Воронецкаго избранъ былъ Верещинскій, котораго Замойскій зналъ какъ человѣка, не только образованнаго и опытнаго въ духовной жизни, но и живого, энергичнаго, воодушевленнаго воинскимъ пыломъ, лично храбраго, способнаго владѣть мечомъ не хуже, чѣмъ перомъ. Въ отдаленную епархію, гдѣ почти не было ни католическихъ храмовъ, ни духовенства, но гдѣ чуть не еженедѣльно появлялись татарскіе загоны для грабежа и захвата въ плѣнъ жителей, нельзя было сдѣлать болѣе соотвѣтствующаго выбора. Сигизмундъ III написалъ 25 апрѣля (5 мая) 1589 г. письмо къ папѣ Сиксту V, въ которомъ просилъ папу посвятить Верещинскаго въ кіевскіе бискупы съ оставленіемъ въ должности сѣцѣховскаго аббата ввиду того, что Кіевская каѳедра не имѣетъ никакихъ доходныхъ имуществъ, и что если Верещинскій лишится доходовъ съ аббатства, то ему не на что будетъ содержать себя, строить костелы и пропитывать подвѣдомственное ему духовенство. Самому Верещинскому король выдалъ грамоту, въ силу которой назначалъ и опредѣлялъ его на свободную Кіевскую каѳедру по тому праву патроната (подаванья или поданья), которое принадлежало польскимъ королямъ. Съ этой грамотой Верещинскій 27 іюля (6 августа) 1589 г. явился въ Краковъ къ тамошнему бискупу Петру Мышковскому и просилъ послѣдняго выслушать его исповѣданіе вѣры и присягу, а также допросить приглашенныхъ имъ свидѣтелей въ удостовѣреніе правоспособности его къ посвященію въ бискупскій санъ. Бискупъ Мышковскій благосклонно отнесся къ просьбѣ Верещинскаго, выслушалъ торжественное произнесеніе имъ Символа Вѣры, привелъ его къ присягѣ на Святомъ Евангеліи и поручилъ архидіакону Мартину Щишковскому допросить подъ присягою представленныхъ Верещинскимъ свидѣтелей. Свидѣтелями явились: краковскій воевода Андрей Фирлей, люблинскій вое-

вода, краковскій староста Николай Зебржидовскій, краковскій суффраганъ Павелъ Домбскій, тынецкій аббатъ Андрей Бржехва, вонхоцкій аббатъ Мартинъ Скаршевскій, краковскій генеральный оффиціалъ Станиславъ Манецкій, краковскій архидіаконъ Станиславъ Красинскій, краковскій каноникъ, докторъ богословія Мартинъ Пильзненскій, краковскій каноникъ, пултусскій настоятель Николай Мышковскій, краковскій каноникъ, докторъ правъ Петръ Горцинскій. Всѣ эти свидѣтели согласно показывали, что Верещинскому болѣе 40 лѣтъ, что онъ происходитъ отъ благородныхъ родителей и обладаетъ высокими нравственными качествами; что онъ человѣкъ ученый, извѣстный своими сочиненіями, хотя и не имѣетъ докторской степени, ибо среди шляхтичей не въ обычаѣ достигать ученыхъ званій; что за нимъ слѣдуетъ оставить для обезпеченія содержанія Сѣцѣховское аббатство, ибо Кіевская епархія опустошена татарами и москвитянами, вслѣдствіе чего въ ней нѣтъ источниковъ для полученія бискупомъ какихъ либо доходовъ; что положеніе католической церкви въ Кіевской епархіи самое плачевное: она располагаетъ тамъ только однимъ ксендзомъ да двумя-тремя храмами. По исполненіи описанныхъ формальностей и составленіи протокола Мышковскій написалъ отъ себя донесеніе папѣ Сиксту V съ одобрительнымъ отзывомъ о Верещинскомъ и съ просьбой утвердить его на Кіевской каѳедрѣ, а Верещинскій, въ качествѣ нареченнаго бискупа, отправился въ свою епархію [1]).

Можно предполагать, что Римская консисторія, получивъ изъ Польши упомянутые документы, встрѣтила нѣкоторыя сомнѣнія относительно возможности утвержденія Верещинскаго кіевскимъ бискупомъ. Первое сомнѣніе касалось того обстоятельства, что былъ еще живъ предшественникъ Верещинскаго по каѳедрѣ князь Яковъ Воронецкій и что, такимъ образомъ, приходилось назначать новаго бискупа при живомъ старомъ. Второе сомнѣніе относилось къ во-

---

[1]) См. Excerpta ex libris manu scriptis Archivi Consistorialis Romani. Ed. Joseph Korzeniowski. Crac. 1890, p. 11–13.

просу, дѣйствительно ли Кіевская католическая епархія такъ скудна доходами, что необходимо оставить за Верещинскимъ Сѣцѣховское аббатство. По поводу этихъ сомнѣній въ Польшу были посланы соотвѣтствующіе запросы. Луцкій бискупъ Бернардъ Мацѣёвскій 24 января (3 февраля) 1591 г. отвѣтилъ, что князь Яковъ Воронецкій, носившій званіе кіевскаго бискупа, успѣлъ уже умеретъ[1]). Для выясненія же состоянія и доходности Кіевской католической епархіи приглашенъ былъ въ Краковъ къ 28 мая (7 іюня) 1591 г. новый рядъ свидѣтелей, а именно: Янъ Орышовскій, верховный гетманъ, по назначенію Его Королевской Милости, войскъ казацкихъ низовскихъ обѣихъ сторонъ Днѣпра, вблизи татарскаго острова, именуемаго Перекопомъ, шляхтичи Альбертъ Загробскій и Янъ Чайнаровскій и нотаріусъ Ѳома изъ Самбора. Всѣ они, въ присутствіи администратора краковской епархіи, вице-канцлера Польскаго королевства, Яна Тарновскаго, показывали, что князь Яковъ Воронецкій хотя, дѣйствительно, былъ нареченъ кіевскимъ бискупомъ, по распоряженію короля Стефана Баторія, но на самомъ дѣлѣ никогда не занималъ своей каѳедры и не былъ утвержденъ на ней папскимъ престоломъ; что касается положенія Кіевской католической епархіи, то, несомнѣнно, оно самое печальное: въ Кіевѣ имѣется одинъ только католическій костелъ, принадлежащій ордену св. Доминика, съ двумя монахами при немъ; болѣе же ни костеловъ, ни ксендзовъ въ епархіи нѣтъ; доходы бискупа заключаются преимущественно въ медовыхъ и звѣриныхъ даняхъ; они ничтожны и невѣрны вслѣдствіе непрерывныхъ татарскихъ набѣговъ; Кіевскій бискупъ получилъ отъ прежнихъ королей грамоты на обширныя имѣнія, въ которыхъ можно поселить немало людей, но самыя имѣнія расхищены разными лицами и не приносятъ никакихъ доходовъ. Такъ гласили свидѣтельскія показанія[2]). Прошло еще око-

---

[1]) Кажется, Мацѣёвскій въ данномъ случаѣ ошибался: по свѣдѣніямъ, собраннымъ Іосифомъ Вольфомъ, князь Яковъ Воронецкій скончался только въ 1598 г., т. е. въ одинъ годъ съ самимъ Верещинскимъ. См. Kniaziowie litewsko-ruscy. Warszawa, 1895, str. 578.

[2]) См. Excerpta etc. p. 13—14.

ло двухъ лѣтъ, прежде чѣмъ Римская консисторія успѣла разсмотрѣть представленные документы, и только въ концѣ 15 3 г. Верещинскій былъ окончательно утвержденъ въ санѣ бискупа и на Кіевской каѳедрѣ, съ оставленіемъ его сѣцѣховскимъ аббатомъ.

Между тѣмъ Верещинскій поселился въ Кіевѣ, гдѣ намѣстникомъ или подвоеводою, по назначенію князя Константина Константиновича Острожскаго, былъ въ то время князь Матвѣй Войничъ Воронецкій, женатый на Анастасіи Гулевичъ. По общему духу, свойственному представителямъ духовенства католической церкви, Верещинскій на новомъ мѣстѣ сталъ болѣе думать о мірскомъ, нежели о духовномъ. Не столько спасеніе душъ немногочисленныхъ пасомыхъ занимало его, сколько привлекала политическая роль, какую онъ могъ играть на отдаленномъ пограничьи, гдѣ свѣтская государственная власть представлена была слишкомъ слабо. Прежде всего онъ позаботился объ укрѣпленіи за бискупствомъ Фастовскаго имѣнія, исторія котораго въ краткихъ чертахъ такова. Старинные кіевскіе земяне Васенькевичи (Ивашенцевичи), которые позднѣе, вѣроятно, по одному изъ своихъ предковъ, стали писаться Макаревичами, владѣли, между прочимъ, скорѣе всего, по праву первой заимки, большимъ пространствомъ земли по рѣкамъ Ирпеню и Унавѣ, гдѣ потомъ расположились села: Плисецкое, Черногородка, Дорогинка, Великая и Малая Снетинки и мѣст. Фастовъ. Одинъ изъ нихъ, Андрей Васенькевичъ-Макаревичъ, въ 1560 г. заложилъ эти урочища въ 15 „широкихъ" рубляхъ кіевскому бискупу Николаю Пацу съ предоставленіемъ ему права извлекать изъ нихъ доходы, какъ изъ собственныхъ имѣній. Въ 1568 г. король Сигизмундъ-Августъ, не взирая на существовавшія права Васенькевичей-Макаревичей, какъ вотчинниковъ, и Кіевскаго бискупа, какъ залогодержателя, пожаловалъ эти пустынныя земли нѣкоему Богушу Гулькевичу. Тогда Васенькевичи-Макаревичи въ лицѣ сыновей Андрея, Григорія и Николая Андреевичей, предъявили къ Гулькевичу искъ о правѣ собственности. Между тѣмъ правопреемникомъ Богуша Гулькевича, взиду его смерти, явился сынъ его Фи-

лонъ. Не надѣясь выиграть возникшій процессъ въ судебныхъ инстанціяхъ, онъ подарилъ весь пожалованный отцу его Фастовскій ключъ кіевскому бискупу князю Якову Воронецкому. Такимъ образомъ, создалось какъ бы вотчинное право на эти имѣнія и для послѣдующихъ бискуповъ. Верещинскій, по прибытіи въ Кіевъ, властно и энергично вмѣшался въ это дѣло и, устранивъ всякія сомнѣнія, принялся дѣятельно хозяйничать на берегахъ рр. Ирпеня и Унавы [1]).

Желая, чтобы бискупскія земли начали давать доходъ, онъ принялся за ихъ колонизацію, и съ этой поры имя его связывается съ заселеніемъ Фастова и его окрестностей. Тамъ, гдѣ была почти безлюдная пустыня, онъ основалъ обширныя села, собирая въ нихъ цѣлыя толпы жителей обѣщаніемъ разныхъ льготъ и свободъ. Такъ какъ мѣстности этой постоянно угрожали татарскіе набѣги, то на мѣстѣ нынѣшняго Фастова онъ построилъ крѣпкій замокъ, обнесенный рвами и валами. Въ воспоминаніе о своей родинѣ, Верещинѣ-Влодавскомъ, онъ назвалъ вновь устроенный замокъ—Новымъ-Верещиномъ. Невдалекѣ отъ Фастова, на мѣстѣ старыхъ дотатарскихъ городищъ, были осажены сс. Плисовъ (нын. Плисецкое) и Черногородка. Въ Новомъ-Верещинѣ онъ выстроилъ жилой домъ для себя и костелъ. Постройки были закончены, вѣроятно, въ лѣто 1592 г. Въ 1593 г. онъ внесъ уже протестацію въ Кіевскій гродскій судъ объ освобожденіи Новаго-Верещина отъ налоговъ, ввиду того, что это поселеніе только что основано [2]).

Но недолго колоніи Верещинскаго пользовались миромъ и благополучіемъ. Онѣ скоро нажили себѣ грознаго врага въ лицѣ князя Кирика Евстафьевича Ружинскаго. Получивши отъ короля Стефана Баторія „урочище Котельню“ въ награду за военныя заслуги, онъ началъ прибѣгать къ обычному въ то время способу „округленія границъ“ — къ наѣздамъ и захвату сосѣднихъ

---

[1]) См. Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego, T. I., Warszawa 1880, str. 660, 756 (Chwastów, Czarnohorodka).

[2]) См. Rulikowski, Opis powiatu Wasylkowskiego. Warszawa, 1853 str. 67.

земель; „большая часть упоминающихъ о немъ документовъ“,—говоритъ біографъ князя Ружинскаго И. II. Новицкій,—„заключается въ жалобахъ на него сосѣдей, которые, въ свою очередь, прибѣгали къ самозащитѣ, а иногда самоуправству, представляя тѣмъ поводъ къ жалобамъ со стороны Ружинскаго“ [1]). Такого рода наѣздъ князь Кирикъ Ружинскій произвелъ лѣтомъ 1596 г. и на колоніи Верещинскаго, причемъ въ Новомъ-Верещинѣ онъ ограбилъ костелъ и бискупскій домъ [2]), а с. Плисовъ сжегъ до тла. По жалобѣ Верещинскаго, король Сигизмундъ III поручилъ коморнику Яну Черничицкому произвести дознаніе „о шкодахъ, яко много и отъ кого починено...такъ же о спаленьи новыхъ осадъ, якимъ способомъ, умысломъ, и для чего палено“, а князю Кирику Ружинскому приказалъ, чтобы онъ вознаградилъ Верещинскаго, его слугъ и бискупскихъ подданныхъ за причиненные имъ убытки, и чтобы возвратилъ обратно заграбленное у нихъ имущество.

Между тѣмъ Верещинскій продолжалъ заботиться о колонизаціи бискупскихъ земель. За мѣсяцъ до своей смерти, 1 января 1598 г., онъ выдалъ нѣкоему Николаю Шадурскому актъ слѣдующаго содержанія:

„Во имя Господне аминь. Нѣкоторыя имѣнія кіевскаго бискупа, вслѣдствіе частыхъ набѣговъ и усиленія непріятелей Святого Креста, развратныхъ язычниковъ, татаръ, запустѣли, а подданные его, по жадности и завистливости ближайшихъ безчестныхъ сосѣдей, здѣшнихъ обывателей, схизматиковъ и еретиковъ, отняты у бискупа и присвоены ими. Наконецъ, попадаются и такіе люди въ этомъ воеводствѣ, которые, не имѣя возможности отнять и присвоить себѣ самоуправно, насиліемъ, какого либо изъ вышеупомянутыхъ костельныхъ имѣній, подбираются къ нему обманомъ, опираясь на подложные и фальшивые письменные документы. Эти имѣнія моимъ стараніемъ и моими заботами были защищены отъ всѣхъ непріятелей и вновь возвращены бискупству. Они могли оставаться въ пер-

---

[1]) См. Кіевская Старина, 1882, Т. II, стр. 68.

[2]) По свидѣтельству Клёновица, при этомъ погибли и многія написанныя Верещинскимъ сочиненія: „inszych ksiąg, wiem to dobrze, było napisanych które *łupem* zostały na Ukrainie w biskupstwie“. См. Предисловіе къ переводу Устава св. Бенедикта.

вобытномъ состояніи, но, поступивъ подъ мою власть, по милости и пожалованію Его Величества короля и Рѣчи-Посполитой, и съ утвержденія верховнаго святого отца Папы Римскаго,—они, съ помощью Божіею, начали усиленно заселяться. Чтобы они гуще и быстрѣе заселялись, мы порѣшили отдать пустыя урочища на заселеніе людямъ достойнымъ и полезнымъ для бискупства. Поэтому мы, Іосифъ Верещинскій, милостью Божіей бискупъ кіевскій, аббатъ сѣцѣховскій, со всѣмъ капитуломъ нашего бискупства кіевскаго, обративъ вниманіе на землю и урочище подъ названіемъ Дорогинка, гдѣ есть уже порядочное поселеніе, назначили въ это урочище осадчимъ для быстрѣйшаго заселенія пана Николая Шадурскаго, человѣка достойнаго. Узнавъ его вѣрность и храбрость и помня давнія и старательныя его службы, мы назначили его въ вышеупомянутомъ имѣніи войтомъ. Вотъ это-то имѣніе надъ рѣчкою Дорогинкою, по обоимъ берегамъ ея, издавна принадлежащее кіевскому бискупству, мы даемъ, даримъ и записываемъ вышеупомянутому пану Николаю Шадурскому, женѣ его и потомкамъ его со всѣми доходами и принадлежностями, съ полями, нивами, борами, лѣсами, дубравами, луками, сѣножатями, съ ловами рыбными и звѣриными, бобровыми гонами, съ бортными деревьями, съ прудами и другими доходными статьями, какія только можно было бы придумать и какія издавна причислялись къ этому имѣнію. Мы обозначили и утвердили точныя границы этому имѣнію, которыя суть слѣдующія: начиная отъ Дидьковской гребли на р. Ирпенѣ, дорогою изъ Дидьковки въ Черногородку до вала, отдѣляющаго Черногородку отъ Новаго-Верещина, а потомъ валомъ—опять до р. Ирпеня. Чтобы панъ Николай Шадурскій охотнѣе и усерднѣе взялся за заселеніе этой земли, мы записали въ пользу упомянутаго войтовства сумму въ 200 копъ грошей литовскихъ, считая въ каждой копѣ по 60 грошей. Имѣніе это мы сейчасъ же отдаемъ въ пользованіе и спокойное обладаніе нашему войту и осадчему Николаю Шадурскому и его потомкамъ. За это пожалованіе онъ и его потомки обязаны будутъ выставлять, по требованію нашему и нашихъ преемниковъ, трехъ вполнѣ вооруженныхъ конныхъ воиновъ, подъ страхомъ лишенія пожалованія и записанной суммы. Чтобы это было свято и

ненарушимо, мы собственноручно подписали настоящій актъ и приказали привѣсить печати“. Свидѣтелями при совершеніи этого акта были жители кіевскаго воеводства: Семенъ Бутовичъ, кіевскій войскій, Бартошъ Верещинскій, ново-верещинскій староста, Николай Халецкій, Щенсный Шляшинскій, Янъ Сулковскій и многіе другіе. Кромѣ Іосифа Верещинскаго, актъ подписали Іоаннъ Лисгровскій и Криштофъ Язовскій, кіевскіе каноники [1]).

Мы не имѣемъ точныхъ свѣдѣній о томъ, гдѣ и при какихъ условіяхъ быта проходила частная жизнь Верещинскаго въ теченіе 1590, 1591 и 1592 г. Начало лѣта 1590 г. онъ провелъ, повидимому, въ Сѣцѣховскомъ монастырѣ. 4 мая н. ст. этого года Верещинскій и сѣцѣховскіе монахи, собравшись въ засѣданіе капитула, сдѣлали любопытное постановленіе, свидѣтельствующее о почтительномъ уваженіи Верещинскаго къ наукѣ и просвѣщенію. „Желая привести доказательства нашей особой любви и привязанности къ чтимому Краковскому Университету, который въ Польскомъ королевствѣ издревле является разсадникомъ христіанской вѣры и всяческихъ доблестей,“ — писали они,— „стремясь, согласно съ намѣреніями св. Тридентскаго собора и съ нашими провинціальными постановленіями, прійти на помощь нашей любезной матери-кормилицѣ въ томъ убожествѣ, какое испытываетъ Университетъ въ лицѣ его ученыхъ профессоровъ, въ особенности юридическаго факультета, мы навсегда отдаемъ и безповоротно включаемъ въ вѣдѣніе этого факультета доселѣ спокойно осуществляемый нами патронатъ надъ кустодіею и тремя каноніями: прондницкой, горецкой и садовской въ коллегіатѣ св. Эгидія, расположенной подъ Краковскимъ замкомъ. Мы также передаемъ факультету самый костелъ св. Эгидія со всѣми служащими намъ правами, равно какъ и десятинный доходъ съ Щыржецкаго повѣта, издавна намъ принадлежащій. Мы ставимъ только условіемъ, чтобы профессора юридическаго факуль-

---

[1]) См. Архивъ Юго-Западной Россіи, часть шестая, т. I, Кіевъ 1876, стр. 258--263.

тета, по вступленіи въ пользованіе доходами коллегіаты, платили старѣйшинѣ бурсы бѣдныхъ студентовъ въ Краковѣ, по Висльной улицѣ, по 20 гривенъ въ годъ, дотолѣ, пока въ живыхъ будетъ нашъ нынѣшній бискупъ-аббатъ (т. е. Верещинскій), ввиду того, что таковую именно сумму онъ опредѣлилъ и обычно платилъ студентамъ этой бурсы. Послѣ же кончины помянутаго бискупа-аббата, въ замѣнъ этой платы, профессора-юристы навсегда обязаны будутъ еженедѣльно выдавать сѣцѣховскому монаху, котораго аббатъ съ братіей пришлютъ въ Краковъ для слушанія наукъ по любому изъ факультетовъ, по 15 грошей на корма и снабжать его безплатною квартирою въ одномъ изъ краковскихъ домовъ. Кромѣ того, профессора должны будутъ молиться Богу за души наши въ тѣ „сухіе“ дни, когда въ Университетѣ совершается торжественное заупскойное богослуженіе съ произнесеніемъ проповѣдей“ [1]). Ввиду возраженій нѣкоторыхъ изъ братіи, 11 марта н. ст. 1592 г. Верещинскому пришлось устроить засѣданіе капитула по тому же вопросу и написать вторичное постановленіе въ нѣсколько измѣненной редакціи. Но и это постановленіе вызвало впослѣдствіи немало споровъ и никогда не осуществилось вполнѣ въ томъ духѣ, какъ предполагалъ Верещинскій. Такимъ образомъ, мы видимъ, что въ 1590—1592 г. Верещинскій дважды отлучался въ Сѣцѣховскій монастырь. Остальное время онъ проживалъ, безъ всякаго сомнѣнія, въ Кіевѣ, въ замкѣ на Флоровской горѣ или, у подножія горы, при доминиканскомъ костелѣ св. Тройцы. Сочиненіе его: „Excytarz.... do podniesienia woyny św. przeciwko Turkom i Tatarom“ датировано въ Кіевѣ 6 августа н. ст. 1592 г.

Отъ слѣдующихъ годовъ дошли до насъ нѣкоторыя письма Верещинскаго, и по нимъ возможно составить себѣ представленіе объ его дѣятельности. Такъ, отъ 1593 г. для насъ сохранились письма его къ канцлеру Яну Замойскому отъ 29 августа и отъ

[1]) См. Ks. Gacki. Benedyktyński klasztor w Sieciechowie etc. Radom, 1872, str. 235—236.

4 октября н. ст. Въ первомъ изъ нихъ Верещинскій доноситъ Замойскому объ условіяхъ, на которыхъ состоялось примиреніе между запорожскими казаками и черкасскимъ старостою, княземъ Александромъ Михайловичемъ Вишневецкимъ, послѣ того какъ, во время нападенія запорожцевъ на г. Черкасы, людьми князя Вишневецкаго были убиты казацкіе предводители Косинскій, Шалевскій и Снятовскій. Оно датировано въ Новомъ-Верещинѣ [1]). Во второмъ письмѣ, датированномъ тамъ же, Верещинскій разсказываетъ, какъ онъ, по уполномочію кіевской шляхты, собравшейся въ Кіевъ на рочки, вмѣстѣ съ княземъ Кирикомъ Евстафіевичемъ Ружинскимъ (опустошившимъ, три года спустя, бискупскія имѣнія) выѣзжалъ къ устью р. Лыбеди на встрѣчу запорожцамъ, плывшимъ на лодкахъ, чтобы наказать Кіевскій замковый и мѣщанскій урядъ за убійство одного и за пытку другого запорожца, посланныхъ Войскомъ въ Кіевъ съ жалобами къ уряду на обиды, причиненныя ему черкасскимъ старостою, покойнымъ княземъ Александромъ Михайловичемъ Вишневецкимъ [2]). Верещинскій и князь Ружинскій должны были склонить запорожцевъ отказаться отъ мысли о нападеніи на Кіевъ. Ихъ убѣжденія ни къ чему не привели, запорожцы осадили Кіевъ, и уряду, чтобы отстранить угрожавшую городу опасность погрома, пришлось уплатить имъ 1.200 польскихъ злотыхъ выкупа. Посредниками въ продолжительныхъ переговорахъ, предшествовавшихъ этому рѣшенію, были тѣ же Верещинскій и князь Ружинскій. Интересна подробность изъ поѣздки ихъ къ устью р. Лыбеди. Верещинскій, чтобы запорожцы узнали, кто къ нимъ приближается, и не произвели вооруженнаго нападенія, велѣлъ бывшимъ съ нимъ музыкантамъ играть на шаламаяхъ [3]) изъ

---

[1]) См. наше соч.: Стефанъ Баторій и Днѣпровскіе казаки, Кіевъ, 1904, стр. 307—314.

[2]) Князь А. М. Вишневецкій скончался въ промежутокъ времени между 1-мъ и 2-мъ письмами Верещинскаго къ Замойскому, т. е. между 29. VIII. и 4. X. н. ст. 1593 г.

[3]) Шаламая, по-лат. calamaus (отъ calamus—тростникъ), по-франц. chalumeau,—музыкальный инструментъ, заимствованный съ Запада, свирѣль; по-казацки—шоломійка; въ легендѣ о Мазепѣ, записанной П. Е. Чуйкевичемъ

псалма Давидова: „Воспою Господеви въ животѣ моемъ“ (Пс. 103, ст. 33). Казаки догадались, чья музыка подаетъ сигналъ, и „съ помощью Божіей,“ —по словамъ Верещинскаго,—„шаломайная мелодія спасла меня съ княземъ Ружинскимъ и съ нашими слугами отъ страшной опасности“. Въ томъ же письмѣ Верещинскій доноситъ еще Замойскому, что онъ съ отрядомъ съ 3.000 казаковъ успѣлъ отразить набѣгъ крымскаго хана, который такъ на него разсердился, что прислалъ ему черезъ невольника написанную по-арабски книжку, истоптанную конскими копытами, и велѣлъ передать, что на примѣрѣ этой книжки онъ можетъ убѣдиться, какъ будетъ разможжено подъ ударами копытъ его тѣло, когда хану доведется его поймать. Заканчиваетъ онъ сообщеніемъ, что такъ какъ, по свѣдѣніямъ лазутчиковъ, готовится новый набѣгъ, то онъ укрѣпляетъ Черногородское городище частоколомъ и будетъ ждать прихода татаръ съ 2.000 казаковъ, вооруженныхъ ружьями, и съ 10 гаковницами [1]).

Отъ 1594 г. сохранилось одно письмо Верещинскаго къ польному гетману Станиславу Жолкѣвскому, датированное въ Новомъ-Верещинѣ 7 апрѣля н. ст. Для представленія о частномъ бытѣ Верещинскаго интересно его начало: „Такъ какъ я живу среди дикихъ полей и почти въ пустынѣ, то до меня нескоро дошло извѣстіе о постановленіи, какое принялъ прошлый сеймъ относительно Днѣпровскихъ людей“. Далѣе Верещинскій высказываетъ Жолкѣвскому разныя соображенія по поводу даннаго ему послѣднимъ порученія навербовать на королевскую службу казацкій полкъ въ 500 человѣкъ. Онъ торопитъ Жолкѣвскаго скорѣе прислать необходимыя для найма казаковъ деньги и сукна, а также разрѣше-

---

и напечатанной дважды П. А. Кулишомъ (Преданія, 1847, стр. 8—10; Зап. о Южн. Руси,т. I, 1856, стр. 117—121), есть такое мѣсто: „А тутъ усюды у трубы, да въ шоломійки смутно, да жалибнô выгравають, а по церквамъ молебни правлять, щобъ одвернувъ Господь гнивъ Царськый.“

[1]) См. Listy Stanisława Żolkiewskiego. W Krak. 1868, str. 28—33.

ніе занять подъ ихъ постой расположенныя вблизи Днѣпра имѣнія кіевскихъ монастырей, въ особенности же принадлежащее Кіево-Печерской лаврѣ мѣстечко Васильковъ. Видно, что бискупъ хорошо былъ знакомъ съ мелочами казацкаго быта и умѣло брался за формированіе полка [1]).

Въ концѣ апрѣля н. ст. Верещинскій продолжалъ пребывать въ Новомъ-Верещинѣ. Въ „Дневникѣ" Эриха Ляссоты подъ 30 апрѣля читаемъ: „Оттуда черезъ рѣку Каменицу въ Хвастовъ или Новый Верещинъ, новый городъ на р. Упавѣ, принадлежащій кіевскому бискупу Іосифу Верещинскому, котораго мы нашли здѣсь и три раза были у него въ гостяхъ (1 миля). Пробыли въ Хвастовѣ до 4 мая" [2]).

На осень 1594 г. Верещинскій уѣхалъ въ Сѣцѣховскій монастырь, гдѣ провелъ и начало 1595 г. Это видно изъ датъ подъ сочиненіями его: „Publica... z strony fundowania Szkoły Rycerskiej" etc. и „Sposób osady nowego Kijowa" etc. Первое сочиненіе датировано въ Сѣцѣховскомъ монастырѣ 20 октября н. ст. 1594 г., второе—тамъ же въ день новаго 1595 года.

Въ послѣсловіи къ сочиненію: „Пожеланіе, чтобы была предпринята рѣшительная война противъ турецкаго султана" (1597) Верещинскій упоминаетъ объ обширномъ письмѣ, посланномъ имъ черезъ одного изъ своихъ слугъ московскому царю Ѳеодору Ивановичу, и приводитъ въ польскомъ переводѣ отвѣтную царскую грамоту. Въ упомянутомъ письмѣ кіевскій бискупъ, обращаясь къ христіанскимъ чувствамъ извѣстнаго своимъ благочестіемъ государя, уговаривалъ его оказать помощь австрійскому цесарю въ борьбѣ его съ врагами Святого Креста, турками. Можно сдѣлать весьма вѣроятное предположеніе, что переписка эта относится къ 1595 г.,

---

[1]) См. Wierzbowski. Materyały do dziejów piśmiennictwa Polskiego, Tom. I, Warsz. 1900, str. 305—307.

[2]) См. Мемуары, относящіеся къ ист. Южн. Руси. Вып. I, Кіевъ 1890, стр. 154—155.

хотя, при передачѣ славянскихъ цифръ арабскими, въ обозначеніи года допущена Верещинскимъ ошибка, лишающая насъ возможности установить точную дату грамоты: вмѣсто 7104 года отъ сотворенія міра, какъ бы слѣдовало, поставленъ годъ 6593 [1]). Въ то время „въ Москвѣ больше всего боялись могущества турокъ, и помочь косвеннымъ образомъ противъ нихъ Австрійскому дому могло считаться дѣломъ благоразумія“ (Соловьевъ) [2]). Извѣстно, что 9 (19) марта 1595 г. покинулъ Москву, послѣ благопріятныхъ переговоровъ, австрійскій посланникъ Варкочь, а вслѣдъ за нимъ въ половинѣ іюня отправлены были къ цесарю съ казною на вспоможеніе противъ турецкаго султана думный дворянинъ Михаилъ Вельяминовъ и дьякъ Аѳанасій Власьевъ; они повезли соболей, куницъ, лисицъ, бѣлки, бобровъ, волковъ, кожъ лосинныхъ на 44.720 рублей [3]). Такимъ образомъ, настоянія Верещинскаго не противорѣчили тогдашнему направленію московской политики. Вслѣдствіе этого нельзя удивляться, что онъ получилъ черезъ того же слугу милостивый отвѣтъ царя, который заявлялъ, что, какъ православный государь, онъ не прочь предпринять войну противъ невѣрныхъ басурманъ, съ цѣлью освобожденія подвластныхъ имъ христіанскихъ народовъ, но что до окончательнаго рѣшенія этого вопроса необходимо обсудить его сообща съ польскимъ королемъ. Въ такомъ духѣ говорилъ Борисъ Годуновъ, два года спустя, императорскому послу Аврааму, бургграфу Доне: „У великаго государя рати много, можно ему Рудольфа цесаря оборонять отъ недруговъ: только бы далъ дорогу нашей рати король Польскій черезъ Литовскую и Польскую земли рѣкою Днѣпромъ“ [4]). Планы эти никогда не вышли изъ области дипломатическихъ сношеній на поле дѣйствительной жизни; никакого соглашенія по турецкому вопросу между Москвой и Польшей не послѣдовало, какъ не столковались ме-

[1]) См. Pisma polityczne ks. Wereszczyńskiego, Wyd. Turowskiego, Krak. 1858, str. 74—77.

[2]) См. Ист. Россіи, т. VII, 1 изд. 1857, стр. 326.

[3]) См. Uebersberger. Österreich und Russland seit dem Ende des 15 Jahrhunderts. I B. Wien und Leipzig, 1906, S. 561.

[4]) См. Соловьевъ, Ист. Рос., т. VII, изд. 1857, стр. 328.

жду собою Польша и Австрія, несмотря на присутствованіе австрійскихъ посланниковъ на польскихъ сеймахъ 1595 и 1596 г.г.; причины въ послѣднемъ случаѣ коренились въ томъ, что эрцгерцогъ Максимиліанъ медлилъ окончательно отречься отъ притязаній на польскій тронъ, и что канцлеръ Замойскій не сочувствовалъ вообще затѣямъ войны съ Турціей ради выгодъ Австрійскаго дома [1]).

Слѣдующихъ два сохранившихся письма Верещинскаго относятся къ марту 1596 г. Это былъ какъ разъ моментъ, когда казацкія войска Шавулы и Лободы соединились подъ Кіевомъ и ожидали подхода къ нимъ—скопища Наливайка. Князь Кирикъ Евстафіевичъ Ружинскій въ своей Паволоцкой волости расправлялся между тѣмъ съ „гультяями", поднимавшими народъ противъ него. Жолкѣвскій получилъ уже отъ короля порученіе усмирить казаковъ и спѣшно гнался за Наливайкомъ, двигавшимся на соединеніе съ Шавулой и Лободой. Верещинскій въ письмѣ къ канцлеру Замойскому изъ Новаго-Верещина отъ 22 марта н. ст. заявляетъ: „Въ нашей мѣстности казаковъ намножилось до 20.500 душъ; они причиняютъ величайшія непріятности и бѣднымъ людямъ, и владѣльцамъ имѣній, а избавиться отъ нихъ мы никоимъ образомъ не можемъ". Очевидно, Верещинскій не сочувствовалъ войнѣ между польскимъ правительствомъ и казаками, потому что онъ подаетъ совѣтъ Замойскому или немедленно отдать казакамъ для поселенія Заднѣпровье, или, пообѣщавъ имъ это на словахъ, направить ихъ тѣмъ временемъ противъ какого либо внѣшняго врага: противъ татарскихъ ордъ или противъ Московскаго государя, если онъ не будетъ соблюдать условій перемирія и не вернетъ захваченныхъ частей Заднѣпровія. Верещинскій увѣряетъ, что казаки только и ждутъ королевскаго распоряженія, противъ кого имъ идти. Далѣе онъ признается, что онъ подговариваетъ казаковъ двинуться на царя перекопскаго и готовъ самъ лично

[1]) См. Uebersberger. Österreich und Russland etc, S. 562.

стать во главѣ казацкаго войска, если его благословитъ на это папскій легатъ и пришлетъ ему въ знакъ своего напутствія хоругвь ордена свв. Маврикія и Лазаря. Въ заключеніе Верещинскій проситъ Замойскаго ходатайствовать передъ королемъ и сенаторами о подкрѣпленіи его тощей казны 1.000-ью злотыхъ. Къ письму приложенъ универсалъ (воззваніе), призывающій охотниковъ къ нему въ Новый-Верещинъ ко дню обрѣтенія Св. Креста, т. е. къ 3-му мая н. ст., для принятія участія въ крестовомъ походѣ противъ татаръ. Въ послѣднихъ строкахъ письма Верещинскій проситъ Замойскаго отпечатать этотъ универсалъ въ королевской типографіи и распространить среди польскаго народа [1]).

Въ другомъ письмѣ изъ Новаго-Верещина отъ того же 22-го марта н. ст. къ казацкому полковнику Сашку Хведоровичу, одному изъ подручниковъ Лободы, Верещинскій выражаетъ сожалѣніе, зачѣмъ Сашко соединился съ Наливайкомъ и, передвигаясь по „волостямъ“, оскорбляетъ короля, обижаетъ людей и чинитъ непристойныя насилія въ шляхетскихъ домахъ. Если онъ испыталъ отъ кого обиды, то могъ добиться своего судебнымъ порядкомъ. Далѣе Верещинскій совѣтуетъ Сашку просить прощенія у польнаго гетмана Жолкѣвскаго. Онъ признается, что и на него наговариваютъ злые люди, будто онъ дружитъ съ казаками во вредъ Рѣчи-Посполитой. Верещинскій надѣется оправдаться и ждетъ, что судьба накажетъ его клеветниковъ [2]). Можно догадываться, что лицомъ, обидившимъ Сашка, былъ князь Кирикъ Евстафіевичъ Ружинскій. На него же, вѣроятно, намекаетъ Верещинскій, говоря о злыхъ людяхъ, упрекающихъ его за дружбу съ казаками. Князь Ружинскій пылалъ особенною ненавистью къ казакамъ, несмотря на то, что въ 1588—89 г.г. былъ на Запорожьи гетманомъ, и даже Жолкѣвскій находилъ его расправы съ ними черезъ-чуръ жестокими. Весьма правдоподобнымъ является предположеніе, что князь Ру-

---

[1]) См. наше соч.: Стефанъ Баторій и Днѣпровскіе казаки, К. 1904, стр. 314—319.

[2]) См. Чтенія въ истор. общ. Нестора лѣтописца. Кн. XIX. К. 1906. Отд. 3, стр. 68—69.

жинскій лѣтомъ 1596 г. произвелъ наѣздъ на бискупскія имѣнія именно въ отместку Верещинскому за его добродушное отношеніе къ казакамъ и стремленіе смягчить готовившуюся имъ участь. Изъ исторіи послѣдующихъ событій, окончившихся Солоницкимъ погромомъ, достаточно извѣстно, что примирительныя старанія Верещинскаго не имѣли успѣха. Его пріятель Сашко Хведоровичъ былъ убитъ въ первомъ же сраженіи между войскомъ Жолкѣвскаго и казаками у озера „Острый камень“, близъ Бѣлой Церкви, 3 апрѣля н. ст., и письмо къ нему Верещинскаго, по всей вѣроятности, найдено было на его трупѣ и переслано Жолкѣвскимъ Замойскому для свѣдѣнія, почему и сохранилось въ архивѣ графовъ Замойскихъ въ Варшавѣ.

Зиму съ 1596 г. на 1597 г. Верещинскій проводилъ, кажется, въ Кіевѣ, пока усадьбу въ Новомъ-Верещинѣ удалось привести въ порядокъ послѣ учиненнаго ей кн. Ружинскимъ погрома. Въ Кіевѣ датировано 10 февраля н. ст. 1597 г. послѣднее сочиненіе Верещинскаго: „Пожеланіе, чтобы была предпринята рѣшительная война противъ турецкаго султана“. Оно было отпечатано въ Новомъ-Верещинѣ, гдѣ, очевидно, Верещинскому удалось устроить маленькую типографію[1]). Хотя оно предназначалось для прочтенія на сеймѣ, но, по всей вѣроятности, не поспѣло во-время, ибо сеймъ открылся въ Варшавѣ того же 10 февраля н. ст., когда Верещинскій дописывалъ въ Кіевѣ послѣднія строки своего „Пожеланія“, и закрылся 28 марта н. ст. Врядъ ли въ теченіе полутора мѣсяца могъ кіевскій бискупъ отпечатать свою брошюру и доставить ее въ Варшаву въ весеннюю распутицу. Лично на сеймѣ онъ не былъ, что достовѣрно извѣстно, такъ какъ имя его не значится въ спискѣ присутствовавшихъ на сеймѣ іерарховъ католической церкви[2]).

---

[1]) См. Кіевская Старина 1895, т. 51, отд. II, стр. 83—87; здѣсь помѣщены снимки 2-хъ первыхъ страницъ брошюры Верещинскаго.

[2]) См. Pisarze dziejów Polskich. Tom. XX. Dyaryusze sejmowe z roku 1597, w Krak. 1907, str. 526.

Въ то время, какъ въ Кіевѣ Верещинскій готовилъ къ печати свое „Пожеланіе", въ Люблинѣ на рынкѣ, въ собственномъ домѣ, расположенномъ какъ разъ противъ зданія трибунала, его пріятель Севастіанъ Клёновицъ заканчивалъ заказанный ему Верещинскимъ переводъ съ латинскаго языка на польскій „Устава благословеннаго и Богомъ прославленнаго святого отца Бенедикта" [1]). Обработавъ переводъ, Клёновицъ началъ писать предисловія, которыхъ постепенно сочинилъ четыре. Они посвящены поочередно: 1) Верещинскому, 2) вообще аббатамъ и монахамъ Бенедиктинскаго ордена, 3) пріору и братіи Сѣцѣховскаго монастыря, наконецъ, 4) монастырскимъ послушникамъ (послѣднее—въ латинскихъ и польскихъ стихахъ). Главная мысль всѣхъ четырехъ предисловій заключается въ томъ, что переводъ „Устава" нуженъ не столько для сѣцѣховской братіи, владѣющей латинскимъ языкомъ, сколько для испытуемыхъ послушниковъ и для свѣтскихъ людей, интересующихся монастырской жизнью и расположенныхъ искать въ монастырѣ убѣжища отъ житейскихъ бурь и треволненій. Первое предисловіе датировано въ Люблинѣ 24 февраля н. ст., второе—въ Сѣцѣховскомъ монастырѣ 28 февраля н. ст., третье—въ имѣніи Клёновица „Юзефовская-Волька" 3 марта н. ст. и только четвертое—не имѣетъ никакой даты. Вездѣ Клёновицъ подписывается старымъ и преданнымъ слугою Верещинскаго и монастыря. Печатное изданіе „Устава" появилось въ томъ же 1597 г. въ Краковѣ, въ типографіи Андрея Піотроковчика. Выходной листъ укра-

---

[1]) Мы пользовались экземпляромъ „Устава" Варшавской Университетской библіотеки; въ немъ недостаетъ шести послѣднихъ листковъ. Недавно намъ изъ труда г. Корженіовскаго сдѣлалось извѣстнымъ, что въ Импер. Публ. Библіотекѣ въ С.-Петербургѣ находится рукопись начала XVII вѣка, заключающая въ себѣ „Уставъ св. Бенедикта" съ предисловіями Клёновица. Г. Корженіовскій высказываетъ мнѣніе, что эта рукопись не списана съ печатнаго изданія, а является копіей оригинала, хранившагося нѣкогда въ Сѣцѣховскомъ монастырѣ. Мы не имѣли еще случая провѣрить, имѣются ли въ упомянутой рукописи какія либо дополнительныя свѣдѣнія о Верещинскомъ. См. Archivum do dziejów literatury i oświaty w Polsce, T. XI, Zapiski z rękopisów Cesarskiej Biblioteki Publicznej w Petersburgu. Napisal Józef Korzeniowski, Krak. 1910, str. 206.

шенъ гербомъ Верещинскаго „Три зарубки“, съ двумя ангелами по бокамъ и съ бискупской тіарой сверху. На каждой изъ трехъ зарубокъ написано по слову: Christus, spes, mea. Для насъ наиболѣе интереснымъ является первое предисловіе, въ которомъ Клёновицъ излагаетъ заслуги Верещинскаго передъ Сѣцѣховскимъ монастыремъ и передъ Кіевскою епархіею, перечисляетъ какъ печатныя его сочиненія, такъ и оставшіяся въ рукописяхъ (преимущественно проповѣдническаго характера), причемъ выражаетъ сожалѣніе, что большинство рукописей Верещинскаго погибло во время разбойничьяго нападенія князя Ружинскаго на Ново-Верещинскую усадьбу. Сообщаемыя Клёновицемъ біографическія свѣдѣнія о Верещинскомъ хотя кратки, но очень цѣнны, въ особенности въ части, касающейся его дѣятельности въ Сѣцѣховскомъ монастырѣ, которой Клёновицъ былъ свидѣтелемъ-очевидцемъ. Эти свѣдѣнія вполнѣ подтверждаются архивными разысканіями ксендза Гацкаго, и выше (стр. 21—22) мы ихъ привели.

Верещинскій сблизился съ Клёновицемъ, по всей вѣроятности, въ Люблинѣ, куда ему приходилось часто пріѣзжать и гдѣ онъ подолгу проживалъ для веденія въ трибуналѣ монастырскихъ тяжбъ. По должности сѣцѣховскаго аббата, Верещинскому довелось близко ознакомиться съ невѣроятною волокитою, царившею въ этомъ учрежденіи, и онъ даже написалъ, по свидѣтельству Клёновица, проектъ преобразованія трибунала, приложивъ къ нему пѣсенку, въ которой перечислялъ всевозможные юридическіе извороты, тормозящіе ходъ судопроизводства. Такъ какъ Верещинскій былъ избранъ аббатомъ въ 1581 г., то, вѣроятно, къ этому или къ слѣдующему году относится и знакомство его съ Клёновицемъ. Послѣдній жилъ въ Люблинѣ съ 1574 г. и успѣлъ уже получить извѣстность превосходнаго знатока латинскаго языка. Въ 1582 г. онъ выступилъ на литературное поприще съ поэмой: „Philtron Sebastiani Sulmircensis Acerni, quo inaestimabilis vis charitatis christianae exprimitur“. Въ 1584 г. появилась вторая поэма: „Roxolania“. Когда въ началѣ 1587 г. Верещинскому понадобилось, какъ упомянуто было выше (стр. 23—24), перевести на латинскій языкъ двѣ политическихъ брошюры, предназначавшихся не только для поля-

ковъ, но и для иностранцевъ, объ избраніи въ короли сына Екатерины Ягеллонки Сигизмунда и о прекращеніи партійныхъ раздоровъ, то онъ поручилъ эту задачу Клёновицу въ увѣренности, что никто не могъ бы выполнить ея лучше люблинскаго пріятеля. Ему же поручилъ Верещинскій и переводъ трактата: „Уставъ или поученіе о томъ, какъ долженъ проводить свою жизнь каждый христіанскій государь, чтобы быть добродѣтельнымъ". Въ предисловіи къ послѣднему переводу Клёновицъ даетъ такую характеристику Верещинскому: „Я болѣе всего удивлялся",—пишетъ онъ,—„тремъ достоинствамъ этого человѣка: усидчивости его въ писаніи, ревности въ служеніи государству и величайшей снисходительности къ презрѣннымъ завистникамъ. Усидчивость въ писаніи у него такова, что положительно можно удивляться, какъ хватало у него силъ на столько сочиненій при его возрастѣ, при его занятомъ образѣ жизни и при измѣнчивости судьбы. Его душа была такъ предана отечеству и государству, что если только онъ предвидѣлъ или предчувствовалъ для нихъ какой нибудь вредъ, то не преминалъ предостерегать и предупреждать соотечественниковъ, въ особенности такихъ, которые могли предотвратить угрожающія опасности. Онъ издалъ многія достойныя прочтенія сочиненія, въ которыхъ указывалъ путь ко спасенію душъ, стремился исправить жизнь и нравы, горячо защищалъ догматы церкви, предписывалъ самимъ королямъ, какъ они должны жить, царствовать и управлять. Къ своимъ критикамъ онъ относился такъ великодушно, что не только не обижался ихъ порицаніями, но даже, по мѣрѣ усиленія нападокъ, все болѣе и болѣе увлекался писаніемъ" [1]).

Тяжелые труды Клёновица по переводу сочиненій Верещинскаго на латинскій языкъ не могли быть безмездными. Небогатый мѣщанинъ, жившій службою въ люблинскомъ городскомъ управленіи, Клёновицъ, конечно, не согласился бы выполнять даромъ заказы обезпеченнаго сѣцѣховскаго аббата. Поэтому, въ маѣ 1588 г. Клёновицъ закончилъ переводъ „Наставленія христіанскому ко-

---

[1]) Мы пользовались экземпляромъ латинскаго перевода Клёновица, принадлежащимъ библіотекѣ Варшавскаго Университета.

ролю“, а въ октябрѣ того же года Верещинскій наградилъ уже его изъ монастырскихъ имѣній пустошью въ 200 слишкомъ десятинъ, близъ деревни Псаръ. Пустошь эта была расположена въ трехугольникѣ, образуемомъ рѣчками Бржезничкой и Крепщемъ, и была ограничена съ двухъ сторонъ теченіями упомянутыхъ рѣчекъ, а съ третьей—дорогой, шедшей отъ моста черезъ р. Бржезничку къ истоку р. Крепщца [1]). Такъ какъ, на общемъ основаніи закона, имѣніями, хотя бы временно, на арендномъ или залоговомъ правѣ, могли владѣть только шляхтичи, плебеямъ же дозволено было предоставлять пользованіе имѣніями только въ видѣ вознагражденія за ихъ службу, по формулѣ: beneficium propter officium, то Верещинскій, чтобы дать мѣщанину Клёновицу право владѣть пустошью близъ д. Псаръ, долженъ былъ создать ему хотя бы фиктивную должность въ монастырскомъ управленіи. И вотъ, по его настоянію, монастырскій капитулъ въ засѣданіи 1 октября н. ст. назначаетъ Клёновица войтомъ псарскимъ—„для пользы д. Псаръ и ея жителей, нашихъ подданныхъ, для поддержанія среди нихъ порядка, для производства по ихнимъ дѣламъ суда и для увеличенія доходовъ и пользъ нашего монастыря“, какъ гласитъ подлинный актъ. Д. Псары была такимъ ничтожнымъ поселкомъ, что совершенно не нуждалась въ особомъ войтѣ, тѣмъ болѣе, что она доселѣ находилась въ вѣдѣніи войта сосѣдняго селенія Бржезницы, безъ всякаго для себя ущерба; но званіе псарскаго войта было вновь создано собственно для того, чтобы мѣщанинъ Клёновицъ, на законномъ основаніи, могъ стать владѣльцемъ отведенной ему Верещинскимъ пустоши. Вотъ въ какихъ выраженіяхъ опредѣляетъ подлинный актъ права новаго владѣльца: „Мы (т. е. капитулъ) предоставляемъ псарскому войту и его наслѣдникамъ полное право основать и построить совершенно новую деревню подъ названіемъ Юзефовъ, возвести въ ней жилой дворъ и поселить въ ней сколько угодно кметовъ и огородниковъ для своей пользы; устроить запруды на упомянутыхъ рѣчкахъ (т. е. на Бржезничка

[1]) Въ настоящее время мѣсто пустоши занимаетъ д. Моленды Козеницкаго у. Радомской губ.

и Кренпцѣ), ввиду чего уступаемъ ему оба берега; дозволяемъ поставить на нихъ мельницы и фабрику желѣза, но только безъ нанесенія ущерба монастырскому бору и лѣсу; даемъ свободу копать желѣзную руду въ лѣсу Зглишинъ и въ другихъ мѣстахъ, завести звѣринецъ на мысу при сліяніи обѣихъ рѣчекъ, открыть корчмы, пользоваться по усмотрѣнію землею, постройками, кметами, огородами, прудами, мельницами, нивами, лугами, пастбищами; получать съ имѣнія десятинный доходъ и обращать его въ свою пользу; вынуждать чинши, дани, уголовные штрафы, отработки и повинности съ кметовъ, огородниковъ, мельниковъ, рудокоповъ, корчмарей и жителей, ничего не оставляя намъ и нашимъ преемникамъ; получать размѣръ съ мельницъ; чинить судъ и расправу надъ всѣми подданными. Кромѣ этого, мы позволяемъ тому же Севастіану и его наслѣдникамъ, равно всѣмъ подданнымъ упомянутой деревни Юзефовъ, свободно пасти скотъ повсюду въ нашихъ борахъ, лѣсахъ и заросляхъ и свободно рубить деревья, какъ на постройку, такъ и на топливо; самому же войту и его наслѣдникамъ—свободно охотиться на всякаго рода звѣря. За это упомянутый Севастіанъ Клёновицъ и его наслѣдники обязаны будутъ платить намъ и нашимъ преемникамъ ежегодно въ день св. Мартина (11 ноября н. ст.), въ видѣ чинша, по 100 польскихъ злотыхъ, считая въ каждомъ злотомъ по 30 грошей. Чиншъ этотъ не можетъ быть обращенъ ни на какой иной предметъ, а только на покупку пушекъ (гаковницъ и шмиговницъ) для защиты нашего Сѣцѣховскаго монастыря, который мы съ большими расходами перестраиваемъ въ видѣ укрѣпленнаго замка, ибо онъ доселѣ, во время безкоролевій, оказывался въ весьма печальномъ положеніи, будучи доступенъ нападеніямъ враговъ; отнынѣ, какъ наши подданные, такъ и другіе люди, живущіе въ окрестностяхъ, во время отечественныхъ бѣдствій, будутъ находить въ немъ вѣрное убѣжище и спрятъ для своего имущества. Мы поручаемъ нашему псарскому войту всегда досматривать, чтобы это дѣлалось такъ, а не иначе, и чтобы упомянутая сумма не была обращаема на иной предметъ. При этомъ псарскій войтъ долженъ всегда имѣть надзоръ, чтобы пушки отливались съ гербомъ Корчакъ или Три

зарубки, каковой, какъ гербъ Верещинскихъ, долженъ неизмѣнно служить мѣткою этихъ пушекъ. Самъ войтъ, только съ вѣдома нашего и нашихъ преемниковъ, будетъ заключать договоры съ литейщиками, постепенно выплачивать имъ 100 злотыхъ, доставлять въ монастырь пушки соотвѣтствующей стоимости и слѣдить, чтобы онѣ никому не были выдаваемы изъ монастыря. Войтъ начнетъ платить этотъ чиншъ только тогда, когда все пространство имѣнія будетъ раскорчевано нами или нашими подданными, убрано и обращено въ чистое поле, которое можно легко и безъ всякаго затрудненія пахать, обрабатывать и засѣвать, за исключеніемъ того участка, который остается подъ звѣринецъ. Однакоже приступить къ пользованію пространствомъ имѣнія мы дозволяемъ Севастіану Клёновицу сейчасъ, съ нынѣшняго дня. Наши поддапные въ д. Псарахъ должны будутъ отвѣчать передъ войтомъ и его наслѣдниками за крупные и мелкіе проступки, въ которыхъ ихъ будутъ обвинять, и онъ будетъ имѣть власть судить и карать ихъ. Если же на войта поступятъ жалобы, то онъ будетъ отвѣтствовать передъ нами, на основаніи земскаго права, по полученіи отъ насъ повѣстки“. Кромѣ вышеизложеннаго, по обычаю того времени, капитулъ признавалъ за Клёновицемъ право на полученіе отъ монастыря 1.000 венгерскихъ злотыхъ и на вознагражденіе за вложенные въ имѣніе капиталы, если монастырь пожелаетъ вернуть имѣніе обратно въ свое непосредственное владѣніе [1]).

Такимъ образомъ, Клёновицъ былъ вполнѣ вознагражденъ за понесенные труды. Съ полученіемъ имѣнія исполнились давнишнія мечты его о занятіяхъ сельскимъ хозяйствомъ, о прелестяхъ сытнаго деревенскаго достатка, о жизни въ уединеніи и на лонѣ природы. Если самъ Клёновицъ по своимъ служебнымъ занятіямъ не часто могъ отлучаться изъ Люблина или изъ Замостья, гдѣ въ 1589—1591 г. онъ былъ, по приглашенію Замойскаго, завѣдую-

---

[1]) См. Ks. Gacki, Benedyktyński klasztor w Sieciechowie etc. Radom, 1872, str. 277—279.

щимъ (superintendens) школой [1]), зато жена его Агнешка подолгу проживала въ Юзефовской Вулькѣ и вела тамъ хозяйство, приносившее значительныя прибыли. Клёновицъ былъ довɔленъ Верещинскимъ, виновникомъ улучшенія своего матеріальнаго положенія, и свои добрыя къ нему чувства выразилъ въ той благопріятной характеристикѣ, которую онъ далъ ему въ первомъ предисловіи къ „Уставу святого Бенедикта“.

Такъ прошло десять лѣтъ, пока Верещинскій не умеръ († 11 февраля н. ст. 1598 г.). Съ этого времени Клёновицъ, утративъ своего покровителя, съ трудомъ удерживалъ за собою имѣніе, которое братія монастыря стремилась отъ него отобрать. Сначала должность сѣцѣховскаго аббата послѣ Верещинскаго занялъ холмскій бискупъ Станиславъ Гомолинскій, а потомъ (съ 1600 г.)— львовскій арцыбискупъ Янъ-Дмитрій Соликовскій. Чтобы расположить къ себѣ новаго аббата и не лишиться имѣнія, Клёновицъ составилъ (17 марта н. ст. 1601 г.) въ честь Соликовскаго, отъ имени монастырской братіи, панегирикъ на латинскомъ языкѣ подъ заглавіемъ: „Honos paternus“, въ которомъ изъ-за желанія ярче оттѣнить достоинства Соликовскаго не пощадилъ своего многолѣтняго благодѣтеля: Іосифъ Верещинскій очень ухудшилъ де матеріальное положеніе монастыря, обременилъ долгами его имѣнія, пораздавалъ ихъ въ залоги и чуть не довелъ дѣла до ихъ распродажи; въ особенности Клёновицъ упрекаетъ Верещинскаго за то, что послѣдній много монастырскихъ средствъ истратилъ на снаряженіе военныхъ отрядовъ для борьбы съ набѣгами татаръ на Кіевскую епархію. Не трудно замѣтить, что этотъ отзывъ значительно противорѣчитъ тому обстоятельному сужденію о Верещинскомъ, которое Клёновицъ высказалъ четыре года раньше въ предисловіи къ „Уставу святого Бенедикта“. Такая неблагодарность бросаетъ темное пятно на нравственное достоинство популярнаго люблинскаго стихотворца [2]).

---

[1]) См. Kochanowski, Dzieje Akademii Zamojskiej. Kraków, 1899—1900 str. 27.

[2]) См. Ks. Gacki, Benedyktyński klasztor etc., str. 187—189.

Мы уже упомянули, что Верещинскій скончался 1 (11) февраля 1598 г. Гдѣ смерть застигла дѣятельнаго бискупа: въ Сѣцѣховскомъ монастырѣ или въ Новомъ-Верещинѣ? Скорѣе въ послѣднемъ: если бы онъ умеръ въ Сѣцѣховскомъ монастырѣ, то объ этомъ обстоятельствѣ сохранились бы, вѣроятно, какія либо записи въ монастырскомъ архивѣ; между тѣмъ ксендзъ Гацкій ихъ не нашелъ. Дату кончины Верещинскаго косвенно подтверждаетъ декретъ Люблинскаго трибунала отъ 17 іюля н. ст. 1598 г. по дѣлу его съ Михаиломъ Макаревичемъ-Васенькевичемъ, въ которомъ бискупъ названъ уже покойнымъ (zeszły) [1]).

Въ промежутокъ восьми лѣтъ, проведенныхъ Верещинскимъ въ Кіевской епархіи, почтенный бискупъ написалъ шесть довольно обширныхъ проектовъ, подсказанныхъ ему тѣми наблюденіями надъ мѣстной жизнью, какими онъ успѣлъ запастись въ Кіевѣ, въ Новомъ-Верещинѣ, во время поѣздокъ въ Сѣцѣховскій монастырь и обратно, а также принимая участіе, во главѣ казацкихъ отрядовъ, въ отраженіи татарскихъ набѣговъ.

Первый проектъ—„Вѣрная дорога къ болѣе быстрому и легкому заселенію пустынь въ русскихъ областяхъ Польскаго королевства, равно какъ къ болѣе разумной защитѣ всей пограничной страны отъ непріятелей Святого Креста“—исходитъ изъ того положенія, что Кіевская область—крайне пустынна, совершенно лишена населенія. По развалинамъ многочисленныхъ церквей, особенно въ Кіевѣ, по множеству разбросанныхъ повсюду городищъ и валовъ Верещинскій заключаетъ, что когда-то, „при русскихъ князьяхъ“, это была страна густонаселенная, тщательно обработанная и прекрасно защищенная крѣпостными сооруженіями отъ нападеній враговъ; но потомъ „басурманскія нашествія“ истребили жителей и на нѣсколько сотъ лѣтъ обратили край въ голую пустыню. Между тѣмъ эта пограничная область Польскаго королевства, „Украина“,—необыкновенно богата дарами природы.

---

[1]) См. Żródła dziejowe. Tom. XXI, 1894, str. 26.

„Поля ея“—пишетъ Верещинскій,—„такъ прекрасны, какъ Елисейскія поля у Вергилія; то они тянутся равниною, то пересѣкаются горами, борами и лѣсами; характеръ ихъ веселый и урожайный. На Украинѣ такое изобиліе скота, звѣрей, различныхъ птицъ, рыбъ и другихъ вещей, служащихъ къ пропитанію людей, что можно подумать, будто она была родиною Цереры и Діаны. Меда столько добывается въ ея бортяхъ и пасѣкахъ, что забываются и сицилійская Гилла, и аттическій Гиметъ. Виноградная лоза произрастаетъ тамъ, и легко можно было бы устроить добываніе вина. Огромное число на Украинѣ рыбныхъ рѣкъ, отцомъ которыхъ является Днѣпръ, шириною, какъ Висла въ половодье; онъ беретъ начало въ предѣлахъ Московскаго государства, течетъ мимо Кіева и затѣмъ впадаетъ въ море. Итальянскихъ орѣховъ такое множество на Украинѣ, какъ будто она была ранѣе итальянской землей. Трудно перечислить, сколько въ ней рыбныхъ озеръ. Но къ чему тратить напыщенныя слова, когда можно однимъ словомъ опредѣлить, что Украина—это все равно, что та обѣтованная земля, которую Господь Богъ обѣщалъ народу еврейскому,—текущая молокомъ и медомъ“...

„Кто только побываетъ на Украинѣ, тотъ не можетъ уже съ нею разстаться, потому что она притягиваетъ каждаго человѣка, какъ магнитъ желѣзо; а происходитъ это отъ свойствъ страны: небо надъ Украиной какъ будто улыбается, климатъ ея—здоровъ, а почва—плодородна. Украина манитъ насъ и громко призываетъ словами Спасителя: Придите ко Мнѣ всѣ труждающіеся и обремененные, и я успокою васъ“.

Ввиду такого богатства страны тѣмъ болѣе обидно, что она лежитъ впустѣ. И вотъ Верещинскій настаиваетъ, чтобы на Украину были переселены изъ внутреннихъ областей Польши всѣ малоземельные шляхтичи и кметы: „каждый шляхтичъ, не имѣющій въ своемъ владѣніи цѣлаго лана (т. е. 15 приблизительно десятинъ), и каждый кметъ, не пользующійся отъ своего владѣльца-шляхтича полу-ланомъ,—должны двинуться на Украину“. Но мало: водворить переселенцевъ на новыхъ мѣстахъ; необходимо еще обезопасить ихъ жизнь и бытъ отъ набѣговъ хищныхъ татаръ, чтобы они

могли спокойно предаваться мирнымъ земледѣльческимъ занятіямъ. Для этого Верещинскій предлагаетъ выстроить четыре крѣпости на четырехъ главныхъ шляхахъ, по которымъ татары привыкли врываться въ Украину, и организовать пятитысячное казацкое войско, которое содержало бы гарнизоны въ крѣпостяхъ и вообще охраняло бы границу, не пропуская татаръ внутрь страны. Такъ какъ для постройки крѣпостей и для содержанія казацкаго войска нужны деньги, то Верещинскій проектируетъ рядъ новыхъ налоговъ, причемъ преимущественно, по его мнѣнію, должны быть обложены для этой цѣли армяне и іудеи. Главнымъ казначеемъ онъ хочетъ сдѣлать Кіевскаго бискупа, отводя ему вообще руководящую роль въ дѣлѣ заселенія и обезопашенія Украины. Для успѣха предлагаемыхъ мѣропріятій Верещинскій считаетъ необходимымъ, чтобы польскій король „со всѣмъ своимъ дворомъ проводилъ какъ можно болѣе времени на Украинѣ или даже въ самомъ Кіевѣ“. „Люди, которые часто будутъ проѣзжать къ королю и обратно“,—наивно мечтаетъ онъ, — „будутъ присматриваться къ плодороднымъ краямъ, къ роскошнымъ мѣстамъ, къ очаровательнымъ видамъ; сначала будутъ любоваться, а затѣмъ вздумаютъ и поселиться“. Верещинскій не сомнѣвается, что на Украинѣ поселятся и нѣкоторыя лица изъ придворнаго королевскаго штата. Такимъ образомъ, населенность Украины все будетъ возрастать.

Во второмъ проектѣ—„Будильникъ или о начатіи священной войны противъ турокъ и татаръ, какъ главныхъ враговъ всѣхъ христіанскихъ народовъ“—Верещинскій разрабатываетъ мысль о всеобщемъ крестовомъ походѣ всѣхъ европейскихъ государей, князей, графовъ и правителей, подъ верховнымъ водительствомъ Римскаго папы, противъ турокъ и зависимыхъ отъ нихъ татаръ, съ цѣлью окончательнаго изгнанія турокъ изъ Европы и освобожденія изъ-подъ ихъ ига подвластныхъ имъ христіанскихъ народовъ. Проектъ состоитъ изъ двухъ частей. Въ первой части Верещинскій распространяется о тѣхъ ужасныхъ притѣсненіяхъ, которымъ подвергаются со стороны турокъ покоренные ими хри-

стіанскіе народы, а также тѣ христіане, какіе имѣли несчастіе во время войнъ попасть въ турецкую неволю. Но онъ настаиваетъ на томъ, что турки обыкновенно побѣждали христіанъ, покоряли ихъ, брали въ плѣнъ не потому, что они превосходятъ христіанъ численностью и вооруженіемъ или искуснѣе ихъ въ военныхъ дѣйствіяхъ, а потому, что они наступаютъ сплоченно, какъ одинъ человѣкъ, христіане же предаются спорамъ и раздорамъ между собою. Вотъ почему, если бы всѣ христіанскіе государи, князья, графы и правители, не исключая и великаго князя московскаго, сплотились и направили противъ турокъ тѣ военныя силы, какими они располагаютъ, то турки были бы раздавлены и должны были бы постыдно бѣжать въ Азію. Высчитывая количество пѣхоты, кавалеріи и стрѣлковъ, потребное для побѣды надъ турками, Верещинскій ссылается на авторитетъ Стефана Баторія, который лелѣялъ де мечту объ изгнаніи турокъ изъ Европы и составилъ де даже планъ будущей кампаніи съ точнымъ подсчетомъ необходимыхъ для ея успѣха военныхъ силъ. Нѣкоторые изслѣдователи, напримѣръ, о.о. Пирлингъ и Заленскій, придавали большое значеніе сообщаемымъ свѣдѣніямъ и заключали по нимъ о дѣйствительныхъ военныхъ планахъ Стефана Баторія, но г. Боратынскій, болѣе глубоко изучившій, на основаніи архивныхъ матеріаловъ, вопросъ объ отношеніи великаго польскаго монарха къ плану европейской лиги противъ турокъ, думаетъ иначе: Верещинскій вообще былъ плохо освѣдомленъ о политикѣ Стефана Баторія и его канцлера Замойскаго; если онъ и зналъ нѣкоторыя подробности соображеній Стефана Баторія относительно турецкой войны, то только изъ вторыхъ рукъ; сущность задуманнаго королемъ плана и поводы къ его составленію—остались совершенно неизвѣстными Верещинскому, причемъ онъ путаетъ даже имя того папы, который черезъ Поссевина побуждалъ Стефана Баторія примкнуть къ противотурецкой лигѣ, называя нѣсколько разъ Сикста V Піемъ V; самъ король не узналъ бы своихъ соображеній въ передачѣ Верещинскаго [1]).

---

[1]) См. Stefan Batory i plan ligi przeciw Turkom (1576—1584). Napisał Ludwik Boratyński. W Krak. 1903. Str. 147.

Третій проектъ Верещинскаго—„Утренняя заря[1]) для цесаря всѣхъ христіанъ, для короля польскаго, также для свѣтлѣйшаго великаго князя московскаго о начатіи общими силами священной войны противъ турокъ и татаръ“—является сокращеніемъ второго проекта и отличается отъ него не столько содержаніемъ, сколько формою. Второй—написанъ прозою, а третій—стихами. Въ немъ Верещинскій, какъ и во второмъ, уговариваетъ императора Рудольфа II, короля Сигизмунда III и царя Ѳеодора Ивановича соединить свои военныя силы и предпринять рѣшительный походъ противъ турокъ съ цѣлью изгнанія ихъ изъ Европы и освобожденія всѣхъ подвластныхъ имъ христіанскихъ народовъ. Онъ увѣряетъ, что и другіе европейскіе государи помогутъ имъ въ этомъ благородномъ намѣреніи.

Въ четвертомъ проектѣ—„Общественная обязанность основать рыцарскую школу на Украинѣ для мужской молодежи изъ земель Польской короны, а также учредить орденъ крестоносцевъ по мальтійскому уставу на Заднѣпровьи, въ сосѣдствѣ съ бусурманами и съ Москвой, для болѣе удобной обороны королевства польскаго отъ всякой опасности; письменно объяснена для сеймиковъ въ Рѣчи-Посполитой“—Верещинскій предлагаетъ для лучшаго огражденія Украины отъ татарскихъ набѣговъ устроить за Днѣпромъ рыцарскую школу, куда могли бы поступать молодые шляхтичи для обученія на практикѣ военному дѣлу. Верещинскому кажется очень удобнымъ и простымъ дать этой школѣ организацію, общепринятую въ тогдашнихъ бурсахъ, но помѣстить ее среди степей, въ лагерѣ подъ открытымъ небомъ, гдѣ молодые люди могли бы обучаться искусству владѣть оружіемъ, тактическимъ пріемамъ, закаливать себя въ тягостяхъ и невзгодахъ походной жизни, а въ случаѣ набѣга татаръ немедленно вступать съ ними въ бой, примѣняя на дѣлѣ полученную ими въ школѣ подготовку. Затѣмъ Верещинскій совѣтуетъ устроить за Днѣпромъ рыцарскій кресто-

---

[1]) Въ военномъ смыслѣ.

носный орденъ, по типу мальтійскаго, куда могли бы вступать взрослые шляхтичи, которые пожелали бы служить христіанской рыцарской идеѣ и защищать родину отъ нашествій невѣрныхъ басурманъ. Такъ какъ для этихъ затѣй нужны деньги, то Верещинскій предполагаетъ обратить на содержаніе школы и ордена часть казенныхъ доходовъ польскаго королевства, какъ-то: кварту чоповое и нѣкоторые другіе.

Въ пятомъ проектѣ—„Способъ заселенія Новаго Кіева и обороны бывшей столицы Кіевскаго княжества отъ всякой опасности безъ обремененія его величества короля и безъ затратъ для короны Польской, объясненный господамъ посламъ будущаго Краковскаго сейма"—Верещинскій обращаетъ вниманіе на положеніе Кіева. Онъ описываетъ плачевное состояніе Кіевскаго укрѣпленнаго замка на Флоровской горѣ, стѣны котораго, срубленныя изъ сосновыхъ колодъ, совершенно сгнили. Для того, чтобы привести Кіевъ въ надлежащее оборонительное положеніе, при которомъ онъ легко могъ бы отражать нападенія враговъ, Верещинскій совѣтуетъ воспользоваться двумя древними земляными крѣпостями, расположенными на нынѣшнемъ Старомъ городѣ и вокругъ усадьбы новаго зданія Кіевской духовной семинаріи на Кудрявской горѣ, надъ Вознесенскимъ спускомъ и Кожемяками. Валы этихъ крѣпостей прекрасно де сохранились и очень высоки—такъ, что если ихъ нѣсколько подновить и исправить, то имъ не страшны будутъ никакія непріятельскія осады и штурмы. Подъ защитой этихъ крѣпостей онъ предлагаетъ поселить возможно болѣе жителей, чтобы они своими трудами содѣйствовали росту и благосостоянію Кіева и уплатою податей и повинностей обогащали государственную казну. Кіевъ, по его плану, въ административномъ отношеніи долженъ былъ состоять изъ трехъ отдѣльныхъ самоуправленій, на основахъ магдебургскаго права. Первую самоуправляющуюся единицу составлялъ бы городъ на нынѣшнемъ Старомъ Кіевѣ; онъ долженъ подчиняться непосредственно королю и въ знакъ этого имѣть въ гербѣ обнаженную руку, держащую королевскій вѣнецъ. Вторую

единицу составлялъ бы городъ на Кудрявской горѣ, подчиненный бискупу; для бискупскаго города Верещинскій проектировалъ болѣе сложный гербъ: въ верхней части его обнаженная рука держитъ бискупскую инфулу, въ нижней помѣщается гербъ Верещинскихъ „Три зарубки“ съ надписями на каждой зарубкѣ словъ: Christus, nostra, spes. Наконецъ, третьей единицей долженъ былъ остаться существовавшій до Верещинскаго городъ на Подолѣ, у подножія Флоровской горы, подвѣдомственный Кіевскому воеводѣ. Такъ какъ этотъ городъ имѣлъ уже гербъ (лукъ съ двумя стрѣлами), то Верещинскій предлагаетъ замѣнить его новымъ—съ изображеніемъ также обнаженной руки, держащей королевскій скипетръ. Магистраты всѣхъ трехъ городовъ должны получить въ свое распоряженіе села, откуда они могли бы требовать рабочихъ для общественныхъ надобностей, а городскіе жители должны быть надѣлены необходимымъ количествомъ полей и лѣсовъ для пропитанія, обстраиванія и отопленія.

Въ шестомъ проектѣ—„Пожеланіе ксендза Іосифа Верещинскаго изъ Верещина, по милости Господней бискупа кіевскаго и аббата сѣцѣховскаго, чтобы была предпринята рѣшительная война противъ турецкаго султана, но безъ всеобщаго ополченія, и подъ условіемъ, чтобы каждый хозяинъ, оставшись дома, могъ безопасно заниматься своимъ хозяйствомъ; письменно объяснено ихъ милостямъ господамъ посламъ на Варшавскомъ сеймѣ въ 1597 г.“—Верещинскій опять возвращается къ своимъ мыслямъ о необходимости для государей восточной Европы окончательно побѣдить турокъ, прогнать ихъ въ Азію и освободить отъ ихъ ига покоренные ими христіанскіе народы. Разсматривая военныя силы Польши, онъ указываетъ на то, что всеобщее ополченіе („посполитое рушенье“) шляхты не годится для продолжительныхъ и тяжелыхъ походовъ: оно медленно собирается, не поддается дисциплинѣ, плохо владѣетъ оружіемъ и быстро утомляется при военныхъ дѣйствіяхъ. Поэтому онъ совѣтуетъ для войны съ турками организовать три регулярныхъ арміи: одну дѣйствующую и двѣ резервныхъ. Дѣйствующая—должна имѣть

численность въ 230.000 пѣхоты, гусаръ, рейтаръ и казаковъ, 1-ая резервная—въ 115.000, 2-ая резервная—въ 57.500. При существованіи регулярныхъ армій всеобщее шляхетское ополченіе излишне.

Наборъ солдатъ въ дѣйствующую армію Верещинскій предполагаетъ произвести такимъ образомъ:

Изъ десяти осѣдлыхъ владѣльческихъ крестьянъ въ Великой и Малой Польшѣ, въ княжествѣ Мазовецкомъ и въ воеводствѣ Подляшскомъ одинъ долженъ сѣсть на коня, вооружиться копьемъ и служить, какъ жолнеръ; платить ему слѣдуетъ жалованья за четверть года 15 злотыхъ. Такъ какъ владѣльческіе крестьяне пользуются отъ своихъ господъ неодинаковыми участками земли: одни сидятъ на полу-ланѣ, другіе на четверти лана, нѣкоторые на цѣлой уволокѣ, иные на половинѣ уволоки,—то каждый владѣлецъ долженъ наблюсти, чтобы налогъ на содержаніе жолнера былъ распредѣленъ между девятью остающимися на хозяйствѣ крестьянами соотвѣтственно количеству находящейся въ пользованіи каждаго изъ нихъ земли. Такимъ образомъ, девять крестьянъ должны сложиться, чтобы пріобрѣсти коня и заплатить жолнеру 15 злотыхъ за четверть года. Если бѣднѣйшіе изъ нихъ не будутъ имѣть наличныхъ денегъ, то за нихъ временно должны сдѣлать взносы владѣльцы изъ своихъ собственныхъ кошельковъ. Эти жолнеры будутъ вооружены по-гусарски.

Пѣхоту должны выставить города упомянутыхъ областей. Проживающіе осѣдло въ собственныхъ усадьбахъ въ городахъ и мѣстечкахъ мѣщане снаряжаютъ изъ своей среды десятаго, уплачивая ему жалованья за четверть года 9 злотыхъ. Бродячіе люди, квартиронаниматели, музыканты и скоморохи снаряжаютъ отъ себя также десятаго, по назначенію войтовъ и бурмистровъ, коимъ они подвѣдомственны; обязанность снаряжаемыхъ—состоять при арміи чернорабочими,—въ сермягахъ, съ лопатами, топорами и мѣшками. Десятаго же—въ сермягѣ, съ лопатой, топоромъ и мѣшкомъ—посылаютъ отъ себя на войну огородники королевскихъ, церковныхъ и владѣльческихъ имѣній. Если въ какомъ нибудь имѣніи менѣе 10 огородниковъ, то ихъ дополняютъ огородники сосѣднихъ деревень.

Описаннымъ же способомъ, по мнѣнію Верещинскаго, должны быть навербованы для казацкой службы кавалеристы и пѣхотинцы изъ крестьянъ и горожанъ воеводствъ Русскаго, Волынскаго, Подольскаго, Брацлавскаго, и господарства Молдавскаго. Конный казакъ долженъ имѣть коня, полгакъ [1]), саблю и рогатину со значкомъ (прапорцемъ), пѣшій—только полгакъ съ 5 фунтами пороха и съ 180 пулями. Жалованье коннаго—10 злотыхъ, а пѣшаго—9 злотыхъ за четверть года.

Рейтаровъ, въ той же пропорціи одного отъ 10 жителей, должны выставить ленныя княжества: прусское, курляндское и инфлянтское, въ особенности же входящіе въ составъ Польской короны нѣмецкіе города:-Гданскъ (Данцигъ), Эльблонгъ (Эльбингъ), Рига, Парнава (Перновъ), Ревель, Нарва и др.

Планъ набора, выработанный для коронныхъ областей, Верещинскій намѣренъ былъ съ одной стороны распространить на земли великаго княжества Литовскаго, съ другой стороны примѣнить къ образованію двухъ резервныхъ армій, но только съ такимъ разсчетомъ, чтобы одинъ солдатъ поступалъ на службу въ первую резервную армію отъ 18, а во вторую—отъ 27 остающихся дома жителей.

Кромѣ того, онъ убѣждаетъ всѣхъ духовныхъ и свѣтскихъ лицъ, обладающихъ денежными средствами, снарядить на свой счетъ, по мѣрѣ возможности, рейтарскіе, гусарскіе и казацкіе отряды для усиленія дѣйствующей арміи.

На содержаніе арміи и снабженіе ея продовольственными и военными припасами Верещинскій предлагаетъ обложить шляхту и духовенство денежнымъ сборомъ въ размѣрѣ 10% чистаго дохода. Онъ не сомнѣвается, что Польскій король также не пожалѣетъ своей казны для найлучшаго снаряженія и продовольствованія собранныхъ противъ турокъ армій.

---

[1]) Ружье средней величины.

Затѣмъ Верещинскій ставитъ вопросъ: откуда взять денегъ на уплату жалованья офицерамъ (ротмистрамъ) и на покупку повозокъ, пороха, пуль и прочихъ военныхъ припасовъ?

Офицеровъ дѣйствующей арміи онъ предполагаетъ удовлетворить жалованьемъ, обложивъ іудеевъ подушною податью въ суммѣ 50.000 червонцевъ; на закупку припасовъ онъ думаетъ обратить кварту. Тѣже расходы для первой резервной арміи онъ совѣтуетъ выполнить изъ суммъ, скопившихся въ кассѣ виленской бискупской каѳедры въ бытность ея вакантною, а для второй резервной— изъ суммъ чопового сбора.

Вотъ въ какомъ видѣ рисовалась Верещинскому организація финансовыхъ и военныхъ силъ Польши для борьбы съ Турціей. Онъ былъ увѣренъ, что при выполненіи его плана побѣда надъ турками будетъ обезпечена, а мирные жители будутъ сидѣть по домамъ и заниматься хозяйствомъ, не отбывая всѣхъ тягостей „посполитаго рушенья“.

Въ заключеніе Верещинскій разсчитывалъ на дѣятельную помощь московскаго царя Ѳеодора Ивановича, который долженъ былъ двинуть свои войска противъ крымскихъ татаръ и тѣмъ лишить ихъ возможности оказывать содѣйствіе туркамъ.

Если сопоставить проекты Верещинскаго съ строемъ Польско-Литовскаго государства, гдѣ верховная власть во всей своей полнотѣ не собралась въ лицѣ единаго самодержца, гдѣ финансы неизмѣнно изъ вѣка въ вѣкъ находились въ хаотическомъ состояніи, гдѣ магнаты не знали предѣловъ своему произволу и постоянно отказывались отъ повиновенія королевскому слову, гдѣ буйная, распущенная шляхта гордо уклонялась отъ выполненія гражданскихъ обязанностей, гдѣ по городамъ христіанское мѣщанство было принижено, но зато была открыта полная свобода іудейскому засилію, гдѣ крѣпостное крестьянство, со времени статей Генриха

Валуа (1573), было отдано въ полное распоряженіе владѣльцевъ населенныхъ имъ имѣній,—нельзя не прійти къ заключенію, что авторъ ихъ былъ мечтателемъ, совершенно не считавшимся съ условіями дѣйствительной жизни.

Проекты Верещинскаго не произвели никакого впечатлѣнія въ правительственныхъ кругахъ, и только какой-то шляхтичъ въ 1606 г. высказалъ мнѣніе, что „въ нихъ, какъ въ колчанѣ, можно найти много вещей справедливыхъ и полезныхъ для Рѣчи-Посполитой“ [1]).

Но, сами по себѣ, проекты эти имѣли большой смыслъ и обнаруживали въ Верещинскомъ выдающагося политическаго мыслителя. Только выполнить ихъ суждено было другому государству, сочетавшему въ себѣ тѣ достоинства, какихъ недоставало государству Польско-Литовскому. Царство Московское, объединившее большую часть русскаго племени и преобразившееся при Петрѣ Великомъ въ Россійскую имперію, осуществило всѣ мечты Верещинскаго: подъ твердою властью населеніе лѣвобережной Малороссіи послѣ Андрусовскаго мира быстро возрасло; Кіевъ былъ укрѣпленъ при Алексѣѣ Михайловичѣ и при Петрѣ I; крымскіе татары были обузданы, а затѣмъ и самый Крымъ былъ покоренъ при Екатеринѣ II; Дикія Поля, гдѣ Верещинскій предлагалъ устроить рыцарскую школу и водворить орденъ крестоносцевъ, по образцу мальтійскаго, были постепенно заселены и обратились въ цвѣтущую Новороссію; могущество Турціи было сломлено великими русскими полководцами въ двухъ войнахъ Екатериненскаго царствованія, и далѣе, послѣ ряда войнъ при Александрѣ I, Николаѣ I и Александрѣ II, христіанскіе народы Балканскаго полуострова были мало-по-малу освобождены отъ турецкаго ига, воскресли самостоятельныя государства: сербское, греческое и болгарское. Если не достигнуто еще изгнаніе турокъ изъ Европы, если по-старому порабощены еще Македонія и Албанія, то только ради соперничества съ Россіей и направленныхъ противъ нея козней западныхъ державъ; „кривдѣ и наглости

---

[1]) См. Кулишъ, Матеріалы для исторіи возсоединенія Руси. Москва, 1877, стр. 44—45.

Запада по отношенію къ Россіи и вообще къ Европѣ Восточной",— по выраженію И. С. Аксакова,—„нѣтъ ни предѣла, ни мѣры".

Такимъ образомъ, то, что должно было казаться плодомъ несбыточныхъ мечтаній при строѣ Польско-Литовскаго государства, превращено было въ дѣйствительность трудами русскаго народа, руководимаго своими Боговѣнчанными самодержавными государями. Духъ бискупа Верещинскаго можетъ радоваться!..

А. Стороженко.

ХРОНОЛОГИЧЕСКІЙ СПИСОКЪ ДОШЕДШИХЪ ДО НАСЪ СОЧИНЕНІЙ БИСКУПА ІОСИФА ВЕРЕЩИНСКАГО.

1572.

1) Passio Albo Kazánie o Męce Páńskiey, ze cżterech Ewánielistow zebráne, według prostego Ewánieliey textu, z náuką Doktorow S. przydáną. 4-o, 44 fol.; dedic. Barbarae Drzewicka de Drzewice, palatinae Sandomiriensi, Cracoviae, 25 Martii 1571, a Josepho Wereszczyński, praeposito Biskupiensi (proboszcz Biskupski); in fine: W Krákowie, z Drukárni Stánisláwá Schárffenbergerá: Roku Páń. M. D. LXXII. Сохранилось въ единственномъ экземплярѣ, принадлежащемъ библіотекѣ варшавскаго арцыбискупа Викентія Хосцякъ-Попеля [1]).

1584.

2) List Michaela Żyda Okrzcżonego, W Roku Panskim, 1583. Ktory do wszystkich Żydow w Polszcże będących posłał, ukázuiąc

[1]) См. Wierzbowski, Bibliographia Polonica, Volum. III, Vars. 1894, № 2570.

im iż iuż Messyasz to iest Christus Jesus, ná swiát przyszedł, á iż oni dáremnie oczekawáią Messyaszá, wypisuiąc też znáki spustoszenia y rosproszenia Żydowskiego, ustanie Zakonu Moyzeszowego, zá przyszćiem Chrystusowym. Wszystko zebrano z Prorokow Bożych, ku wielkiey poćiesze wszem wiernym Krześćijánom. W Krákowie, W Drukárniey Andrzeiá Piotrkowczyká, Roku Páńskiego, 1584. 4-o, 4, 44 fol.; dedic. Annae, reginae Poloniae, a Josepho Wereszczyński, abbate Sieciechoviensi, e monasterio, 30 Januarii 1584. Имѣется только въ библіотекѣ графа Сигизмунда Чарнецкаго въ Руско и графа Владислава Замойскаго въ Курникѣ близъ Познани [1]).

1585.

3) Wizerunk Na Kształt Kazania Uczyniony: O wzgárdzie Smierći y Swiátá tego nędznego: tudźież też o Chwale onego wdźięcżnego á wiecżnego Krolewstwá Niebieskiego. Wydány Przez Księdzá Jozepha Wereszczyńskiego z Wereszczyná, z przeyzrzenia Bożego Opátá Sieciechowskiego... W Krákowie, W Drukárniey Andrzeiá Piotrkowczyká. Roku Páńskiego, 1585. 4-o, 8 pag. 1—115; dedic. Petro Gorzkowski, iudici Chelmensi, e monasterio Sieciechoviensi, 4 Januarii 1583; ac lectori sine data. Имѣется въ библіотекахъ графа Яна Тарновскаго въ Дзиковѣ, графа Юрія Мошинскаго въ Краковѣ и Института Оссолинскихъ во Львовѣ [2]). Перепечатано Туровскимъ въ изданіи „Pisma treści moralnej ks. Józefa Wereszczyńskiego". W Krakowie, 1860.

4) Kazanie Na Dzien Zaduszny. W ktorym pokázuie się, iż Cżyśćiec iest prawdźiwie, z dowodem pismá świętego, ták stárego iáko y nowego zakonu. Wydáne Przez Księdza Jozepha Wereszczynskiego z Wereszczyná, z przeyrzenia Bożego Opátá Sieciechowskiego... W Krákowie, W Drukárniey Andrzeiá Piotrkowczyká. Roku

---

1) См. L. c. Vol. III, № 2763.
2) См. L. c. Vol. III, № 2782.

Páńskiego, 1585. 4-o, pag. 117-143; dedic. Ambrosio Żuliński, subiudici Chelmensi, ex Kobelany, rure monasterii Sieciechoviensis, 7 Februarii 1583. Имѣется въ библіотекахъ графа Эммерика Гуттенъ-Чапскаго, графа Яна Тарновскаго въ Дзиковѣ и графа Юрія Мошинскаго въ Краковѣ [1]). Перепечатано арцыбискупомъ Игнатіемъ Головинскимъ въ изданіи „Kazania Józefa Wereszczyńskiego". Petersburg i Mohilew 1854.

5) Instructia Albo Náuká o Spowiedźi, iákim sposobem powinien ią káżdy Chrzecijański człowiek czynić Pánu Bogu. Uczyniona Przez Księdza Jozepha Wereszczynskiego z Wereszczyná, z przeyzrzenia Bożego Opátá Sieciechowskiego... W Krákowie, W Drukárniey Andrzeiá Piotrkowczyká Roku Páńskiego, 1585. 4-o, pag. 145-199; dedic. Andreæ Hański de Hańsko, notario Chelmensi, in Puchaczów, oppido monasterii Sieciechoviensis, 14 Martii 1583. Имѣется въ библіотекахъ князя Владислава Чарторыйскаго въ Краковѣ, графа Яна Тарновскаго въ Дзиковѣ и графа Юрія Мошинскаго въ Краковѣ [2]). Перепечатано арцыбиск. Головинскимъ въ упомянутомъ изданіи.

6) Gosciniec pewny: Niepomiernym moczygębom, á omierzłym wydmikuflom świátá tego, do prawdźiwego obaczenia, á zbytkow swych pohámowánia. Z pisma świętego, y z rozmáitych Authorow zebrany i wydány. Przez Księdzá Josepha Wereszczynskiego z Wereszczyná, z przeyzrzenia Bożego Opátá Sieciechowskiego... W Krákowie, W Drukárniey Andrzeiá Piotrkowczyká. Roku Páńskiego, 1585. 4-o, pag. 201—270; dedic. Lucæ Włodek, camerario Chelmensi, e Janików, pago monasterii Sieciechoviensis, 10 aprilis 1583. Имѣется въ библіотекахъ графа Яна Тарновскаго въ Дзиковѣ, графа Сигизмунда Чарнецкаго въ Руско и графа Юрія Мошинскаго въ Краковѣ [3]). Перепечатано Туровскимъ въ книжкѣ: „Pisma treści moralnej" etc.

---

[1]) См. L. c. Vol. II, Vars. 1891, № 1633.
[2]) См. L. c. Vol. III, № 2783.
[3]) См. L. c. Vol. III, № 2781.

7) Kazanie Przy Prziymowaniu Swiatosci Małżenstwa. Uczynione Przez Księdza Jozepha Wereszczynskiego z Wereszczyná, z przeyzrzenia Bożego Opátá Sieciechowskiego... W Krákowie W Drukárniey Andrzeiá Piotrkowczyká. Roku Páńskiego, 1585. 4-o, pag. 273-306; dedic. Stanislao Piotrowski de Siestrzytów, vicecapitaneo Lucensi, e Garbatki, pago monasterii Sieciechoviensis, 30 Maii 1583. Имѣется въ библіотекахъ графа Яна Тарновскаго въ Дзиковѣ, графа Сигизмунда Чарнецкаго въ Руско и графа Юрія Мошинскаго въ Краковѣ [1]). Перепечатано арцыбиск. Головинскимъ въ упомянутомъ изданіи съ дефектнаго экземпляра, въ которомъ недоставало нѣскольких страницъ въ срединѣ и въ концѣ книжки; отсюда и въ перепечаткѣ остались пропуски.

1587.

8) Kazania Albo Cwiczenia Chrześćijáńskie ná XVIII Niedziel, z wykłádem, ták ná Ewángelie, iáko też na XII członkow wiáry Chrześćijáńskiey. Wydáne Przez Księdzá Josepha Wereszczynskiego z Wereszczyná, z zrządzenia Bożego Opátá Sieciechowskiego. W Krákowie, W Drukarniey Andrzeiá Piotrkowczyká. Roku Páńskiego, 1587. 4-o, pag. 12, 386; dedic. praelatis et canonicis capituli Chelmensis, in monasterio Sieciechoviensi, 1 Januarii 1587. Имѣется въ Варшавской университетской библіотекѣ [2]). Перепечатано арцыбиск. Головинскимъ въ упомянутомъ изданіи.

9) Adhortatio Reverendi in Christo Patris D. Josephi Wereszczynski Divina Ordinatione Abbatis Sieciechovien. Ad Reverendissimos, Reverendos, Illustrissimos, Illustres, Magnificos et Generosos Regni Poloniæ Proceres et Ordines omnes. Qua ducuntur ad concordiam amplectendam, et omnes simultates deponendas, priusquam actum Electionis aggrediantur, utque omissa rerum privatarum cura, solis publicis negotiis studeant, quive secus faxit, ut à communi fratrum coetu excludatur... Cracoviæ. Typis Andreæ Pe-

---

[1]) См. L. c. Vol. III, № 2785.
[2]) См. L. c. Vol. I, Vars. 1889, № 522.

tricovii. Anno Domini, M. D. LXXXVII, 4-o, 13 fol.; dedic. Nicolao Regowski a Sebastiano Sulmiricio Acerno, Lublini, 7 Idus Februarii 1587. Имѣется въ библіотекахъ Академіи Наукъ и Ягеллонскаго университета въ Краковѣ [1]).

10) Regula To iest Náuká albo postępek dobrego żyćia Królá káżdego Chrześćijáńskiego. Wydána Przez Księdzá Josepha Wereszczynskiego z Wereszczyná, z zrządzenia Bożego Opátá Sieciechowskiego. W Krákowie. W Drukárniey Andrzeiá Piotrkowczyká. Roku Páńskiego, 1587. 4-o, fol. 6, pag. 157; dedic. ordinibus regni Poloniae. Имѣется въ Варшавской университетской библіотекѣ [2]). Перепечатано Туровскимъ въ книгѣ: „Pisma polityczne Ks. Józefa Wereszczyńskiego". Krákow 1858.

1588.

11) Regula. Id Est: Institutio Seu Cursus Vitae Cuiusque Regis Christiani. Edita Per Reverendum in Christo Patrem, Josephum Wereszczynski, Divina ordinatione Abbatem Sieciechovien. Cracoviae, In Officina Andreae Petricovii. 1588. 4-o, fol. 10, 69; praefatio interpretis Sebastiani Sulmyrcensis Acerni, Lublini, causarum iudaicarum iudicis, ad candidum lectorem, data Lublini 4 Idus Maii 1588. Имѣется въ Варшавской университетской библіотекѣ [3]).

1590.

12) Droga Pewna Do prędszego y snádnieyszego osadzenia w Ruskich kráinách pustyń Krolestwá Polskiego, iáko też względem drożnieyszey obrony wszystkiego ukráinnego położenia od nieprzyiaćioł Krzyżá świętego. Pokazána Przez Księdza Iosepha Wereszczynskiego z Wereszczyná, z łáski Bożey Nominatá Biskupstwá Kiiowskiego, á Opátá Sieciechowskiego. W Krákowie. W Drukárniey

---

[1]) См. L. c. Vol. III, № 2818.
[2]) См. L. c. Vol. I, № 523.
[3]) См. L. c. Vol. I, № 537.

Andrzeiá Piotrkowczyká. Roku Pánsk: 1590. 4-o, 2 pag. 56; dedic. senatoribus et nobilitati regni Poloniae. Имѣется только въ библіотекѣ графа Сигизмунда Чарнецкаго въ Руско[1]). Переводъ на русскій языкъ напечатанъ въ „Кіевской Старинѣ", 1895, № 3, мартъ, стр. 295—341. Переиздается нами ниже въ приложеніи.

1592.

13) Excitarz Xięḋza Iozepha Wereszczynskiego z Wereszczyna, Z Łaski Bożey Nominatá Biskupstwá Kiiowskiego á Opátá Sieciechowskiego. Do podniesienia Woyny S. przeciwko Turkom y Tatarom, iáko głównym nieprzyiaćielom wszystkiego Chrześćijáństwá. Z Drukárni Andrzeiá Piotrkowczyká. Roku Páńskiego, 1592. 4-o, pag. 190; dedic. Sigismundo III, regi Poloniae, Kioviae, 6 Augusti 1592. Имѣется только въ Варшавской университетской библіотекѣ[2]). Переиздается въ приложеніи.

1594.

14) Pobudka Ná Jego Cesárską Miłość wszystkiego Chrześćijáństwá: Jáko też ná Jego K. M. Krolá Polskiego: Tudźież też na Jásnie Oświeconego Kniáźiá Wielkiego Moskiewskiego: do podnieśienia Woyny świętey spolną ręką przećiw Turkom y Tátárom. Trąbiona Przez X. Iosepha Wereszczynskiego z Wereszczyna, z łáski Bożey Biskupá Kijowskiego, á Opátá Sieciechowskiego. W Krákowie, Z Drukárni Andrzeiá Piotrkowczyká. Roku Páńskiego, 1594. 4-o, 18 fol.; dedic. Rudolpho II, imperatori romano, Novus Wereszczyn, 10 Januarii 1594. Имѣется въ библіотекахъ: графовъ Красинскихъ въ Варшавѣ[3]), графа Замойскаго въ Курникѣ близъ Познани и Института Оссолинскихъ во Львовѣ[4]). Переиздается въ приложеніи по Курникскому экземпляру.

---

[1]) См. L. c. Vol. III, № 2879.
[2]) См. L. c. Vol. I, № 583.
[3]) Въ этомъ экземплярѣ недостаетъ двухъ послѣднихъ листовъ.
[4]) См. L. c. Vol. II, № 1790.

15) Publika Xiędza Jozephá Wereszczyńskiego z Wereszczyná, z łáski Bożey Biskupá Kiiowskiëgo, á Opátá Siećiechowskiego: Ich M. Rzeczyposp: ná Seymiki przez list obiáśniona, ták z strony fundowánia Szkoły Rycerskiey synom Koronnym ná Ukráinie, iáko też Krzyżakow według Reguły Málteńskiey, w sąśiedztwie z Pogány y z Moskwą ná wszystkim Zadnieprzu, dla snádnieyszego ochronienia Koronnego, od niebeśpieczeństwa wszelákiego. W Krákowie, Z Drukárni Andrzeiá Piotrkowczyká. Roku Páńskiego, 1594. 4-o, pag. 1, 57. Имѣется въ библіотекахъ: въ Петербургской публичной, графа Эммерика Гуттенъ-Чапскаго, графовъ Замойскихъ въ Варшавѣ, въ Краковской университетской, графа Замойскаго въ Курникѣ близъ Познани и Института Оссолинскихъ во Львовѣ [1]). Перепечатано Туровскимъ въ изданіи: „Pisma polityczne ks. Józefa Wereszczyńskiego". Kraków 1858.

1595.

16) Sposób osady nowego Kijowa i ochrony niegdy stolice księstwa Kijowskiego od niebezpieczeństwa wszelkiego bez nakładu J. K. M. i kosztu koronnego: Ich M. panom posłom, na sejmie Krakowskim przyszłym podany. Przez ks. Józefa Wereszczyńskiego z Wereszczyna, z łaski Bożej biskupa Kijowskiego a opata Sieciechowskiego. Профессоръ Вержбовскій не нашелъ ни одного экземпляра этого сочиненія въ осмотрѣнныхъ имъ библіотекахъ. Неизвѣстно, гдѣ дѣлся и тотъ экземпляръ, съ котораго перепечатывалъ его Туровскій въ упомянутомъ изданіи. Переводъ этого сочиненія на русскій языкъ съ изданія Туровскаго напечатанъ въ „Кіевской Старинѣ" 1894, № 3, мартъ, стр. 403—425.

1597.

17) Votum X. Jozefa Wereszczyńskiego, z łáski Bożey Biskupá Kijowskiego, á Opátá Siećiechowskiego, z strony podniesienia Woyny potężney przećiwko Cesárzowi Tureckiemu bez ruszenia pospolitego: á iżby káżdy Gospodarz zostawszy w domu swoim, mogł beśpiecżnie

[1]) См. L. c. Vol. II, № 1791.

záżywáć gospodárstwá swego. Ich M. Pánom Posłom ná Seymie Wárszáwskim, w roku 1597, ná pismie podáne. Drukowano w Nowym Wereszczyṅie, Roku 1597. 4-o, 18 fol. Имѣется въ библіотекахъ: графовъ Красинскихъ въ Варшавѣ, Общества любителей наукъ въ Познани, г. Павла Попеля въ Краковѣ и Института Оссолинскихъ во Львовѣ[1]). Перепечатано Туровскимъ въ упомянутомъ изданіи. Въ „Кіевской Старинѣ" 1895 г., т. 51, отд. II, на стр. 83—87 помѣщены снимки 2-хъ первыхъ страницъ брошюры.

¹) См. L. c. Vol. II, № 1855.

Документы эпохи Богдана Хмельницкаго 1566 и 1567 г. г.,

извлеченные изъ Глав. Москов. Архива Министер. Иностран. Дѣлъ.

(Сообщилъ И. М. Каманинъ) [1].

I.

1656 г., января 26.

Инструкція польскимъ комиссарамъ, отправленнымъ къ войску Запорожскому.

Instructia od naiasnieyszego Krola Iego Mci Pana, Pana naszego milosciwego, y stanow całey Rzeczy-pospolitey, przez iasnie wielmoznych, wielmoznych Ich MM. PP. Deputatow, z Senatu y ż Posłow ziemskich na seymie obranych Ich MM. PP. Commissarzom, w plenipotencyi wyrazonym, to iest iasnie wielmoznym: Iego Mci

[1]) Хотя предлагаемые документы не вносятъ ничего существенно новаго въ исторію знаменитой эпохи, но освѣщаютъ ее нѣкоторыми подробностями (см. напр. № I, III, IV, V, VI, IX и нѣк. друг.). Къ сожалѣнію, документы, наиболѣе интересные, не сохранились въ цѣлости; части ихъ, и именно такія, въ которыхъ можно предположить серьезную историческую важность, не были найдены.

Panu Stanislawowi na Brzeziu Lanckoronskiemu, woiewodzie ziem Ruskich, Hetmanowi Polnemu Koronnemu, Skalskiemu, Dimirskiemu, Ratenskiemu staroscie; Iego Mci Panu Krzysztofowi z Lohoyska Tyszkiewiczowi, Woiewodzie y Generałowi Czerniechowskiemu, Zytomirskiemu staroscie; urodzonym: Iego Mci Panu Ianowi Franciszkowi Lubowickiemu, Stolnikowi Ciechanowskiemu, secret. I. K. M.; I. M. Panu [1].... Zacwilichowskiemu, Woyskiemu Winnickiemu, na ten czas naznaczonym, poniewasz insi naprędce obwiesczeni bydz nie mogli, dana w Lancucie, dnia dwudziestego szostego miesiąca stycznia, roku Panskiego tysiącznego szescsetnego pięcdziesiątego szostego.

Lubo na przeszłym Seymie, ex consensu omnium ordinum, postanowione są Puncta Instructyi przez ich mm. pp. commissarzow, na to deputowanych; isz iednak te tractaty nie przszły do effectu,—dla tego, wedle czasuteraznieyszego Instructia sie daie, z tamtey instructyey pierwszey pro tempore accommodowana z woli Krola Iego M. y zdania senatu. Naprzod, sub vinculo juramenti senatorii et commissorialis, źaden z ich mosci pp. commissarzow seorsiue tractowac nie bendzie, ale spolnie z sobą tractowac bendą nomine Krola iego mci v Rzeczy-pospolitey inseparabiliter. Poniewasz Krol Iego Mosc na te tractaty zezwolił, y do approbocyi ich, gdy da Pan Bog staną, omnes ordines concurrent, tractatow z samemi kozakami, nie z Moskwą; y to omnino vitandum, bo scopus tractatow z kozakami iest avulsio ich od Moskwy y powadzenie z panstwem Moskiewskim, ad meliorem ich coniunctionem z Tatarami.

Za przystąmpieniem do tractatow, pokazac im to z coustytncyi seymu przeszłego, iescze przed woyną szuedzką,—ze Krol Iego M. y Rz-pta chciała gruntownego uspokoienia y ze bona fide tę zgodę nie tylko zawrzec, y wiecznie trzymac tak Krol Iego M., iako y Rzecz-pta chce. Essentialia tey instructzey te są: Aby ich pierwey poszestowac, czegoby chceli po Krolu Iego Mci y Rzecyy-pospolitey dla łacnieyszego z niemi tractowania. Dopiero 's tego

[1] Въ оригиналѣ пробѣлъ для имени Зацвилиховскаго: Mikołajowi.

miarę brac quibus, modis mediis atque conditionibus zawierac ten pokoy.

Primo: Amnistiam, to iest zapomnienie wieczne wszytkich rzeczy przeszłych na obie strone warowac, quam firnissime, Boskiemu dopusczeniu y karaniu grzechami naszemi zarobionemu, wszytko przyczytac, z tem dokładem, aby, z oboiey strony, ieden nad drugim nie mscił sie, iakimkolwiek sposobem. Takze y panowie nad swoiemi poddanemi aby, zemsty nie szukali y nie czynili zadnem sposobem y praetextem, aby to wszytko w milczenin y w zapomnieniu zostawało.

Secundo: Religia grecka w tych kraiach, w Koronie, y w Wielkim Xienstwie Lithewskim, w ktorych y iako zdawna była, w tych y takowem sposobem aby y teraz zostawała, pozwolą ich mm. pp. commissarze, praevia omni cautione Religii katholickiey.

Iesli nie bendzie moglo bydz inaczey, dadzą consens swoy, imieniem Rzeptey, na restiucyą dobr, w Koronie y wielkim xienstwe Lithewskim benbących, Cerkwi, Monasterow y Humiennii, Archimandryi, Władyctw y Metropolii, z dawna, przed nastąpieniem unii, swiezo samey religii, greckiey nadanych y fundowanych, nie znosząc unii y nic o tem nie tractuiąc. Starac sie iednak, aby sie moglo w tych tu kraiach poblisszych co utargowac.

Religia katholicka aby ad suum statum redeat w tamtych kraiach, in quo' przed woyną zostawała, pilne sie starać.

In quantum by iednak woysko Zaporowskie zakonnikow niektorych, albo wszytkich w woiewodstwie Kiiowskim, pod unią miec nie chciało; tedy, tentatis omnibus modis et mediis persuadendi, aby tego zaniechali; in quantum by sie w tem uiąc ulla ratione nie dali, propter bonum pacis y na to zezwolic, cum ea cautione, aby dobra, takowym zakonnikom nadane y fundowane, nie do osob religiey...

Wladyslaw Wolowisz,
Kasztelan Smolenski.—

Alexahder Czetner,
Kasztelan Halicki.—

Надпись на конвертѣ: Instrukcia Commissarzom do Woyska Zaporowskiego. A-o 1656.

Главный Москов. Архивъ М. И. Д. Связка съ отдѣльными документами, извлеченными частью изъ Литов. метрики за 1656 г.

II.

1656 г., января 29.

Универсалъ гетмана Богдана Хмѣльницкаго о назначеніи Ивана Нечая полковникомъ Бѣлорусскимъ.

Богданъ Хмелницкий, гетманъ съ войскомъ его царского величества Запорозскимъ.

Озваймуемъ тымъ писанемъ нашимъ каждому, кому бы тилко того потреба было ведати: паномъ полковникомъ, сотникомъ, есауломъ, атаманомъ и всему товариству войска его царскаго величества Запорозскаго, старшине и черни, а особливое сотникомъ и козакомъ на Бѣлой Руси знайдуючимсе, и ратнимъ также его царского величества вшелякое кондицие людемъ,—ижъ ведячи ми пана Ивана Нечая, намъ и всему войску нашему его царского величества Запорозкому жичливого и въ дилехъ рыцерскихъ взятого отъ боку нашого, зсилаемъ на полковнитство въ Бѣлую Русь до Могилева, Чаусовъ, Новобыхова и Гомля, и иншихъ ме.тъ, и мястечекъ, и селъ, тамсе знайдуючихъ, абы тамъ, зостаючи на пограничу, постерегалъ, якобы той полкъ вцали былъ захований для далшее послуге его царскому величеству, также намъ и всему войску его царского величества Запорозскому напротивко розныхъ неприятелей и который без перешкоды вшелякое тимъ полкомъ снасть споряжати и отъ неприятелей пилно се стеречи, якобы съ похвалою войска его царского величества Запорозкого наймней

могло быть, тому пану Иванови Нечаеви, полковникови нашему белорускому, позволяемъ кождого зъ козаковъ, тамъ востаючихъ, доброго миловати, а злого карати. А хтобы, за оказанемъ того универсалу нашего, былъ спротивни и въ томъ полковникови важилсе чинить якую наменшую кривду и перешкоду пререченому пану Нечаеви,—то ми кождого таковаго, за взятьемъ ведомости, срокго безъ фолкги на горло карати будемъ, не чинечи иначе. Дать зъ Чегирина, януария дня 26, року 1656-го.

Богдана Хмельницкаго рука власная.

Печать и копія его милости пана Богдана Хмельницкого, гетмана войска его цар. величества Запорозкого.

Копея универсалу его милости пана гетмана.

Главный Москов. Архивъ М. И. Д. Подлинныя Малороссійскія грамоты за 1656 г., по рег. № 67.

III.

1656 г., февраля 22 и іюля 27.

Списки и переводы съ двухъ грамотъ шведскаго короля Карла-Густава къ гетману Богдану Хмелницкому, коими король, склонняя гетмана на свою сторону, совѣтуетъ ему отнюдь не приставать къ полякамъ, но ожидать его королевскихъ пословъ съ новыми увѣреніями.

1. Переводъ съ листа, что писалъ король свѣйской къ гетману къ Богдану Хмелницкому.

Карлъ-Густавъ, Божиею мілостию король свѣйской, кготцкой, вандемской, великій князь финлянскій, арцукъ эстонскій, коровл-

скій, бременскій, верденскій, стетинскій, помугскій, касубскій и венденскій, князь рижскій, государь инерманской (ижорской?) і высмерской земли, также палцъ-графъ ринскій, баверскій, юлискій, клевскій, и бергенскій арцукъ.

Жалованье и приятство наше особное объяснены, намъ зело любимый, какъ мы, за помочию Божиею и съ ровнымъ приятелемъ нашимъ любезнейшимъ наяснѣйшимъ и навышшимъ электоромъ брандебурскимъ, съ стороны княжества пруского счястливо докончали и королевские пруские вынявши токмо нѣкоторые городы въ подданство наше взяли; после того намъ первая печаль была, чтобъ мы къ тѣмъ краямъ, которые отъ тебя і войска запорожского одержаны суть, приближилися и чтобъ мы для обосторонной цѣлости вмѣсте совокупились, и тѣхъ исъ квартьянного войска и иныхъ, которые отъ насъ, погордився жалованьемъ и обещаниемъ нашимъ, присяги и вѣры отступили, ихъ объяли и злость тое, которая межъ добрымъ зельемъ ростетъ, выгубили, измѣнную ихъ силу вскоре утомили. А тому замыслу нашему такъ Богъ благословилъ, что, преправившися подъ Казимеромъ через Вислу реку недалеко отъ Коленбиова, многие тела именованныхъ измѣнниковъ, за Черницкимъ идучихъ, на мѣсте положили и многихъ поймали, а иныхъ розогнали наразно, і великую ихъ часть тѣмъ обычаемъ усмирили, которые и иные нашие храбрости дела къ загубленью посполитыхъ неприятелей нашихъ начаемся, что тебѣ приятны будутъ; такожъ что къ тѣмъ краямъ, которые къ твоимъ землямъ поближе суть, и къ совершенью того, о чемъ есмя межъ собою уговорились, приближаемся; потому, для крѣпкой къ тебѣ доброты, и приятство наше про то про все тебѣ объявить изволили есмя. А притомъ тебя просимъ, чтобъ ты посломъ нашимъ, которыхъ не задолго, какъ дастъ Богъ ближе придемъ къ тебѣ, отпустить хотимъ, которые о всякомъ добромъ дѣле нашемъ и твоемъ и всего войска Запорожского договорятца, хотѣлъ то здѣлать, чтобъ они за бродѣйствомъ войска твоего зъ дороги къ тебѣ припроважены

быть могли. О иныхъ делахъ хотя намъ і вѣдомо, каковымъ раденьемъ король Казимеръ и тѣ, которые отъ насъ отступили, тебя и войско Запорожское наговариваютъ, чтобъ вы на ихъ сторону передались и недостойныхъ дѣлъ уннялись, однакожъ намъ про то усумневатца вѣрность твоя и приятство, черезъ пословъ твоихъ достаточно объявлено, не допущаетъ, чтобъ ты въ постоянной правдѣ противъ насъ не имѣлъ остатца и противъ лестивыхъ и обманчивыхъ обещаньяхъ Казимеровыхъ крѣпокъ и ненорушимъ не былъ. I воистинно такъ есть: оныхъ поляковъ вѣра гладкая, что никаковою потребою не принуждены, противно учиненому обещанью и присяги своей, отъ насъ отступили и черезъ то отчину свою, многимъ зломъ обтяжеленную, еще большими хлопотами наполняютъ; а понеже мы всѣ, для успокоения той войны, по уговору такъ нашимъ, какъ и тѣхъ всѣхъ, которые намъ доброго желаютъ способу, искать выдумали есмя и чаемъ, что вашъ нынешней чинъ о задержанью славы радѣть будетъ, такъ и мы то самимъ дѣломъ укрепляемъ, понежъ тебѣ доброму дѣлу совѣтовать хочемъ, для чего намъ рѣчь добрая кажетца, чтобъ ты до того времени, доколя мы чрезъ пословъ нашихъ о тѣхъ всѣхъ дѣлахъ, которые до посполитой нашей и твоей цѣлости и здравья належатъ, не постановимъ, и съ татарами и съ иными сосѣдами въ дружбѣ жилъ. чтобъ постановленью нашему до выше помянутого способу счесть до обороны и цѣлости посполитой належачие какимъ нибудь обычаемъ помѣшки не было; а чтобъ мы тебя въ томъ дѣле увещали и къ тому насъ наше къ тебѣ склонное и постоянное желателство подучило и чтобъ намъ противныхъ нашихъ воли и жаданье никаковыми обычаи шкодлива быть не могла; и такъ скончавъ, Богу тебя милостиво вручаемъ и, чтобъ ты приятства нашего надеженъ былъ, хочемъ. Писанъ въ обозе нашемъ, мѣсяца февраля 22 дня, лѣта 1656. А внизу у подлинного листа приписано королевскою рукою: Карлъ-Густавъ.

2. Переводъ съ списка, съ латынскаго писма, каковъ листъ писалъ свѣйской Карлъ-Густавъ король къ гетману Хмелницкому.

А въ томъ листу королевская титла написана такъ же, какъ въ первой грамоте, а послѣ того писано:

Ясновелможный а намъ зело любимый! Какъ і въ прежнихъ листахъ нашихъ, недавно писаныхъ прошлого мѣсяца 30 числа а нынешнего 15-го числа, велможности твоей о замыслахъ и делахъ нашихъ объявили есмя, а особно, что, совокупясь зъ господиномъ электоромъ брандебурскимъ, противъ неприятеля итить постановили и, какъ скоро полая вода изъ рѣки Бугу уступила, черезъ тотъ же Бугъ до Нового Двора, со всѣмъ нашимъ і электоровымъ войскомъ, 18-го числа нынешнего мѣсяца, перешли и подъ местечкомъ Прагою, недалеко отъ Варшавы, стать обозомъ умыслили, чтобъ мы могли литовские полки, которые подъ Прагою стояли, розгонять и, мостъ которой поляки на Висле здѣлали, испортивши, сызнова на Бугъ, а потомъ на Вислу до Закрутина перебратца и прямо на неприятеля, которой ужъ подъ Варшавою стоялъ, ударить. А какъ мы въ полдороги межъ Новымъ Дворомъ и Прагою были, учинилось намъ вѣдомо, что насъ не толко все войско полское, но и татарские великие полки, (что) на помочь присланы, у Праги дожидаютца; и мы, такому дѣлу будучи ради, тотчасъ войско наше противъ обозу неприятелского постановили и безъ помѣшки бой дали, драку, которая 18 числа нынешняго мѣсяца, пополудни, жестоко съ обоихъ сторонъ зачалась, ночь прервала; потомъ на завтра съ обоихъ сторонъ охотою до самой ночи кровавая битва была; третьяго дня, по жестокой битве, за помощию Божиею, мы неприятеля одолѣли и, пушки въ добычъ у поляковъ побравъ, ихъ исъ поля, і изъ обозу выгнали; а начаемся, что король Янъ-Казимеръ и его помощники по той утери сызнова вельможность твою и молотцовъ запорожскихъ на свою сторону противъ насъ наговаривать хотять, но сколь много вѣрить обещанью и присягамъ ихъ, запорожской народъ давно вызналъ, и мы то и сами съ подлинныхъ причинъ ныне вызнали; а будетъ ныне о безстрашніи и о здоровье какъ

нашимъ, такъ и запорожкого народу, постановить придетъ, понеже къ тому концу приближаетца, и чтобъ поляки на достойныхъ статьяхъ изволили и постановленыхъ и заприсяжныхъ договоровъ святобливо додерживали, для чего конечно о таковомъ бестрашіи и укрепленье подумать надобно, чтобъ мы въ соединеніи войскъ і вызлученную договорахъ і въ единомъ собраніи шведцкой силы и запорожскихъ молодцовъ быть могли; а будетъ народъ запорожскій на тотъ совѣтъ поволятъ, і вельможности твоей о томъ радѣть надобно, чтобъ мы прото вскорѣ вѣдать могли; и дай намъ знать, на коемъ мѣсте і въ которомъ времяни чаешь, чтобъ обостроннымъ комисаромъ съѣхатца. Понежъ далние краи, которые насъ отъ Украйны отлучають, и дороги отъ великого князя московского и отъ поляковъ залогами осажены, такъ велми наши опасны суть, что посланью всякие слученья отъимаютъ. А съ стороны помочи татарской, полякомъ противъ насъ посланной, немочно намъ вѣрить, если она за повелѣньемъ самого хана была, но чаемъ за заступленьемъ какова-нибудь хищника или за хитрыми штуками поляковъ противъ насъ припасены суть; а коли воспомянемъ необманчиво обещанье, которые посланцы хановы добровольно по повелѣнью государя своего къ намъ объявили, и мы съ полного слученья войска противъ полского государства себѣ начаелись, а никакими мѣрами того не надѣялись, чтобъ онъ Яну-Казимеру противъ насъ помогалъ. Понежъ мы по существу ни въ какомъ дѣле имянованного хана татарскаго не уразили или уразить могли, какъ того, которого мешканья такъ далеко есть отлегло, что ни пословъ ни посланцевъ посылать, ни черезъ грамоты сноситца мочно; ужъ давно есмя назначили посланника до земли татарской, но страшные вездѣ дороги и далность мѣста і мало тѣхъ, которые бъ языкъ ихъ умѣли, намъ зъ тому помѣшкою были; для чего по велможности твоей милостиво хотимъ, чтобъ ты, по изученью и коли тебѣ прибылно покажетца объявилъ народу татарскому, отъ котораго надъ надежею нашею и заслугою и ожиданью противно подлинного татарскихъ пословъ обещанья, на прошломъ бою помочь полякомъ

противъ насъ послана и дана была, и будетъ нѣчто противного татаромъ на ономеднишной битве прилучилось, и то не намъ но тѣмъ, которые съ неприятели нашими случилися, приписать надобно, надежны есмя, что они отъ товарыщъства полского отлучатца і впередъ того додерживать станутъ, что они намъ въ Свѣе именемъ хана черезъ пословъ своихъ татарскихъ пространно обѣщались. А потомъ велможность твою въ оброну і въ сохранене Божие жалательно вручаемъ. Писанъ въ городе въ Яздове, при Варшаве, мѣсяца іюля 27-го числа по старому календарю, лѣта 1656-го.

Глав. Москов. Архива М. И. Д. Дѣла польскія за 1656 г., св. 105, л. 181, № 8.

IV.

1656 г., февраля 18—апрѣля 30.

Переводъ съ писма полскаго канцлера Стефана Коротинского къ турецкому каймакану, дабы онъ исходатайствовалъ у салтана турецкого вспомогательныхъ королю полскому войскъ (противъ) России и оберегалъ бы султана отъ россіянъ, имѣющихъ намѣреніе со всѣхъ сторонъ напасть на турецкія области.

Переводъ съ листа, съ латынскаго писма, что писалъ полской канцлѣръ Стефанъ Коротинской къ турскому каймакану; а прислалъ тотъ листъ къ великому государю, царю і великому князю Алексѣю Михайловичю, всеа великия и малыя и бѣлыя Росиі самодержцу, молдавские земли владѣтель, Стефанъ воевода, съ посланцемъ своимъ съ Ильею Юрьевымъ, а переведенъ въ нынешнемъ во 165 году, апрѣля въ 30 день.

Пресветлѣйшій господинъ, любителной и чести достойной другъ! Честь, которая отъ вашего пресветлѣйшества, воздавана была въ прошломъ году послу его королевскаго величества, моего всемилостивѣйшаго государя, мнѣ путь показала симъ своимъ листомъ

къ вашему пресветлѣйшеству писать и изнова напомянуть наше приятелное житье и дружба, которое вамъ во всякомъ времяни показать радъ и готовъ. Также что ныне его королевского величества гонцомъ своимъ доброшляхетнымъ господиномъ Албертомъ Бечинскимъ, ловчимъ повѣту Калишского, пресветлѣйшему турскому кесарю пошлетъ и съ нимъ отпишу о вашемъ дѣле и пребыванье, о которомъ пресветлѣйшему салтану добрѣ нужно, надобно вѣдати; а впредь что я о томъ писать буду, и я вашему пресветлѣйшеству подлинно воспомяну, какою мѣрою наши первые вымыслы въ путь не пошли і когда казаки, его королевскаго величества отступники, въ одномъ времяни вдругъ пресветлѣйшаго салтана милости и радѣния искали, и сами себя подъ оборону князя московского поддались И учинилось то, о чемъ писали, потому что тѣ невѣрные отступники подъ владѣнье князя московского пошли, которой ихъ на свое мучительство приняль для того, что съ нимъ одной вѣры забывъ болшое соединенье і крестное целованье, какъ онъ обѣщался королевству полскому, коли онъ отъ великихъ победителей славные памяти пресветлѣйшихъ королей полскихъ Жигимонта и Владислава такими мѣрами оружій ихъ утесненъ былъ, что ему показалась великая часть досталь своихъ владѣней цѣло держать. А ныне подданствомъ казаковъ такими мѣрами загордилъ, что ни токмо съ полскимъ государствомъ воевать, но чтобъ и всю греческую вѣру въ волности поставить чаетъ и думаетъ, и для того какъ пресветлѣйшему турскому кесарю, такъ і вашему пресветлѣйшеству вѣдомо учинить должны, какою мѣрою самъ онъ, московской князь, многихъ чернцовъ, киевлянъ, васильянъ, прислалъ въ Румелию і въ иные уѣзды пресветлѣйшаго салтана подданныхъ, чтобъ греческия вѣры людей на смуту подговорить и укрепить и за волности ихъ стоять, которые волности онъ, князь московской, общей вѣры объявитель, имъ смѣло сулитъ. И къ той хитрости ему дорогу указала такъ самая гордость ево, какъ самое угоды мѣста у реки Дону и у Днепра, которое они черезъ зданье казаковъ отступныхъ до самого Чернаго моря одержали и такими мѣрами не

токмо что онъ отъ астраханскихъ и хвалинскихъ береговъ, но и отъ румелийскихъ и наталинскихъ земель самыхъ смѣетъ хвалитца, на которую ево спесивую гордость и умыслъ гораздо смотрѣть надобно пресветлѣйшему турецкому кесарю, чтобъ вдругъ въ чюжихъ і въ своихъ земляхъ смутою цветающего его государства властвованье не выпленено было. И то я для своей необманчивой дружбы и радѣнья до пресветлѣйшаго салтана писать хотѣлъ вашему пресветлѣйшеству, чтобъ вы пресветлѣйшему кесарю о томъ донесли, чтобъ онъ не токмо нашихъ, но и свою землю благое пребыванье издалека берегъ, и своимъ дружнымъ и приятнымъ желателствомъ соединенному дружному королевству помочь учинить, и особно, чтобъ частыми своими грамотами пресветлѣйшему татарскому хану напомянуть, чтобъ онъ то соединенье, которое онъ съ великимъ королемъ полскимъ началъ, не отсталъ, но и какъ онъ уже почалъ, такъ бы і впредь не престалъ воевать съ нами противъ общихъ нашихъ неприятелей, такожъ бы пресветлѣйшій цесарь дѣло дружбы своей достойное учинилъ, коли бъ изволилъ приказать пресветлѣйшему князю Семиградцкому і Волоскому владѣтелю, чтобъ не отбыли пресветлѣйшему королю, государю моему всемилостивѣйшему, съ ихъ помочью надъ общимъ неприятелемъ промышлять, не для того чтобъ его королевскому величеству помочи прошать надобно, потому что у него силы своей довольно есть и Божиею помощию противъ всякаго неприятеля, но чтобъ черезъ такое соединенье болшая прибыль взросла и пресветлѣйшему салтану і великому королю полскому понежъ пресветлѣйшей турской кесарь дружбу и приятельство свое пресветлѣйшему королю моему рекся, и належитъ обоихъ великихъ государей достоинство, чтобъ впредь непостояннымъ злымъ измѣнникомъ нашимъ козакомъ пресветлѣйшій салтанъ вѣры не ялъ, и чтобъ никакие посолства, потому что они измѣнники, не приняты были, и какъ уже ныне самъ милосердый Богъ, который правду любитъ, нашимъ измѣнникомъ ужъ началъ имъ мстить, потому что наше войско розные уѣзды, городы, і крѣпости, и посады назадъ поимали, и многое войско по-

били и разорили, то і надѣемся, что і впредь Божие милосердие наше войско вспоможеть. И то все на розсужденпе і къ приведению желателного конца вручаю благому вашему пресветлѣйшества разуму, и потомъ на обновление приятства моего желаю отъ Бога многолѣтного доброго здоровья и радостного пребыванья. Писанъ въ нашемъ королевскомъ городе Варшаве, мѣсяца февраля 18-го дня, отъ Рождества Христова 1656-го году.

А внизу написано: Того жъ пресветлѣйшества вашего доброхотной приятель Стефанъ изъ Спилка Корытинский, болшой государства полскаго канцлѣръ і варшавской и окуневской і волбравской староста.

Глав. Москов. Архивъ М. И. Д. Дѣла, польскія дѣла за 1656 годъ, св. 105, № 7.

V.

1656 г., марта 20.

Переводъ съ грамоты къ государю отъ шляхты и военныхъ людей города Стараго Быхова, изъ изъявляющихъ о причинахъ, для чего по сю пору они не въ подданствѣ у государя.

Переводъ съ полскаго писма, а посланъ 164 г., марта въ 23 день.

Пресветлѣйшій царю, многихъ государствъ, княжествъ и земель, отъ Бога себѣ повѣреныхъ, многовладѣтельный и превѣчный государю!

На листъ вашие царские милости, что мы прежь сего отвѣту не дали, не ина тому причина, только что не было съ стороны вашие царские милости кому отбирать; для чего, хто былъ къ тому причиненъ, на того бъ і вина за правду быть имѣла. На нынешній листъ отписуючи, впередъ челомъ бьемъ, чтобъ ваша государ-

ская милость, какъ гусударь рыцерскій, коли надлежачюю титлу вашей царской милости въ чемъ не дописалось, имъ писма мало вѣдомымъ милостиве то простить изволилъ; хотя при томъ вѣдаемъ, что отписка наша, къ его милости князю Трубецкому писана, доходила до рукъ вашей царской милости; однакоже, и ныне того подтверждаючи, чаемъ о высокомъ государскомъ призрѣніи вашей царской милости, что насъ впередь предъ Богомъ, которому мы присягали, вѣроломными, а притомъ и окрестнымъ народомъ измѣнниками, і вѣчнымъ насмѣяниемъ не захочешь имѣть; естли бо возрѣлъ уже на Литву и Бѣлую Русь ваша государская милость быть государемъ, тогда и Старой Быховъ, коли отъ Рѣчи Посполитой и отъ господина тоѣ крѣпости дѣдичного вѣдомость о томъ будемъ имѣть, и мы таковые воли господни супротивлятца не захочемъ; а ныне о томъ ничего не вѣдаючи, и добродѣтели і присяжные вѣры къ рѣчи-посполитой и къ государю своему додерживаемъ и додержать хочемъ; разумѣемъ, что такое наше умышление і вѣра, напримѣръ, коли бы мы подданы были вашие царские милости, никакие отъ вашие царские милости не отнесемъ хулы. Писанъ въ Старомъ Быхове, мѣсяца марта 20 числа, римского году 1656-го.

Именемъ шляхты і воинскихъ людей, і всѣхъ на крѣпости Быховской будучи, Миколай Нирошимъ и Костянтинъ Бугушевичъ, ловчей Оршанской, судья земскій Оршанскій, Старобыховской, староста Речетцкій.

Главн. Москов. Архивъ М. И. Д., Польскія дѣла за 1656 годъ, св. 105, л. 181 на об., № 11.

VI.

1656 г. апрѣля 24—іюля 10

Статейной списокъ гонца Өедора Зыкова, посыланного къ полскому королю съ государевою грамотою о причинахъ, вооружившихъ Россію противъ его, короля.—Тутъ же и переводъ съ королевского отвѣта.

164 г., апрѣля въ 24 день, государь царь і великій князь Алексѣй Михайловичъ, всеа великия и малыя и бѣлыя Росіи самодержецъ, велѣлъ стряпчему Өедору, Тихонову сыну, Зыкову, ѣхать съ своею государевою грамотою къ Яну-Казимеру, королю полскому; да ему жъ, Өедору, указалъ заѣхать ево царского величества войска Запорожского къ гетману къ Богдану Хмельницкому и отдать свою государеву грамоту.

И по государеву цареву і великого князя Алексѣя Михайловича, всеа великия и малыя и бѣлыя Росіи самодержца, указу, стряпчей Өедоръ Зыковъ, приѣхавъ въ Путивль мая въ 2 день, і въ Путивле государеву грамоту отдалъ боярину і воеводе Никите Алексѣевичу Зузину да дьяку Никите Наумову і говорилъ имъ, чтобъ они отпустили ево исъ Путивля безъ мотчанья; и бояринъ і воевода Никита Алексѣевичь Зузинъ да дьякъ Никита отпустили ево, Өедора, исъ Путивля мая въ 3 день, а провожатыхъ дали ему до Чигирина дву человѣкъ торговыхъ людей—Бориска Павлова да Михалка Рожнова, да съ нимъ же отпустили до первого черкаского города десяти человѣкъ детей боярскихъ. И Өедоръ Зыковъ приѣхалъ въ первой черкаской городъ въ Романовъ мая въ 4 день и посылалъ говорить къ сотнику хъ Кондратью Войтенку, чтобъ онъ далъ подводы и провожатыхъ тотчасъ; и сотникъ противъ государеву указу подводы и провожатыхъ десять человѣкъ далъ тотчасъ, и изъ Романова поѣхалъ мая въ 5 день.

И въ Чигиринъ приѣхалъ маия въ 9 день; и въ Чигирине въ то время не было гетмана, а былъ въ своей маетности—на хуторе отъ Чигирина пять верстъ; и Өедоръ Зыковъ въ Чигирине по-

слалъ хъ писарю къ Ивану Выговскому, а велѣлъ про себя сказать, что онъ присланъ отъ царского величества наскоро, и онъ бы послалъ къ гетману безъ мотчанья и далъ ему, гетману, о томъ вѣдать. И того же числа приѣзжалъ къ нему, Өедору, войсковой перевотчикъ Яковъ Ивановъ, а говорилъ, что прислалъ ево писарь Іванъ Выговской і велѣлъ говорить: будетъ де есть у тебя листъ до писаря, и хочешь съ нимъ, писаремъ, видетца, и писарь де пришлетъ по тебя тотчасъ; и Өедоръ ему сказалъ, что онъ, не бывъ у гетмана и не отдавъ ему царьского величества грамоту, у писаря не будетъ.

I войска Запорожского гетманъ Богданъ Хмельницкой приѣхалъ въ Чигиринъ того же числа і велелъ ему, Өедору, у себя быть мая въ 10 день; и Өедоръ приѣхалъ къ нему, гетману, государеву грамоту отдалъ; и онъ, гетманъ, принявъ государеву грамоту, спрашивалъ о государеве здоровье і выслушавъ государевы грамоты, сказалъ гетманъ, что онъ по государеву де указу и по грамоте ево, Өедора, отпуститъ въскоре и провожатыхъ дастъ, сколко ему надобно.

Мая жъ въ 13 день прислалъ писарь Иванъ Выговской къ Өедору Зыкову войсковова ясаула Ивана Ковалевского, и ясаулъ, пришедъ говорилъ, что прислалъ писарь, а велелъ для отпуску звать къ себѣ, а гетманъ боленъ; и Өедоръ у писаря былъ, и писарь говорилъ, что гетманъ боленъ, и далъ ему, Өедору, проѣзждей листъ да провожатыхъ полковника Филона-Горкушу, да съ нимъ пять человѣкъ казаковъ, а въ прибавку велелъ взять казаковъ. сколко надобно, у Белой Церкви, и подводы далъ по указу.

А къ Белой Церкви приѣхалъ мая въ 17 день; и у Белой Церкви полковникъ Бѣлоцерковской Яцына Лютеренко далъ ему провожатыхъ сотника Грицка Деркаченка да семь человѣкъ казаковъ, и отъ Белой Церкви поѣхалъ мая въ 18 день.

Въ первой полковой городъ приѣхалъ, въ Лобунъ, мая въ 22 день; людей въ немъ человѣкъ съ тридцать сидятъ въ замку, подводъ не дали, въ замокъ не пустили, для тово что боятца каза-

ковъ.--Маия въ 22 день приѣхалъ въ Заславль; людей въ немъ человѣкъ зъ двадцать сидятъ въ замку; подводъ не дали і въ замокъ не пустили: боятца казаковъ.

Маия въ 23 день приѣхалъ въ городъ Острогъ; людей въ немъ человѣкъ зъ двесте; подводъ и провожатыхъ не дали, а сказали, что сидятъ въ осаде, боясь казаковъ, и лошадей нѣтъ и сами помираютъ голодною смертью.

Маия въ 24 день Өеодоръ Зыковъ приѣхалъ въ городъ въ Дубно и посылалъ къ наместнику пану Радловъскому, чтобъ подводы и провожатыхъ далъ не задержавъ; и наместникъ панъ Радловъскій прислалъ шляхтича пана Малгорского; и панъ Маргольскій, приѣхавъ, говорилъ: прислалъ де панъ наместникъ, велелъ тебя звать къ себѣ; тебе жъ де велелъ побить челомъ, чтобъ ты наместнику далъ пару соболей на шапку, и наместникъ де, увидя твою ласку, велить тебѣ подводы дать тотчасъ; и Өедоръ Зыковъ ему сказалъ: хотя бы былъ наместникомъ дѣдъ ево, и я бы къ нему не пошелъ; а соболей не токмо пары, и соболья хвоста волоса ему не дамъ; а лошадей у меня по государеве милости и своихъ много. И наместникъ панъ Радловскій прислалъ подводы и провожатова тотчасъ; отъ наместника жъ на дороге сугналъ шляхтичь панъ Женецкой, а, догнавъ, говорилъ: велелъ де тебѣ побить челомъ наместникъ, чтобъ ты на него не покручинился, а о соболяхъ де присылалъ отговорить по доброте.

Маия въ 25 день приѣхалъ въ городъ въ Слуцкъ. Наместникъ слуцкій панъ Павелъ Слуцкой кормъ и подводы и пристава далъ тотчасъ, и приходилъ съ шляхтою на дворъ, и витался, и изъ города проводилъ со всею шляхтою версты зъ две.

Того жъ числа приѣхалъ въ Торчинь и посылалъ говорить наместнику; и наместникъ панъ Шметцкій сказалъ: мѣсто де Торчинь разореное, подвдъ отнюдь взять не у ково.

Маия въ 26 день приѣхалъ въ городъ въ Володимеръ, и посылалъ говорить хъ подстаростью къ пану Раецкому; и подстаростье володимерской панъ Раецкой сказалъ, что мѣста де ра-

зореное: подводъ и корму взять отнюдь негде; а где де самъ увидишь подводы, и тебе де по государову указу имать волно.

Маия въ 27 день приѣхалъ въ городъ Ухану, и въ Ухане подводы и пристава не дали, для того что все разорено и пусто; въ Ухане жъ встрѣтилъ шляхтичъ панъ Рыло и правилъ челобитье отъ воеводы Черниговскаго и звалъ къ нему на банкетъ; а воевода самъ живетъ въ Буславичахъ, отъ Ухани полмили; і въ Уханехъ же встретилъ съ коретою панъ Бордовскій. И какъ приѣхалъ къ воеводе, і воевода встретилъ середи двора, а при немъ шляхты человѣкъ съ пятдесять, и витались; а какъ сели обедать і воевода и съ сыномъ и шляхтою пилъ за государево здоровье; воевода жъ говорилъ: билъ де челомъ я государю и челобитную послалъ съ Петромъ Потемкинымъ, и ко мне де противъ моево челобитья указу никакова не бывало. А о чемъ онъ челобитную ко государю послалъ, и про то онъ не сказалъ для того, что едешь де ты нынѣ хъ королю. Да онъ же воевода черниговской говорилъ: присланъ де ко мне указъ отъ короля, а велено итти въ послехъ къ гетману Богдану Хмельницкому, чтобъ съ етманомъ учинить миръ; толко де я обмешкиваю за тѣмъ, что у нихъ межь ими рознь: у короля и у санатарей.

И держалъ у себя полтора дни, и далъ пристава пана Рыла и съ коретою провожали отъ города четыре мили до Краснова поля: и въ Краснополье приѣхали лишь въ 30 день, а исъ Красново, подводы взявъ, поѣхали того жъ числа.

Маия въ 31 день приѣхалъ въ Пески, і въ Пескахъ подводы дали; и исъ Песковъ поѣхалъ того жъ числа.

Того жъ числа приѣхалъ въ Люблинъ; и въ Люблине подводы не дали, а сказали, что взять негде: мѣсто разоренное отъ жолнеровъ

Июня въ 1 день приѣхалъ въ городъ въ Зелеховъ; а въ Зелехове подводъ не дали, а сказали, что мѣсто пустое. Тогожъ числа встретилися шляхта; ѣдутъ изъ обозу отъ короля, і въ розговоре сказывали: былъ де у короля приступъ къ Оршаве маия

зъ двадцать девятаго числа; толко де вошло въ городъ пехоты ляцкой человѣкъ зъ двесте, и заперлись въ Оршаве во дворѣ, а король де отступилъ: отбили исъ пушокъ и побили де пехоты тысячи съ полторы; а сидитъ де въ Оршаве Витенберкъ а съ нимъ людей ево тысячи съ три.

Июня въ 2 день приѣхали въ мѣстечко въ Гарволинецъ: і въ Гарволинце приставъ держалъ день для того, что онъ, приставъ, посылалъ хъ королю объ указе шляхтича; и указу въ Гарволинце не дождались, и изъ Гарволинца поѣхали июня въ 3 день.

Тово жъ числа приѣхалъ въ мѣстечко въ Осецкъ, отъ Варшавы за шесть миль; і въ Осецке приставъ велѣлъ дожидатца королевскаго указу: и держалъ день.

Июня въ 4 день пришелъ приставъ: поедемъ де подъ обозъ, а здесь де намъ отъ короля указу не дождатца долго, потому что чаять де у короля севодни съ шведцкими людьми бой; и изъ Осецка поѣхали того же числа. И подъ обозъ приѣхали июня въ 5-й день, и стали подъ Оршавою на поле; а король полской въ то число былъ въ Ѣздове, отъ Оршавы съ версту; и приставъ, поставя подъ обозомъ, поѣхалъ въ Ѣздовъ до короля.

И того жъ числа приѣхалъ къ Ѳедору пристава пана Рыла челяднихъ, а сказалъ: прислалъ де меня приставъ, а велѣлъ тебѣ сказать, что стоять де тебѣ на поле до королевскаго указу; а посланъ де вчера отъ короля указъ въ Осецкъ, а велено де было тебѣ въ Осецке стоять три дни; і сказавъ поѣхалъ въ обозъ того жъ часу, а у Ѳедора въ то время пристава не было.

И того жъ числа на вечеръ изъ Ѣздова приставъ панъ Рыло приѣхалъ, а сказалъ: указалъ де королевское величество спросить тебя о здоровье; тебе жъ де велѣлъ кланятца канслеръ панъ Котинской да панъ моршалокъ.

Тебе жъ де королевское величество велелъ сказать, что де у насъ завтра, июня во 6 день, будетъ свенто: ходятъ по всему войску съ набоженствомъ; для тово де тебя и принять не велѣлъ, а указалъ де тебѣ быть въ Ѣздовъ июня въ 7 день.

А какъ ходили съ набоженствомъ, і въ то время изъ города изъ Оршавы били изъ наряду.

Июня въ 7 день приѣхалъ приставъ панъ Рыло, а сказалъ: указалъ де королевское величество тебѣ ехать въ Ѣздовъ. И Өедоръ Зыковъ въ Ѣздовъ приѣхалъ іюня въ 7 день; и отъ Ѣздова за версту въстретили ево шляхты человекъ со сто и поставили въ намете у королевскаго двора.

И того жъ числа король со всѣмъ войскомъ ходилъ на бой; и былъ у нево съ шведы бой отъ Оршавы за десять верстъ, и шведцкие люди въ то время бою ему не дали, и король съ войскомъ своимъ отступилъ прочь того жъ числа; а къ бою король ходилъ въ збруе. А шведцкого короля братъ Адольфъ Фалзгравъ да етманъ Дуклесъ пришли подъ Оршаву съ нимъ, Өедоромъ, одного числа июня въ 5 день и стали отъ Оршавы за три мили промежъ реками Вислою и Букомъ.

Июня въ 6 день у литовского гетмана у Павла Сапеги да у пана Чернецкого былъ бой на переправѣ о Вислѣ; и Чернецкой зъ бою отступилъ того жъ числа, а Сапега зъ бою пришолъ на завтра. Сказываютъ, что на томъ бою людей побито на обѣ стороны, а на передъ того шведцкие люди взяли въ подъѣзде ляховъ 400 человѣкъ.

Июня жъ въ 7 день приѣзжалъ къ намету королевского величества столникъ панъ Любовицкой и, пришедъ въ наметъ, витался и говорилъ: указалъ де королевское величество тебя спросить: хъ королевскому ли величеству съ тобою листъ отъ царьского величества, или къ етманомъ. И Федоръ сказалъ: присланъ отъ царского величества хъ королевскому величеству съ ево государовою грамотою, а къ етманомъ листовъ ни хъ кому нѣтъ; и панъ Любовецкой, выслушавъ того, поѣхалъ хъ королю.

Июня въ 8 день приставъ панъ Рыло принесъ полскихъ денегъ 50 золотыхъ, а сказалъ: указалъ де королевское величество тебѣ дать исъ своей казны на страву да казакамъ 50 золотыхъ.

Июня въ 8 день приѣзжалъ къ намету панъ Стенкеевичъ,

писарь великаго княжества литовского, и, пришедъ въ наметъ, говорилъ указалъ де королевское величество и панъ маршалокъ великій у тебя осморить листовъ допрежъ, и ему ль титло королевского величества въ листахъ написано, или съ убавкою. И Өедеръ ему сказалъ: присланъ онъ отъ царского величества хъ королевскому величеству и ево царьского величества грамотою, и та ево царьского величества грамота належитъ поднесть самому королевского величества; а мимо королевского величества той ево царьскаго величества грамоты казать никому не належитъ. И писарь выслушавъ сказалъ: указалъ де королевское величество тебѣ дать пристава пана Чернецкого, подстолья виленского.

Июня въ 9 день приѣзжалъ къ намету тотъ же писарь панъ Стенкевичь, а, пришелъ въ наметъ, говорилъ: указалъ де королевское величество тебя спросить: какъ пишутъ титло царьского величества, і какъ де скажешъ про титло царьского величества, и королевское де величество велитъ тебе у себя быть тотчасъ. И Өедоръ ему царьского величества титло сказалъ противъ наказу, и писарь титло написалъ на бумаге, а сказалъ: извещу де я о томъ королевскому величеству тотчасъ. Таго же числа приѣзжалъ къ Өедору королевского величества крайчей ксенза Родивилъ, а, пришелъ въ наметъ, витался и говорилъ: указалъ де мнѣ у тебя быть королевское величество і спросить, всякая-ли тебѣ выгода...

Июня въ 10 день, пришедъ въ наметъ, панъ Чернецкой, подстолья виленскій, сказалъ: указалъ де королевское величество тебѣ у себя быть севодни въ десятомъ часу; и Өедоръ ему сказалъ, что хъ королевскому величеству ѣхать готовъ, только бы у королевского величества іныхъ государей пословъ и посланниковъ и гонцовъ не было; и приставъ ѣздилъ на королевской дворъ и приѣхавъ, сказалъ, что у королевского величества іныхъ государей пословъ и посланниковъ и гонцовъ нѣтъ; и привели королевскую лошадь къ намету, да къ намету жъ приѣхало шляхты тридцать человѣкъ; а Өедоръ приѣхалъ на королевской дворъ, слесъ у крылца, а приставъ ѣхалъ по левую руку, а шляхты половина ѣхали

назаду а другая напередъ; и какъ вошелъ въ полату, гдѣ король и передъ тою полатою встретилъ ево гетманъ полной панъ Гансевсой і витался: а какъ вошли въ ту палату, гдѣ король, и король въ то число сидѣлъ въ креслахъ въ черномъ въ немецкомъ платьѣ, и по обе стороны сидѣли панство, всѣ въ черномъ платьѣ; а по правую руку короля стоялъ канслеръ панъ Коротинскій, а по левую сторону гетманъ Литовской Павелъ Сопега. И канцлеръ говорилъ на письмѣ королевское титло, а после титла говорилъ, что тебя, посланца государева, принимаетъ съ радостию. И Өедоръ правилъ отъ государя поклонъ, и король поклонился сидя. А после того канслеръ говорилъ: понеси де листъ хъ королевскому величеству, і Өедоръ говорилъ, что ево королевское величество про его царьского величества здоровье не спросилъ, тѣмъ ему царьскому величеству чести не учинилъ, и то его королевское величество дѣлаетъ не хъ покою христнянскому.

И канслеръ, выслушавъ, сказалъ королю по полски; і король говорилъ канслеру по немецку, и канслеръ, выслушавъ у короля, говорилъ: понеси де листъ хъ королевскому величеству, а королевское де величество принявъ листъ, станетъ спрашивать о государеве здоровье. И Өедоръ поднесъ королю государеву грамоту, и говорилъ титло противъ наказу; и король принялъ государеву грамоту самъ, сидя, снявъ шляпу; и принявъ король государеву грамоту, въставъ и снявъ шляпу, спрашивалъ про государево здоровье; а титла ево царьского величества говорилъ сполна.

И Өедоръ Зыковъ про здоровье царьскаго величества сказывалъ ему противъ наказу. Канслеръ же говорилъ: указалъ де кореловское величество тебѣ итти въ рукѣ. И Өедоръ у руки былъ. Канслеръ же говорилъ: сверхъ де царьского величества грамоты, словесной приказъ церьского величества хъ королевскому величеству съ тобою есть-ли? И Өедоръ ему говорилъ, что посланъ онъ отъ царьского величества хъ королевскому величеству наскоро и о всемъ писано царскаго величества въ грамоте, и чтобъ королевское величество, выслушавъ царьского величества грамоту, велелъ ево от-

пустить не задержавъ. Канслеръ же говорилъ: какъ де королевское величество выслушиваетъ царьского величества грамоту, і въ то время велитъ тебя отпустить не задержавъ. А исъ полаты отъ короля провожалъ ево, Ѳедора, гетманъ полной панъ Гонсевской и, проводя исъ палаты, витался въ другой палате и воротился хъ королю. А до намету провожали та жъ шляхта тритцать человѣкъ.

Июня въ 11 день, по королевскому указу, звалъ къ себѣ на банкетъ панъ Красицкій, воевода плотцкій; а на банкету у него въ то время былъ панъ Воловичъ, воевода витебскій, бискупъ виленскій панъ Завиша, референдарь ксенства Литовского панъ Брестовскій, ксенза референдарь литовскій панъ Воловичъ, ксенсъ преславскій, канникъ виленскій, панъ Беницкій, столникъ городенскій; все пили за государево многолетнее здоровье, а после пили за многолетнее здоровье государя царевича і великого князя Алексѣя Алексѣевича. А какъ стали пить за многолетнее здоровье государя царевича і великого князя Алексѣя Алексѣевича, и тутъ молвелъ ксензъ преславскій, канунякъ виленскій: станемъ де пить прежде за королевское здоровье, и сапатыри на того ксенза зафукали всѣ: не належитъ де тебѣ указывать старѣе себя. И после пили за королевское здоровье. И какъ поѣхалъ за банкета, і въ корете ѣдучи говорилъ панъ Чернецкій, подстолья виленскій: санатырства де і вся посполитая рѣчь хотятъ милости просить у государя, чтобъ по томъ короле быть у насъ на царстве государю царевичю і великому князю Алексѣю Алексѣевичу. И после того, приѣзжая къ Ѳедору, многия говорили санатыри и шляхта, желая того жъ, чтобъ быть у нихъ на царстве государю царевичю і великому князю Алексѣю Алексѣвичю.

Июня 13 день приставъ панъ Чернецкой принесъ 100 золотыхъ, а сказалъ: указалъ де королевское величество тѣ золотые дать на неделю. И июня жъ въ 13 день шведцкой гетманъ Дуклесъ прислалъ изъ обозу хъ королю полскому трубача, чтобъ королевское величество изъ Оршавы велелъ выпустить жену ево и дочь, а Дуклесъ королю на обмену отдаетъ 30 человѣкъ шляхты;

и король отказалъ и листа не принялъ. Того жъ числа король изъ Ѣздова переѣхалъ въ мѣсто надъ замокъ, а ево, Ѳедора, перевели подъ замокъ того жъ числа. А какъ изъ города изъ Оршавы стреляли изъ наряду, и на томъ дворѣ, гдѣ поставленъ былъ Ѳедоръ, поднимали ядра, и тѣ ядра приставъ отсылалъ хъ королю. Того жъ числа, приѣхавъ, приставъ панъ Чернецкой сказывалъ: нынѣ де король листъ отъ царьского величества слушалъ, и ряда была у всего санатарства; а на раде указалъ де королевское величество тебя отправить тотчасъ.

Июня въ 15 день приѣхалъ съ Москвы въ Оршаву хъ королю ево королевской посланникъ Петръ Галимскій, которой посыланъ къ царьскому величеству, и вязней, которыхъ царьское величество пожаловалъ, съ нимъ, посланникомъ, отпустилъ, съ собою привезъ; и санатыри і вся посполитая речь, слыша отъ техъ вязней государскую премногую милость, зело обрадовались. Того жъ числа билъ челомъ королевскому величеству полоненикъ руской, мещеренинъ Григорій Польновъ, чтобъ ево отпустилъ къ Москвѣ; и королевское величество велелъ ево поставить передъ себя тотчасъ и роспрашивалъ ево самъ, гдѣ взятъ и у кого служитъ; и роспрося велелъ ево освободить тотчасъ и прислать къ Ѳедору; и Ѳедоръ привезъ ево съ собою ко государю.

Июня въ 20 день прислалъ король къ Ѳедору пристава пана Чернецкаго съ тѣмъ, что будетъ у него короля къ Оршаве приступъ, и онъ бы, Ѳедоръ, того приступу смотрелъ; и Ѳедоръ съ приставомъ поѣхалъ въ полночь и приѣхалъ на королевской дворъ подъ замкомъ; а на дворѣ ево, Ѳедора, дожидались референдарь ксенства литовскаго панъ Брестовскій да панъ Воловичъ, воеведа витепскій. И указалъ король на приступъ итти июня въ 21 день на солнышномъ въсходе, и на приступъ ходили всѣ пахолки панские, а пехоты королевской было немного. И толко тѣмъ приступомъ взяли костелъ да палату, а болши того взять не дали, отбили исъ пушакъ, и король велелъ отступить; а побили ляцкой пехоты человѣкъ съ триста.

Июня въ 22 день, за 5 часовъ до вечера, указалъ король итти на приступъ въ двугоредь; и на приступъ ходило пехоты съ четыреста человѣкъ да пахолки панские посполу; і какъ почали приступать, и шведы стали здаватца, и король посылалъ отъ приступу отводить гетмана Ланцькорунпова, воеводу рисково; и пахолки панские гетмана били каменьемъ, и лошадь подъ нимъ убили до смерти, и гетманъ ушолъ хъ королю; и король послалъ къ пехоте, велелъ говорить, чтобъ къ Оршаве не приступали, а грабили бы торговыхъ людей армянъ; и пехота армянъ разграбили всѣхъ, и промежъ ихъ былъ великой шумъ, и другъ друга били. А шведы здались на томъ, что было ихъ со всею ихъ скарбою отпустить вцелѣ; а которая скарба была въ Оршаве, и ту было скарбу покинуть имъ въ Оршаве. А державецъ варшавской Витенберкъ у короля былъ после здачи июня въ 23 день; а шведовъ изъ замку развели по дворамъ, и знамена у шведовъ король побралъ того жъ числа; а знаменъ взялъ: 36 знаменъ пехотныхъ, 3 знамени райтарскихъ.

Июня въ 23 день приѣжжяли къ Ѳедору ксензъ бискупъ виленскій панъ Завиша, референдарь ксенства линовскаго панъ Брестовскій, а въ разговоре говорили: Витенберкъ де здался королю на томъ, что было скарбы, которая была въ Оршаве, не трогать, и а правдѣ своей не устоялъ въ томъ: вѣдомо де учинилось королю, что Аршавской державецъ Винтеберкъ добрую скарбу изъ Оршавы отпустилъ водою, и за то де король ево, Витенберка, самова и ратныхъ ево людей отпустить не хочетъ. Референдарь же говорилъ Ѳедору: какъ де ты чаешъ, чемъ насъ пожалуетъ царьское величество исъ тѣхъ городовъ, которые нынѣ за нимъ, государемъ. И Ѳедеръ ему говорилъ, что не токме мнѣ, холопу ево государеву мошно отомъ и тебѣ знать, что не для чего ему, великому государю, уступать не толко которого города, і сажени земли. И онъ стиснулъ плечми, говорилъ: воля Божия да ево государева, и о томъ станетъ упрашивать у его царьского величества посредникъ цысарь християнскій.

Июня въ 25 день вѣдомо учинилось королю, что прислана

государева громота подъ Старой подъ Быховъ о здаче; и они о томъ скорбели, что нетъ-ли какова государева гнева после отпуску Петра Галимского.

Июня въ 25 день приѣхалъ приставъ панъ Чернецкой и сказалъ: указалъ де королевское величество тебѣ быть у себя сегодня на отпуске. И привели королевскую лошедь, да шляхты приѣхали человѣкъ съ тритцать; и Ѳедоръ, приѣхавъ на королевской дворъ, слезъ съ лошеди у крылца; и какъ вошелъ въ полату, і въ то время король сидѣлъ на стулѣ въ кожане въ немецкомъ въ жолтомъ; а по правую руку у него стоялъ канцлеръ и говорилъ на писмѣ: наеснейшій великій государь, Божию милостию Янъ Казимеръ, кроль польскій, великій ксенженца литовскій рускій, прускій, мозовецкій, а дедичный король швецкій, котцкій, вандальскій и іныхъ, тебя, посланца, Божию милостию къ великому государю, царя і великому князю Алексѣю Михайловичю, всеа великия и малыя и белыя Росіи самодержцу, и многихъ государствъ и земель восточныхъ и западныхъ и сѣверныхъ отчичю, и дѣдичю, и наследнику, и къ государю и обладателю, отпускаетъ пекно и посылаетъ съ тобою къ ево царьскому величеству свою королевскую грамоту. И ту грамоту отдалъ король самъ, снявъ шляпу А после того король, вставъ и снявъ шляпу, говорилъ по писму: Великому государю царю і великому князю Алексѣю Михайловичю, всеа виликия и малыя и бѣлыя Росіи самодержцу, и многихъ государствъ и земель восточныхъ и западныхъ и сѣверныхъ отчичю и дѣдичю, и наслѣднику, і государю, и обладателю, и брату моему поклонись. А Дуклесъ гетманъ, и Радиевской, и полковникъ панъ Корицкій, и братъ короля шведцкаго по тотъ отпускъ, июня по 25 число, стояли отъ Оршавы за три мили, а иное войско ихъ и за две. А гонецъ короля полского, которой отъ него къ царскому величеству панъ Чернецкій, подстолья виленскій, изъ Аршавы отпущонъ съ нимъ, Ѳедоромъ, въ одномъ числѣ, а провожатыхъ дано ему двенатцать человѣкъ казаковъ. А полковнику черкаскому июня по 25 число изъ Аршавы отпуску не было. А какъ Ѳедоръ и ко-

ролевской посланникъ приѣхалъ на Вислу реку, на мостъ, і въ то время литовское войско перебралось за Вислу, а панъ Чернецкой, у мосту, снявъ шапку, говорилъ жолнеромъ, чтобъ они дали мостомъ дорогу, потому что ѣдетъ царского величества гонецъ; и жолныри говорили ему: не токмо де царского величества гонцу, а мы бы де царьского величества и гайдуку уступили болши шведцкого короля; и черезъ мостъ перепустили тотчасъ. Изъ Оршавы поѣхалъ июня въ 27 день. А провожатыхъ за Ѳедоромъ было до Менска шляхты и казаковъ десять человѣкъ. А королевский гонецъ которой, посланъ отъ короля къ царьскому величеству, остался на дороги въ местечке въ Слониме. А на отпускае король прислалъ къ Ѳедору на дворъ сто ефимковъ.

Июля въ 9 день Ѳедоръ Зыковъ приѣхалъ ко государю на станъ въ Полотескъ.

Подалъ статейной списокъ въ посолскомъ приказе июля въ 11 день.

Глав. Москов. Архивъ М. И. Д. Дѣла польскія за 1656 г., св. 105, № 13.

VII.

1856 г., мая 18 и іюня 3.

Переводы универсаловъ польскаго короля Яна-Казимира 1) къ обывателямъ Бреславскаго повѣта и 2) къ жителямъ г. Быхова, въ которыхъ, увѣщевая всѣхъ приняться за оружіе и истреблять Шведовъ, совѣтуетъ съ россійскими людьми поступать дружелюбно въ надеждѣ скорого съ онымъ государствомъ военныхъ дѣйствій прекращенія[1]).

164 го., июля въ 16 день, ся отписка и подъ нею полское писмо дано отъ государя сверху, принесъ подъячій Дмитрій Тро-

---

[1]) Изъ указанныхъ здѣсь двухъ универсаловъ нами найденъ только первый, который и печатаемъ.

фимовъ, а сказалъ: отдалъ де ему околничей Федоръ Михайловичь Ртищевъ і велѣлъ полское писмо перевесть.

И то полское писмо, списокъ Яна-Казимера короля съ грамоты къ шляхте и ко всему рыцерству, каковъ списокъ переведенъ былъ июня въ 13 день изъ разряду, а черной остался въ посолскомъ приказе.

Толко у сего писма приписана титла такова:

Янъ-Казимиръ, Божиею милостию король полскій і великій князь литовскій, рускій, пpускій, жемоидцкій, мазовецкій, инфлянскій, смоленскій, черниговскій, а шведцкій, готцкій, вондалскій дѣдичный король.

А дѣло все писано слово въ слово, каковъ листъ переведенъ напередъ сего июня въ 13 день.

Переводъ съ полскаго писма, съ литинскимъ списка, что присланъ изъ Вилны июня въ 13 день.

Велможнымъ, уроженнымъ сенаторомъ, урядникамъ земскимъ, градскимъ, рыцерству, шляхте и жителемъ повету Бряславского, подданнымъ нашимъ, ласка наша королевская!

Велможные, уроженые, приятно намъ любимые! Какъ во что-денныхъ трудахъ і въ безпокойствахъ нашихъ неподвижно пребываючи, кончачи даные намъ отъ Господа Бога надъ неприятелемъ заморскимъ что-денные щасливые побѣды, такъ і въ теплоте всегдашшней всехъ житилѣй, намъ отъ Господа Бога повереныхъ, а верныхъ подданныхъ нашихъ, особно отлеглыхъ, не уставаемъ одниxъ въ неподвижной къ намъ утверждаючи вере, другихъ же на правдивую доброты и должности къ намъ и той речи посполитой напровожаючи дорогу, о такихъ отнако хотя намъ негди невѣдомо, чтобъ находится имѣли когда і войска обоего народа і воеводства всѣ, а на останокъ и тѣ, которые намъ первейшую учинили отволоку дву слухъ нашихъ, уже поворотились великими грамада убывуючею въ счоте войскъ нашихъ и не отъ малаго времяни будучи въ дѣлахъ воинскихъ, опасаяся однако чтобъ въ краяхъ приятство и вѣрность вашихъ милостей, особно

въ повети Браславскомъ, какъ отъ немалого времени подъ ярмомъ свейской обороны и кающимъ изменные того неприятеля не пребывали запалые вь разныхъ людей, а подобно и нѣкоторыхъ подданныхъ нашихъ урожоныхъ, умыслили есмя тѣмъ универсаломъ обвестить приятство и верность вашихъ милостей, чтобъ если то подлинно ведали, что по самую Варшаву, которая въ облеженью зъ неделю отъ войска великаго княжства Литовскаго есть, и имѣемъ надежду скорого ея взятья, и по границу княжства Пруского съ одной стороны, а зъ другой стороны отъ великие Полши ажъ по Торунь (?) имѣемъ панство наше въцелѣ уволнено и освобожено; сами жъ съ немалою частью войска корунного и посполитого рушенья на оборону войскъ, при вельможныхъ каштеляне киевскомъ и маршалке великомъ корунномъ будучихъ, особою нашею хъ королю свейскому идемъ, что-денъ на входячихъ татарскихъ и казацкихъ за ними смотря посилковъ, о чемъ приятство і вѣрность вашихъ милостей ведая, а милость и отмщение Божие надъ тѣмъ неприятелемъ предъ очима имѣючи, чтобъ осте до громады собиратися и случившись рука съ рукою, и естлибъ какие залоги въ повете приятство вашихъ милостей, хотя въ ближнихъ пребывали, оные воевать и въцелѣ подданство принять хотели, прилежно желаемъ, пониже какъ ни откуду тотъ неприятель посилковъ имѣть не можетъ, но еще новая ему откуды инуды бываетъ великая война; притомъ напоминаемъ приятно верность вашихъ милостей, особно уроженыхъ урядниковъ, при которыхъ сила проваженья посполитаго рушенья пребываетъ, чтобы на часть короля свѣйского или гетмановъ его недерзали собиратся, подданныхъ нашихъ жителей повету своего далеко вяцьше за границу выпроводить, но вцелѣ при насъ ставясь, того неприятеля сносить одинъ другому допомогли и сами и съ войскомъ нашимъ, которые вскоре въ тамъ-те краи послать умыслили есмы, хотя иметь по уроженыхъ урядникахъ повету того, чтобъ какъ напрележное постерегали, чтобъ людемъ царя его милости московского никакихъ зацепокъ не чинили и ихъ во всемъ оберегали, понеже

имѣемъ на Господа Бога надежду, что отъ тамъ-той стороны скорое станетъ великого княжества Литовского успокоенье. А возврату посланника нашего что денъ ожидаемъ, учините то приятно вѣрность вашихъ милостей съ любви ку отчине, изъ должности къ намъ, чтобъ, не противясь тому универсалу нашему, далеко лутче, хто бы съ ниприятелемъ взятизя хотелъ, пенею смертные казни (караны) быть имѣли; для чего тепле приятно вѣрность вашихъ милостей напоминая, желаемъ доброго отъ Господа Бога здоровья. А универсалъ тотъ чтобъ чрезъ урядъ градскій по парафьяхъ и мѣстахъ обыклыхъ противъ права былъ чтенъ, прилежно желаемъ. Данъ въ Зерборичахъ, мѣсяца мая 18 дня, лѣта 1656, панованья нашего полскаго осмого а свейскаго девятого году.

Янъ Казимеръ, король. (Мѣсто печати).

Главн. Москов. Архивъ М. И. Д. Дѣла Польскія за 1656 годъ, св. 105, л. 182, № 14.

VIII.

1656 г. Іюнъ—Сентябрь.

Бумаги бѣлорусскаго полковника Ивана Нечая, присланныя имъ въ Москву во время пребыванія его со своими казаками въ Чаусахъ и въ Могилевскомъ и Борисовскомъ уѣздахъ.

I.

Грамота короля Яна-Казиміра польскому-полководцу (не названному въ текстѣ) съ выраженіемъ похвалы за успѣшное сопротивленіе шведскимъ войскамъ и надежды на скорое ихъ отступленіе, съ извѣщеніемъ о посылкѣ подкрѣпленій и съ обѣщаніемъ награды за заслуги,—3 іюня 1656 г

Янъ Казимиръ, Божиею милостию король полскиі, князь литовскій, рускій, прускій, мазовецкій, жмудцкій, инфлянскій, смоленскій, черниговскій, а шведцкій, кгодцкій, вандалскій дѣдичный король.

Уроженому, вѣрному, намъ милому! Похвалена намъ есть вѣра и желательство і вѣрность твоя, которая намъ и рѣчи посполитой черезъ такъ долгое время на обороне быховской пребываешъ и крѣпко держишъ, съ пожеланиемъ доброго здоровья і всѣхъ добръ своихъ, никакими добротами не требуешъ прелстить умъ свой, и никакими страстми, которые на тебя наступаютъ отъ неприятель, не торописся; любые намъ тѣ вельми вѣсти по твоей милости, которого мы, хотячи до далшихъ нашихъ и рѣчи посполитой приохотить углугъ, тѣмъ писаниемъ нашимъ обсылаемъ, желая себѣ, чтобъ вѣра твоя такъ многое время пребывши на томъ хвалебномъ дѣле, въ охоте своей до конца не преставала, будучи истиннымъ того, что мы о той крѣпости, о которой много рѣчи посполитой належитъ, прилѣжно старание имѣючи, скорые посилки тамъ отпускаетъ. И хотя и черезъ договоры, которымъ мы не противляемся, хотя черезъ мечь, росправитися съ тѣмъ неприятелемъ готовы. А пониже по милости Божіи и неприятель заморскіи не могъ извоевать нашего войска, и когда безчестно не побитъ будетъ, то подлинно въ скоромъ времяни съ панствъ нашихъ утекать имѣетъ, но не только ево войско коронное стеснитъ, но и великое княжество Литовское, Жмодь, и Велкомиръ, Упита, Брацлавъ, всѣ заставы отъ основания вырубила, и иные также воеводста и повѣты на киіждо день до насъ приходятъ всякою готовостию, до которыхъ войска наши высылаемъ. Надежда на Господа Бога, что въ краткомъ времени склонятся дѣла до пожелаемого покою, а выше милости, которые крѣпко въ цѣлой вѣре и правде желательно на той оборонѣ пребывае е, безсмертную славу, воздаяние отъ насъ и отъ всей рѣчи посполитой любимую имѣть будете, за тѣ ваши труды и способы, и терпѣние своимъ выдати обещаемъ. Притомъ милости твоей добраго здоровья отъ Господа Бога желаемъ. Данъ обозе подъ Варшавомъ, дня 3-го мѣсяца июня, лѣта 1656-го, панованья королествъ нашихъ полскаго 8-го, шведцкаго 9-го.

Янъ Казимиръ, кор.

2.

Грамота короля Яна-Казимира войту и мѣщанамъ г. Быхова съ выраженіемъ похвалы за мужественное выдерживаніе шведской осады, съ увѣщаніемъ дальнѣйшаго сопротивленія, съ извѣщеніемъ о претерпѣваемыхъ шведами пораженіяхъ и съ обѣщаніемъ присылки подкрѣпленій, —23 іюня 1656 г.

Янъ Казимеръ, Божиею милостию король полскіи, великій князь литовскій, рускій, прускій, мазовецкіи, жемоитцкій, інфлянскіи, смоленскіи, черниговскіи, а шведцкіи, готцкіи, вандалскіи дѣдичный король.

Славніи, вѣрне намъ любимые! Неподвижная вѣра, желателство і правда, которые не толко дѣдичному пану своему но также намъ і рѣчи посполитой вѣрность вашихъ милостей, яко пламенемъ отвсюду небезстрашиями охаплепы, додерживаете, достойно есть отъ насъ не только похвалы, но і особной милости нашей, чтобъ то впередъ будущимъ вѣкомъ памятно было, что есте между многими то себѣ заслужили; а хотя ни въ чемъ не опасаемся, что панъ вашъ дѣдичный покажетъ вамъ ту ласку, которой достойони есте, однако мы съ нашие стороны того запоможемъ, что не толко мы сами, но и рѣчь посполитая будетъ имѣть призрѣние на такие великие мужества, протори, труды і истери, которые черезъ тикъ долгую осаду восприяли есте; о томъ только прилежно желаемъ, чтобъ есте до конца въ томъ правде своей пребывали, будучи надежны того, что въ вкратцѣ съ тоѣ осады освобождены будете за приблжениемъ въ тамъ-тѣ краи войскъ нашихъ; есть-ли бы до покою съ тѣмъ неприятелемъ, которого себе желаемъ, не пришло, то ужъ Господь Богъ знатно благословитъ войскомъ нашимъ, понеже и тутъ—въ коруне частые и знатные неприятель заморской побитие восприемлетъ, крѣпостей единыхъ далече отбегаетъ, а въ иныхъ отсидѣтся не можетъ, а съ остатткомъ войска, которого уже одва что имѣетъ, срамно уходитъ і неудобно вы-

крутитца, понеже ему отвсюду пути заступлены; въ великомъ княжествѣ Литовскомъ Жмойдь, Вилкомиръ, Унита, Бряцлавль, не могучи изнести тяжкого ярма свѣйского, все залоги свѣйские высекли, которымъ на помочь уже часть войска немалую выслали есмя; съ остаткомъ войскъ нашихъ сами, дастъ Богъ, особою нашею къ Литвѣ поспишитися не омешкаемъ; есть-ли неприятель о ровныхъ статьяхъ не склонится до покою, то тогда вѣрностемъ вашимъ на потѣху і утвержение объявя, желаемъ доброго отъ Господа Бога здоровья.

Данъ въ обозе подъ Варшавою, 23 дня іюня, лѣта Господня 1656-го, панованья королевствъ нашихъ: польского—8, а свѣйского 9-го году.

Янъ Казимеръ, король. | Печать короля полского Казимера

На низу у листа написано: славнымъ Тимошу Власовичю, войту, лавникомъ і всемь мещаномъ мѣста Быховского, вѣрно намъ любимымъ.

На томъ же листу написано: тотъ листъ, списокъ съ листа полского Казимера короля къ войту і къ мещаномъ Быховскимъ, промысломъ его милости пана Нечая, полковника белоруского, отъ ляховъ въ дороге взятъ.

3.

Письмо виленскаго воеводы Павла Сапѣги къ рѣчицкому земскому судьѣ Нерошинскому, съ сообщеніемъ о своихъ военныхъ успѣхахъ и съ увѣдомленіемъ о движеніи къ Быхову вспомогательнаго отряда, —4 іюня 1656 г.

Милостивый пане, судья земскій речицкій, мой милостивый пане и приятелю!

Имѣю надежду, что, при милости Господа Бога единого, ужъ неприятеля едва не совсѣмъ погромилъ, а зъ другимъ алибо добрыми совѣтами черезъ статьи, съ которыми и самъ поизволяетъ,

и комисарской съѣздъ въ Вилне въ нынешнихъ дняхъ преспеваетъ, на то позволить хочемъ или расправиться счасливо; съ недѣли пойду съ войскомъ отъ Висли къ Немирову; а панъ судья мозырскій зъ добрымъ полкомъ, навестя Тикотинъ, придетъ Полѣскимъ воеводствомъ къ вашимъ милостямъ скоро; тѣмъ временемъ прошу добре, чтобъ ваши милости старалися какъ лутче, какъ бы набытой черезъ такъ многие прислуги и своей рыцерской славы не поторяли; я королю его милости известилъ ваши заслуги; по, сылаю листъ его такожъ до города. Пишутъ ко мнѣ отъ вашихъ милостей; листы, до меня посланые, идутъ въ дороге; даны 23 мая и еще до мене не дошли. Панъ Яцыничь, чаю, что поворотилъ до вашей милости. Отдаюся затѣмъ милости и приязни доброй твоей услугами моими.

Данъ въ Варшаве, 4 июня, лѣта 1656-го.

Твоей милости, моего милостивого пана, желателный приятель и служить готовъ Павелъ Сапѣга, воевода виленскій.

4.

Приписка на особомъ листѣ къ вышеприведенному письму Сапѣги къ Нерошинскому,—отъ того же числа.

Да въ томъ же листу положенъ лоскутчикъ, а въ немъ написано:

Челобите его милости ксенду пробощу Быховскому, которому ниско кланяется панъ Сапѣга; такожъ Москвѣ и казакомъ не вѣрить, хотя-бъ на добрѣ уговариватся съ королемъ его милостью свещались.

А на подписи написано:

Списокъ съ листа отъ его милости пана Павла Сапѣги, воеводы виленскаго, гетмана великого литовского, до пана Нарошинского, судьи речицкаго, намѣстника старобыховского, за печаловоньемъ его милости пана полковника белорускаго въ дороге взяты.

5.

Письмо виленскаго воеводы Павла Сапѣги къ войту и мѣщанамъ г. Быхова, съ обѣщаніемъ скорой поддержки и помощи противъ непріятеля,— 4 іюня 1656 г.

Во 5 листу написано:

Павелъ Сапѣга, воевода вилинскій, гетманъ великій великого княжества Литовского, слонимскій, здитовскій, бортцкій староста.

Славному пану Тимошу Власовичю, войту, лавникомъ і всѣмъ мещаномъ и жителемъ мѣста моего Быхова, вѣрно мнѣ любимымъ. Дошло мнѣ писание ваше, дано 14 мая, въ которомъ вижу я великую потребу вашу и всѣхъ, которые съ вами тамъ же пребываютъ въ такъ близкомъ сусѣдстве неприятеля силного; а хочете посылковъ отъ мене: тогда я за ваше утрату и доброты и вѣру печалуюся прилѣжно, чтобъ есте вспоможены были какъ скорѣе, о чемъ пишу до пана коменданта моего. Будьте надежны, что въ краткомъ времени, дастъ-ли Богъ, витатися съ вами буду, и веселится будете славы и услугъ вашихъ, которые любо у его королевские милости застарѣлые; однако и ныне я о нихъ печаль имѣю, что съ листа самого короля его милости, который до васъ послать велѣлъ, вы разумѣете. Прошу васъ, чтобъ себе додержали и надежди не теряли; но и царь московскій обещалъ васъ ни въ чемъ оскорбить, имѣючи до миру, и съ королемъ шведцкимъ счасливо намъ водится Затѣмъ васъ Господу Богу и его святой обороне отдаю.

Данъ въ Варшаве, 4 июня, лѣта 1656.

Вамъ всего добра желательный Павелъ Сапѣга, воеведа виленскій, гетманъ великій великого княжества Литовского, рукою своею.

А на подписи: Списокъ съ листа его милости пана Павла Сапѣги, воеводы Виленского, до войта, лавниковъ и мещанъ Быховскихъ, также за печалованьемъ его милости пана полковника белоруского въ дороге.

6.

Письмо бѣлорусского полковника Ивана Нечая къ могилевскому воеводѣ князю Ивану Хованскому, съ выраженіемъ подчтенія и надежды на ско рое свиданіе,—13 іюня 1656 г.

Божьею милостию великаго государя, царя и великого князя Алексѣя Михайловича, всея великия и малыя і бѣлыя России самодержца, і иныхъ многихъ государствъ государя і обладателя, его царского величества, Тебѣ, началному воеводѣ Могилевскому князю Івану Андрѣевичу Хованскому, приятелю моему милому, Іванъ Нечай, полковникъ его царского величества войска Запорожского белоруский, радостное поздоровленне, низко челобитие преподаю.

Въ Бозѣ надѣю мѣлемъ, абымъ моглся власце в. м-ти, добродѣя моего, обачити; аже твоя честность ласки ку мнѣ болше машъ, мене радъ бачить, за што вельце дѣкую; при томъ посылаю брата моего до Могилева для скупованя потребъ войсковыхъ; молю честно(сть) твою: рачь ему ласкаве ставити; самъ бы радъ поклонился честности твоей; видитъ Богъ, же забавъ много маю; скоро дастъ Господь Богъ уволнившися, честности твоей въ скоромъ часѣ поклонъ свой отдати готовъ буду; на тотъ часъ чолобите мое до лица землѣ презъ брата моего честности твоей препосылаю.

Съ Чаусъ, 13 июня, 1656 г.

Честности твоей, моего милостиваго пана и добродѣя, во всѣмъ зычливый братъ і приятель, Іванъ Нечай, полковникъ войска его царского величества Запорозского бѣлоруский, рукою своею.

Надпись на конвертѣ: Божиею милостию великого государя, царя и великого князя Алексѣя Михайловича, всея великия и малыя и бѣлыя России самодержца, і иныхъ многихъ государствъ государя и обладателя, его царского величества, начальному воеводѣ Могилевскому князю Івану Андрѣевичу Хованскому, приятелю моему милому, честно да вручится до рукъ его.

7.

Письмо бѣлорусскаго полковника Ивана Нечая могилевскому воеводѣ князю Ивану Хованскому о возвратѣ заграбленнаго „полуполковникомъ нѣмецкого строю“ у казаковъ имущества,—17 іюня 1656 г.

Божиею милостию великого государя, царя и великого князя Алексѣя Михайловича, всея великия и малыя и бѣлыя России самодержца и иныхъ многихъ государствъ и земель восточныхъ и западныхъ і сѣверныхъ отчича и дѣдича, и наслѣдника, і обладателя, его царского величества.

Твоей честности, началному воеводѣ могилевскому князю Івану Андрѣевичу Хованскому, приятелеви моему милому и добродѣеви, Іванъ Нечай, полковникъ войска его царского величества Запорозского белоруски, радостное поздровлене любително препосылаю.

Великую ласку отъ твоей честности, по всѣ часы ку собѣ освѣдчаную, маю, съ чого нехай будетъ Богъ похваленъ, и я отслуговать и завдячивать кождого времени ласку честности твоей зостаю вине... .. (вырвано); бьютъ чоломъ черкасы, вѣрные слуги его царского величества, къ деревнѣ Окуновки, ижъ третего дня полуполковникъ нѣмецкаго строю, наѣхавши на деревню Окуновку, въ уездѣ Могилева, у черкасъ лошаты(?) и все имѣне забралъ, а нимъ, вѣрнымъ слугамъ его царского величества, ласку показалъ, ижъ повсюду козакомъ волно жить безъ жаднои помѣшки и налоги, которые кровь розливали на услузѣ его царского величества и теперь готовы зостаютъ; молю прото честы твоей, господина моего и добродѣя, вели, твоя честность, поворочать побрание...... (вырвано) козаковъ зъ села Оконовки, а я за дознаную ласку отслуговать завше честности твоеи виненъ зостаю, отдаючися оной на тотъ часъ милости, ласце честности твоей.

Данъ съ Чаусъ, 17 июня 1656 г.

Честности твоей, моего милостивого пана и добродѣя, во всемъ зычливый приятель и служить радъ.

Иванъ Нечай, полковникъ войска его царского величества Запорозского бѣлорускый.

Надпись на конвертѣ: Божиею милостию великого государя, царя и великого князя Алексѣя Михайловича, всия великия и малыя и бѣлыя России самодержца и иныхъ многихъ государствъ и земель восточныхъ, и западныхъ, и сѣверныхъ отчича, и дѣдича, и наслѣдника, и обладателя его царского величества началному воеводѣ Могилевскому князю Івану Андрѣевичу Хованскому, приятелеви моему милому и добродѣеви, честно да вручится.

8.

Письмо бѣлорусского полковника Ивана Нечая могилевскому воеводѣ князю Ивану Хованскому, съ выраженіемъ почтенія, преданности и надежды на скорое свиданіе,—23 іюня 1656 г.

Списокъ зъ бѣлоруского писма, что прислалъ кь великому государю, царю і великому князю Алексѣю Михайловичу, всеа великия и малыя и бѣлыя России самодержцу, изъ Могилева столникъ і воевода князь Іванъ Хованской съ товарыщи въ нынешнемъ, во 164, году іюня въ 27 день.

Божиею милостию великого государя, царя і великого князя Алексѣя Михайловича, всеа великия и малыя и бѣлыя Росіи самодержца и иныхъ многихъ государствъ государя и обладателя, его царского величества.

Тебѣ, началному воеводѣ могилевскому князю Івану Ондрѣевичю Хованскому, приятелю моему любимому. Іванъ Нечай, полковникъ его царского величества войска Запорозского бѣлорускіи, радосное поздравленіе и ниское челобитье преподаю.

Имѣлъ есмь надежду на Бога, чтобъ тебя, благодателя моего, могъ видети; но твоя чесность жалованья ко мнѣ болши имѣешъ, радъ меня видить, за что много чоломъ бью. Притомъ посылаю

брата моего въ Могилевъ для покупки войсковыхъ дѣлъ; молю честности твоей, видитъ Богъ, что, дастъ, освободяся, честности твоей въ скоромъ времени поклонъ свой отдати готовъ буду а на сей часъ челобитье мое до лица земли чрезъ брата моего честности твоей препосылаю.

Изъ Чаусъ, июны въ 23 день 1656 г.

Честности твоей, моего милостиваго пана и добродѣя, во всемъ желательный братъ и приятель Іванъ Нечай, полковникъ войска его царского величества Запорожского бѣлорускіи, рукою своею.

9.

Челобитье бѣлорусского полковника Ивана Нечая царю Алѣксѣю Михайловичу о своихъ распоряженіяхъ и дѣйствіяхъ подъ г. Бобруйскомъ, о перехваченныхъ польскихъ письмахъ, о клеветѣ на него Ивана Рѣпника и преслѣдованіи за грабежи казаковъ, о средствахъ содержанія своего войска въ двухъ зойтовствахъ и о пожалованіи за службу сотнику Ивану Кошанскому имѣнія въ Могилевскомъ уѣздѣ,—24 іюня 1656 г.

Списокъ з белорускского листа, что писалъ къ великому государю, царю і великому князю Алексѣю Михайловичю, всеа великия и малыя и бѣлыя Росиі самодержцу, войска Запорожского наказной полковникъ Іванъ Нечай, з братомъ своимъ, съ Юрьемъ Нечаемъ, съ товарыщи, въ нынешнемъ, во 164, году, июня 29 день.

Наяснѣйши, пресвѣтлый, милостию Божиею великиі государь, царь і великиі князь Алексѣй Михайловичь, всеа великия и малыя и бѣлыя Росиі самодержецъ, московскиі, киевскиі, владимерскиі, новгородскиі, царь казанскиі, царь остраханскиі, царь сибирскиі, государь псковскиі і великиі князь литовскиі, смоленскиі, тверскиі, волынскиі, подолскиі, юхорскиі, пермскиі, вятцкиі, болгарскиі, и иныхъ, государь и великиі князь новгорода низовскиі земли, черниговскиі, резанскиі, полотскиі, ростовскиі, ярославскиі, белозерскиі, удорскиі, обдорскиі, коудинскиі, витебскиі, мстиславскиі, і всеа сѣверныя страны повилитель и государь Іверские земли, карта-

линскихъ и грузинскихъ царей и кабардинскиі земли, черкаскихъ и горскихъ князей и иныхъ многихъ государствъ и земель восточныхъ, и западныхъ, и сѣверныхъ отчичь и дѣдичь, и наслѣдникъ, и государь и обладатель.

Бьютъ челомъ я, Иванъ Нечай, холопъ и полковникъ твоего царского величества, со всѣмъ войскомъ Запорожскимъ полку твоего царского величиства, падши у ногъ твоего царского величества, вѣрное подданство и службы наши отдаемъ; въ нынешнее время, июня въ 19 день, подъ мѣстомъ Бобруйскимъ, обретаючимся на вѣрной службе твоего царского величества, по рознымъ дорогамъ заставы войска полку моего поставилъ есми, чтобъ люди войска полскаго до Старого Быхова не приходили; и тѣ два сотники полку моего Денисъ Мурашка и Хилко Будковичь, перенявъ подъ городомъ Бобруйским, людей полскихъ пограбили и листъ короля полского и гетмана Павла Сапѣги, перенявъ, взяли, съ которыхъ уразумѣли есмя, что король полскиі полкъ болшой со Оскиркою, полковникомъ своимъ, посылаетъ до Старого Быхова. Противъ котораго полку, совокупяся со княземъ Іваномъ Андрѣевичемъ Хованскимъ, воеводою могилевскимъ, самъ тотчасъ со всѣмъ полкомъ противъ того неприятеля иду. И переправъ на Березне и на Друте оберегать буду і впередь указу твоего царского величества ожидать буду. А ныне тѣ листы короля полского и гетмана его з братомъ моимъ роднымъ, съ Юрьемъ Нечаемъ, съ которымъ сотника моего подручнаго надъ всею шляхтою Івана-Адама Григорьева Кошанского, шляхтича, посылаю; съ которыхъ листовъ все твое величество уразумѣешъ и какъ съ ними поступать повелишъ. При томъ выразумѣлъ я нерадѣние пана Івана Берисовича Репнина, которой, съ ненависти твоему царскому величеству, огласилъ насъ, будто я съ полкомъ моимъ какову худобу учинилъ въ Могилевщине, і то на меня никогда не объявица; во всемъ твоему царскому величеству очищенъ быти готовъ. А будетъ которой своеволникъ и съ полку моего свою волю какову чинилъ, и я тѣхъ наказывалъ и горломъ каралъ, и моя правда и службы желательные, яко елей

на верхъ воды, является. И нынѣ хотя скудное время на хлѣбъ, полку твоего царского величества толко съ Чаусъ изъ дву войтовствъ могилевскихъ—Пулковского и Благовитцкого—самъ съ войскомъ своимъ кормлюсь; а урядъ могилевскиі со всѣмъ отъ меня цѣлъ, чтобъ і впередъ при томъ же хлѣбѣ чаусовскомъ и въ дву войтовствахъ прибывати могъ. Падши у ногъ твоего царского величества, смиренне челомъ бью о грамоте; а я, восприявъ милость твоего царского величества, тотчасъ съ Чаусъ изъ двухъ войтовствъ на службу твоего царского величества знамя пансырного войска 120 коней своимъ подъемомъ съ ружьемъ и со всѣми достатки сподобью, гдѣ повиление твоего царского величества будетъ, послать тотчасъ готовъ есмь и самъ съ полкомъ своимъ, гдѣ указъ твоего царского величества будетъ, готовъ тотчасъ итти противъ всякого супостата; за сотника моего подручного Івана-Адама Григоръева Кошанского челомъ бью, чтобъ ему помѣстье, хотя спаленое и выпустошеное во Мстиславскомъ уѣзде грамоту дать изволилъ и его пожаловалъ, чтобъ имѣлъ съ чего служить твоему царскому величеству.

Данъ изъ Могилева мѣсяца июня въ 24 день, лѣта 1656.

Твоего царского величества вѣрный халопъ, со всѣмъ полкомъ войска Черкаского Запорожскего, Іванъ Нечай, полковникъ твоего царского величества войска Запорожкого, рукою

10.

Челобитье бѣлорусскаго полковника Ивана Нечая царю Алексѣю Михайловичу съ выраженіемъ преданности и готовности къ усердной службѣ, съ увѣдомленіемъ о маломъ числѣ войска у него и объ уводѣ козаковъ полковникомъ Антономъ Ждановичемъ,—27 іюня 1656 г.

Божиею милостию великий государь, царь и великий князь Алексѣй Михайловичь, всея великия и малыя и бѣлыя Россіи самодержецъ (далѣе слѣдуетъ полный царскій титулъ).

По указу вашего царского величества, пана и пана моего милостивого, за щастямъ тежъ отъ Бога даного вашему царскому

величеству Алексѣя Алексѣевича, благовѣрнаго царевича, пана моего милостивого, вся дни живота моего прежде всего на услузѣ вашего царского величества, пана моего милостивого, проводилемъ і нынѣ, по указу вашего царского величества і по повеленнію, не перестаючи раболѣпно вѣрный слуга и зычливый подданый вашему царскому величеству и отъ Бога даному вашему царскому величеству Алексѣй Алесѣевичу, благовѣрному царевичу, пану моему милостивому, за достоинство і разшырене панствъ вашего царского величества, пана моего милостивого, и отъ Бога даного вашему царскому величеству Алексѣя Алексѣвича, благовѣрного царевича, пана моего милостивого, на каждомъ мѣсцѣ кровь нещадно разливать готовъ зостаю, со всякимъ опаснымъ стяжаніемъ понуждаюсь, яко прежде, и нынѣчи всяко вѣрою и правдою вашему царскому величеству служить; лишь за правдою шествуетъ ненавистъ; Богомъ вся быша и вся суть; на него увесь уповаю, на пресвѣтлое лице вашего царского величества, взываючи: приклони милостивое ухо, ваше царское величество, ко исправленію незлобія моего! Коло Минска, Борисова і иныхъ мѣстъ и уездовъ жадныхъ залогъ казацкихъ не машъ; и не такого въ далныхъ краяхъ, але и близъ Чаусъ, всѣхъ звѣвши, панъ Антонъ Ждановичъ украинныхъ людей з собою побралъ, а тутъ толко тіи, которіи давно поженилися въ своихъ домахъ зостаютъ, а самъ въ килку коней зостаю на своемъ хлѣбѣ до указу вашего царского величества; есть не мало полку Лисовского, полку наюдзилова и инныхъ шляхты, новоприбылыхъ безчинныхъ людей, которіи съ Нечаевыми не бываютъ, безчиніи дѣлаючи; а они мене, а я ихъ и въ очы не знаю; гдѣ самъ отвѣтъ дати въ невинности моей до пресвѣтлого маестату вашего царскаго величества, низко до землѣ упадаючи, передъ пресвѣтлыи очы вашего царскаго величества пребываю, себѣ найнизшимъ слугою и незычливымъ подданнымъ маестату пресвѣтлому вашего царского величества сţелючи.

Съ Чаусъ, 27 дня іюня мѣ-сяца 1656 року Божего.

Вашего царскаго величества, пана и пана моего милостивого, нанизшый слуга и поднижокъ Іванъ Нечай, наказный полковникъ войска вашего царского величества.

Надпись на конвертѣ: Божиею милостию великому государю, царю и великому князю Алксѣю Михайловичу, всея великия и малыя и бѣлыя Россіи самодержцу (далѣе слѣдуетъ полный царскій титулъ).

11.

Челобитье бѣлорусскаго полковника Ивана Нечая царю Алексѣю Михайловичу, съ просьбой о возращеніи думнымъ дьякомъ Григоріемъ Богдановымъ оружія и лошадей, отнятыхъ имъ у запорожскихъ казаковъ, 1 іюля 1656 г.

Списокъ съ белорускового листа.

Божиею милостию великиі государь, царь і великиі князь Алексѣй Михайловичь, всея великия и малыя и бѣлыя Россиі самодоржецъ (далѣе слѣдуетъ полный царскій титулъ).

Былъ въ Чаусехъ з грамотою отъ вашего царского величества у меня, вѣрного слуги і желателного подданного вашему царскому величеству і отъ Бога данному вашему царскому величеству Алексѣю Алексѣевичу, благовѣрному цесаревичю, государю а государю моему милостивому, Григорій Карповичь Богдановъ, дьякъ думной, і постановилъ со мною ожидати милосердныя милости вашего царскому величества, какъ указъ будетъ отъ вашего царского величества, государя а государя моего милостивого, держатца, чего нежайши слуга і желательный подданый ожидаю отъ вашего царского величества, государя моего милостиваго, і на всѣ услуги вашего царского величества і до смерти долженъ буду; а отъ меня отъѣхавъ, дьякъ думной, въ Горахъ, насилствомъ набежавъ на черкасъ, вѣрныхъ слугъ і желателныхъ подданыхъ вашего царского величества, взялъ і мучилъ было і обиды немалые подѣлалъ: кони и стрелбу служивую всякую отобралъ; а тѣ черкасы подъ Старымъ

Быховымъ і подъ Вилнею по вся времены на службе вашего царского величества всегда готовы были і кровь нещадно за достоинства і разширенія государствъ вашего царского величества розливали і язвы на теле своемъ і до днесь носятъ, а не уставаютъ на службе вашего царского величества, покамѣста духа въ теле будетъ, не ослабеютъ враговъ і недруговъ подъ ноги вашего царского величества пресвѣтлого престола покоряти за счастьемъ отъ Бога данного вашему царскому величеству Алексѣя Алексѣевича, благовѣрного царевича, царя нашего милостивого. Умилосердися, государь нашъ милостивый, пощади рабовъ твоихъ отеческимъ со дерзновеніемъ і многою благостинею, утоли кровоточные слезы невинныхъ людей, дабы съ радостию монархи высочайшего молимъ о великодержавной вашего царского величества полате и о страшномъ всѣмъ врагомъ і непобидимомъ вашего царского величества государстве і державе, для чего і роспись обиды и грабежа і забиранья отъ его милости пана Григорія Карповича, дьяка думного, передъ пресвѣтлыми очима вашего царского величества предлагаемъ.

Съ Чаусъ, мѣсяца іюля 1-го дня, лѣта 1656.

Вашего царского величества нижайшій слуга і подножіи Іванъ Нечай, полковникъ наказной войска вашего царского величества Запорожского.

12.

Челобитье бѣлорусскаго полковника Ивана Нечая царю Алексѣю Михайловичу, съ сообщеніемъ: объ установленіи имъ по дорогамъ стражи и недопущеніи сношеній осажденнаго Стараго Быхова съ польскими войсками; о задержаніи на р. Березинѣ судовъ съ припасами, шедшихъ въ городъ; о передавшихся жителяхъ Быхова; о неудерживаніи у себя бѣглыхъ солдатъ; о надеждѣ на скорое взятіе города и о готовности вѣрно служить царю,—3 августа 1656 г.

Списокъ з белоруского листа, что писалъ къ великому государю, царю і великому князю Алексѣю Михайловичю, всеа великия и малыя и бѣлыя Росиі самодержцу, полковникъ Іванъ Нечай съ

посланцы своими, съ сотникомъ съ Михайломъ Крюковскимъ, въ нынешнемъ, во 164, году, августа въ 11 день.

Божиею милостию великиі государь, царь і великиі князь Алексѣй Михайловичъ, всеа великия и малыя и бѣлыя Росиі самодержецъ (далѣе слѣдуетъ полный царскій титулъ).

Будучи вѣрный слуга и желательный подданый вашего царского величества, государя а государя моего многомилостивого, исполняя волю і всякой указъ вашего царского величества, по всѣхъ нынѣ уѣздахъ и дорогахъ около Старого Быхова весь полкъ поданый мнѣ отъ вашего царского величества, людей воинскихъ разставилъ есмь прилѣжно стеречь, чтобъ никакие запасы изъ розныхъ краевъ не шли въ Старой Быховъ, также чтобъ никакихъ переходовъ и переѣздовъ, и потайныхъ дѣлъ, и посилку ни отъ кого имъ подать не допускали, откуду какую бы вѣдомость имѣли, о всемъ чтобъ увѣдомили. Гдѣ і въ нынешнемъ году, мѣсяца июля 15 дня, перенявъ враговъ и недруговъ вашего царского величества, ѣдучихъ рекою Березынею, а впадаючихъ въ реку Друту, хотячихъ пройти до Старого Быхова, двадцать шесть суденъ съ розными запасы і сорокъ три лотки, по благодати Божиі и счастливымъ государствованіемъ вашего царского величества, также за счастьемъ отъ Бога данного вашему царскому величеству благовѣрного царевича і великого князя Алексѣя Алексѣевича, государя а государя намъ многомилостивого, всѣхъ тѣхъ враговъ и недруговъ вашего царского величества погромили: однихъ потопили, а другихъ порубили. Также жидовъ съ возами многихъ порубили. И тѣ запасы всѣ при черкасахъ, вѣрныхъ слугахъ и желательныхъ подданныхъ вашего царского величества, остались; а иныхъ быховянъ, живыхъ въ полонъ побраныхъ, четырехъ чоловѣкъ, у себя задерживаю; і о томъ вашему царскому величеству извѣстно чиню, что розныхъ людей изъ Старого Быхова въ нынешнемъ году, почавъ отъ мѣсяца мая до дня 24 июля, изъ осады до меня передалися 26 человѣкъ, которыхъ я по celнымъ городамъ вашего царского величества украинным, для недостатку корму, розослалъ есмя; а

нѣкоторыхъ и ныне при себѣ имѣю; а что имѣю указъ отъ вашего царского величества наносу неправедному князя Ивана Борисовича Репнина, какъ бы имѣлъ у себя держати солдатъ, по крестному целованью ни одного не знаю; дву есмя недавно салдатовъ, не гораздо блудячихъ, отослалъ до его милости князя Івана Андрѣевича Хованского, воеводы могилевского; и сами хлѣба мало имѣемъ, не толко блудящихся людей кормити; грамоты отъ вашего царского величества до полковниковъ войска вашего царского величества Запорожского украинныхъ вскоре отослалъ есмь; а самъ ныне есмь на услуге нашего царского величества подъ Старымъ Быховомъ, по сей сторонѣ Днепра, съ товарищи, таборомъ; а князь Хованской по другой сторонѣ; видя ихъ высокую гордость, покорити подъ ногѣ вашего царского величества возжеленно желаемъ и силъ нашихъ, докуды станетъ насъ, вѣрныхъ слугъ и желательныхъ подданныхъ вашего царского величества, за побѣду вашего царского величества неоскудно надставимъ, да не преодолѣетъ злоба доброте превышнего; каковъ указь впередь буду имѣть отъ вашего царского величества, исполняти словомъ и дѣломъ готовъ чинюся, и со всѣмъ войскомъ ниско челомъ бьючи подножию ногъ пресвѣтлого престола вашего царского величества, государя а государя намъ многомилостивого и добродѣя.

Изъ табору исъ-подъ Старого Быхова, августа 3-го дня лѣта 1656.

Вашего царского величества пресвѣтлого престола нижайшее подножие Іванъ Нечай, полковникъ наказной войска вашего царского величества Запорожского.

Пошли есмя подъ Старой Быховъ июня въ 26 день; также посылаю вашему царскому величеству новоприбылого ко мнѣ отъ ляховъ папа Юрья Тихоновича, которой, доброволно отлучался отъ ляховъ, на имя вашего царского величества ѣдетъ; о всемъ добре знаетъ, о замыслахъ короля полского і всей рѣчи песполитой, что тамъ содѣвается.

13.

Челобитье гетмана Богдана Хмельницкаго царю Алексѣю Михайловичу, съ выраженіемъ ему покорности и вѣрности и съ просьбой не вѣрить доносчикамъ Ивану Котлу и Филиппу о примиреніи будтобы его, Хмельницкаго, съ польскимъ королемъ и измѣнѣ царю.

Списокъ з белоруского листа, что писалъ къ великому государю, царю і великому князю Алексѣю Михайловичю, всея великия и малыя и бѣлыя Росиі самодержцу, гетманъ Богданъ Хмелницкой; а тоть листь прислалъ ко......... (вырвано) столникъ і воевода князь Іванъ Хованской исъ-подъ Старого Быхова рейтарского строю съ поручикомъ съ Михайломъ Микитинымъ въ нынешнемъ, во 165 году, октября въ 2 (вырвано: день).

Божиею милостию великому государю, царю і великому князю Алексѣю Михайловичю, всеа великия и малыя и бѣлыя Росиі самодержцу (далѣе слѣдуетъ полный царскій титулъ).

Богданъ Хмелницкиі, гетманъ, съ войскомъ твоего царского величества Запорожскимъ, ниско, до лица земли упадаючи, челомъ бьемъ. Писалъ твое царское величество къ намъ въ своей царского величества грамоте о Іванѣ Котлѣ і о Филипе, будто они а имянно Іванъ, Котелъ, передъ Самуйломъ Тихоновицкимъ въ Шклове говорилъ непристойные рѣчи, будто мы со всѣмъ твоего царского величества войскомъ Запорожскимъ имѣли съ королемъ полскимъ помирится и отъ твоего царского величества высокие и крѣпкие руки отступити. И мы, со всѣмъ войскомъ твоего царского величества Запорожскимъ и со всѣмъ православнымъ народомъ Росиіскимъ, вѣру учиня одинова тебѣ, великому государю, твоему царскому величеству, едіному православному на землю царю, вѣрне служите и никогда отъ тебя, великого государя и твоего царского величества крѣпкие руки, отступати не мыслимъ и не хочемъ, но покорне твоего царского величества просимъ, не изволь, твое царское величество, напраснымъ словамъ и ложному наносу вѣрити, понеже есть такихъ много, которые такими толко напрасными

словами і вѣстками неподлинными хотятъ тебѣ, великому государю, твоему царскому величеству, прислужитися. А того Івана, за его неправду послалъ было полковникъ Нечай къ намъ, которой подлинно былъ бы отъ насъ жестоко за то казненъ; но въ дороге, въ Гомле, какъ имѣли есмя вѣдомость, по исповеди и по причастіі Божественныхъ таинъ, умеръ; Филипа также велѣли есмя къ себѣ привесть, которой также достойную за ту неправду восприиметъ казнь. Толко и вторицею, ниско челомъ бьючи, твоего царского величества просимъ, не вѣрь твое царское величество неправеднымъ и маловѣрнымъ словамъ о насъ, понеже мы со всѣмъ православнымъ.......... (окончаніе письма не сохранилось).

Москов. Архивъ Министер. Юстиціи, № 5831, 20: Опись столбцамъ Малороссійскаго приказа, л. 296.

IX.

1657 г., февраля 19—октября 1.

Отправленіе въ послахъ стряпчего Клементія Іевлева къ полскому королю Яну, съ выговоромъ, для чего, въ силу виленскаго договора, сеймъ въ Полше не созванъ; тутъ же статейной списокъ бытности его въ Полшѣ и переводъ съ королевской отвѣтной грамоты, данныхъ ему пунктовъ и статей шведского короля, склянявшаго къ себѣ въ подданство Запорожскихъ казаковъ.

Лѣта 7165-го, февраля въ 19 день, великій государь, царь і великій князь Алексѣй Михайловичь, всеа великия и малыя, и бѣлыя Росіи самодержецъ, велѣлъ стряпчему Клементью Іевлеву ѣхати въ Полшу къ Яну-Казимеру, королю полскому, съ своею государевою грамотою.

И Клементей съ Москвы поѣхалъ февраля въ 24 день; въ Смоленскъ приѣхалъ марта во 2 день и того жъ дни подалъ государеву грамоту околничему и воеводамъ князю Петру Алексѣевичю

Долгорукову, съ товарыши, объ отпуске своемъ и говорилъ, чтобъ по государеву указу дали подводы и провожатыхъ и отпустили бъ не задержавъ.

Марта въ 5 день, околничей князь Петръ Алексѣевичъ далъ Клементью подводы и провожатыхъ и отпустилъ того жъ дни.

И марта въ 19 день, приѣхалъ Клементой въ городъ Вилню, и воеводе князь Михайлу Шеховскому государеву грамоту подалъ и объ отпуске своемъ говорилъ, чтобъ далъ подводы и проважатыхъ и отпустилъ бы не задержавъ, на которые мѣста ближе и податнее.

Марта въ 22 день, воевода князь Михайло Шеховской прислалъ Клементью подводы и провожатыхъ шти человѣкъ солдатъ, да виленскихъ мещанъ 3 человѣка, которымъ быть въ Полше съ Клементьевъ.

Марта въ 23 день, поѣхалъ изъ Вилни къ Бресги для того, что моршалокъ Завиша былъ въ то время въ маетностяхъ своихъ въ Слонимскомъ повѣте, а Клементью о томъ въ наказе написано, чтобъ съ нимъ, Завишею, видетца и о государеве дѣле съ нимъ разговоръ учинить, и листъ боярина князя Никиты Івановича Одоевского отдать ему, Завише, маршалку.

Того-жъ мѣсяца въ 26 день, приѣхалъ онъ, Клементей, въ Слонимской повѣтъ въ село Дворецъ, гдѣ маршалокъ живетъ, и сталъ на подводы, а къ нему, маршалку, послалъ, чтобъ Клементью видетца съ маршалкомъ и поговорить о государеве дѣле.

И въ то время маршалка во дворѣ своемъ не было; былъ сынъ его Андрѣй, писарь литовской, и приказалъ Клементью сынъ его, что отецъ ево поѣхалъ въ Новгородокъ на погребенье воеводы Петра Вяжевича, и я де къ отцу своему пошлю тотчасъ, чтобъ былъ не мешкая; а всего де отъ села нашего 20 верстъ; а потомъ де увижусь съ нимъ, Клементьемъ.

Того жъ вечера приежалъ къ Климентью сынъ Завиши, маршалка, и виделся съ Клементьемъ и говорилъ, чтобъ ему, Клементью, не поставить за зле, что либо поизмишкаетъ отецъ мой; а писалъ

я къ нему, чтобъ былъ не помешкавъ, и отъежаючи звалъ Клементья къ себѣ на вечеръ ѣсть. И Клементей у него былъ; і въ тѣ поры были у него шляхта, и за столомъ сидѣли, въ речахъ разговоромъ говорили все къ повышенью великого государя нашего, его царьского величества, и чашу за здоровье великаго государя нашего, его царского величества. пили съ великимъ учтивствомъ; а посли стола Клементей поѣхалъ къ себѣ.

Того жъ дни маршалокъ Завиша приѣхалъ въ ночи, и прислалъ хъ Климентью человѣка своего говорить; вѣдомо учинилось моршалку великому про приѣздъ твой, и моршалокъ для твоего приѣзду поспешилъ, чтобъ съ тобою видетца, і велѣлъ спросить о твоемъ здоровье. И на завтрее того дни прислалъ маршалокъ къ Клементью, чтобъ Клементей къ нему приѣхалъ и о всемъ съ нимъ переговорилъ, о чемъ приказано.

И Клементей у моршалка былъ; а будучи ему говорилъ: въ нынешнемъ, въ 165-мъ, году, будучи на съѣзде въ Вилне царского величества съ великими и полномочными послы, обещались обрати царского величества на коруну полскую, о совершенье того дѣла королевскому величеству и своей брати сенаторомъ говорить и на то переводить, чтобъ то дѣло совершить вскоре на нынешнемъ сейме; а сейму было быть въ генварѣ мѣсяцѣ; и по тому вашему договору то еще ни исполнено. И тебѣ бъ показать свое доброхотѣнье, объявить по первому обещанью, зачѣмъ то дѣло по ся лѣта замѣшкалось и совершенья тому дѣлу чаять-ли, и нѣтъ-ли отъ кого тому дѣлу помѣшки какіе. И маршалокъ говорилъ, какъ договоръ былъ на комисиі великого государя вашего, его царского величества, съ великими и полномочными послы-комисары въ Вилне, и на чемъ мы записи записали, въ томъ мы стоимъ вѣрно безо всякого сомнѣнія, и царское бъ величество на насъ въ томъ гнѣву своего не положилъ; во всемъ ему, государю, радѣемъ вѣрно; а что сеймъ не сложился въ генварѣ мѣсяце, и то учинилось по неволе, потому что королевское величество былъ во Гданске, и дороги были всѣ отняты, никакими мѣрами проѣхать было нелзя;

на великую силу проѣхали съ нашимъ писмомъ, о чемъ положили на комисіи; и про то королевскому величеству учинилось вѣдомо отъ насъ поздно. А какъ королевское величество выѣхалъ изо Гданска въ Частоховъ, и въ Частохове сложилъ сеймъ съ корунными гетманы, и на томъ сеймѣ канцлѣръ корунной и иные сенатори многие мешали; толко королевское величество на ихъ слова не подался; положился на нашемъ договоре; и прото намъ вѣдомо учинилось, что иные разрываютъ нашъ договоръ; и мы после того сложили въ Бресте конвокацию съ литовскими гетманы; а на конвокацые по договору своемъ положили, что быть по нашему договору, на чемъ учинили договоръ въ Вилне, что быть королемъ польскимъ и литовскимъ царскому величеству. И съ той конвокацыи писалъ зъ королевскому величеству, чтобъ договору нашего не нарушилъ и ссоры вновь не всчиналъ. А будетъ учинитца какой раздоръ по пашему посолскому договору, и мы тебѣ во всѣмъ откажемъ, и помочи ни въ чемъ чинить не хотимъ, и будемъ подданные царского величества. И Клементей ево, моршалка, спрашивалъ: противъ вашего писма королевское величество къ вамъ что писалъ? И маршалокъ сказалъ: королевское величество писалъ противъ нашего писма къ намъ, что, по совершенью сойма въ Частохове, послалъ къ царскому величеству ближнего своего человѣка пана Шумовского о всемъ подлинномъ договоре. Говорилъ Клементей моршалку: вѣдомо учинилось великому государю нашему, его царскому величеству, что Яна-Казимера короля королева говорила, чтобъ по смерти Яна-Казимера короля обрать на королевство полское государя, благовѣрного царевича і великого князя Алексѣя Алексѣевича всеа великия и малыя и бѣлыя Росиі; и ныне коралевино величество о томъ говорили. И маршалокъ говорилъ: и ныне о томъ великое хотѣнье корелевина величества есть и радѣетъ о томъ паче всѣхъ, чтобъ быть благовѣрному царевичю на коруне полской, и мы всѣ того жъ желаемъ, и о всемъ то дѣло будетъ въ совершенье на соймѣ, какъ будетъ сноймъ.

И Клементей спрашивалъ ево, маршалка: какъ будетъ соймъ, въ которомъ мѣсяце и числѣ, и гдѣ? И маршалокъ сказалъ: соймъ въ Бресте, мая въ 28 день.

Говорилъ Клементей маршалку о томъ: корунные сенатори къ цесарю для сынэ его или брата, или къ Ракоце венгерскому на королевство полское просить не посылали-ль? И маршалокъ Клементью сказалъ, что паны рада о томъ у цесаря не просятъ и не посылывали; а венгерской Ракоца прислалъ пословъ своихъ о томъ, чтобъ королевское величество по смерти своей здалъ королевство полское ему, Ракоце; и королевское величество тѣхъ пословъ до себя и допустить не велѣлъ. Маршалокъ же говорилъ Клементью: вѣдомо тебѣ чиню, что Ракоца теперь ищетъ того, чтобъ ему быть королемъ полскимъ и раз. ываетъ нынешнее дѣло, которое нарекли съ царскимъ величествомъ; къ шветцкому королю посылаетъ безпрестанно, чтобъ шелъ съ нимъ цосполу; а потомъ и къ гетману Хмелницкому посылалъ, чтобъ ему прислалъ войска 20000; а полковникъ съ тѣмъ войскомъ—Онтонъ. И Клемент. й говорилъ: что не збыточное дѣло, чтобъ гетману послать людей своихъ на помочь къ Ракоце безъ вѣдома великого государя нашего, его царского величества. И противъ тоѣ рѣчи сказалъ маршалокъ Клементью: впрямь тебѣ, про то вѣдая, говорю, что гетманъ Хмелницкой Ракоце венгерскому присягъ и хочетъ великому государю вашему, его царьскому. величеству, изменить.

А что посланъ былъ листъ боярина князя Никиты Ивановича Одоевского съ Клеменьтьемъ къ нему, маршалку, и тотъ листъ маршалку отдалъ И противъ того взялъ листъ у него, маршалка, за ево рукою и послалъ тотъ листъ въ Вилню къ воеводе ко князо Михайлу Шеховскому съ виленскимъ мещаниномъ зъ Григорьемъ Ѳедоровскимъ; а писалъ, чтобъ тотъ листъ не замешкавъ отослать къ Москве, къ боярину ко князю Никите Ивановичю Одоевскому.

Того жъ мѣсяца мая въ 28 день Клементей поѣхалъ отъ маршалка къ Брести.

Апрѣля въ 2 день, не доѣхавъ Брести Литовской, послалъ Клементей въ Бресть мещанина виленского для того, чтобъ гетманъ Сапѣга велѣлъ дать дворъ. И гетмана въ то время въ городе не было: былъ въ отъѣзде; а губернаторъ сказалъ мещанину, чтобъ гнѣву не положилъ въ томъ: ныне ему въ городъ въѣхать нѣколи, учинилось поздо; и онъ бы, Клементей, изволилъ стоять за городомъ въ слободѣ, а завтре ему дворъ готовъ будетъ, і вѣдомо гетману про ево приѣздъ учиню.

И апрѣля въ 3 день, приѣхалъ Клементей въ городъ Бресть и сталъ на дворѣ, а къ губернатору послалъ говорить, что посланъ отъ великого государя, царя і великого князя Алексѣя Михайловича, всеа великия и малыя и бѣлыя Росиі самодержца, отъ его царского величества, зъ грамотою зъ королевскому величеству о ихъ государственныхъ великихъ дѣлѣхъ, которые ностоятъ къ покою и къ тишинѣ; и тебѣ бъ, губернатору, дать пристава, и кормъ, и подводы, и провожатыхъ и отпустить бы тебѣ незимотчавъ, безо всякого задержанья.

И губернаторъ сказалъ мещанину: кормъ и подводы готовы а въ томъ бы на меня не покручинился, пристава дать и провожатыхъ не смѣю, потому что гетмана въ городе нѣтъ; а язъ къ нему, гетману, о ево, Клементьеве, приѣзде писалъ, и отъ него жду указу; а что ко мнѣ гетманъ прикажетъ, и язъ вѣдомо тотчасъ учиню.

Того жъ мѣсяца въ 5 день, прислалъ губернаторъ зъ Клементью а велѣлъ сказать, что гетманъ Сапѣга будетъ ныне самъ въ Бресть, и отпускъ тебѣ учинитъ при себѣ, и дастъ тебѣ вѣдать про то, гдѣ король, и куда тебѣ проѣхать, чтобъ безстрашно

Того жъ дни гетманъ Сапѣга приѣхалъ въ городъ Бресть; и Клементей посылалъ говорить къ гетману мещанина Степана Ратцеева, чтобъ велѣлъ учинить отпускъ; а велѣлъ говорить противъ прежнихъ речей, какъ выше сего написано. И гетманъ сказалъ мещанину, что радъ ево, Клементья, отпустить, и радѣю о томъ, чтобъ проѣхать зъ королевскому величеству куда мочно и безстрашно, а

пристава ему дать такова, чтобъ которой умѣлъ ихъ обоихъ великихъ государей дѣло и ево, Клементья, вцѣле довесть до корунного войска и провожатыхъ съ нимъ пошлю, сколко пригоже.

Того жъ дни былъ у Клементья подьячей, которой былъ съ Офанасьемъ Нестеровымъ, Андрей Богдановъ; а говорилъ Клементью: какъ былъ посыланъ отъ тебя, Клементья, къ гетману къ Павлу Сапѣгѣ мещанинъ говорить объ отпуске твоемъ, чтобъ гетманъ учинилъ тебѣ отпускъ, і въ то время онъ, мещанинъ, великого государя нашего, его царьского величества, въ имянованье не выговаривалъ; а въ то де время былъ у гетмана Афанисей Нестеровъ

И Клементей подъячему сказалъ: про то я не вѣдаю, въ чемъ не выговаривалъ царского величества имянованья; и тебѣ бъ мнѣ про то сказать, чего онъ не выговаривалъ; а со мною иныхъ людей нѣтъ никакихъ, опричь мещанъ; и тѣ мещане самые лутчие люди въ Вилне; а человѣка у меня таковского нѣтъ, кого послать для государева дѣла; а что ево недоговорка въ чемъ, и тебѣ бъ мнѣ объявить, потому чтобъ Афянасей на меня чего не написалъ, и по ево бъ записке мнѣ отъ государя въ опале не быть. Подъячей сказалъ, что назвалъ царемъ Михайломъ Алексѣевичемъ. И Клементей ево мещанына распрашивалъ: такъ ли говорилъ ты, какъ сказываетъ подъячей Андрей Богдановъ.

И мещанинъ говорилъ передъ Клементьемъ: воленъ Богъ да государь въ винѣ моей; человѣкъ язъ иноземецъ; молвилъ такъ потому, что передъ гетманомъ впервые уторопѣлъ; промолвился не хитростью, толко потомъ справился тотчасъ.

Апрѣля въ 6 день, былъ Клементей у гетмана Павла Сопѣги. И говорилъ гетману по прежней рѣчи съ полнымъ царьского величества имянованьемъ, что посланъ онъ, Клементей, отъ великого государя своего, отъ его царского величества, къ королевскому величеству для ихъ великихъ государскихъ дѣлъ, которые настоятъ къ покою и тишинѣ; и язъ къ тебѣ о томъ посылалъ говорить, чтобъ далъ подводы и проважатыхъ; и по твоему гетманскому приказу

мнѣ сказали, что провожатые и приставъ готовы будутъ; а нынѣ вѣдомо мнѣ учинилось, что не хочешь того учинить—пристава и провожатыхъ дать; а мнѣ ѣхать безъ пристава и безъ проважатыхъ никоими мѣрами нелзя. И гетманъ Клементью говорилъ: радъ великому государю, его царскому величеству, всякое добро дѣлать и службу свою показать: а хто тебѣ какие слова говорилъ, и тому вѣрить нѣчему; такова у насъ и звычая нѣтъ, чтобъ отпустить безъ пристава и безъ проважатыхъ; провожатые и приставъ готовы, толко затѣмъ тебя держу, (что) ожидаю вѣсти исъ полковъ; а что вестей объявитца, и тебѣ про то вѣдомо учиню; а отъ короля намъ вѣдомо есть, что изъ Частахова рушился къ Калижу, а шведцкіе і венгерские люди преправливаютца на сю сторону Висли реки, и твой, Клементьевъ, приездъ будетъ съ великою нужею; Богъ вѣдаетъ, какъ проѣдешь.

Того жъ дни приѣхалъ референдарь Павелъ Бростовскій; а у Клементья такой указъ есть, что съ нимъ видетца и о государеве дѣле говорить съ нимъ, и листъ боярина князя Никиты Ивановича Одоевского отдати ему, референдарю. И Клементей къ нему, референдарю, посылалъ, чтобъ съ нимъ, Клементьемъ, виделся. И референдарь тотчасъ прислалъ по Клементья съ корѣтою и просилъ, чтобъ до него приѣхалъ на дворъ; у референдарь встрѣтилъ на крылце нижнемъ и спрашивалъ о здоровье великого государя нашего, его царского величества.

И Клементей говорилъ: какъ поѣхалъ отъ великого государя своего, отъ его царского величества, і великій государь нашъ, царь і великій князь Алексѣй Михайловичъ, всеа великия и малыя и бѣлыя Росиі самодержецъ, и многихъ государствъ и земель восточныхъ, и западныхъ. и сѣверныхъ отчичъ и дѣдичъ, и наслѣдникъ, и государь, и обладатель, его царское величество, на своихъ великихъ и преславныхъ государства Російского царствияхъ далъ Богъ въ добромъ здоровье.

А потомъ, вшедъ въ полату, листъ отдалъ боярина князя Никиты Ивановича Одоевского Павлу Бростовскому, референдарю ли-

товскому: а говорилъ Клементей референдарю: будучи вы, полномочные комисары, въ Вилне на съѣзде царского величества съ вликими и полномочными послы, обещались о обранье царского величества на коруну Полскую и о совершенье того дѣла королевскому величеству и своей братье-сенаторемъ хотѣли говорить, чтобъ то дѣло совершить вскоре на нынешнемъ соймѣ; а сойму было быть въ генварѣ мѣсяце; і по тому вашему договору то дѣло еще не совершалось, и тебѣ бъ, Павлу, доброхотѣнье показать и объявить, по первому обещанью, зачѣмъ то дѣло по ся мѣстъ замешкалось, и совершенья тому дѣлу чаять-ли, и нѣть-ли отъ кого тому дѣлу помѣшки какое? И референдарь противъ той рѣчи говорилъ: соймъ не учинился затѣмъ, что королевское величество былъ во Гданскі, и пасы были всѣ отняты; а что говоришь ты, Клементей, что сойму было быть въ генварѣ мѣсяце, и у насъ на тотъ мѣсяцъ соймъ былъ не сроченъ, а чаяли сойму въ марте мѣсяце; ди и тому мы подивились, что какъ у насъ былъ договоръ на комисіи съ великими и полномочными послы, положили на томъ, что быть великому государю, его царьскому величеству, на коруне Полской и записамы пописавъ разменялись; а ему бы, великому государю, своихъ ратныхъ люцей прислать, чтобъ отъ неприятеля оборонитъ; и по се время мы не токмо что видимъ какихъ посилокъ, и мы и не слышимъ; и про тотъ нашъ договоръ увѣдавъ, учинились королевскому величеству многие неприятели, и хотятъ ево потеснитъ, чтобъ коруны своей поступился шветцкому или Ракоце; и тово въ нашей мысли и у королевского величества нѣтъ и не будетъ, что коруне минуть мимо великого государя, его царского величества, ужъ у насъ на то положили всѣ гетманы, корунные и литовские, а королевское величество въ достатокъ мы на то привели; а королевино величество ино и паче желаетъ и стоитъ о томъ крѣпко. Клементей говорилъ референдарю: а подивляешь ты о томъ, что отъ великого государя нашего, отъ его царского величества, нѣтъ посилковъ никакихъ; пригоже говорить о томъ, колибъ то дѣло въ совершенье приведено; а то по розъѣзде вашемъ царскому величеству и

по се время вѣдома никокова отъ королевского величества нѣтъ и не бывало. И то великому государю нашему, его царскому величеству, учинилось въ великое подивленье, что по договору вашему учинилось по се время замотчанье тому дѣлу; царское величество чаялъ того, что договоръ вашъ не исполненъ; а ратные люди у великого государя нашего, у его царского величества, всѣ въ зборѣ готовы, толко ожидаютъ его царского величества повелѣнья; а иные многие полки лежать по границамъ и ожидаютъ его жъ царского величества указу.

Клементей же говорилъ референдарю: великому государю нашему, его царскому величеству, къ вашему замотчанью учинилось кабы въ невѣрие: въ нынешнемъ, во 165, году, въ генварѣ мѣсяце, писалъ къ великому государю нашему, къ его царскому величеству, его царского величества подданной, запорожской гетманъ Богданъ Хмелницкой и все войско Запорожское, что полские людп задоръ учинили: выпадчи исъ Каменца-Подолского царского величества малые Росиі городъ Калюзъ высекли, а потомъ и въ иныхъ мѣстахъ монастыри попалили и мниховъ посѣкли. И референдарь говорилъ Клементью: вѣдая тебѣ говорю, что гетманъ Хмелницкой дѣлаетъ то нарочно, какъ бы ссорить, и хочетъ быть себѣ паномъ; ужъ онъ, гетманъ, солгалъ царскому величеству: присягъ Ракоце, и хочеть впасть въ Малую Русь войною, и о томъ мы говорили посланцу Офанасью Нестерову.

Референдарь же говорилъ: какъ былъ у насъ договоръ въ Вилне съ великими и полномочными послы царского величества, чтоб войско удержать, и ни на которые стороны задору не чинить, и ратныхъ людей не посылать; а ныне про то намъ вѣдомо учинилось, что гетманъ Хмельницкой людей своихъ на полские мѣста послалъ, і въ многихъ мѣстахъ села и деревни попалили, и шляхту посѣкли; а собрався идутъ подъ Бресть Литовскую и на Подляшье; и о томъ себѣ мы въ великое сумнѣние кладемъ: какими мѣрами такъ чинитца, а гетманъ Хмелницкой і все войско Запорожское подданные—царского величества. И Клементей говорилъ рефе-

рендарю: про то мнѣ вѣдать подлинно нѣ отъ ково, толко слышу отъ васъ; а чаю то незбыточное дѣло, что гетману людей своихъ послить мѣста и села и деревни палить и шляхту сѣчь безъ вѣдома и безъ повелѣнья великого государя нашего, его царского величества; а великій государь нашъ, его царское величество, такова дѣла учинить не позволитъ; ваше жъ ко мнѣ слово было такое, что гетманъ Хмельницкой присягъ Ракоце, а великому государю нашему, его царскому величеству. въ правдѣ своей не устоялъ; да и про то самъ же ты говорилъ мнѣ, что хочетъ гетманъ Хмелницкой впасть и въ Малую(sic); і вамъ мочно къ своимъ словамъ причинитца, что на такое дѣло царского величества повелѣнья нѣтъ А болши того разговору у Клементья не было: поѣхалъ къ себѣ отъ референдаря.

И того жъ мѣсяца въ 7 день, приезжалъ референдарь къ Клементью а говорилъ, что, по писму боярина князь Никиты Ивановича Одоевского, зносились зъ бискупомъ виленскимъ съ Яномъ Додяломъ-Завишею, и писано о томъ: соймъ не сложился въ онварѣ мѣсяце, потому что король былъ во Гданске; а ныне королевское величество пришедъ въ Чистаховъ, соймъ сложилъ зъ гетманы корунными, и съ того сойма послалъ къ царскому величеству ближняго своего человѣка пана Шумовского съ тѣмъ, что сойму быть въ Бресте мая въ 28 день; а что пишетъ бояринъ о томъ, что впали полские люди на Люзъ (?), и про то Хмелницкой пишетъ затѣйкою: увидите сами правду Хмельницкого вскоре, что объявитца. А что гроденской воевода писалъ къ царскому величеству. что учинили задоръ наши люди зъ государевыми людми, и про то сыскъ будетъ тотчасъ. Говорилъ рефереддарю Клементью, что сказывалъ гетману Павлу Сапѣге посланецъ царского величества Офанасей Нестеровъ, что пришло войска отъ царского величества въ Вилнею 10000; и гетманъ и мы всѣ говорили, чтобъ онъ, Офанасей, прислалъ отъ себя къ воеводе виленскому отписку и человѣка, чтобъ прислалъ сюда людей на посилокъ къ гетману Сапѣге, и онъ хотѣлъ послать въ Вилню. А тебѣ мы и гетманъ Сопѣга говорили, чтобъ и ты

висалъ до воеводы виленскаго о людехъ, чтобъ прислалъ не помешкавъ; а посланецъ намъ обещался войско 4000 пехоты поспешить изъ Вилни. Клементей говорилъ референдарю: такое дѣло на мнѣ не лежить, что мнѣ писать къ воеводѣ виленскому о войске, потому язъ посланъ зъ королевскому величеству о дѣлехъ великого государя своего, его царского величества, а коли вамъ обещался царскаго величества столникъ Офанасей Нестеровъ, и онъ о томъ пошлетъ и писать станетъ, потому что онъ присланъ къ гетману для дѣлъ царского величества; а мнѣ до здѣшнихъ дѣлъ дѣла никакова нѣтъ; будетъ какое дѣло и о чемъ станете говорить, чтобъ тѣ ваши рѣчи донести до великого государя своего, его царского величества, и изъ ихъ радъ донести и вѣдомо учинить. А болши того референдарь ничего не говорилъ и поѣхалъ отъ Клементья. А что листъ отдалъ Клементей ему, референдарю, которой посланъ былъ отъ боярина отъ князя Никиты Ивановича Одоевского, и про тотъ листъ Клементей говорилъ, чтобъ ему, референдарю, противъ того отписать и отдать бы то писмо Офанасью Нестерову.

Апрѣля въ 8 день, поѣхалъ Клементей изъ Бресги до корунного войска, а в провожатыхъ послалъ гетманъ ротмистра пана Горетцкаго, а съ нимъ 20 человѣкъ татаръ.

Того жъ дни приѣхалъ въ замокъ Бѣлую, а ночевалъ въ местечке въ Межеречи; і въ Межеречи въ то время шло черезъ всю ночь литовское войско Павла Сопѣги; и Клементей велѣлъ ихъ спрашивать, для чего таково скоро изъ Бресги поднялись. И ротмистръ Янъ Шлинанскій сказывалъ, что писалъ до гетмана нашего Сопѣги корунной гетманъ Потоцкой, что идутъ войско шведцкое і венгерское за Вислу реку, и гетманъ хотѣлъ изъ Бресги рушитца тое жъ ночи, чтобы имъ встрѣтить войско неприятелское не допустя Бресги.

И апрѣля въ 9 день, приѣхалъ Клементей въ местечко Луковъ, и того жъ дни изъ Луховля гетманъ корунной съ войскомъ рушился назадъ къ Бресги верстъ зъ десять и сталъ обозомъ зжидатца зъ гетманомъ литовскимъ съ Павломъ Сопѣгою. И Клемен-

тей въ обозъ не поѣхалъ: послалъ напередъ себя вѣдомо учинить гетману корунному, что ѣдетъ онъ, Клементей, отъ великого государя своего, отъ его царского величества, къ королевскому величеству для ихъ государскихъ дѣлъ, которые настоятъ къ покою и тишинѣ; и гетманъ бы прислалъ ко мнѣ пристава и провожатыхъ, какъ бы мочно доѣхать до королевского величества.

И апрѣля въ 10 день, приѣхалъ къ Клементью пристовъ, а говорилъ, что гетманъ корунной велѣлъ тебѣ ѣхать въ село пана Красовского, отъ обозу пять верстъ; и какъ съѣдутца зъ гетманомъ литовскимъ и о томъ переговорятъ, какъ бы тебя мочно проводить, чтобъ на неприятелей не напасть.

Того жъ дни приѣхалъ Клементей въ село пана Красовского.

Апрѣля въ 11 день, прислалъ зъ Клементью гетманъ Потоцкой отъ себя шляхтича пана Бугуслава Совинскаго, а говорилъ Клементью: присылалъ ты къ гетману, чтобъ тебя отпустить зъ королевскому величеству не задержавъ, и гетманъ велѣлъ, чтобъ ты вскоре не поспешилъ, для того что неприятели наши идутъ къ намъ встрѣчею, и гетманъ послалъ въ подъѣздъ, чтобъ взять подлинную вѣдомость, сколко ихъ идетъ и на которые мѣста; а что обьявитца, и о томъ тебѣ учинитъ вѣдомо.

Апрѣля въ 13 день, прислалъ гетманъ Потоцкой ротмистра пана Карчевского, которому быть у Клементья въ приставехъ до короля. И приставъ, пришедъ, Клементью говорилъ: гетманъ де нашъ корунной великій панъ Потоцкой прислалъ къ тебѣ, Клементью, для провожанья, меня, Якуба Карчевского, а со мною указалъ быть шляхте двусотъ человѣкомъ товариства, опричь челяди; а всѣхъ насъ будетъ съ 400 человѣкъ и болши; да съ нами жъ де поѣдутъ королевские ближные люди: подстолия Подолского панъ Немировичь, чашникъ киевскій, столникъ панъ Пренковскій; потомъ и иные многие будутъ.

И того жъ числа Клементей поѣхалъ изъ села Яна Красовского къ Варшаве. И спрашивалъ Клементей ротмистра: куда пойдутъ гетманы съ войски своими, и гдѣ станутъ стоять, всѣ-ль по-

полу войдутъ литовское и полское войско? И ротмистеръ сказалъ: Богъ вѣдаетъ ихъ мысль; думаютъ они, что войско нынѣ зъ гетманы малое, съ шведомъ и съ Ракоцею идетъ войско потяжное, и я чаю, что уступятъ прочь и бою не дадутъ. И Клементей ротмистра спрашивалъ: сколко войска при гетмане Потоцкомъ и съ полнымъ гетманомъ Любомирскомъ? И ротмистръ сказалъ что зъ гетманы съ Пототцкимъ и съ Любомирскимъ тысячъ съ шесть, а съ воеводою рускимъ съ Павломъ Сопѣгою 7000; а болши нѣтъ; а гетманъ литовскій Генсевскій тотъ не совѣтуетъ съ нашимъ войскомъ; одва де въ немъ нѣть ли къ намъ зрады. Того жъ числа встрѣтили гонца отъ короля полского; бежитъ наскоро къ гетманомъ въ обозъ зъ граматами; и королевские ближние люди того гонца спрашивали: гдѣ ихъ король і въ которомъ мѣсте? И тотъ гонецъ сказалъ, что король въ Данкове; да онъ же сказывалъ королевскимъ ближнимъ людемъ, что цесарь умеръ за недѣлю до Великадни.

Апрѣля въ 14 день, приѣхалъ Клементей въ местечко Минскъ, і въ томъ местечке ночевалъ въ замке со всѣми людми, которые были въ провожатыхъ; а на посаде ночевать на смѣли: опасались свѣйскихъ людей. И той же ночи приезжали свѣйские люди въ посадъ, человѣкъ съ пятдесятъ, и мещаня тотчасъ дали знать ротмистру; и ротмистръ Клементью сказалъ, чтобъ готовъ былъ, а самъ взявъ людей поѣхалъ на посадъ, чтобъ достать языковъ; и тоѣ жъ ночи поимали трехъ человѣкъ, а тѣ всѣ ушли; и тѣхъ языковъ распрашивали, какими мѣрами приѣхали, и отколе, и по какимъ вѣстямъ. И языки винились, что послалъ ихъ изъ обозу Камарензидентъ на подъѣздъ, чтобъ взять вѣсть; а ему вѣдомо учинилось, что идетъ посолъ отъ царского величества; и онъ, Камарензидентъ, войска, немецкого и козатцкого 4000 изготовилъ, а насъ послалъ напередъ, чтобъ взять вѣдомость, сколко идетъ. А шведцкой король со всѣю грамадою идетъ подъ Брестъ и Ракоца венгерской. И ротмистръ, пришедъ хъ Клементью, тѣ рѣчи сказалъ; а языковъ воротилъ до войска корунного, до гетмана Потоцкого; а самъ и Клементей пошли наспехъ къ Варшаве.

Апрѣля въ 16 день, приѣхалъ Клементей въ Варшаву і въ Варшаве будучи, провѣдывалъ про шведцкихъ людей, гдѣ есть і въ которыхъ мѣстахъ. И ротмистру говорилъ, чтобъ у коменданта спросилъ, на которые бъ мѣста проѣхать лутчи, чтобъ не напасть на шведцкихъ людей. И комендантъ ротмистру сказалъ, что шведцкие люди по той дороги есть во многихъ мѣстахъ—въ Петрове і въ Опочинѣ сидятъ человѣкъ по семсотъ и по пяти сотъ, и вамъ надобно проѣхать развѣдывая; а они посылаютъ подъѣзды частые; и ротмистръ пришедъ тѣ рѣчи Клементью сказалъ. И Клементей, тѣ вѣсти слыша, что многие шведцкие люди по дороге есть, спрашивался съ королевскими ближними людьми и съ ротмистромъ говорилъ, какъ бы проѣхать, чтобъ на свѣйскихъ людей не напасть. И королевские ближние люди говорили, чтобъ добыть вожа, который бы въ нужныхъ мѣстахъ провѣлъ лѣсомъ, а чтобъ намъ въ Варшаве не мешкать, для того чтобъ не учинилась вѣсть немецкимъ людемъ; а изъ Варшавы пойдемъ скорымъ обычаемъ и лехкимъ, чтобъ проѣхать пустыми мѣстами и лесами тѣ причинные мѣста

Апрѣля въ 17 день, Клементей поѣхалъ изъ Варшавы, покиня свою рухлядь въ Варшавѣ. Того же числа стрѣтился съ Клементьемъ маеръ; а ѣхалъ онъ отъ короля до Варшавы и сказывалъ королевскимъ ближнимъ людемъ и Клементью, чтобъ ѣхали бережно; шведкіе люди вышли исъ Кракова — пятьсотъ человѣкъ подъ войско королевское, чтобъ достать языка и провѣдать про короля, гдѣ онъ. И тѣ свѣйские люди на меня напали подъ Изберскомъ, семи человѣкъ убили, а дву взяли; а то было вчера въ третьемъ часу дни. И ротмистръ дале того въ дня не пошелъ, дождался ночи і взялъ вожа, чтобъ тѣ мѣста стороною обойти; и шли ночь всѣ въ великой спѣхъ и на зорѣ пришли подъ местечко Древицы; і въ Древицахъ распрашивали о шведцкихъ людехъ, гдѣ про нихъ слышать. И они сказали, что въ сторонѣ отъ того местечка верстахъ въ семи.

Апрѣля въ 18 день, приѣхалъ Клементей въ местечко Жерновъ на ночлѣгъ; і въ другомъ часу ночи пришелъ къ Клементью ротмистръ, а говорилъ тайнымъ обычаемъ, чтобъ обрався съ людми малыми, не сказавъ никому, перебратца черезъ болото къ лѣсу; а сказалъ, что пришли шведцкие люди подъ Жерновъ, дожидаютца дня. И Клементей тотчасъ, собрався съ людми своими, и ротмистръ, и королевские ближние люди человѣкъ съ тритцать, не сказавъ никому, черезъ болото въ лѣсъ перебрались; а ротмистръ толко учинилъ вѣдомо поручику, чтобъ онъ вѣдалъ, на которые мѣста съ Клементьемъ будетъ; а съ ними приказалъ бой дать, будетъ мочно; и шли ночь всю и до полдня. И пришли въ Крушины, местечка ксендза Радзивила; и въ Крушинахъ толко мнѣ дали отдохнуть, а сами пошли просто до Данкова, гдѣ король; и не доѣхавъ Данкова за пять верстъ, остановилъ Клементья ротмистръ, а самъ поѣхалъ къ королю учинить вѣдомо о Клементьеве приѣзде

Апрѣля въ 22 день, приѣхалъ отъ королевского величества ближней ево человѣкъ староста Филинскій Александръ Вулфъ, а говорили Клементью: Наяснѣйшій великій государь нашъ, его королевское величество, ждетъ тебя съ великою охотою и прислалъ къ тебѣ корѣту свою, чтобъ ѣхать исъ той деревни, і велѣлъ тебѣ королевское величество стать блиско своего двора.

И того жъ дни Клементей поѣхалъ і сталъ на томъ дворѣ, гдѣ указалъ королевское величество; а король стоялъ въ городѣ Данковѣ толко своимъ дворомъ, потому что городъ неболшой, а около посадовъ и деревень близко нѣтъ, и есть деревни верстъ по пять и по 4. Приѣхавъ приставъ къ Клементью ввечеру, а за нимъ принесли кормъ и питьѣ и суды повареные и столовые, да 3 человѣкъ привелъ поваровъ; а говорилъ приставъ Клементью: королевское величество прислалъ къ тебѣ кормъ и питьѣ. А что ты, покиня все свое въ Варшаве, и приѣхалъ лехкимъ обычаемъ, и про то королевскому величеству вѣдомо учинилось отъ ближнихъ ево людей, которые съ тобою въ дороге были. И королев-

ское величество прислалъ къ тебѣ, Клементью, своихъ поваровъ и суды поваренные и столовые. И Клементей на королевскомъ жалованье билъ челомъ; а приставу Александру Вулфу говорилъ, чтобъ доложить королевского величества о томъ, чтобъ изволилъ быть ему, Клементью, у себя, королевского величества; а въ то какъ изволилъ быть при немъ, королевскомъ величестве, иных государствъ пословъ и посланниковъ не было.

Апрѣля въ 23 день, приѣхалъ приставъ съ корѣтою а говорилъ: королевское величество велѣлъ ему, Клементью, быть у себя и прислалъ королевское величество къ тебѣ корѣту; а пословъ и посланниковъ и гонцовъ нѣтъ ни исъ которого государства, толко одинъ посолъ француженской, и тотъ стоитъ отъ королевского двора верстъ за семь. И Клементей къ королю поѣхалъ въ корѣте и въѣхалъ на дворъ, и у крылца встрѣтили Клементья королевские ближние люди, которые ѣхали съ нимъ, Клементьемъ. А какъ вшелъ въ палату, гдѣ король, и канцлѣръ говорилъ рѣчь:

Отъ великого государя, царя і великого князя Алексѣя Михайловича, всеа великия, малыя и бѣлыя Росиі самодержца и многихъ государствъ и земель восточныхъ, и западныхъ, и сѣверныхъ отчича и дѣдича, и наслѣдника, и государя, і обладателя, къ вамъ, наяснѣйшему і великому государю Яну Казимеру, королю полскому і великому князю литовскому, прислалъ съ своею государевою грамотою стряпчего Клементья Иевлева.

И Клементей говорилъ рѣчь по наказу, съ полнымъ государскимъ имянованьемъ и титлами и поклонъ правилъ, и грамоту подалъ; и король грамоту принялъ самъ и отдалъ канцлѣру. І ставъ, король, снявъ шляпу, говорилъ: какъ Богъ милуетъ брата нашего, великого государя, царя і великого князя Алексѣя Михайловича, всеа великия и малыя, и бѣлыя Росіи самодержца и многихъ государствъ и земель восточныхъ, и западныхъ, и сѣверныхъ отчича и дѣдича, и наслѣдника, и государя і обладателя, его царское величество? И Клементей говорилъ: какъ поѣхалъ отъ великого государя нашего, отъ его цар-

ского величества, і великій государь нашъ, царь і великій князь Алексѣй Михайловичъ, всеа великия и малыя, и бѣлыя Росиі самодержецъ, и многихъ государствъ и земель восточныхъ, и западныхъ, и сѣверныхъ отчичь и дѣдичь, и наслѣдникъ, и государь, и обладатель, его царское величество, на своихъ великихъ и преславныхъ государствахъ Російского царствия далъ Богъ въ добромъ здоровье. И король Клементью велѣлъ итить къ руке, и Клементей у руки былъ, и исъ полаты пошелъ къ себѣ на дворъ. А при королѣ въ то время былъ бискупъ перемышлскій, подканцлѣръ корунный Трембицкій, канцлѣръ корунный Степанъ Спилцъ Корітцкій, воевода плотцкій Янъ Красинскій, Тарла воевода любескій, панъ Тарновскій каштелянъ киевскій. А какъ Клементей отъ короля ѣхалъ и ѣдучи спрашивалъ пристава пана Вулфа: вѣдомо тебѣ, есть-ли о чемъ пришелъ посолъ французской къ королевскому величеству съ тѣмъ, чтобъ учинилъ миръ съ королемъ шведцкимъ; и королевское величество на то не поизволилъ, потому что положился на волю великого государя вашего, его царского величества, тѣмъ ему и отказалъ. И Клементей ему говорилъ, по какой причине шведъ проситъ миру у короля полского? Его ныне мочь, а короля вашего во всемъ упадокъ. И приставъ говорилъ: для того, что ныне цесаря римскаго не стало; и французской король для того прислалъ о миру, чтобъ шведцкій король шелъ съ нимъ французскимъ на цысарскую землю; а хочетъ тово, чтобъ быть ему, французскому королю, цысаремъ; и о городѣхъ тѣхъ писалъ къ королевскому величеству, которые побраны, всѣ отдаемъ, и денежною казною шведъ хочетъ нагородить за розоренье.

Апрѣля въ 25 день, говорилъ приставъ Клементъю: королевское величество велѣлъ тебѣ ѣхать въ Кретицы, для того, чтоб видѣтца съ комисаромъ, воеводою плотцкимъ, и съ подканцлѣромъ съ паномъ Нарушевичемъ; а говорить будутъ съ тобою о государевыхъ дѣлахъ, которые настоятъ имъ, обоимъ государемъ, къ дружбе; и корѣту свою королевское величество прислалъ. И Кле-

ментей поѣхалъ въ Крѣтицы, отъ королевскаго двора пять верстъ. И какъ приѣхалъ въ городъ Крѣтицы и на дворъ въѣхалъ у корѣты; а комисаръ и канцлѣръ встрѣтили на крылце. А какъ вшелъ Клементей въ полату, и комисаръ, воевода плотцкій, и подкацлѣръ выслали вонъ исъ полаты всѣхъ, толко осталось трое. И говорилъ комисаръ воевода плотцкій: великій государь вашъ, его царское величество, прислалъ тебя, Клементья, съ своею государевою грамотою къ королевскому величеству, и королевское величество указалъ говорить съ тобою, Клементьемъ, мнѣ противъ грамоты царского величества, которая съ тобою прислана, потому что мы, комисары, въ Вилне царского величества съ великими и полномочными послы говорили и на томъ договоре записи пописали, какъ впередки имъ обоимъ, великимъ государемъ, писатись въ своихъ титлахъ. И ныне великій государь, его царское величество, пишетъ въ грамоте своей хъ королевскому величеству съ полными и прибавошными титлами не противъ тѣхъ записей, которыми мы записми розмѣнялись; и до записей же прислалъ великій государь нашъ, его царское величество, гонца Ѳедора Зыкова; і въ той грамоте было написано на короткихъ титлахъ; а съ такою грамотою толко ты приѣхалъ одинъ, что многие прибавочные титлы написаны. И Клементей говорилъ противъ той рѣчи; какъ было на комиссіи у васъ, комисаровъ, великого государя нашего, его царское величества, съ великими и полномочными послы въ Вилне договоръ, і на чомъ писали записи,—і про то мнѣ невѣдомо, потому что то дѣло великое положено на великихъ і ближнихъ людехъ его царского величества. А про то вамъ, комисаромъ, говорю: какъ былъ присланъ гонецъ Федоръ Зыковъ отъ великого государя нашего, отъ его царского величества, зъ грамотою къ его королевскому величеству, і въ той грамоте написана была ихъ обоихъ, великихъ государей, титла, также і онъ, Федоръ, говорилъ накороткѣ. А после того прислалъ къ царскому величеству королевское величество гонца своего Черницкого, а въ той королевского величества грамоте ихъ, обоихъ государей, титлы написаны были полные. І великій госу-

дарь нашъ, его царское величество, ныне велѣлъ учинить потому жъ свои царского величества также і королевское имянованье велѣлъ написать съ полными титлы; а прописки і недописки у обоихъ государскихъ титлъ нѣтъ; великій государь, его царское величество, описуетца своими государскими титлами, что ему, великому государю, дано отъ Бога; а королевское титло описуетъ, чемъ его королевское величество владѣетъ; і королевскому величеству въ томъ на царское величество нелюбья держать не за что.

И комисаръ говорилъ противъ той рѣчи: королевскому величеству нелюбя за то держать нѣзачто: ищетъ великого государя, его царского величества, любви, а не нелюбія. Уже королевское величество и мы уконились на то и поизволили, что держати его царское величество себѣ государемъ и королемъ; а что ты говоришь о томъ, какъ посыланъ отъ королевского величества гонецъ Чернетцкой, і въ то время еще та запись хъ королевскому величеству не дошла, а нынѣ по комисіи противъ записей королевское величество къ великому государю вашему, къ его царскому величеству, пишетъ его царского величества имянованье и титлы і свою королевского величество титлу противъ записей; а потомъ тебѣ королевское величество велѣлъ для вѣрности показать зипись тоѣ, которую дали царскаго величества великие и полномочные послы за своими руками і за печатми; і въ той записи написали какъ писатца имъ, обоимъ великимъ государемъ. И Клементей запись смотрѣлъ, і въ записи царского величества имянованье написано на короткихъ титлахъ, а королевское титло написано также на короткомъ, и имянованье съ княжествомъ литовскимъ. Комисаръ же воевода плотцкой говорилъ: договоръ былъ на комисіи, что было царскому величеству на неприятеля обшаго шведцкого короля войною ходить и людей его царского величества никого нѣтъ, і войны съ шведцкимъ королемъ не ведетъ; и шведъ ныне, и Ракоца и козаки Хмелницкаго полскую землю пленять и топере королевскому величеству становитца тѣсно; и ожидаетъ къ себѣ королевское величество войска цесарского; а будетъ не пойдутъ цесарского войска, и царское величество не умилосер-

дитца і на посилокъ войска своего не пришлетъ, и мы чаемъ себѣ быть въ великимъ разороньи. И Клементей говорилъ: по договору вашему великій государь нашъ, его царское величество, многое время ожидалъ отъ королевского величества гонца; и по се время вѣдома никокова не было, и царскому величеству было кабы і невѣрие. А что о томъ говорите, что царское величество съ королемъ шведцкимъ войны не ведетъ, и у царского величества многие рати на рубежахъ шведцкихъ и вифлянскихъ лежали во всю зиму; а ныне царское величество пойдетъ со всѣми своими ратными людми на короля шведцкаго. Клементей же говорилъ комисару воеводе плотцкому, что въ нынешнемъ, во 165, году на съѣзде въ Вилне царского величества съ великими і полномочными послы зъ ближнимъ бояриномъ і наместникомъ остраханскимъ со княземъ Никитою Ивановичемъ Одоевскимъ съ товарыщи королевского величества вы, великие и полномочные комисары, были на комисіи и договорились, и записми укрепились о обранье великого государя нашего, его царского величества, на королевство полское і на великое княжество литовское, і о договоре того дѣла королевскому величеству сложить было сеймъ въ нынешнемъ, во 165, году, въ декабрѣ или генварѣ мѣсяце, и передъ сеймомъ было прислать къ великому государю нашему, къ его царскому величеству, гонца отъ королевского величества; ожиданъ долгое время і полномочные послы были назначены, и царскому величеству то замотчанье учинилось въ великое подивленье.

И комисаръ воевода плотцкій говорилъ Клементью: срокъ у насъ такъ не положенъ, что сойму быть въ декабрѣ или генварѣ, а хотя и такъ былъ положенъ срокъ, и то учинилось бы зъ умыслу; какъ мы по комисіи розѣхались и поѣхали хъ королевскому величеству, чтобъ дать вѣдать, на чемъ положили на комисіи, и намъ было проѣхать трудно, никакими мѣрами нелзѣ; а писали мы къ королевскому величеству изъ Хойнищъ, и вѣсть до короля дошла декабря въ 15 день, и королевино величество и мы исъ Хойнищъ воротились въ Калижъ; а во Гданскъ было проѣхать

никакими мѣрами нелзѣ; і видя то, что до короля доѣхати нелзѣ, и королевино величество і арцыбускупъ Гнездинскій і сенатари послали пана Комара къ его царского величества бояромъ и ближнимъ людемъ, чтобъ донести до царского величества, зачемъ соймъ не сложился і вѣдома не было по се время. А королевское величество приѣхалъ въ Частоховъ марта въ 2 день, і въ Частохове сложилъ соймъ зъ гетманы и зъ сенатыри, и съ того сойму, на чемъ положили, послалъ на спѣхъ къ царскому величеству подчашия хелмскаго пана Шумовского со всѣмъ произволениемъ своимъ и посполитому хотѣнию всѣхъ сѣнатырей и пановъ рады, и какъ быть сойму тому назначили мая въ 28 день, а сойму быть въ Бресте.

Клементей говорилъ: писано ныне отъ королевского величества къ великому государю нашему, къ его царскому величеству, о сложеніи сойма, и срокъ назначенъ мая въ 28 день; и тому, чаять, не состоятца дѣлу, потомъ что королевское величество здѣсь въ долнихъ мѣстахъ на границы цесарской, и до Брести будетъ ходъ немалой; потомъ и царского величества великимъ посломъ отъ Брестя удалѣло, и на тотъ срокъ, чаять, тому дѣлу не совершитца, потому что остался до того сроку всего одинъ месяцъ; і вамъ бы о томъ донести до королевского величества, чтобъ то дѣло поставить на мѣре, і велѣлъ о томъ учинить подлинное вѣдомо, гдѣ будетъ соймъ, і въ которомъ мѣсяце и числѣ, чтобъ царского величества великимъ посломъ на тотъ срокъ поспѣть.

И комисаръ воевода плотцкій говорилъ Клементью: королевское величество писалъ къ царскому величеству о сложеніи сойма и чаять того, что доити до Брести; а ныне пройти никакими мѣрами нелзѣ: со всѣхъ сторонъ неприятели; и то виделъ ты и самъ, каково было в твой проѣздъ. А войска при королевскомъ величествѣ всего съ 3000 і есть і нѣтъ; і королевское величество видитъ то і самъ, что на тотъ срокъ тому дѣлу не совершитца по неволе: и такъ королевскому величеству мнитца и чаять того, что царского величества иной мысли нѣтъ і не будетъ, потому и у

насъ слова наши и договоръ не переменятца; а о чемъ ты говорилъ, и мы королевскому величеству донесемъ; а что прикажетъ, и мы тебѣ вѣдомо учинимъ.

И Клементей говорилъ: въ нынешнемъ, во 165, году, въ генварѣ мѣсяце, писалъ къ великому государю нашему, къ его царскому величеству, его царского величества подданной, запорожской гетманъ, Богданъ Хмелницкой і все войско Запорожское: по договоре царского величества великихъ пословъ и комисаровъ, по розъѣзде, полские люди задоръ учинили: выпадчи исъ Каменца-Подолского, царского величества малые Росіи городъ Калюзъ высекли, также и по инымъ мѣстамъ около бору, въ Пинскомъ присуде, монастыри попалили и иные многие злости православной християнской вѣре греческого закону и поруганье учинили. И о томъ бы вамъ донести королевскому величеству, за что такие чинятца въ скоромъ времени неправды. И комисаръ и подканцлѣръ говорили: про то королевское величество увѣдалъ ныне. Писано отъ царского величества въ грамоте, и у насъ такова города имянемъ нѣтъ въ малой Росіи—Калюза; а что гетманъ шлетъ къ царскому величеству о томъ, что учинили задоръ полские люди, и нашихъ полскихъ людей задоръ по неволе: всякой не хочетъ убитъ быти до смерти; а козаки Хмелницкаго чинятъ намъ шкоды великие, секутъ и жгутъ за договоромъ и разорять стали безъ отступку; не вѣдаемъ і сами, по какой мѣре и что у нихъ чинитца за умыслъ; а мочно было и потому знать, что неправда Хмелницкого объявилась и къ царскому величеству: уже присягъ ныне Ракоце, і полковника своего Онтона і Богуна прислалъ къ Ракоце съ войскомъ, а войска 12000 казацкого съ ними при Ракоце. А что писалъ Хмелницкой, о монастырѣхъ, что монастыри попалили і всякое дурно и злости починили, и тово ничево не бывало; а писалъ онъ, гетманъ Хмелницкой, къ царскому величеству рнясь тому, что былъ панъ Тухалскій, а ево братъ въ томъ монастырѣ архимандритомъ; і какъ не стало брата ево пана Тухальскаго, і тотъ архимандритъ у жены его, а у своей невѣстки, животы побралъ всѣ въ

монастырь; и на той ево невѣстки женился панъ Юдитцкій, и тѣ животы еи, жены своей, приѣхавъ въ монастырь отобралъ; и о томъ дѣле писалъ Хмелницкого подкоморья до гетмана Сапѣги, чтобъ учинилъ межъ ими справидливость; и день былъ назначенъ въ Бресте къ суду; і они, не бывъ предъ гетманомъ, помирились; а проче той ссоры никакой не было.

Говорилъ Клементей комисару и подканцлѣру: къ царскому жъ величеству писалъ изъ Гродни воевода Богданъ Апрѣлевъ, что въ Гроденскомъ повѣте королевскаго величества полские ратные люди насилствомъ стоятъ многие люди, и крестьянъ пограбили, повѣтъ разорили; а которые царского величества люди были въ Гроденскомъ повѣте на залогахъ, и тѣхъ людей зъ залогъ збили и пограбили, а иныхъ пана Служки желныри и до смерти побили. Да онъ же, Гроденской воевода, послалъ къ царскому величеству, драгунского строю капрала да драгуна съ отписки, и тѣхъ людей въ Ошмянскомъ повѣте на дороге шляхтичи Липлинской да Оттаревичъ убили до смерти, и отписки поимали, и кони ихъ и платье побрали; і великому государю вашему, его царскому величеству, то учинилось въ великое подивленье, какими обычаи такое несодержанье по посолскому договору съ королевские стороны учинилось, вскоре, и о томъ бы вамъ донести до королевского величества, какими мѣрами учинилось такое несодержанье. И комисаръ и подканцлѣръ говорили: о томъ мы не вѣдаемъ, что починилось такое дурное дѣло, и мы до королевского величества тѣ твои рѣчи донисемъ; и что королевское величество намъ скажетъ, и мы тебѣ въ томъ отвѣтъ учинимъ.

Комисаръ Клементью говорилъ: есть ли бы королевскому величеству негоденъ нашъ договоръ, на чемъ договаривались въ Вилне съ великими послы, королевское бъ величество не писалъ такъ чрезъ пана Шумовского до царского величества; а то видишь і самъ, что всѣ съ щирымъ хотѣниемъ поклонились къ царскому величеству; а и про то тебѣ вѣдать даю, что не по одно время король шведцкой присылалъ своихъ пословъ о миру, потомъ и французской король ужъ не одинажды присылалъ и ныне есть о томъ

же послы, чтобъ помиритца, и королевское величество отказалъ впрямь, что миру не будетъ; а во всемъ ныне положился на волю великого государя вашего, его царского величества і о томъ къ царскому величеству писать станетъ. Королевское жъ величество писалъ ныне къ царскому величеству о смерти цысаря христианского, какъ ево на стало, да и о томъ, что хотѣлъ дать король венгерской и чешской Лиополдусъ войска своего 12000; а послалъ то писмо къ Гетману Павлу Сапѣге, чтобъ онъ отослалъ въ Вилню.

Спрашивалъ Клементей ево, комисара, про войско свѣйское и Ракоцыно. И комисаръ и подканцлѣръ сказали, что войска шведцкого съ королемъ 7000, съ Ракоцею венгерскимъ 20000, Хмелницкого войска 12000, пруского войска отъ курфистра 2000; а гетманъ у нихъ графъ Волдокъ; и тѣ люди всѣ при королѣ шведцкомъ, а ходятъ всѣ грамадою, ни одинъ безъ одного. А у насъ посилки не великие; толко надѣемся на царскаго величества посилки и цысарское войское ожидаемъ же. А после тѣхъ речей ни о чемъ больши того не говорили и разошлися часу въ 10-мъ.

Звалъ староста Крепицкой къ себѣ на обѣдъ Клементья и воеводу плотцкого, и подканцлѣра; и Клементей у него ѣлъ; а за столомъ, какъ подали питье, і воевода плотцкий всталъ, і всѣ по немъ кто были, пили чашу за здоровье великого государя нашего, его царского величества; а говорилъ: на томъ пьемъ всѣ, что намъ такова великого монарха по королѣ своемъ нигдѣ не найтить и не будетъ; и кто изъ насъ сенатарей или исъ пановъ-рады захочетъ противенъ быти, или станетъ розрывать то изволенье королевскаго величества и наши комисарские, и тово мы будемъ сами по частямъ рознять; дай Богъ, по договору нашему совершилъ Богъ свое изволенье, чтобъ быть во единомъ соединеніи і единому бъ держати обладание. А потомъ пили за здоровие благоверного государя нашего царевича і великого князя Алѣксѣй Алексѣевича, всеа великия и малыя, и бѣлыя Росіи, за его, государя, нашего величества, чашу. И Клементей после того пилъ за здоровье королевского величества. И какъ столъ отшолъ, и Клементей поѣхалъ къ себѣ.

А какъ Клементей ѣхалъ исъ Кретищъ, и приставъ говорилъ, сидя въ корѣте, Клементью: королевина велѣла спросить: государь вашъ, его царское величество, изволитъ ли государя царевича отпустить въ Полшу на королевство? И Клементей говорилъ: то дѣло великое; мысль его царского величества хто можетъ разумѣть въ такомъ великомъ дѣле; а на что онъ, великій государь нашъ, его царское величество, поизволилъ, въ томъ его царского величества воля, по своему государскому изволу, что хощетъ, то и содѣетъ.

И того жъ числа пришли зъ королю цысарского войска 12000; а напередъ отъ того войска пришли генералы, а войско свое оставили за 5 верстъ отъ—королевского стану; а генераловъ зовутъ одного Ацыфелитъ, а другово Артелюрій.

Апрѣля въ 26 день, приѣзжали къ Клементью подканцлѣръ панъ Нарушевичъ и писарь Александръ Станкѣевичъ, а говорилъ Клементью: какъ говорили въ Кретищахъ съ комисаромъ съ воеводою плотскимъ съ Яномъ Красинскимъ і съ нами о томъ, чтобъ вѣдомъ подлиной тебѣ отъ королевского величества учинить о томъ, какъ быть сойму і въ которомъ городе и мѣсяце и числѣ; и королевское величество велѣлъ тебѣ про то объявить, и грамоту прочесть, которую посылаетъ съ тобою къ царскому величеству, и въ ней пишетъ, что сроку иного писать не вѣдаетъ, какъ потому что со всѣхъ сторонъ неприятели облегли; и ныне его царского величества воля какъ изволение его будетъ о томъ договоре, и королевское величество, а чтобъ великие послы были, і съ ними бъ изволилъ царское величество прислать ратныхъ людей, какъ бы королевскому величеству сойтитца мочно, и то бъ дѣло въ докончанье привести. А что писано отъ царского величества къ королевскому величеству о томъ, что пана Служки жилныри на сапогахъ людей царского величества збили, а иныхъ и до смерти побили, да въ той государеве грамоте писано, что шляхтичи Липлинской да Остаревичь убили до смерти капрала и драгуна і отписки де у нихъ побрали; и королевское величество о томъ не вѣдаетъ: то де дѣло было належало до гетмановъ литовскихъ; а ко-

ролевское величество ныне посылаетъ до гетмановъ до Сапѣги и до Гансѣвского, чтобъ про то сыскали; и будетъ сыску учинитца такъ, какъ писаио отъ царского величества, і королевское величество тѣхъ людей велѣлъ смертью карать: а царское бъ величество гнѣву своего не держалъ: не по его королевскому приказу такие они свои дурости показали.

Да говорилъ Клементью подканцлеръ панъ Нарушевичъ, что приказывалъ ты, Клементей, съ приставомъ хъ канцлѣру, чтобъ тебѣ объявить, какъ пишетъ королевское величество грамоту къ царскому величество, и королевское величество изволилъ къ тебѣ грамоту прислать и вычесть. И тоѣ грамоту подканцлѣръ челъ.

И Клементей грамоты слушалъ; і въ той грамоте въ титле царского величества имянованье написано на короткѣ по договору великихъ и полномочныхъ пословъ, боярина князя Никиты Ивановича Одоевского съ товарищи, какъ написано въ договорной записи. И Клементей говорилъ подканцлеру: за что королевское величество къ великому государю нашему, къ его царскому величеству, въ грамоте своей пишетъ не противъ той царского величества грамоты, которая со мною прислана? Пишетъ ныне на короткѣ его царского величества титло.

И подканцлѣръ говорилъ: королевское де величество стоитъ въ томъ, на чомъ договоръ положили, будучи въ Вилне, великие и полномочные послы и комисары, и мимо записей писать не станетъ. потому что въ записяхъ написано, какъ имъ, обоимъ великимъ государемъ, писатись; такъ и ныне королевское величество пишетъ и за то бъ царское величество нелюбья на королевское величество не держалъ.

Да подканцлѣръ же Клементью говорилъ: королевское величество велѣлъ тебѣ вѣдомо учинить, чтобъ о томъ великому государю, его царскому величеству, вѣдомо учинилъ, что пришло войско цысарское 15000, и того цысарского войска генералы два человѣка приходили хъ королевскому величеству, и тѣхъ генераловъ указалъ королевское величество тебѣ, Клементью, окозать. Да сего же дни пригналъ гонецъ хъ королевскому величеству

отъ Крымского хана, а сказалъ, что идетъ Крымской ханъ со всѣмъ своимъ войскомъ; а войска де съ нимъ съ 70000; да съ нимъ же, ханомъ, шлетъ турской салтанъ войска своего 12000 ганчаровъ; а у того турского войска началной человѣкъ селистрейской паша; і то войско идетъ на посилокъ къ королевскому величеству на венгерского Ракоцу и на шведа. А какъ Крымской ханъ вышелъ изъ Крыму, и о томъ пишетъ марта въ 20 день, и гонцы того войска пошли хъ королю по сю сторону Дуная реки.

Да подканцлѣръ же Клементью сказывалъ: пріѣхалъ де ись Каменца-Подолского хъ королевскому величеству панъ Жукъ, а сказывалъ, что полковникъ Хмелницкого Желенецкой пришолъ съ войскомъ; а потомъ-и-самъ Хмелницкой хотѣлъ итти вскоре подъ Каменецъ же; и королевское де величество ныне посылаетъ къ нему, гетману, пана Бенецкова съ тѣмъ, чтобъ онъ, Хмелницкой, не ходилъ и полковнику своему велѣлъ отступить.

Да онъ же, подканцлѣръ, говорилъ Клементью: велѣлъ де тебѣ королевское величество вѣдомо учинить: пришла вѣсть хъ королевскому величеству изъ Ведны, изъ цысарские земли, что францужской король послалъ къ царскому величеству пословъ своихъ для того, чтобъ царское величество велѣлъ унять войну съ швецкимъ королемъ и учинилъ бы миръ; да и о томъ пишетъ къ царскому величеству на королевское величество, будто королевское величество хочетъ солгать царскому величеству о томъ договоре, о чемъ договаривались въ Вилне, і по смерти своей хочетъ на королевстве полскомъ короля венгерского і чешского Лиополдуса брата, а не царского величества; и про то королевское величество велѣлъ тебѣ вѣдомо учинить, что бы ты то донесъ до царского величества; и не поставилъ бы царское величество того ево писма въ правду; все видя такое дѣло, что уже наклонилось къ совершенью, і мысль королевского величества і сенаторское и все посполство на то поизволили, чтобъ тотъ договоръ совершить на нынешнемъ сойме; і ныне то увѣдавъ, всѣ іные окрестные государи хотятъ разорвать дружбу ихъ, обоихъ великихъ государей, войною и ссорою.

Да подканцлѣръ Клементью сказалъ: сего де числа, мая въ 26 день, приведены козаки отъ гетмана Хмелницкого, которые были съ Онтономъ полковникомъ. А пойманы тѣ казаки на подъѣзде подъ Краковымъ; и королевское величество указалъ ихъ распросить Петру Галицкому; и они въ роспросе вінились и сказали, что впрямь гетманъ Хмелницкой послалъ ихъ къ Ракоце, а царскому величеству онъ, гетманъ Хмельницкой, во всемъ хочетъ починить дурно такое жъ, какъ и королевскому величеству учинилъ; и царское бъ величество про то вѣдалъ, что мысль ево недобрая; а тѣ рѣчи говорилъ онъ, подканцлѣръ, съ нимъ, Клементьемъ, по королевскому приказу.

Мая въ 28 день, приставъ панъ Вулфъ принесъ хъ Клементью на дворъ писма; писано немецкимъ и латинскимъ языкомъ, а сказалъ: тѣ де писма прислалъ къ тебѣ королевское величество, которые привезли изъ обозу короля шведцкаго о всякихъ вѣстяхъ, и тебѣ тѣ писма донесть да царского величества, чтобъ было про то про все вѣдомо. И Клементей тѣ писма у него, пристава, взялъ. А после того говорилъ приставъ: королевское де величество указалъ тебѣ, Клементью, быть у себя на отпуске сего дни.

И того жъ дни Клементей къ королю поѣхалъ; и какъ вшелъ въ тоѣ полату, гдѣ король, и канцлѣръ говорилъ: наяснѣйшій і великій государь Янъ-Казимеръ, король полскій і великій князь литовскій, велѣлъ тебѣ, царского величества стряпчему, учинить отпускъ. А послѣ рѣчи король всталъ и, шляпу снявъ, грамоту Клементью отдалъ, а, отдавъ грамоту, говорилъ: брату нашему, великому государю, царю и великому князю Алексѣю Михайловичу, всеа великия и малыя и бѣлыя Росіи самодержцу, его царскому величеству, грамоту отвези; а о здоровье его царского величества язъ желаю и кланяюсь его царскому величеству. А послѣ того король сѣлъ и позвалъ Клементья къ руке; и Клементей у руки былъ и пошелъ отъ короля исъ полаты. И какъ пришелъ къ корѣте хотѣлъ зъ двора ѣхать, и приставъ Клементью говорилъ, что ссылала королевино величество, а велѣла тебѣ быть у себя і видеть

свои королевина величества очи. И Клементей къ королеве пошелъ; и какъ пришелъ передъ полату, гдѣ королева, и Клементья встрѣтили, вышедъ отъ королевы ись полаты, пани и панны. А какъ Клементей вшелъ въ полату, гдѣ королева, и поклонился по обычаю, а рѣчи никакой не говорилъ, потому что то учинилось невѣданье і въ наказе о томъ не написано, что быть или не быть; а не быть у королевы, и того не посмѣлъ. И королевино величество вставъ спрашивала о здоровье великого государя, нашего царского величества, и государыни нашей, благовѣрной царицы і великой княгини Марьи Ильичны и благовѣрного государя нашего, царевича і великого князя Алексѣй Алексѣевича всеа великия, и малыя, и бѣлыя Росіи. И Клементей говорилъ: какъ поѣхалъ отъ великого государя, отъ его царского величества, і великій государь нашъ, царь і великий князь Алексѣй Михайловичь, всеа великия, и малыя, и бѣлыя Росіи самодержецъ, его царского величество, на своихъ великихъ и преславныхъ государствахъ Россійского царствия далъ Богъ въ добромъ здоровье; потомъ великая государыня наша, благовѣрная царица і великия княгиня Марья Ильична, и сынъ великого государя нашего, его царского величества, благовѣрный государь нашъ, царевичъ і великій князь Алексѣй Алексѣевичъ всеа великия, и малыя, и бѣлыя Росіи, далъ Богъ въ добромъ же здоровье. А после того Клементью велѣла итти къ руке, и Клементей у руки былъ. Да говорила королевина Клементью: желаю язъ того, чтобъ были великие государи въ братствѣ и въ вѣчной любви, и мы бъ по тому жъ были въ приязне и въ любви, а чтобъ царское величество не нялъ вѣры никакимъ ссорамъ: ей, мы щирымъ хотѣньемъ желаемъ царского величества любви. А после того спрашивала королева Клементья о лѣтахъ благовѣрного государя нашего, царевича і великого князя Алексѣя Алексѣевича. И Клементей говорилъ: его, дай Богъ, великому государю нашему, благовѣрному царевичу и великому князю Алексѣю Алексѣевичю всеа великия и малыя, и бѣлыя Росіи, многолѣтное здоровье, и просилъ у Создателя своего, чтобъ умножилъ Богъ лѣтъ ему великому го-

сударю нашему благовѣрному царевичю; а отъ роженія его четыре лѣта И королева противъ той рѣчи молвила: умножи Богъ ему, государю царевичю, многие лѣта и счасливое пребыванье Королева жъ говорила Клементью: о какихъ рѣчахъ прикажу тебѣ зъ ближнимъ своимъ человѣкомъ старостою Вулфомъ, и тебѣ бъ тѣ рѣчи до великаго государя своего, до его царского величества, донести. А говорила королева по-французжские; а переводилъ тѣ рѣчи канцлѣръ корунной. И поклонясь Клементей королевѣ пошелъ исъ палаты вонъ и поѣхалъ къ себѣ на дворъ. А какъ ѣхалъ до двора, и приставъ съ нимъ, Клементьемъ, говорилъ: королевино величество ищетъ царского величества дружбы съ королевскимъ величествомъ такъ, что и въ умѣ не вмѣщаетца; такова радѣнья, какъ былъ соймикъ въ Честохове о доконченье доброго дѣла; и на томъ соймику канцлѣръ корунной и иные разрывали и мешали; и королевину величеству учинилось про то вѣдомо; и королева сама къ канцлѣру и къ инымъ ѣздила и говорила о томъ съ великимъ прошеньемъ, чтобъ въ томъ дѣле не учинили никакие помѣшки. А проводя Клементья приставъ до двора пошелъ хъ королю, а сказалъ, что отъ королевскаго величества будетъ тотчасъ; и приказъ и писмо отъ королевскаго величества къ тебѣ еще будетъ.

Того же числа, ввечеру, приѣхалъ хъ Клементью приставъ отъ короля и отъ королевы зъ жалованьемъ, а говорилъ; королевское де величество и королевино величество прислали къ тебѣ съ нимъ, Александромъ Вулфомъ, чепь золотую, да запону золоту жъ съ яхонты; и тебѣ то ихъ малое жалованье принять и поставить за большое. И Клементей королевское и королевино жалованье принялъ и на ихъ жалованье билъ челомъ, и пристава дарилъ соболми.

Да приставъ же Клементью далъ в столпчике записочку полскимъ писмомъ, а говорилъ, что то писмо королевское величество и королева велѣла отдать ему, Клементью, и тебѣ тѣ писма донести до царскаго величества. И Клементей тѣ писма принялъ, а спрашивалъ: какие писма, и о какихъ дѣлахъ, и хто писалъ. И приставъ Вулфъ сказалъ: тѣ записочки королевское величество велѣлъ писать

мнѣ; а приказывалъ королевское величество, чтобъ то письмо, мимо царского величества ближнихъ людей, онъ, Клементей, не отдалъ. А что королевино величество велѣла написать мнѣ-жъ, и то дѣло, чаю, годно царскому величеству, потому ищетъ того, чтобъ въ вѣчномъ быть утвержденье, и въ дружбе, і во единомъ соединенье. Приставъ же говорилъ Клементью: королевское величество велѣлъ тебѣ поговорить, какъ поѣдишь къ царскому величеству и тебѣ заѣхать въ монастырь Чистоховские Богородицы, і виделъ бы еѣ, Богородичинъ, чюдотворной образъ; а тотъ де образъ принесенъ изъ Гречески земли тому лѣтъ съ триста; а писалъ тотъ образъ Успенія Богородицы Лука евангелистъ; и отъ того образа многие чюдеса, и тѣбѣ бъ взять съ того образа списокъ тѣмъ же подобнемъ и донести до царского величества; а какъ въ монастырѣ будешь, и королевское величество велѣлъ тебѣ все сокровище и что есть сосудовъ и одежды объявить.

Апрѣля въ 29 день, изъ Донкова Клементей поѣхалъ къ Москве. И того жъ числа въ Чистоховскомъ монастырѣ былъ, и образъ Пречистыя Богородицы виделъ, и сокровище, и сосуды, и одежду, и всякое строенье; а въ томъ монастырѣ вѣра католитцкая, и того монастыря архиманритъ и братья, по указу королевскаго величества, зъ Богороцичана образа списокъ слово въ слово на полотнѣ, которой объявить великому государю, ему, Клементью, поднесли и чудесъ еѣ дали книгу; а Клементью поднесли съ того жъ Богородичина образа списокъ: написана на мѣдной цкѣ штилистовой. И изъ монастыря Клементей поѣхалъ того жъ числа. А какъ Клементей поѣхалъ отъ короля полскаго, и съ нимъ посланы для провожанья ротмистръ панъ Карчевскій, а съ нимъ провожатыхъ 200 человѣкъ. И отъ Донкова Клементей ѣхалъ городами и местечками на Чистоховъ, на Радомъ, на Предборъ, на Варчавъ, на Древицы на Могильницы; и тѣ местечка всѣ разорены отъ свѣйскихъ людей и до Аршавы проѣхалъ съ великою нужею, потому что шведцкие люди въ то время были въ Петрокове і въ Опочине и въ Крякове, и отъ нихъ были безпрестано подъѣзды.

Въ Аршаву Клементей пріѣхалъ мая въ 4 день. А передъ его, Клементьевымъ, пріѣздомъ въ Варшаву за 3 дня приходили свѣйские люди съ 2000 человѣкъ, толко ничево подъ Варшавою не учинили, толко около Варшавы попалили мѣста, села и деревни, а шляхту, гдѣ ни заѣхали, тутъ всю порубили. И будучи Клементей въ Варшаве, провѣдывалъ, на которые мѣста ему ѣхать лутчя и безстрашнее, чтобъ какъ перебратца до государевыхъ городовъ здорово.

Мая въ 6 день, приходилъ хъ Клементью панъ Оборской, каштелянъ варшавской, и говорилъ, что онъ радъ царскому величеству службу свою показать и ему, Клементью, доброту учинить радъ; завтра де тебя изъ Варшавы провожу за Бугу реку и за Наревъ на московскую сторону; и какъ на тоѣ сторону переправимся, и тамъ де ему, Клементью, ѣхать до Тикотина бестрашно, потому что свѣйские люди въ тѣхъ мѣстахъ были и всѣ попалили и разорили, и на тѣ мѣста ѣхать тебѣ не чаютъ; а мнѣ де весть учинилась, что ждутъ тебя свѣйские люди на сей сторонѣ рѣки Буга; а шведцкие люди за Вислою около Варшавы облегли въ миле і въ дву, і въ трехъ, и намъ бы де, переѣхавъ Вислу, проѣхать тѣ нужные мѣста ночью и перевестись бы ночью же. И Клементей каштеляну говорилъ, что радѣнье ево и службу великому государю, его царскому величеству, онъ, Клементей известитъ и за ево службу царское величество пожалуетъ своимъ царскимъ жалованьемъ по своему царскому милосердію.

Мая въ 7 день, поѣхалъ изъ Варшавы Клементій за реку за Вислу, а варшавской каштелянъ перевесся съ нимъ же, Клементьемъ; а для провожанья было съ нимъ съ 400 человѣкъ шляхты и казаковъ; и какъ дождались ночи, и тѣ мѣста нужные проѣхали до рѣки Бугу и до Нарвы; и перевезся тоѣ жъ ночи за реку Бугъ съ тѣми людьми, которые въ провожатыхъ съ нимъ, Клементьемъ, отъ короля посланы; а каштелянъ съ своими людьми поворотился и поѣхалъ на подъѣздъ, гдѣ бъ добыть какихъ вестей А отъ Варшавы Клементей ѣхалъ городами и мѣстами, позадъ Буга реки, Мазовшею на Пултовскъ, на Ражань, на Остваломскъ, на Ломзу, на

Вильню, на Тихотинъ, мая въ 9 день. Не доѣхавъ Тихотина, съѣхался съ Клементьемъ гонецъ отъ гетмана Сапѣги, хорунжей панъ Секлюцкой, а гонитъ хъ королю наскоро. И Клементей ево спрашивалъ: исъ которыхъ онъ мѣстъ ѣдетъ, и гдѣ гетманъ пошелъ Сапѣга, и что доброго дѣлаетца? И гонецъ Клементью сказалъ: добрыхъ де вестей нѣтъ, все учинилось худо: шведцкие люди, и Рокоца венгерской, и казаки теперь стоятъ подъ Брестью; а гетманъ нашъ стоитъ во Мстибове, подался къ Слонимскому повѣту, и, чаю, Бресть нынешняго дни или завтра здастся, потому людей въ ней съ 700 человѣкъ пехоты, и тѣмъ боронитца нѣчемъ. Да онъ же, Секлютцкой, сказывалъ ротмистру и Клементью, что присылалъ король шведцкой трубача своего до гетмана Павла Сапѣги съ тѣмъ чтобъ онъ, гетманъ, поддался со всѣми своими людми Ракоце венгерскому, а былъ бы при немъ, Ракоце; а чаять того, что быть хочетъ паномъ Ракоца; и гетманъ сроку упросилъ у шведцкаго на 6 недель для того, что ожидаетъ посилку отъ царскаго величества; а меня послалъ до короля, а о чемъ пишетъ и про што—не вѣдаетъ. Клементью жъ говорилъ панъ Секлютцкой: дивитца нашъ гетманъ, какими мѣрами обманывалъ царскаго величества посланецъ Афонасей Нестеровъ, а язался многажды писать до Вилны, чтобъ пришло войско царского величества до Брести; а сказывалъ, будто 10000 прислано ва Вильню рейтаръ и солдатъ; и гетманъ нашъ на тотъ посилокъ добрѣ надѣялся; а ныне про то увѣдалъ и нарочно посылалъ до Вилны провѣдывать, есть ли войско въ Вилие и будетъ ли на посилокъ до гетмана; и исъ-подъ Вилны приѣхавъ сказали, что нѣтъ и не бывало; и гетману нашему учинилось про то въ великое сумнѣнье, по какой мѣре такой искусъ надъ нимъ учинили і войска къ нему на посилокъ не прислали, и поставилъ въ великую невѣрку. А болши тѣхъ вестей ничего не сказывалъ. И того дни Клементей приѣхалъ въ Тикотинъ; и исъ Тикотина ротмистра и провожатыхъ отпустилъ назадъ, а Клементей поѣхалъ того жъ дни къ Гродне.

Мая въ 13 день, приѣхалъ Клементій въ Гродню; і въ Гродне поднесли Клементью листъ отъ повѣту Волковитцкаго, чтобъ объявить царскому величеству ихъ извѣтъ; а написанъ былъ тотъ листокъ до воеводы гродненскаго; и староста просилъ о томъ, чтобъ Клементью взять і вѣдомо учинить царскому величеству; и Клементей у нихъ тотъ листокъ взялъ.

Мая въ 14 день, изъ Гродни, взявъ подводы и провожатыхъ для государевыхъ дѣлъ, поѣхалъ до Минска; і въ Минску воевода Василій Яковлевъ Клементью подводъ и провожатыхъ не далъ; и Клементей, не мешкавъ въ Минску; поѣхалъ въ Борисовъ.

Въ Борисовъ приѣхалъ мая въ 21 день, и въ Борисове воеводе Ивану Ржевскому говорилъ о подводахъ и провожатыхъ, чтобъ далъ и отпустилъ не задержавъ; и воевода Иванъ Ржевской подводъ не далъ, а провожатыхъ далъ 2 человѣкъ казаковъ до Смоленска. И Клементей изъ Борисова поѣхалъ на тѣхъ же подводахъ до Смоленска. И не доѣзжая Смоленска за 50 верстъ, въ Красной слободѣ держали на заставе 2 дни.

Въ Смоленскъ приѣхалъ мая въ 29 день; і вь Смоленске околничей князь Петръ Алексѣевичъ Долгоруково держалъ Клементья июня по 1 число—3 дни; а подводъ далъ 4, а больше того не далъ; а Клементей ѣхалъ до Вязмы съ великою нуждою.

На Вязму приѣхалъ июня въ 6 день и остановился за государевымъ указомъ.

А какъ былъ Клементей въ Донкове у короля полского, и въ разговорахъ то слышелъ у полскихъ людей о записи, какъ обирали сенатыри посполство на корону полскую и на великое княжество литовское Жигимонта короля. И Клементей по тѣмъ разговорнымъ рѣчамъ тоѣ подлинную запись, за печатми и за руками санатырскими, писана по латыни, досталъ.

Клементей же, будучи при королѣ, провѣдывалъ разныхъ государствъ, у кого съ кѣмъ есть ссора и война. И Клементью вѣдомо учинилось, что датцкой король выступилъ на короля шведцкого моремъ, а французской король началъ держать войну съ цесарскими

людьми, доставая того, чтобъ быть цесаремъ, и аглинской помогаетъ ему же, французжскому. Да у аглинского война ведетца зъ галанскимъ и съ шпанскимъ.

Да ему жъ, Клементью, вѣдомо учинилось: какъ крымские люди выступили исъ Крыму на пб̂мочь къ полскому королю, и въ то де время подъ Азовомъ былъ бой зъ донскими казаки, и на томъ, сказываютъ, побито донскихъ казаковъ человѣкъ со 100 и болши.

А какъ ѣхалъ Клементей къ Смоленску и приѣхалъ въ местечко въ Чери, и въ Черахъ вь то время были казаки и хотѣли Клементья убить за подводы; а говорили, что тѣ мѣста, Богъ знаетъ, кому достанутца; а лежатъ на залоге отъ Нечая.

Въ томъ же местечку въ Чери приходилъ хъ Клементью воскресенской попъ Яковъ Захарьевъ, а сказывалъ, что пана литовскаго желныри хотятъ побрать въ Полотцке ево, государево, жалованье; а службы ево, государевы, служить не хотятъ, а хотятъ быть прм полку Нечаевѣ.

Переводъ съ немецкого писма, что привезъ страпчей Клементей Іевлевъ, Переведено то немецкое писмо Пафнотьева монастыря въ вотчине зъ селѣ Ильинскомъ, а Чернышево тожъ; а переписанъ тотъ переводъ вдругие въ селѣ Мамонове, въ нынешнемъ, во 165, году июня въ 23 день; а на Москвѣ тотъ же переводъ списанъ въ третиі июня въ 24 день.

1-я статья. Отъ Хмелницкаго просить, чтобъ онъ вѣдомо учинилъ, каково чину и каковы власти ему хочетца; а договариватца съ нимъ тремя мѣрами. А напиредъ у него провѣдывать, въ чемъ онъ ищетъ его королевского величества приятства и сходства: на томъ ли онъ хочетъ постановить, чтобъ у него волная удѣлная часть і властованье было при полскомъ рубежѣ; или хочетъ ли онъ съ казаками своими вмѣсте съ коруною полскою подъ оборону королевскую поддатца и при тѣхъ правахъ і волностяхъ, каковы имъ прежъ сего бывали, остатца, толко чтобъ тѣ права въ подлинныхъ статьяхъ исправлены, и ихъ обиды утолены были, и они бъ во всемъ подлинномъ чину пребывали; или ежели онъ, Хмелницкій,

хочетъ поволить на голдовные права, обещаючись королевскому величеству и государству его помочь ратными людми и инымъ надобьемъ учинить.

2-я статья. После того надобно имъ показывать прибыль, которая казакомъ исъ того будетъ, колибъ они съ королевскимъ величествомъ въ союзе были и съ его величествомъ королемъ свѣйскимъ соединились, понежъ они отъ поляковъ никакова безопаства надѣятца не могутъ; а коли они съ шведами соединятца, и они бъ поляковъ такъ теснили, чтобъ имъ ни съ которой стороны ничего злого учинить невозможно, такъ чтобъ казаки черезъ шведовъ крѣпко противъ насилства шляхты полской обережоны были; а противъ того казакамъ его величеству королю свѣйскому и наслѣдникомъ его помогать, чтобъ коруна полская никакими мѣрами и никакими войнами не отлучилась отъ его королевского величества и государства свѣйскаго.

3-я статья. Договариватца съ Хмелницкимъ о розделе рубежа, а то тремя обычаи: напередъ будетъ Хмелницкій захочетъ удѣлу, и ему рубежъ прибавить или умалить надобно будетъ; тутъ же съ нимъ договариватца, какова рубежа онъ съ Москвою хочетъ и сколько далеко доведетца быть рубежу и его королевского веливества полскому, рускому и литовскому. такожъ, что останетца рубежа московскихъ людей.

4-я статья. А совершенью всѣхъ договоровъ съ Хмелницкимъ быть таковому, чтобъ онъ, по обещанью своему, долженъ былъ таторомъ возбранять входу въ полские и въ литовские рубежи, чтобъ они не пошли черезъ Днепръ и Нестръ, и Бугъ его королевскому величеству и коруне полской на шкоду. А будетъ ево королевское величество и государство свѣйское войною зацеплено будетъ, и ему бъ, Хмелницкому, такъ въ рубежахъ полскихъ и литовскихъ, какъ и за рубежомъ, по его, королевскаго величества, и государства свѣйского прошенью на помочь послать войска 40000 человѣкъ на своихъ проторѣхъ, и держать ихъ въ службе три мѣсеца; а какъ тѣ три мѣсяца минутца, и имъ служить же по прежнему, толко

дать имъ на прокормъ изъ казны его королевскаго величества, какъ и инымъ ратнымъ людямъ. А жалованья за службу имъ не давать. А будетъ Хмельницкій толко много ратныхъ людей на помочь послать не захочетъ, и съ нимъ уговариватца и меньшимъ числомъ до 20000; однакожъ Хмелницкій не долженъ будетъ войска на помочъ посылать въ далние государства толко противъ сосѣдъ свѣйскихъ рубежовъ. А будетъ королевскому величеству съ коруною полскою и съ порубежными сосѣды война продолжитца дале воевать будстъ, чтобъ Хмелницкій 40000 его королевскому величеству и государству его на помочь всегда держалъ противъ всякаго неприятеля Тако жъ надобно, чтобъ казаки обещались ни съ кѣмъ и ни съ которымъ государствомъ не соединятца и не договариватца безъ вѣдома и воли его королевского величества и наслѣдниковъ его; такожъ, чтобъ имъ никаковы дружбы не имѣть и съ посторонними государи на убытокъ и шкоду его королевского величества и государства его і къ нему приналежачихъ земель; а будетъ ево королевское величество съ которымъ ни буди порубежнымъ государемъ помиритца, однакожъ сему постановленью невредиму и неподвижному оставатца. А Хмелницкому и казакамъ отрекатца всякихъ статей и договоровъ, которые у нихъ съ его величествомъ королемъ Казимеромъ и съ иными какими-нибудь государи противъ сего договору и противъ его королевского величества свѣйского и инымъ ему приналежачимъ учиненые, и которые бъ шкодливы были. А будетъ Хмелницкій въ договорахъ съ Москвою накрепко укрепился есть и обещание его болшое было, чтобъ Хмелницкому всякими мѣрами Москву къ тому привести, чтобъ они нигдѣ болши того, толко по Березу реку, не искали, и чтебъ вся Литва его королевскому величеству і государству свѣйскому осталась. Такоже все, что на той сторонѣ Березы есть въ Украйне и на Волыни, чтобъ Москва отнюдь къ тому дѣла не имѣла, окромѣ бъ того, что Хмелницкаго удѣлъ будетъ, все належало его королевскому величеству и коруне свѣйской. Такожъ надобно, чтобъ Хмелницкій і казаки обещались кореловскому величеству и

наслѣдникомъ ево, чтобъ имъ, безъ воли и изволенья его величества, короля свѣйскаго, ни съ кѣмъ войны не начинать, чтобъ королевскому величеству черезъ то въ новую неначаянную войну не впасти.

4-я статья. Чтобъ Хмелницкій поволилъ черезъ свою землю всякие товары провозити; такожъ чтобъ королевскому величеству волно было со всякихъ товаровъ пошлины имѣть; однакожъ мочно и Хмелницкому въ томъ четвертой части поступитца. А будетъ королевскому величеству лучитца послать пословъ своихъ до татаръ, и до Москвы и до турковъ, или въ иные какие-нибуди мѣста, чтобъ ему велѣть тѣхъ послевъ провожать и имъ волный проѣздъ дать; такожъ чтобъ они въ корму і въ подводахъ нескудны были. И чтобъ во всемъ его королевского величества грамоты въ чести почтены были; такожъ чтобъ всякому въ своей вѣре утесненья не было, а особно тѣмъ, которые евангелской вѣры, и чтобъ той вѣры въ болшихъ городѣхъ костелы строить.

6-я статья. А для лутчего вспоможенья торгового промыслу проситъ ево королевское величество особную часть земли у тѣхъ трехъ рѣкъ: у Днепра, у Буга и у Днестра, строить амбары и изпрививьями какъ лутче опасать и окрепить, и чтобъ Хмелницкому і казакомъ до ихъ дѣла не было, и до людей въ нихъ живущихъ, и къ нимъ приѣзжаючихъ; такожъ хочетъ его королевское величество себѣ выбрать подлинные мѣста надъ Днепромъ, гдѣ его королевскому величеству крѣпости и городы строить для возбранения проѣзду татарского. И потому хочетъ его королевское величество подлинную часть земли надъ тою рекою Днепромъ на нѣсколько миль на строенье той крѣпости; а казакомъ не допущать, чтобъ крестьяне, которые ныне на тѣхъ мѣстахъ живутъ, не збежали и къ нимъ переѣжали; но казаки должны ихъ назадъ отдать, или допустить, чтобъ королевское величество тѣхъ бѣглыхъ крестьянъ у нихъ сыскивать велѣлъ; а въ томъ мѣсте казакомъ домовъ себѣ строить не повелено будетъ. Такоже казакомъ быти должнымъ тѣ мѣста отъ всякого неприятеля насильства оборонить і всякое зло

отъ нихъ отвращать; а королевскому бъ величеству и зъ своими полками и съ войскомъ черезъ казацкую землю войною переходъ былъ на посилокъ къ тѣмъ мѣстамъ; такожъ, чтобъ ему въ тѣхъ мѣстахъ надъ недруги своими промыслъ чинить; а мѣста тѣ суть, которые королевское его величество себѣ хочетъ у реки Днепра отъ того мѣста, гдѣ выходитъ река Тетера, до тѣхъ мѣстъ, гдѣ она впала въ Днепръ, уѣзды по обоихъ сторонамъ на 12 миль. А у другой переправы, гдѣ татары переправливаютца черезъ Днепръ, хочетъ его королевское величество города и крѣпости строить, для чего его королевское величество конечно на острове такожъ и на обѣихъ сторонамъ рекѣ Днепра по 4 мили уѣзду хочетъ. А коли бъ возможно было городъ Кіевъ и столь великимъ уѣздомъ, какъ выше сего писано, на то отлучить, добро бъ было; а будетъ къ тому дѣлу привести невозможно будетъ, и то дѣло мочно оставить.

1-я статья. А будетъ Хмелницкой захочетъ удѣлнымъ быть, и ему бъ черезъ какие-нибудь договорные затеи въ тѣхъ вышереченныхъ статьяхъ окрепиться; а противъ того его королевское величество обещаетца его, Хмелницкаго, по возможности своей, воздержать въ томъ чину і властвованью и оборонить его отъ ляховскаго насильства, такъ что ему, Хмелницкому, ни въ чемъ опасатца не надобно; а греческой вѣре хочетъ его королевское величество радѣть, чтобъ тѣ мѣста, гдѣ вѣра греческая ни въ чемъ въ давныхъ правдахъ и обычаяхъ ничѣмъ не вредимы были, или чтобъ черезъ нынешние договоры права греческие вѣры прибавлены и исправлены были; такоже Хмелницкому волно будетъ постановить у себя рѣчь посполитую казацкую, какъ ему надобно будетъ, и чтобъ онъ имъ подлинные права и уложенья далъ, по которымъ имъ, казакомъ, жить и какъ наслѣдникомъ его, Хмелницкого, властвовать.

2-я статья. А въ рубежѣ его оставатись имѣетъ толко воеводство Киевское; а воеводство Черниговское надобно Москвѣ по-

ступитца. А ежели бы Хмелницкій на то изволить не похотѣлъ, и ему мочно поступитца воеводства Бряславского до Буга рѣки; а начавъ отъ Виницы до города Братслава пойдетъ рубежъ полскій. А будетъ Хмелницкій и на то не поизволитъ и кончее рубежъ свой до Ямпола захочетъ, и ему і въ томъ поступатца мочно, толко чтобъ королевскому величеству въ томъ краю волной торговли промыслъ і вышереченные мѣста на строенье городовъ и крѣпостей у рѣкъ Нестра и Буга, такожъ у Днепра оставалися, притомъ исъ торговыхъ товаровъ пошлины, изъ которыхъ Хмелницкому четвертую часть или половину поступитца мочно.

3-я статья. А будетъ его королевское величество на беспрестанное прошенье его. Хмелницкаго, уже на то положить, что дать ему посилку и оборону, и ему, Хмелницкому, за то королевского величества на войско такъ долго, какъ они ему помогать будуть запасы і выживленья промышлять на свои протори, тако жъ казакомъ нагородить протори, которые королевскому величеству и съ того, что онъ имъ помогалъ, учинились, заплатить.

5-я (s:c.) статья. Караблямъ и стругамъ королевского величества, которые будутъ на рекахъ за Днепромъ і на Днепрѣ, (чтобъ) помѣшки нечинено, и вездѣ-бъ имъ былъ проходъ волной отъ казаковъ, и запасы имъ купить волно же было; а буде его королевское величество поволитъ исъ казаковъ за денги нанять на службу свою, и казакомъ волно бъ было за деньги на службу его королевского величества наниматца; однакожъ, чтобъ отъ казаковъ запорожскихъ, которые къ Хмелницкому на службу написаны, нихто безъ его ведома на службу королевскую не пошелъ.

1-я статья. А будетъ Хмелницкій захочетъ быть подъ королемъ свѣйскимъ голдовникомъ, і во всемъ стоять противъ первыхъ 6 статей.

2 я статья. А поступитца ему воеводства Киевскаго, а писатца ему княземъ киевскимъ и черниговскимъ и гетманомъ войска

Запорожского, а имѣть власть въ своей землѣ въ отчинахъ своихъ шляхетцкихъ, въ судахъ и управахъ въ тѣхъ краяхъ, которые ему, Хмелницкому, і казакомъ отъ его королевского величества на вѣки наслѣдственнымъ правомъ даны и подтверждены будутъ, такъ чтобъ онъ имѣнья въ землѣ своей и на свою прибыль обратилъ и служилыхъ своихъ по достоинству и службамъ тѣми маитностями жаловалъ, и прибыль и доходы съ нихъ, по давнымъ обычаемъ, выбиралъ; а про духовной чинъ его королевское величество изволятъ, чтобъ все по прежнему было, такъ въ постановленью митрополита киевскаго, какъ и инымъ деламъ быть на воле королевской.

3 ъ статья. А ежели Хмелницкій честь тоѣ голдовную наслѣдуюшимъ правомъ приняти похочетъ, надобно будетъ, чтобъ онъ на томъ же мѣсте, тѣми жъ обычаи послушанье учинилъ королевскому величеству и голдовную честь принялъ, какъ курфистръ брандербурской и арцухъ курлянской коруны полской должны; такоже, чтобъ онъ, Хмелницкой, всегда готовъ былъ по указу королевскому послушанье свое присягою не токмо подтвержать, но и посланнымъ выборнымъ и полномочнымъ людемъ изъ уѣздовъ именемъ всего княжества запорожскою присягою подкрепить послушанье королевскому величеству і наслѣдникомъ коруны свѣйские, всякие уставы и иные уложенья болшимъ доходомъ для обороны княжества того, такожъ для прибыли его королевского величества, которые имѣютъ быть по воли и за вѣдомостью его королевскаго величества; а половина изъ тѣхъ доходовъ на Хмелницкаго, а другая на корелевское величество.

А буде въ государстве Свѣйскомъ короля не станетъ, а иного короля обирать учнутъ, и земли Запорожсской нового короля подарить 30000 червонныхъ золотыхъ. Такожъ чтобъ у нихъ въ забвеные не было: королевские сыны учнутъ женитца, или королевские дочери замужъ пойдутъ, —чтобъ .имъ, сколко возможно будетъ, въ то время поднесли. А по смерти князя запорожского, тому новому князю, которой на его мѣсто настанетъ, 30000 золотыхъ полскихъ,

какъ онъ княземъ учинитца, его королевскоиу величеству дать. Тутъ же съ нимъ, Хмелницкимъ, уговариватца о власти его, и каковы уложенья онъ подданнымъ своимъ дать хочетъ, и сколь далеко властованье его осяжетъ, і каковые права і волности онъ поставитъ, і какъ онъ себя і всякого при своемъ имѣньи и привилия оборонить хочетъ, а каковыхъ привилеевъ казаки служилые похотятъ,—и про то ему, Хмелницкому, впредь у себя поставить, а опосле къ его королевскому величеству прислать для подтвержденья, чтобъ честь королевская ничѣмъ не умалена была.

А будетъ Хмелницкій не захочетъ принять статъ запорожскихъ какъ князь наслѣдующій, но когда бъ имъ показать луччи, чтобъ статъ і войско Запорожское межъ себя выбрали 4-хъ человѣкъ на княжество Киевское и гетманство Запорожское, изъ которыхъ 4-хъ человѣкъ королевское величество одного выбралъ, чтобъ онъ, какъ князь, властвовалъ, такъ въ мирскихъ, какъ і въ воинскихъ делахъ; а волно будетъ князю такожъ государствовать, какъ выше сего описано о голдовномъ праве; а радъ бы его королевское величество виделъ, чтобъ всѣ маитности, которые къ тому княжеству належатъ разделены и росписаны были для того, чтобъ тѣ маитности роздать тѣмъ казакомъ, которыхъ служба явна; и тѣмъ же бъ казакомъ, вмѣсте съ княземъ, властвовать и у него, князя, въ сенаторахъ быть; а надобно, чтобъ ихъ было 12 къ воздержанию стата того; а на прожитокъ бы имъ дать вотчины-шляхтецкие помѣстья, а после бъ на князя и на его обиходъ маитности отделить; такожъ и служилымъ людемъ по службамъ ихъ; а то на воле Хмелницкого будетъ, ежели онъ служилымъ своимъ людемъ дѣдичные маитности или доживотные дать хочетъ, и какову имъ службу съ тѣхъ маитностей служить будетъ; а всякие иные началства, которые бы у нихъ были, не имѣютъ быть даны наслѣдующимъ правомъ. А добробъ было, чтобъ Хмелницкій всѣмъ крестьяномъ, которые ныне у него въ подданстве, велѣлъ остатца въ домехъ своихъ, чтобъ они ему і началнымъ его людемъ довали оброки денежные и черезъ то пашни не пустошили; однакожъ, въ томъ во всѣмъ полагатца на волю Хмелницкого.

А буде Хмелницкій на томъ учнетъ стоять накрепко, чтобъ въ уѣздахъ тѣхъ, которые будетъ подъ властвованьемъ, имѣлъ волю въ вотчинахъ, и право въ вотчинахъ духовныхъ, і въ томъ ему поступитца мочно; толко чтобъ безъ изволенья королевского никаковъ митрополитъ киевскій нареченъ и поставленъ не былъ А понеже тѣ казаки черезъ се наше постановленье волными людми учинились, і впредь бы имъ и княземъ ихъ не подумать во власть полскую вмешатца, но доволствоватца имъ тѣмъ, объ чемъ князь ихъ поставитъ, и волныхъ гласовъ не имѣть.

Но оставатца имъ, как волному и удѣлному стату, подъ обороною и голдемъ королей и государствъ свѣйскихъ и полскихъ, обещаючиса королевскому величеству и государству его помогать противъ всякихъ неприятелей; такожъ онъ, князь, самъ долженъ будетъ, по обещанию, его королевского величества самъ собою и съ выше писаннымъ числомъ ратныхъ людей итти на службу и быть въ войске подъ началомъ королевскимъ. А неволно будетъ князю и казакомъ, чтобы у нихъ болше нынешняго крѣпкихъ городовъ было, исъ которыхъ бы королевскому величеству убытокъ чинитца моглъ; но всѣ они имѣютъ творити съ вѣдомостью и по воли королевского величества.

А всѣ привилѣи, которые кому-нибудь изъ нихъ отъ князя даны и пожалованы будутъ, крѣпки по тѣхъ мѣстъ быть не имѣютъ, доколѣ отъ королевского величества подтверждены не суть.

А денгамъ у нихъ быть таковымъ же, каковы и въ Полше.

А переносъ судного дѣла или апеляция такимъ обычаемъ быть имѣетъ, какъ и прежъ сего было; но чтобъ впредь переносъ судного дѣла (былъ) передъ княземъ, а буде тамъ не совершитца, опосле до короля донесенъ былъ.

А воеводству Киевскому і войску Запорожскому неволно будетъ князей своихъ отставить. Но та мочь толко на королевской воле будетъ; и ежели подданые учнутъ на князя желоватца, будто онъ преступникъ правамъ и уложеньямъ ихъ, и имъ князя своего позвать къ суду и на его бить челомъ королевскому величеству,

а какъ королевское величество изволитъ, на томъ и постановить. А королю волно будетъ князя, который учнетъ преступать договоръ и постановленья съ королевскимъ величествомъ, окромѣ войска Запорожского и подданныхъ его княжскихъ, отставить по своему изволенью королевскому, также, смотря, по деламъ, надъ княземъ и наказанье учинить велитъ.

Переводъ съ листа съ латинскаго писма, что привезъ стряпчей Клементей Иевлевъ за сенаторскими руками и за печатми; переведенъ тотъ латинской листъ въ посолскомъ приказе въ —третие въ нынешнемъ, во 165-мъ, году, июня въ . . . день.

Мы, сенатори королевства полского, великого княжества литовского, руского, пруского, мазоветцкаго, жмоитцкого, лифлянского и иныхъ, симъ нашимъ листомъ объявляемъ всѣмъ сопча і всякому особно, которымъ належитъ: понеже о всехъ несчастьяхъ, по человѣческому посполитому разуму, достоино намъ деведетца жалѣть, однако поболши тѣхъ, которыхъ несчастье, для того что они изъ высокого пошли, поболши всѣхъ объявитца, о которыхъ дѣлахъ какъ весь вѣкъ многихъ образцовъ наказуетъ, такожъ і въ нынешнемъ веку непослѣдней образецъ есть наяснѣйшая Анна, королева свѣйская, которая отъ королевъ свѣйскихъ родилася, і короля полского и свѣйского братомъ имѣетъ, а матерна роду отъ велможнѣйшихъ королей полскихъ і великихъ князей литовскихъ имѣетъ, которая неправдою дяди своего, пресветлѣйшаго государа Карла, судорманского князя, отъ отцовского приданаго и отъ всего своего имѣния отставлена і въ послѣдней нужи впала и безъ всякого призрѣния шатала бы ся, колибъ братнею добродѣтелью не осмотрена і воздержана была. И мы, еѣ въ такомъ несчастьѣ видя, воспоминаючи-жь добродѣтель, которая отъ государей дому егелевского еѣ предковъ рѣчи посполитой Полской і великого княжества Литовского, и нашимъ предкомъ, і намъ самѣмъ учинена есть, разсуждаючи, недостойно быти, чтобъ такъ многихъ пресвѣтлѣйшихъ государей предковъ нашихъ въ болшей і въ послѣдпей нуже – бѣдности жила,

такую сироту удумали есмя осмотрѣть и помогать общею нашею думою и единогласнымъ всѣхъ насъ изволениемъ пресветлѣйшему государю Жигимонту третьему, королю полскому и великому князю литовскому, государю нашему всемилостивѣйшему, подучители были; и наше подлинное изволенье на томъ учинили и дали, какъ о томъ учинимъ и дадимъ симъ листомъ нашимъ, чтобъ никоторые староства гродные, въ Корунѣ Полской і въ великомъ княжствѣ Литовскомъ ей выбравъ, пожаловалъ и далъ, толко такими мѣрами, чтобъ не изъ лутчихъ замковъ, въ которомъ уѣздные люди судятца, или которые къ большей оборонѣ государства належатъ, или пограничное мѣсто. А мочно будетъ королевскому величеству, нашему всемилостивѣйшему государю, ей тѣ староства дать и пожаловать до еѣ смерти или до тѣхъ временъ, какъ она мимо Полского государства и великого княжества Литовского замужъ пойдетъ. А по смерти еи или какъ она замужъ выйдетъ, тѣ староства по сему нашему повелѣнью такъ ей даны, чтобъ они опять его королевскому величеству и наслѣдникомъ его, королямъ полскимъ і великимъ княземъ литовскимъ, привращены были полнымъ правомъ. А для лучей вѣры къ сему листу руки наши приложили и нашими печатми велѣли закрепить.

Писано въ Варшаве, на генералномъ королевскомъ сойме, марта 19 дня 1600 году.

А къ сему листу 40 сенаторей руки приложили и печатми укрепили.

Подлинные листы у Клементья Іевлева.

Москов. Архивъ Мин. Иностр. Дѣлъ; дѣла польскія за 1657 г. 113, л. 187, № 8; на 109 листахъ оригинала.

1683 года, іюня 7.

Донесеніе Варлаама Ясинскаго, Θеодосія Углицкаго, Силев. Головчича и друг. гетману Самойловичу о результатахъ назначенной имъ ревизіи драгоцѣнностей Михайловскаго монастыря по отъѣздѣ въ Черниговъ Гугуревича.

(Сообщилъ М. И. Лилеевъ).

Ясне вельможный господине гетмане войскъ ихъ Царского пресвѣтлого величества Запорожскихъ, намъ многомиластивы господине гетмане и благодѣтелю великій.

На благопотребное о цѣлости церкви Божіи вельможности ващей писаніе, за присланіемъ благословенныя и ихъ (?) ясне преосвященнаго пастыря, чинили есмы, съ высланнымъ отъ вельможности вашей господиномъ хоружимъ осмотръ — украшеніе монастыря Михайловскаго Злотоверхового Кіевского, имѣя при себѣ и людей кіевскихъ судебныхъ, на которой показалося то, что евангеліе и дорогоцѣнная утварь церковная съ Москвы присланы были не на особу убывшаго отца игумена Михайловского, но самому мѣсту тому святому, какъ сказалъ и самъ высокой пречестный его милость отецъ архимандритъ печерскій, что такъ слышалъ изъ устъ отъ отдателя того жалованья, іеромонаха Никона. А то евангеліе и церковная утварь не обрѣтаюца теперь въ монастырѣ Михайловскомъ, но взялъ съ собою въ Черниговъ бывшій игуменъ отецъ Гугуревичъ и иные давные цер-

ковные одежды и сосуды противъ росписи покойнаго отца Саѳоновича объявились въ цѣлости, какъ и все прочее украшеніе церковное цѣло, опричь перстней, на гробъ святой великомученицы Варвары прикладныхъ, о которыхъ долго провѣдывали и сыскивали, гдѣ-либо по росписи щетъ есть сполна; но въ томъ есть трудность и подозрѣніе, что межъ тѣми перснями сыскалось восемь мѣдныхъ, а серебряныхъ простыхъ бѣлыхъ 220 и 3 позолоченыхъ, 29 самыхъ золотыхъ, съ разными камены 201, съ дорогими камены 25. Кто жъ знаетъ, естли тѣхъ персней не переменено, по тому что по разнымъ рукамъ ходили, и тѣ персни положены были отъ отца Гугуревича у полковника кіевского пятьдесятъ или больши: не въ одно говорятъ. Въ свидѣтели наставлены теперь намѣстникъ Михайловскій Елисѣй и Паисей Гладченко, которые такъ сказываютъ, что имѣютъ о томъ подлинно знати, кто тѣ персни клалъ и у кого было положено въ закладъ. О тѣхъ же положеныхъ, что при насъ слышалъ господинъ хорунжій, то сказалъ словесно, что еще де, окромѣ тѣхъ положеныхъ бывшихъ перстней, сказалъ тотъ Елисѣй что вновь изъ Чернигова прислалъ отецъ Гугуревичъ перстней лутчихъ нѣсколько—на—десять и крестовъ, кромѣ тѣхъ всѣхъ перстней. Еще на самыхъ мощехъ святой мученицы Варвары сочли мы на правой рукѣ разныхъ перстней 24, а на лѣвой 37. Богъ вѣсть, есть ли вещамъ церковнымъ роспись; Саѳоновичовская не есть правдивая, ибо инде скребено, инде подприклѣено передъ подписью руки подлинной покойного. Посылаемъ тое роспись ко осмотренію и къ разсужденію вашей вельможности, какь и другую новую расходевъ Гугуревичевскихъ, присланую вновь по написанію въ сихъ дняхъ изъ Чернигова, что тогда тѣ ченцы Елисей и Василей Гладченко во мнительствѣ суть такъ персней тѣхъ ради и росписи неправдивой, и многіе иные вины на нихъ сказываютъ, отлучили есмы ихъ отъ монастыря Михайловскаго, такъ отставленого отъ намѣсничества Елисея, какъ такожде и друга его Паисея; и назначили мы есмы имъ жить подъ послушаніемъ въ Кириловскомъ монастырѣ до вопредь будущаго разсужденія вельможности вашей; а

монастырь Михайловской повторнымъ утвержденіемъ, такъ вельможности вашей, какъ и пастырской, вручили есмы тому жъ отцу ректору, которой монастырь со всѣмъ принявъ. при насъ учинилъ тамъ зъ братства намѣстника отъ себе іеромонаха честнаго, не простого, именемъ Дамаскина, магистра бывшаго; о чемъ всѣмъ подлинную учинить словесную отповедь присланный отъ вельможности вашей господинъ хорунжей. А мы всѣ наипокорнѣйшее отдаемъ вельможности вашей челобитье за такое милостивое къ намъ недавно письмянное присланое потѣшеніе и обнадежденіе о неотмѣнной къ намъ, недостойнымъ богомольцамъ, вельможности вашей милостивой господской милости, которой на все время и всегда, съ недостойными нашими молитвами и услугами, какъ скорѣе и какъ покорнѣе, вручаемъ.

Писанъ въ монастырѣ Святого архистратига Михаила Злотоверховомъ Кіевскомъ, іюля 7-го дня 1683 году.

Вельможности вашей, нашего многомилостиваго господина и добродѣя великаго желательные богомольцы всегдашніе и слуги нижайшіе.

Варламъ Ясинскій, намѣстникъ пастырскій, игуменъ монастыря святого Николая Пустыннаго Кіевскаго.

Θеодосій Углецкій, игуменъ монастыря Святого архистратига Михаила Выдубецкаго Кіевскаго;

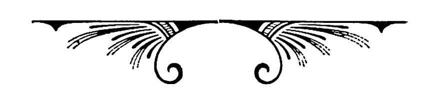
Селивестръ Головчичъ монастыря Кириловского.

Инокентій Монастырскій, игуменъ монастыря Кіевскаго Кириловскаго.

Москов. Архивъ Мин. Юстиціи. Столбецъ Малороссійскаго приказа № 5981.

Приложенія:

	стран.
1) 1590 г. Droga pewna	1— 34
2) 1592 г. Excitarz	35—138
3) 1594 г. Pobudka	139—171

Przedmowá Authorowá do kśiążki z nią się żegnájąc.

Idźże iuż odemnie moiá miła wdzięczna kśiążko,
A imieniem mym brátá witay káżdego rzezko.
K temu pozdrawiáiąc go błogosłáwieństwem Páńskim,
Upominay, proś áby nie był iuż ospálcą wielkim.
Widzić iuż co go ospálstwo z niedbálstwem domieszcża,
Żeć Turcyn z Tátárzynem do nas iákoś ucżąszcża.
Y samci tego z sercá práwego nie zániecham,
Boć też tam drogę do nich w tey mierze pilniuchną mam.
Abych ich zdrowie naprzod nawiedźił y pozdrowił,
A z tych niedbáłośći y ospáłośći obudźił.
Wżdyć się iednak naydzie w tey mierze kto táki báczny,
Że mey prace y z przestrogą będźie odemnie wdźięczny.
Abyś też nie byłá kśiążko ták náder szczęśliwa,
Tedy y stąd będźie tobie nieśmiertelna sławá.
Że w Rzecżypospolitey wielka się pilność cżyni,
W cżym są dálece ospáli á niedbáli inni.
Idźże tedy iuż bezpiecżnie moiá miła kśiążko,
A niechći w tey mierze prácowáć nie będźie ciężko.
Sławę mi dobrą y łáskę u bráćiey iednáiąc,
Szcżyrość á uprzeymość sercá mego zálecáiąc.
A to ćię namniey od żadnego niech nie obrusza,
Jesli ná ćię iáki Zoil niechęćią potrząsza.

Ich Miłosciom Rádom Koronnym, Rycerstwu y stanom wszelákim Korony Polskiey, y Litewskiego narodu, tákże wszytkim páństwom Ruskim, y inszym do Korony należącym.

Iozeph Wereszczynski z Wereszczyná, z łáski Bożey, Nominat Biskupstwá Kiiowskiego, á Opàt Sieciechowski, S. S. P. z winszowániem wszego dobrá.

Rozważáiąc sobie zdáleká, á pilnie się przypátruiąc, Miłosciwi P. Bráćia ná przyszłe przypadki, ktore się niepomáłu zánoszą ná oyczyznę nászę á miłą Koronę Polską, widząc do tego ospáłość wielką, á nietylko w tych ktorzy przyśięgli ták pánu swemu, iáko też y wszytkiey Rzeczypospolitey consulere et opponere se ná káżdy upadek Rzeczypospolitey, ále y w tych ktorzy glęboko w rzeczy przyszłe pátrzą, y umieliby to dosyć rozważniey y snadniey rozwieść, y drogę do snádnieyszego rátunku oyczyzny swey pokázáć, náyduie się w nich ospáłość. Ja tedy obawiáiąc się ábym nie był poczytan zá takowego w poczćie tákowych, y niechcąc też deesse officio meo, áni chcąc detrahere quidquam prudenti iudicio, áni też existimationi de me conceptae Naiásnieyszego Páná nászego, który mię ná ten urząd Biskupstwá Kiiowskiego przez wolą Boską y święte zrządzenie iego obráć raczył, umysł wziąłem ten przed się ábych W. M. moich Miłośćiwych Pánow Bráćiey spiące ze snu obudził przez pisanie swe, iesli nie disertè, álbo nie Rhetoricè, ále dali Bog syncerè.

Graekowie przez złą sprawę swoię iákich teraz wolnośći pod Turkiem záżywáią.

Weyzrzawszy Miłośćiwi Pánowie bráćia w Graecyą, y czytáiąc o onych szláchetnych krolestwách, z ktorych oni mężowie sławni, iako oni Hektorowie álbo Herkulesowie wychodzili, w iákich dziś práwiech tákże przez złą spráwę swoię śiedzą, iákich wolności używáią, ták iż głowy swoie poniewolnie pod száblę okrutną Pogáńską podkłádáć muszą kiedy im każą. Obrony żadney, zbroie żadney, maiętnośći swey własney żadney, tylko ledwie noż przełomiony w swym domu záchowáć mogą, á ći boiowi tylko ná Uláwce prze-

stáwáć muszą. A tego u nas przedsię nic nie baczą, tylko się cieszą omylnym przymierzem iákiemśi, które iście nie z łáski, iedno cyháiąc iáko ná insze narody, do czásu ie nam dzierżą, áby się pierwey z innemi odprawili. Przymierze Tureckie záwżdy iest omylne.

A ták Miło: Pánowie Bráćia, snadź y kámienie wołáć muśi, gdy synowie Abráhámowi milczą, ná was bárzo ospáłych, y bárzo niedbáłych ná przyszłe nieomylne decreta Páńskie, ktore ná was, gdzie się nie ockniećie z káżdey miáry, á nie obaczyćie się w czás, wyniść muszą co y czás, ponieważ on záwżdy ospáły lud swoy względem zbáwienia swego, á niedbáły w rzeczách potocżnych, obiecował podáwáć w niewolą zá tákowe gnuśne á sprosne sprawy ich, álbo podáć innym narodom mieśćá ich, á záprawdę żeć iuż długo czeka ocknienia nászego, y nád spodziewánie długo nam folguie. Ale kto się chce obáczyć, snádnie to zrozumie, iż też iuż máło nie u wrot nászych stoi gniew iego, bo się dawno iuż opowiedá ná nas głośno. Iż iesli mię, práwi, słucháć nie będziećie, á rády y woley á postępkow moich strzedz nie będziećie, otworzę wrotá dzikim zwierzętom ná was, á mieczowi srogiemu dam iuż pogrześć was, á wyniszczyć was, ku lekkośći wászey. Máło też nie w też słowá Moyzesz groźi káżdemu z nas, gdy temi słowy mowi do nas: Gdzie, práwi, nie będziećie słucháć głosu Pana Bogá swego, á nie będziećie strzedz y czynić wszytkiego według rozkazánia iego, y niebędziećie się chćieli záchowáć według obrzędow świętych iego. Przywiedzie ná ćię Pan narod zdáleká á práwie z ostátnich gránic ziemie, iákoby orłá lecącego z wielkim pędem, którego ludu ięzyká nie będziesz mógł zrozumieć: lud bárzo psotliwy, który nie da mieśćá áni czći wyrządzi stáremu, nád dziećięćiem się nie zlituje, y pożrze owoc bydłá twego, y wszytkie użytki ziemie twoiey: áże zginiesz, á nie zostáwić pszenice, winá, y oleiu: áni stad wołow, áni trzod owiec, áżby ćię zniszczył y stárł we wszytkich miástách twoich, á że y mury twoie mocne y wysokie będą skáżone, w ktorycheś ty pokłádał ufánie twoie, we wszytkiey ziemi twoiey.

Matth: 3.

Hier: 17.
Baruch 6.

Gniew Páński máło iuż nie u progu.
Isaiae 1.

Deut: 28.

Obáczże tu káżdy z Wászmośći mych Miłośćiwych Pánow bráćiey, ieśliże iuż tey źwierzyny dosyć nie mamy, y w oborách nászych, y około płotow nászych: á náwet máło iuż niewiedzą po-

háńcy co kiedy u K. J. M. Páná nászego, y u ktorego z nászych wárzą. Aby iuż ná tym dosyć było, ále iuż się poczyna niestetysz lać krew około gránic nászych, y w gránicách nászych, á wszędy, Lucae 19. iáko Pan obiecowáć ráczył onym złym Hierozolimczykom swoim przez niewdźięczność náwiedzenia swego, iż ie mieli otoczyć nieprzyiaćiele wáły á mocnemi mury, á potym márnie ie wyniszczyć, iuż się to wszytko około nas pokázowáć poczyna, że nas zewsząd iáko mocnemi wáły á srogiemi mury nieprzyiaćiele nászy otoczyli, á co dáley to się bárźiey szerzy ten srogi ogień około gránic nászych.

Znák pewny gniewu Páńskiego. Pátrzaj że káżdy ieśli to nie iest skaránie Páńskie: bo poyźrzy iedno we wszytki sprawy násze, ieśliże kto iest miedzy námi, coby wżdy tym álbo rozważnie mowił, álbo to przemyślał, álbo też iákiemi rádámi swemi, álbo stárániem iákiem temu zábiegał, choćiaż káżdy iáwnie widźi, słyszy, co się tuż przed oczymá nászemi ná Podolu dźieie w gránicách nászych Ruskich, á náwet y Litewskich, iáko się wszędy krew niewinna leie, iáki płácż, krzyk, iákie ućiśnienie, iákie łupiestwo, iákie wielkie á srogie zniewolenie ćierpi Chrześćijáństwo á lud Boży zá sprawiedliwemi sądy, á dziwnemi dekrety Páńskiemi, ták iż niewinni przy złych są ućiśnieni. A nie tylko ludzie rycerscy, álbo boiowi, ále y niewinne dziatki, y niewinne niewiastki, á ludzie zeszli bywáią bez miłosierdzia ućiśnieni, y mordowáni, ná koły iáko prosiętá ná rożny wbijáni, że strách o tym á srogość y mowić y pisáć. Jákoż y to nie máła iest rzecż żáłosna pátrzyć ná miłą oyczyznę á oná kurzy się iáko Sodomá, á ono pádáią się mocne miástá y zamki, áno bywáią rozśiepáne ośiadłośći, áno bogáctwá rozflarzáią Poháńcy, áno roskoszy ludzkie tuż przed oczymá ich w popioł się obracáią. A co ieszcze naćięższa, pátrzyć ná Pogániná á on czyni przed oczymá twemi zelżywość małżonce twey y narodowi twemu á ná wielką háńbę twą ciebie iáko psá wodzi ná łáncuchu Pohániec przy koniu swoim, tłukąc uczćiwą głowę twoię. O iáko tám żáłosna, niestetyż miły Panie, iest duszá twoiá y serce twoie.

Dwie są rzeczy dla których giniemy. A skądże to wszystko pochodzi moi Miło: Pánowie bráćia, zeznáć mi to káżdy z W. M. muśi, że nie skąd ináąd iedno ze dwu rzeczy nawięcey: Naprzod iż Páná Bogá y máiestat iego święty

częstokroć grzechámi nászemi plugáwiemy. A druga zá niedbáłośćią a ospáłośćią nászą, á náwet y zá poniewieràniem oyczyznę miłą, y wszytek narod ukráinny Chrześciáński w niemáłe niebespieczeństwo przywodzimy.

Iżby grzechy násze były wielką przyczyną, że lud Pogáński proporce swe rośćiąga nád oyczyzną miłą nászą, y nád námi iey obywátelmi, tedy iáwnie to Pan Bog obiecáć raczył káżdemu narodowi tákiemu, iż dla złośći á niesprawiedliwośći ludzkich przenasza krolestwá ná inne krolestwá, á narody w insze narody odmienia. Jako się też káżdy snádnie może spráwić y z onych nieomylnych słow iego, ktoreby káżdemu narodowi ustáwicżnie bić miáły iáko młotem w uszy iego, áby był káżdy ustrászon iáko gromem temi słowy iego, gdzie ták mowić raczy: Jesliże chodzić będziećie w przykazániu moim, á woley mey náśládowáć będziećie, będę błogosłáwił wszytkim spráwom wászym, á będą przed wámi ustrászeni srodze nieprzyiaćiele wászy, y będą straszliwie ućiekáć przed wámi, ták iż przed piąćią wászych, będzie ich sto ućiekáło, á przed stem dzieśięć tyśięcy. Támże potym dáley dokłádáć raczy: Iż iesliże też przykazánie moie, głos moy, á upominánie moie wzgárdzicie, tedy iuż też ná wszem będą przeklęte wszytkie spráwy wásze, a strách uczynię w oczach wászych przed namnieyszym nieprzyiaćielem wászym, á twarz swą postáwię przećiwko wam, ták iż upadniećie y przez mieczá przed nieprzyiaćioły wászemi, á będziećie w posłuszeństwie ludu nieznáiomego, ktorzy was w omierżeniu mieć będą. A choć was nikt gonić nie będzie, uciekáć będziećie. A nákoniec listem od wiátru wzruszonym ustrászeni będziecie. O záprawdę Miło: Pánowie braćia, żeć to iest srogi dekret á sroga sentencya á iśćie nieomylna Páná tego, ktoraby nam ustawicżnie miáłá brzmieć w uszách nászych.

Pierwsza przyczyná ginienia nászego. Eccle: 10.

Deut: 28.

Ach niestetysz miły Pánie ná nászę wielką ospáłość, iż choć widzimy iawnie żechmy są iáwni przestępcy á wzgardzićielmi świętego imienia Pańskiego, á przedsię bespiecżnie ná to śpiemy, y owszem sobie iáwnie roskoszuiemy w złośćiách swoich. Ażaż tu trzebá lepszego śpiegá ná nas nieprzyiaćielowi nászemu, álbo więtszego zdrayce co przenośi wszystkie spráwy násze, iedno tén srogi

Spieg pewny ná spráwy násze nie kto inszy iest iedno grzechy á występki násze.

śpieg á zdraycá grzech nász, á występki násze? Záprawdę zeznáć to muśiemy żechmy są sámi siebie dobrowolni skaźce, á rozdrápácże y oyczyzny, y wszytkich roskoszy nászych: gdyż Pan, jáko się opowiedáć raczy, da serce, da śmiáłość, da wiádomość nieprzyiacielom nászym o káżdey sprawie nászey, a nam da strach w oczách náczych, ták iż listem wiátrem záchwianym snádnie ustrászeni będziemy, á ku żadney spráwie swey poczćiwey nigdy przyść nie będziem mogli.

A ták moi Miło: Panowie bráćia, á zdawna ná wszem sławni á zaćni Polacy, chcemyli być srodzy káżdemu nieprzyiaćielowi nászemu, chcemyli być bespieczni od każdych nasroższych przygod swoich, y każdego niebespieczeństwa swoiego, chcemyli áby sprawy y wszystki rády násze záwżdy były sławne á práwie kwitnące w káżdych postępkách nászych, potrzebá abychmy według przestrogi
Gal: 6. Páwłá świętego: Dum tempus habemus operemur bonum: to iest, Poki czás mamy czyńmy dobrze. Tákże też záchowáli się y według
Isa: 1. náuki Izáiaszá Proroká Bożego, temi słowy do nas wołáiącego: Quiescite agere perversé, et discite benè facere; to iest: Poniechayćie czynić przewrotnie, á uczcie się dziáłáć dobrze. A toć iest zbroiá, a toć są dziáłá, y namocnieysze bechtery twoie. Rzuććie się tedy rádzę Miło: Panowie bráćia do tey świętey zbroie, á do tarcże mocney, gdyż to iest zbroiá twoiá namoćnieysza, powstánie ze złośći twoich. A to też iest mocna tarcż twoiá nádzieiá zupełna w Pánu twoim, á tu się iuż nic nie lękay będąc ubrány w táką zbroię, káżdego sprzećiwniká swego, áni żadney przygody swoiey.

Bo iuż gdy Pan będzie z tobą z obietnic swoich, iuż każdy upádáć á drżeć musi przed tobą przéciwnik twoy, niebespieczeństwo twoie. Już da Pan strách w oczách, twoich iż ich wiele ućiekáć muśi
Ezech: 39. ná iedno weyrzenie twoie, iuż się ná plácu nie zostoi Gog y Mágog, to iest, twoy nasroższy nieprzyiáćiel Turcyn z Tatárzynem, bo zá obietnicą Páńską iuż musi być zniszczżony y stárty ze wszytkiemi woyski swemi, iuż nędznie upaść muśi ze wszytką mocą swoią, ták bárzo że pśi y bestye polne nie będą moc przeieść śćierwow, a konie twoie po kostki będą brodzić we krwi boiownikow twoich.

A iżby zaś za ospáłośćią á niedbałośćią nászą, á náwet y zácponiewierániem nászym záwodzićiechmy mieli miłą oyczyznę nászę, y sámych śiebie, y wszytek narod ukráinny Chrześćijański, tedy snádnie káżdy to może obáczyć, iż nam dał Pan Bog Krolestwo Polskie niepomáłu szerokie y długie, ktore się ták szeroko iáko też y długo rośćiąga z niemáłemi pożytkámi swemi, á iesli gdzie nawięcey iáko na ukráinie by mogłá uziąć osadę swą skuteczną, iákożby snadnie przyść mogło to do effektu swego, by nas nie odrażáłá od tego niedbáłość á ospáłość nászá. Acż Pan Bog będąc zagniewány y niepomáłu obráżony z nieznośnych á mierzionych postępkow tám tych ludzi ukráinnych, ktoremi iego naświętszą miłość drzewiey obrażáli, á to śmiele rzecż mogę, że im to przychodziło z niskąd inąd, iedno iáko Sodomie y Gomorze z obfitośći wielkiey chlebá, w ktorey opływáli nie inácżey—iedno iáko w tuku, skąd też będąc incrassati, impinguati, ięli recalcitrare Domino: Zá co P. Bóg wzruszony będąc gniewem zápalonym przećiwko im, zniszczył ich páństwá, roskoszy ich, y samych w niewolą do rąk Pogáńskich podawszy, zgołá pustą ukráinę od kilku set lat był do szczętá uczynił: táką ukráinę mowię, ktora iest iáko folwárkiem drugich ziem, iáko niegdy on był Egypt: ábowiem y polá ták bárzo są śliczne, by też miáły być one Wergiliuszowe Campi Elisij, á to częśćią prze rowność ich, częśćią prze okoliczność nieiákich gor, borow y lásow wdzięcznych otoczywość: ktemu bárzo wesołe y rodzáyne, do tego bydła, źwierzu, ptástwá rozmaitego, ryb, y inszych rzeczy do żywnośći ludzkiey należących, tak bárzo wielki dostátek y obfitość, nie inácżey iedno iakoby się tám sámá Ceres y Dyáná urodzić miáłá. Ktemu miodu w borách y páśiekách ták wielka moc, że oná Hillá Sycyliyska, áni on Himetus Atycki, nie ma co czynić. Nie wspominam win w gronách by się też miał Jowiszow syn tám záląc iákoż y pitych win snadnieby tam zámnożyć się mogło, iáko tego znáki y podobieństwá są wielkie po dzikich winách, które się tam sámo rodzi, y wierzę że tám bog Bacchus Pogáński stolicę swą był záłożył, iákoż y teraz wierni iego Apostołowie in laudem iegó nie pomáłu trahunt Bacchum. Nuż rzek rybnych niemáły poczet, miedzy ktoremi rzekámi iest práwie oycem Niepr bárzo szeroki iákoby dwie

Wtora przyżyná ginienia nászego.

Ukrainá tamtá dla cżeo była ieszcze z dawnych cżásow zburzona.

Hier. 5.

Ruska źiemiá folwarkiem iest drugich ziem na kształt Egyptu.

Polá iáko są śliczne y urodzáyne.

Bydłá, zwierzu, ptástwá wielkość.

Miodu dostátek.

Win w gronach.

Win pitych snádne zámnożenie.

Rzek rybnych nie mály poczet miedzy kto-

remi Niepr jest głową. Wiśle, od samych państw Moskiewskich początek swoy biorąc, y pod sámy Kiiow idąc, áż do sámego się morzá ciągnąc. Orzechow zásię Włoskich ták wiele, by też miáłá być tá ukráiná drzewiey Włoską ziemią. Jezior też rybnych iest rzecż niewysłowiona. Ale co się ták dálece na słowá szerokie zdobywam, gdyż tám tá regio iest zgołá iákoby oná terra promissionis, ktorą był obiecał Pan Bog narodowi Żydowskiemu, ná ten cżás kochánkom swoim, uiśćić fluentem lácte et melle: to iest, opływáiącą mlekiem y miodem. A náwet śmiele mogę przyszychtowáć ná tę ukráinę słowá one z Izáiaszá wzięte Páwłá świętego: Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus iis qui diligunt illum: to iest, Że oko nie widziáło, ucho niesłyszáło, áni w serce cżłowiecże wstąpiło, co Bog nágotował tám ná ukrainie tym ktorzy go miłuią. Tá tedy, mowię, sztucżná ukráiná będąc dla grzechów nie pomáłu skarána, y w puste polá obrocona prze ospáłość á niedbáłość nászę, niedbamy teraz o to, iákoby te puste polá á tá wdzięcżna ukráiná byłá znowu ludzmi osadzona, tákowemi ludzmi, zá ktoremi bychmy byli zawżdy iáko zá murem od nieprzyiacioł Krzyżá ś. A snadnieby do tego przyść mogło, gdyż tám tey ukráiny kto iey zákuśi, zostać tam każdy musi, bo ćiągnie do śiebie káżdego narodu człowieká, iáko Magnes żelázo: á to nieskąd inąd pochodzi, iedno że to sprá- wił sam genius loci, że tá ukráiná położenie swe ma náder pod wesołym niebem, w powietrzu zdrowym, w kráiu náder żyznym, że prá- wie wabi nas, y głośno woła ná nas tá ukráiná słowy Zbáwićielá nászego: Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos: to iest: Podzćie do mnie wszyśćy, ktorzy tu z piaskiem się będzićie, á z cięszkośćią żywnośći dostáiećie, á ia was opátrzę grunty tłustemi wszelákich obfitośći. A słusznie woła ná te niebo- racżki, ktorzy tu wolą nędzę á niedostátek ćierpieć, niżli tám w roskoszy opływáć, á Pánu Bogu zá niewymowne dáry cżęść i chwałę oddáwác, wolą niedbálcy á ospálcy że w oycżyznie ich nieprzyiaciel swe proporce rośćiąga y lábuie, niżeliby on sam wespołek z miłym á zacnym potomstwem swym ku czci á chwale P. Bogu swemu tych dárow Bożych záżywał. Woli niedbáły oycżyc że tám dármo pożary goráją, wilcy wyią, á dzicy konie z niedzwiedźiámi y z sárnámi

Orzechow Włoskich nièzmierność.

Jezior rybnych wielka moc.

Ukráiná iest iáko oná źiemiá obiecána. Exod: 13

Isaiae 64. 1. Cor: 2.

Ukráiná iest Mágnesowey natury, gdyż ćiągnie káżdego do siebie. Matth: 11.

Niedbáłość á ospáłość wielka nászá do dobrego mienia pátrz iaka iest.

wielką roskosz máią, niżeliby on sam rozumne stworzenie Boże tego wszytkiego uczestnikiem był. Jákożby się y tym szykom Tátárskim niepomáłu zábieżáło, ktorym się tam bárzo mieszkánie upodobáło: czego gdyby się zániedbáło, nápotymby nam to wierá niepomału szkodziło, ácż to sobie ludzie zá nic poczytáią, áno zła więc possessya, á trudno sądzić, iáko złego sąśiádá dawnośćią wypędzić. O by się obaczyli co sobie lekce poważáią, iesli nie teraz tedy nápotym tego żáłowáć będą, y nie długo tego doznaią iesli się nie poczuią, że tego żáłowáć muszą. Bo gdyby te pustynie státecznie ośiádły, y sławá Koronie, y ludziby - przybyło niemáło ku obronie, á smiem śmiele rzecz że ták wiele iáko z Polski Máłey y Wielkiey. Jákoż y pożytek w dwoy nasob przyrosłby niemáły Koronie Polskiey, iáko pierwey przed czásy był w tey tám ukráinie, bo znáć z wielu coniectur, że korcem pieniądze tam drzewiey mierzyli, znáć to ieszcze po kośćiołách, y niemáłych kosztách, ktore ná on czás ku czći á chwale Páńskiey podeymowáli, że ná śćiány y dáchy kośćielne łopátámi práwie złoto wálili, dosyć náder sztukámi misternemi. Podzmysz do zamkow spustoszáłych, álbo iáko w tam tym kráiu wedle nazwiská ich Horodyszcz sypánych bárzo mocnych y srogich, ktorych żadną mocą (oprocz wymorzeniem głodem) áni dziáły ze wszytkiego świátá zburzone być mogą, y poki swiát świátem bez wszego náruszenia stać mogą, ktorych náwet básztámi trochę potwierdziwszy, á Páná Bogá ná pomoc wziąwszy, niewiem quis esset contra nos: bo nietylo mocy Tureckiey álbo Tátárskiey, ále wszytkim mocom świátá tego może się tám pokrzepić ná nich tęgo: kto temu nie wierzy, niech obeyrzy, dozna tego snádnie káżdy á nieomylnie.

Zá osádzenim pustyń wielebynam pomocy do obrony przybyło.

Ukráiná że pływáłá w bogactwách znáć to po pustych kośćiołách.

Zamki ábo raczey Horodyszczá, iáko są mocne, ktorich básztámi potwierdźiwszy, byłyby niedobyte.

Rom: 8.

A widząc iuż práwie ná oko ták wielce obfitą ukrainę y z káżdey miáry pożyteczną, y do obrony snádną, á będziemże iuż więcey niedbáli y ospáli do osádzenia tey wdzięczney, miłey, roskoszney, obfitey ukráiny, á oyczyzny naszey? á będziemże ták dla Bogá żywego dłużey sámi sobie, bráciey. y siostrom swym ták bárzo nieżyczliwi? że nie tylo sámych siebie, ale y tych zacnych bráciey swey ná mięsne iátki nieprzyiaćielowi Krzyżá świętego wydáwáć, a im do spokoynieyszey y bespiecznieyszey osiádłośći niebędziem dopomágać? gdyś się to z kilu miar może porátować, że nieprzyiaćel

Prze niezmierne pożytki tey ukráiny mamy ná nię słusznie oko mieć.

nie będzie iuż mogł ták dálece przebárszczáć, y po tak roskosznych, miłych á wdzięcznych campis Elisiis lábuiąc, proporcow swych rośćiągáć.

A iżbyśćie W. M. moi Miło. Pánowie bráćia modum wiedzieć mogli snadnieyszy, prędszy do osádzénia tych pustyń, ku niemáłemu pożytku y poćiesze wszystkiey Korony Polskiey, tedy W. M. podam kilá drog do tego snádnych y znośnych.

Do osádzenia snádnieyszego pustyń iest ten sposob pirwszy.

Naprzod żebyśćie W. M. J. K. M. do te° wieść ráczyli, żeby on ná sámey ukráinie áby náwet w sámym Kiiowie, ze wszystkim dworem swoim, po wszystkie czásy swe według potrzeby trawił, ábowiem ludzie często się do J. K. M. iáko też y od J. K. M. przeiezdżáiąc, będą się przypátrowáć żyznym kráiom, roskosznym miescom, wdzięcznemu położeniu, za czym sobie lubowáć będą, á zátym y osieść pomyslą, á nawet ciż co się będą dworem báwić przy J. K. M. osádzáć te pustynie sami sobą będą, gdyż to dawne á prawdziwe proverbium: Ubi bene ibi patria, á tam iuż y wychowánie J. K. M. snádnieysze ze wszystkim dworem swym mieć będzie, bo nie strawi tego tám J. K. M. z dworem swym zá dwie lećie, co strawi w Polszcze mieszkáiąc za rok, czeg° doswiádczyć będzie J. K. M. raczył pierwszego roku, y przyznáć mi to J. K. M. będzie raczył, że sic est et non aliter: á to też iuż nie ná rękę Pogáninowi będzie słysząc pod bokiem swym blisko Krolá Polskiego á pomázáńcá Páńskiego z niemáłym orszakiem dworu swego, boiąc się zá tym niebespieczeństwá záżyć, co y godziná iákiego, względem czego wszystkiego będzie się co żywo ná ośiádłość tych pustyń pod skrzydłá gárnęło páná swego, biorąc moc y serce przećiwko sprosnym Pogánom, á nieprzyiáćielom Krzyżá święte°: skąd sławá J. K. M. nieśmiertelna rość będzie, á rádośći y wesela z pożytkiem Koronie Polskiey przymnáżáć się będzie. A co iest niemnieysza ále y owszem naprzednieysza, że prawdziwa chwała Páńska drzewiey popiołem posypána y práwie zágrzebiona, iuż krzewić się znowu tám będzie, y iáko naślicznieysza zorzá żárzyć się będzie.

Wychowánie nigdziey snádniezjsze niemoże być J. K. M. z dworem swym nád ukráinę.

Do osádzenia pustyń iest ten sposob wtory. Niż iákim sposobem

Drugi modus tákowy do osádzenia tych pustyń snádny náyduię być, áby J. K. M. ná sámych szlákách od Tátar y od Wołoch cztery zamki postáwić raczył: do tego raczył mieć ná samym Nizie zá sámemi Porohámi ludu Kozáckiego, bądz też służebnego przy-

namniey obecnych pięć tyśięcy, ktorzy áby więcey państw stácyámi Páná naszego nie plundrowáli, y przykrośći ludziom żadnych nie wyrządzáli, á przymierza z Turkiem y z inszemi Monárchámi nie tárgáli: Do tego máiąc ie ná wodzy y pod posłuszeństwem Hetmáná zacnego, aby extra metas nic nie wykraczáli, potrzebá ie według náuki Páwłá swiętego victu et amictu takowym sposobem opátrzyć. potrzeba osádzić. 1. Tim. 6.

Co się tycże naprzod z strony wictu ich, tedy tákowym sposobem (máiąc też wzgląd y na żołd álbo iurgielt ich) káždemu z osobná ná káždy mieśiąc po złotych czterech potrzebá im dáwáć. A iáko ná káždy mieśiąc pieniądze się im będą dáwáć tak też każdego mieśiącá przy dawániu pieniędzy powinni się będą wszyscy służebni przed Hetmánem, álbo przy namiestniku iego przyśięgłym munstrowáć y popisowáć: czego pisarze á száfárze ná mieyscu Biskupá Kiiowskiego też przyśięgli máią pilnie doglądáć tego, iáko by w czym iákiey koluzyey nie było, á Rzeczpospolita żeby w czym nie byłá oszukána y záwiedziona: Y tamże záraz przerzeczeni száfárze przy pisarzách ludziom do boiu godnym będą pieniądze sámym do rąk dáwáć, á rotmistrzom tákże zosobna według náznáczenia żołdu ich, á to dla tego áby żaden ták wielki iáko y mały w żołdzie swym nie był ukrzywdzon. A pieniądze nie mogą niskąd indąd ná nie być, ieno z dziesięcin Ruskich á z Kwárty, gdyż tá Kwártá ni nacż inszego też iest z przodkow nászych legowána, iedno ná obronę Rzeczypospolitey, czego się niegodzi łamáć, á zwłaszczá ták zdrowey ustáwj, y tákowey godney uchwały oycow miłych nászych, ile nam práwym synom ich, y owszem tę kwártę ni nacż insze° iedno na obronę nászę, y miłey bráćiey nászey przystoi obrácáć, ktorzy ná ukráinie mieszkáiąc, y w wielkim niebeśpieczeństwie opływáiąc do nas bez przestánku wołáią słowy Jobá świętego: Miseremini mei, miseremini mei saltim vos amici mei: to iest: Zlituyćie się nádemną, zlituyćie się nádemną, wżdam tylko wy przyiáćielie moi. Kozacy álbo służebni iáki máią mieć żołd. Kozacy álbo służebni ktorych czásow powinni się będą záwżdy munstrowáć, y przed kim. Kozakom ábo służebnym ma żołd im iść z Kwárty iáko też z dźiesięćin Ruskich. Zyg: August w Piotrkowie 1562. Job. 19.

O szczęsliważby to Kwártá byłá, by się wżdy kiedy w klubę skuteczną wpráwić mogłá, iákoż potrzebá żeby się iuż wpráwiłá, boby z tey Kwárty nie tylo ustáwny ratunek przez ták gotowe woysko do obrony Rzeczypospolitey bybył, ále y niemáłeby to było Szkolá rycerskich

ludzi napewnieysza iest z kwárty y gotowość prędsza.

ćwiczenie Rycerskiey krwi Koronney, skądby potym rośli Rotmistrze, á z Rotmistrzow Hetmani, á do tego iużby záwżdy tym sposobem y prędsza gotowość nászá byłá z tey kwárty niż z tych omieszkáłych wici nászych gdyby na nas gwałt iáki przyszedł, ktoregochmy nie raz zá wieku swego zákuśili: Bo nim się ty zá wiciámi wykustrzesz z domu swego, álbo nim ty służebnych przećiwko gwałtowi prędkiemu zbierzesz ku rátunku bráćiey swey, tedy inż zá prędkośćią srogiego nieprzyiaćielá swego, iuż iest twoy bráciszek w powrozie iáko iáki złodziey u nieg° w niewinnośći swoiey ska-

Psal: 127.

cząc przy koniu Pogániná srogiego. Ano iuż żonká iego ktora drzewiey iáko winna máćićá będąc płodna w domu miłego małżonká swego, iuż iest u Pogániná sprosnego zá biodrámi ku więtszey żáłośći á sromoćie iego. Dziateczki miłe iego, iuż nie iáko látorosłki, uwiiaią się około stołu miłego oyca swego, ále iáko szczeniątká wyiąc wyglądáią z biesagu pogániná ku poćiesze iego á ná żałość wielką miłych rodzicow iego. Ano się iuż dym zá nim kurzy, á ieszcże tuż przed oczyma iego, smaży się máiętnostká á ośiadłość iego.

Ludzie zwoiowáni z nászey ospáłey obrony iáko są żalosni.

A tu uwáż káżdy u śiebie z W. M. moich Miło. Pánow y bráćiey, iáko iest przećiwko tobie zá tak nierychłym kustrániem twoim żáłosznie zekrwáwione serce bráćiszká miłego tweg°, uważay y to u śiebie, iáki iest płácż, albo iákie nárzekánie ná ćię iego, przed máiestatem Páná twego, że mogąc go rátowáć nie rátowałeś go, mogąc obmyślić drzewiey o snádney obronie iego, álbo náwet máiąc iuż Kwártę uchwaloną ná obronę iego, obroćiłeś ią na co inszego. A ták iuż proszę dla Páná Bogá żywego, áby iuż tá Kwártá byłá obrocona ná woysko ukrainne á ni nacż inszego, by też przypádło co nagwałtownieyszego, chceszli ábyś nie záżywał iuż więcey y z bráćiszkiem swoim niebespieczeństwá srogiego od tyránná okrutnego, iáko też żebyś iuż uchodził przeklęctwá wielkiego ktore odnośisz słusznie od brátá swego, dla wielkiego niedbálstwá twego.

Kwártá wiele czyni álbo wynośi.

A iż pieniędzy ná pięć tyśięcy służebnych wychodzi summy dwieśćie y czterdzieśći tyśięcy złotych, czego Kwártá ták dálece nie może wynośić nád sto y dwádzieśćiá tysięcy złotych, tedy nie uszczerbiáiąc skarbu inszego Rzeczypospolitey, gdyż się potrzebá ná

wszystkie strony Koronie oględáć, do tego żeby iuż Ruska ukráiná byłá záwżdy pewna swoiey obrony, tedy nazdrożnieyszaby rzecż byłá, áby generaliter wszytká Ruska ziemiá nemine excepto dziesiątą kopę záraz w tymże roku, kiedy się służbá żácznie, káżdego urodzáiu swego ná tę obronę z miłośći sámych śiebie, gdyż o nie sáme náwięcey idzie iáko też y z miłośći wszytkiey Rzeczypospolitey, do tego z dobrey woli y chęći swey, do rąk biskupá Kiiowskiego postąpiłá. Gdyż iáko wszelka duszá potrzebuie obrony, pokoiu, á nawięcey Ruska ziemiá, tedy potrzebá ná to mieć wzgląd, áby się też káżdy ná to dziesiątą częśćią urobku swego przyłożył wiecżnemi cżásy, á ná to się nie wzdrygał, gdyż to dobra á szcżęśliwa kopá, ktora dziewiąci strzeże, á náwet zdrowia y wolnośći twoich cchrania, gdyż dobrześćie tego zákuśili, y iesteśćie tego dobrze swiádomi, iáko od nieprzyiaćielá Krzyżá swiętego nie raz byliśćie splundrowáni, iáko iuż nie raz obcy á srogi nieprzyiaćiel przechodził mocą wielką do domu twego, iáko palił nie raz srogim ogniem dom twoy, y wszytkie roskoszy twoie, iáko też nie raz pośiekiwał głowy dziatkom twoim przed ocżymá twemi, iáko też nie raz zelżył ucżćiwą małżonkę y narod twoy, á nawet y ćiebie, iako się tráfiáło nie raz, że ćię iáko psá wodził ná łáncuchu przy koniu swoim, tłukąc głowę twoię, iáko też iuż nie raz pośiadał ábo rozflarzał wszytkie máiętnośći twoie, że włásnie się nie raz wykonywa nád Ruską ziemią ono Wergiliuszowe nárzekánie, temi słowy nápisáne:

Dziesięćiny powszytkiey. Ruskiey ziemi gdyż do żadnych Kośćiołow nie idą, słusznie miályby być obroconе wszytkie ná obronę Rzeczypospol: y do rąk biskupá każdego Kiiowskiego do szafunku powierzone.

Barbarus has segetes, En quo discordia cives
Perduxit miseros. En queis consevimus agros?
To iest:
Obcym praca nászá do korzyśći przyszłá,
Skąd nas też żałość z przeklętą nędzą doszłá.
Nie wolnismy w swoim, á w násze krainy
Obcy narod wchodźi, trapiąc bez przycżyny.
Niezgodá to robi, rosterki domowe,
Co stąd zá upadek, ledwie kto wypowie.

In Buc. Eglo. 1.

A co też iest niemniey rzecż żałosna, że nieprzyiaćiel twoy obcy iesli cię nie splundrował y do końcá nie zebrał, ábo nie

Ukráina Ruská iáką niewolą ćirpi od żołnierzá, abo od kozaká.

uśidlił iako ptaszká ná iáycách, tedy ćię twoy obrońcá obecny máło nie sroższy plundruie y w niwecż cię obráca. A zaś żołnierz álbo kozak gdy go w domu swym masz, nie stoić zá nasroższego Turczyná, álbo zá nagorszego Tátárzyná? Doznałeś tego nie raz, że iuż niestetysz nie woleneś w żenie swey, w dziatkách swych, y w czeladce swoiey, nie woleneś w domu swym, y we wszelákim domostwie swoim. A co iest naćięższa, ciebie gospodarzá swego w tym nie uszánowawszy, iako zá niewolniká sobie ma, iuż nie ty pánem domu swego, ále gość twoy niezbyty: iuż nie ty száfuiesz dobrem twoim, ále iuż żołnierz álbo kozak tobie wszytkiego obrokiem udáie, á náwet czći y zá pieniądz ná tobie nie zostáwiwszy, dom twoy zháńbiwszy, ćiebie z domu twego własnego wywlokszy, y kiiem cię stłukszy, iako niewolnikiem tobą się poniewiera, y własnie się to dzieie z tobą káżdym, co Wergiliusz o żołnierzách y o kozakách pisze w swym wierszu:

In Buc: Eglo: 1.

Impius haec tam culta novalia miles habebit.

To iest:

Niezbożni żołnierze z kozakámi nászy ośiádłośći,
Na łup srogi swoy obroćili bez wszelákiey lutośći.

Dzieśięćinę gdy ná obronę dasz, iakie° niebespieczeństwá uyść możesz.

A widząc tedy, y tego dobrze nie raz ná sobie doznawáiąc, á będzieszże się tę dzieśięćinę wydáć wzdrygał: Ktora ćię od wszelákiey ángáryey y praeángáryey, to iest od niewoli y wszelakiey krzywdy, á náwet od wszelkiego niebespieczeństwa twego będzie zástępowáłá, ták od nieprzyiaćielá obcego, iáko od żołnierzá ábo kozaká obecnego: gdyż też iednák wiem to dobrze, dzieśięćin tych wy (od ktorych nie iest wolen y sam Krol J. M. tákże też y Biskupi, y Opáci, á náwet wszytká Korona Polska) żadnych do kośćiołow nie dáiecie. Jákoż teraz gdy się ná to poddácie, tedy káżdy biskup Kiiowski zá te dzieśięćiny wásze powinien iuż będzie naprzod chwałę Páńską zá to rozmnáżáć, gdyż to iest nayprzednieysza tarczá y zbroiá przeciwko káżdemu nieprzyiaćielowi Krzyża swiętego, iáko w tym káżdego upomina Pan Boskiemi usty swoiemi: Primùm quaerite regnum Dei, et haec omnia adiicientur vobis. To iest: Napierwey szukayćie krolestwá Bożego, á te wszytkie rzeczy wam bedą dáne.

Żadne nie są tákowe mocy, bez Bożey pomocy.

Matt. 6.

Potym też z tychże dzieśięćin iuż będzie biskup przestrzegał, iákoby tey summy co ubędzie álbo czego nie dostánie z kwárty, ná służebny lud ukráinny dziesięćiną tą nágradzał: ktorą też dzieśięćinę ná dwádzieśćiá mil ták w szerz iáko y w zdłuż, każdy obywátel powinien będzie omłoćiwszy do Kiiowá zimie odwieść, á biskup iuż státkámi ná to przyprávnemi powinien też będzie ná Wiosnę do Porohow przypłáwić, et sic per consequens iuż y lądem do woyská przyprowádzić, iáko zá nalepszym przemysłem może tego dokázáć: A drugie zásię dzieśięćiny dla dálekiey drogi nie wożąc się z nimi spieniężyć ie może iáko nalepiey.

Z dzieśięćinámi biskup iáko się ma spráwowáć. Dzieśięćiny iákim kształtem maią być do Kiiowá odwożone. Dzieśięćiny iáko też być maią z Kiiowá do Porohow bąć też y do woyska zaprowádzone.

A iáko Seym káżdy bez stanu duchownego nic nie ważny, tákże też y Trybunał bez tegoż stanu duchownego obeyść się nie może, dáleko więcey woysko káżde bez stanu duchownego iest iáko ćiáło bez dusze, ábo iáko woysko bez hetmáná, ábo iáko owce bez pásterzá: á przetoż każdemu biskupowi Kiiowskiemu, ile ukráinnemu Senatori, nie tylko bytność iego z kápłány á z káznodzieymi mądrymi iest bárzo w woysce potrzebna, ále też y to száfárstwo áby się to zá iednym kosztem odpráwowáć mogło, według zdánia mego iemu naprzystoynicysze iest, y ná káżdego biskupá Kiiowskiego to onus perpetuis temporibus włożyć rzecż słuszna mi się zda, iákoby on nie tylo powinność swą pásterską w woysce wykonywał, ále też i zá száfárstwem swoim tego pilnie przestrzegał, żeby tey summy ná obronę Rzeczypospolitey iuż wiecznemi czásy nie ubywáło, y iéśliby co iey ubyło, żeby tego dokłádał z tych przerzeczonych dzieśięćin, a nie z skarbu Rzeczypospolitey.

Z ostáthkiem Dzieśięćin co ma czynić. Bytność Biskupá Kiiowskie° ile ukráinnego z kápłany á z káznodzieymi mądremi iest nie pomáłu potrzebna w wojsce, iáko też száfárstwo tak względem kwárty, iáko też y dzieśięćin, áby mu było zlecżone, iest rzecż naprzystoynieysza.

A iż to być nie może áby zá wiernośćią Biskupá káżdego Kiiowskiego okrawkow z dzieśięćin przerzeczonych nie miáło co ostáwáć, tedy powinność będzie káżdego biskupá Kiiowskiego tego pilnie doyźrzeć, aby dla ćwiczenia wszystkiego potomstwá kráiow Ruskich było Kollegium Jezuickie w samym Kiiowie z tych że dzieśięćin fundowáne, aby iuż do dálekich kráiow, dla náuk wyzwolonych dziatkom swym więcey się iuż ludzie w koszt wielki nie przywodzili, ále y owszem máiąc szkołę zacną tuż przed oczymá swemi, tym ráczey się do niey śpieszyli, áby za takim sposobem nie tylko w osiadłośći się sobili, álbo w szkołę Rycerską się sposobiáli, ále

Dzieśięćin iéśliby co nád Żołd Kozácki álbo służebny zostawáło ná co ma być obrocono.

y wszystkiey Rzeczypospolitey potym tym więcey á więcey zá tákowym ćwiczenim w náukách wolnych pożyteczni być mogli.

Dziesięćiná twoiá za cżásem iákiey ćię roskoszy y weselá z káżdey miáry domieśćić może.

A tu uważ każdy u siębie ták stanu wielkiego iáko y namnieyszego, iákoć się w niemałą roskosz y w wesele twoie te twe dziesięćiny obrácáć będą, gdy będziesz widział miłego syná swego nád się mędrszego y w Rzeczypospolitey ku rátunku iey biegleyszego. Jáką też ućiechę y stąd możesz odnośić, że iuż zá taką nauką á rozrywką iego będziesz w krotkim cżáśie patrzył okiem swoim ná miłego potomká swego, á on zostawszy biskupem, bądz Woiewodą, bądz Kasztellanem, álbo iákim dygnitarzem śiedzieć będzie ná stolicy pod bokiem Páná swego. O szczęsliważ to twoia, oycże miły, dziesięćiná, ktorać tyśiącżny owoc, á nieśmiertelny pożytek uczyniłá. O szcżęsliwa záprawdę tá twoiá iest dziesięćiná, ktora ćię náwet zá tákową szkołą od niebespiecżeństwá Tureckiego y Tátárskiego ochrania, ktora ćię od niewcżásu żołnierskiego y kozáckiego oszcżądza, ktorać summy do obrony twey náznácżoney, aby iey nigdy nie ubywáło, ná obronę twoię przestrzega, á iżby ná plácu żáwżdy woysko gotowe, przećiwko káżdemu nieprzyiaćielowi twemu, ná wieki stało, teg° ćię twoia dziesięciná domieszcża.

Hebr: 5.

Száfárstwo to biskupowi ácz mało znosne, ále dla miłośći Rzecżypospolitey nie ma być cięszkie.

Plato de Rep. Cicer: lib. 2. Tusc: Quaest.

Cic: in Vatin.

A mali się prawdá rzec, iż to praca wielka ná biskupá y práwie máło znosna, tedj káżdy biskup niech ná to pámięta, że iest ex hominibus assumptus, et pro hominibus constituitur: To iest, z ludzi wybrány á wzięty, postánowion bywa dla ludzi, máiąc do tego przed oczymá swemi y onę sentencyą Płatonową w liśćie do Archity nápisaną (w cżym go też Cycero naśladuie) gdzie go nápominał, áby pámiętał ná to, że człowiek nie sam dla siebie národził się, ále częśćią dla oycżyzny, częśćią dla powinnych, częśćią dla przyiaćioł y potomstwá. Ktorą to sentencyą męża teg° zacnego, gdy w dobrym uważeniu biskup káżdy Kiiowski u śiebie będzie rozbierał, przyznáć to muśi że oycżyznie swoiey iest powinien pomoc, rátowáć y podporę káżdego cżásu dáć, oglądáiąc się też na to, że od niey niemáłe dobrodzieystwá odnośi. Jáko Cycero powiedział: Nemo est tam ingratus, tam impius, tamque nullius humanitatis, qui si patriae merita resumere velit, non eam magis quám seipsum diligat. Przetoż tey prace, ácż iest nie máła, iednák nie ma się przed nią wzdrygáć,

gdyż nie tylko tym się będzie J. K. M. przysługował, ále y od Rzeczypospolitey wielkie bohomolstwo y łáskę zá to záwżdy będzie miał. A co iest nawiętsza iesli Cyceronowi wierzymy, że zá ták uczćiwą á zácną pracą swoję, Koronę wieczną zá to w niebie odnieśie: A też máiąc sługi á száfárze potemu sprawne, y ktemy quod est maius wierne, może máłey molestyey y prace w tym użyć. Cic: de Repub.

A iżby tá praca potężniey iść mogłá, potrzebá też ná to respekt W. M. mieć, iakoby było y ná to opátrzenie iákie. Gdyż nápisano iest u Páwła Ś. Kto szczepi winnicę, á owocu z niey nie ie? przetoż potrzebá opátrzyć żeby miał biskup Kiiowski o czym prácowáć wespołek y z sługámi swemi pisárzmi, gdyż się to może opátrzenie sstać nie z skárbu Rzeczypospolitey, ále z Ormian, ná ktorychby przystało uchwalić przynamniey cztery tyśiące złotych, y ná káżdy rok perpetuis temporibus dáwáć, gdyż rozchodu niemáłego, y kosztu wielkiego tákowa praca potrzebuie. A nie trzebá ich w tey mierze żáłowáć bo są ći szkodnicy Koronie nászey máło potrzebni: A náwet iáko sprawę mamy z tych co teraz z legácyey Tureckiey przyiecháli, że są nam u obcych narodow, á náwet y u samego Turká nie pomáłu nieprawi. Bo iáko Cygáni są naszemi złodzieymi y śpiegámi, Zydowie są nászemi iáwnemi zdraycámi, ták Ormiánie są pewnemi nas do obcych narodow wydawcámi. Bo są tákowey natury ći wszyscy ludzie, iż ná czyiem wosku iezdżą, tego piosnkę śpiewáią.

1. Cor. 9. Biskup Kiiowski będąc száfárzem, skąd ma mieć opátrzenie z sługámi swemi pisárzmi. Ormiánie iáko nam są u obcych narodow życżliwi.

A iżby też służebni álbo kozacy ná káżdy mieśiąc biorąc pieniądze żołdowe márnie tych pieniędzy nigdziey nie rozflarzáli, tedy y ná to w woysce táki porządek trzebá subordynowáć: Aby Hetman wespołek z száfárzmi tego pilnie przestrzegał, iżby wszyścy służebni álbo kozacy nemine excepto te pieniądze żołdowe z obozu swego ná stronę ná żadną rzecż nie udawáli, y nigdziey też indziey wszelákiey żywnośći nie dostawáli, iáko też y innych potrzeb wszelákich iákimkolwiek nazwiskiem mogą być nazwáne, nie kupowáli oprocz szpichlerzow K. J. M. á to pod utráceniem służby. Jákoż iżby się to snádniey w rezę swą wprawić mogło, tedy potrzebá ich in instanti támże ná ukráinie szpichlerzámi K. J. M. tákowemi opátrzyć, w ktorychby wszelákiey żywnośći ták od iádłá iáko y od

Kozacy albo służebni biorąc pieniądze żołdowe, iáko temu zábieżeć, áby ich z woyska swego nie rozflarzáli.

Szpichlerzow dla Kozakow ábo służebnych potrzebá ich

pićia, ták od máłá iáko też od inszych rzeczy wielá mogł káżdy z nich według potrzeby káżdey rzeczy dostáć. A iżby się szpichlerze takowemi potrzebámi mogły snádniey opátrzyć, nim się skądinąd w takowe dostatki záwezmą, potrzebá będzie po wszytkim Podolu, iáko też y po Wołyniu, á generaliter po wszytkiey Rusi obwołáć, żeby wszelákiey żywnośći ták od iadłá iáko y od pićia do szpichlerzow, iáko też generaliter wszytkich zgołá potrzeb, ták lądem iáko też y wodą zá pieniądze dodawáli (a tym sposobem będzie stało ukráinie za Gdańsk). Ktore pieniądze insze nie mogą być ná tę żywność obráćáne, iedno z połowice teyże summy służebnego żołdu, ktora to żywność y wszelákie insze potrzeby do szpichlerzow száfárze od nich iáko napobożniey á nátániey skupowáć máią, á z szpichlerzow zásię służebnym álbo kozakom zá pieniądze zásłużone ták z strony żywnośći, iáko też y wszelákich potrzeb udáwáć będą, iuż nie według tám tey ukráiny taniośći, ále według przy K. J. M. drogośći, á to dla tego, żeby się tym zyskiem mogly ták szpichlerze porobić, y inszym niedostátkom mogło się zábieżeć iako też y innym potrzebom do woyny należącym, mogło się dogodzić.

A stąd się Kozacy tym nie máią słusznie, wspomináiąc na swoy pokarm sáłámáchę, y na swoy napoy serbę, obráżáć, iáko też y wszystkich służebnych, iesli się poczuwaią prawdziwemi miłosnikámi oyczyznj swey być, niema to nic ich obchodzić, máiąc też y przykład przed oczymá swemi z służebnych J. K. M. ktorzy tákież przy K. J. M. służąc, y tákież po cztery złote ná mieśiąc biorąc, z targu przedsię żyć muszą, y w budkách przy J. K. M. káwęcząc, y niewczásow wielkich, by też ná sámey ukráinie záżywáiąc, w czuynośćiách też swych niemniey iáko też y w gotowośći záwżdy się popisuiąc, á wżdy ná to namniey nie ámárykuią, choćia miedzy niemi iest więcey służebnych z narodow obcych á niżeli obecnych. A iesli ten pondus diei et aestus portant obcy narodowie, dáleko więcey powinnieyszy odnośić więtszy niewczás własni oycycowie dla miłey oyczyzny, ktora ich wychowáłá, y práwie wykarmiłá, iako własna mátká dziatki swe. Bo iesli w każdym synie nie oddawáiącym cáłey powinności rodzicom swym, godno to iest strofowánia, gdyż tákowy káżdy przeto w ohydę do ludzi przychodzi: iáko dáleko ten więtszey przygány y od wszech niew-

niemáło nábudowáć, y dobrze wszelákiemi potrzebámi nászpiżowáć.

Szpichlerze iakim kształtem nasnádniey mogą być nászpiżowane.

Do szpichlerzow zá iákie pieniądze potrzeby máią być skupowáne.

Z szpichlerzow Kozakom, álbo służebnym, zá pieniądze iákim sposobem żywnośći iáko też y inszych potrzeb Száfárze máią użyczáć.

Przyczyná tego.

Dlaczego Kozácy y z służebnymi nie maią się obrażać z tego.

Sálámáchá ktorey używáią Kozacy zá naosobliwszy pokarm, iest własna pasza. Serbá, iest polewká wárzona z kośći.

Przykład Matth: 20.

Własny oyczic dla oyczyzny wszystko

dzięczności odnośić nie ma, ktory będąc wychowány in gremio oyczyzny swey, y omnibus ornamentis oszláchcony, stáie niewdzięcżnym iey dobrodzieystwa. Záprawdę káżdy tákowy iesli sámi sobie tylko á nie oyczyznie (ktora wszystkie w sobie zámyka) będzie pożytecżen, nie może się słusznie w poczet dobrych synow kłáść: A tákową iego niewdzięczność przechodzą y nieme zwierzętá, to iest mrowki, y pszczoły ktore społem prácuią, pospołu zgromádzáią, społnym niebespiecżeństwom sobie przećiwnym odpor czynią, spolnie prace swey używaią, i do niey potomstwo swe przypuszcżáią. Gdyż tedy nas także ku podpomagániu inszych przyrodzenie wrzusza y pobudza, ten zda się urzędowi swemu dosyć czynić, ktorego chęć cáła ku Rzeczypospolitey iásna y widoma iest, bo miedzy wszelákim złączeniem spolności ludzkiey żadne nie iest milsze, y wdzięcżnieysze nád to ktore iest Rżeczpospolitą káżdego człowieká: bo ácż miły ociec, mátká, dzieci, krewni, przyiaćiele, ále miłość tę ktorakolwiek iest miedzy ludzmi, oyczyzná sámá w sobie zámknęłá, y onę ogárnęłá. Przetoż Rzeczpospolita ma być za łodz rozumiána, ktora wszystkich ktorzy się w niey pławią prace potrzebuie, y káżdy w niey będący ma się stáráć żeby nie pogrążnęłá, ále do portu przespiecżnego przyszłá, y iáko w niey wszyscy rozmáicie prácuią, iedyny ten cel máiąc áby ią y sámi siebie záchowáli. Ták wszyścy obywátele do tego umysł swoy skłonny mieć máią, aby iedni rádą, drudzy pomocą, trzeći chęćią, czuynośćią y pilnośćią Rzeczypospolitey podpieráli y podpomagáli, żeby nie tylo była ab imminentibus periculis záchowána, ále y ná czásy potomne rozmnożona, gdyż nietylo niebespiecżeństwo ich sámych y poćiechę, tákowe stáránie w sobie záwiera, ále y potomstwá ich. Y iako ten godzien przygány y wzgárdy, ktory pławiąc się, woli sam śiebie niż łodź y w niey będące insze záchowáć: ták y ten zásługuie mierźiącżkę, y z społecżności ludzkiey wyobcowánia godzien, ktory cżasu niebespiecżeństwá Rzecżypospolitey pierwey o swoim dobrym, niż o pospolitym obmyślawa y rádzi. Tákowym tedy y umysłem y przedsięwzięćiem będąc uzbroieni, obywátele aby wszytkie casus pro dignitate et libertate salutéque patriae mile znośili, za dobre y pożyteczne syny oyczyzny swey, maią być słusznie miáni, gdyż wszytko cokolwiek przez nie bywa sprá-

naskromnie znośić.

Miłość oycżyzny przewyższa wszelką miłość rzecży ziemskich.

Srzodki do pomnażania Rzeczypospolitey.

wowano, nie ku ich prywaćie, ále ku zdrowiu oyczyzny obrácáć się ma, áby tym postępkiem, immortalitatem gloriae sobie zásłużyli.

Kozaki álbo służebne potrzebá też suknem opátrzyć. Ná Kozaki álbo ná służebne skąd sukno ma być.

Względem záś amictu ich, potrzebá też káżdego z nich zosobná po dziesiący łokći sukná Lunskiego opátrzyć, zá ktore sukno przychodzi właśnie iáko pięćdziesiąt tyśięcy złotych, w czym áby skarbu Rzeczypospolitey nie uszczerbiáło się, ná Zydy to onus włożyć potrzebá, aby oni iuż perpetuis temporibus sukná pięćdziesiąt tyśięcy łokći, powinni piąćią tysiącom kozakom álbo służebnym pro interesse suo wystáwić, y ná káżdy rok do rąk száfárzá biskupa Kiiowskiego dla száfunku porządnego oddáć, gdyż oni lepsze sukná rychley mogą obrać, y tániey záwżdy niż zá pięćdziesiąt tysięcy złotych, według zwykłego szálbierstwá swego dostáć. A też ná ich tak wielkość nie iest to ciężki ná nie onus, iáko oni nam są y poddanym nászym bárzo ciężcy, ponieważ násze maiętności mało nie wszystkie przez nie są wynicowane, bo iuż nas tak práwie iáko Cygáni pomamili, y iáko wilcy oźionęli, gdyż co chcą, to z nami w Polszcze broią, á nas zá nos od máłego stanu do wielkiego iáko chcą ku háńbie nászey zá sobą wodzą. A náwet áza nie Zydowie przez Ormiany skárby wszystkiey Rzeczypospolitey do Turek y do Wołoch przemetlowáli? ázaż też nie Zydowie przez Ormiány táiemnice y sprawy wszystkie krolestwa Polskiego do obcych narodow odnoszą? Gdyż do tego ich wiedzie Tálmut ich, o czym czytay sobie w Porządku 2 w Tráktaćie 1. w Rozdziale 5. ná kárćie 11 y 15 w te słowá: Pánowániem Chrześćijáńskim więcey się Zydowie máią brzydzić, ániżeli pánowániem Pogáńskim. Y mnieyszy grzech iest służyć Pogáninowi ániżeli Chrześćianinowi. A ná drugim mieyscu ták w Tálmućie ich stoi: Zyd kiedybykolwiek Chrześćiániná ná mieyscu nieprzespiecznym widział á rátowáć go mogł: rátowáć go nie ma, ále owszem popchnąć ná szyię. Czytay w Porządku 4 w Tráktaćie 8. O tym że też pisze ieden Doktor Ráphálfes w Rozdzieleniu 2 ná kárćie 355 y w księgách też to iest ktore zowią Arba Turim etc. Nu podzmy záś dáley: Azaż nie Zydowie w árendách lepszych przed Chrześćiany nád práwo pospolite przodkuią? Gdyż im práwo tego broni, áby urzędu żadnego pospolitego ná sobie nie mieli, ná ktorymby Chrześćiánom roskázowáć mieli: A oni ná árendách nie

Zydowie iáko gorę w Polszce biorą.

Zydowie iáko Chrześćianom są nieprzijáźni z ich Talmutu zrozumieć możesz.

Zygmunt w Piotrkowie 1538.

tylko roskázuią, ale ku wielkiey zelżywośći nászey nád Chrześćiány co chcą to exequuią. Azaż też nád práwo pospolite Cel, Myt, y Czopowego nie trzymáią? Azaż nád práwo pospolite nie chowáią Chrześćian zá sługi u siebie? Azaż bożnic nád swoy przywiley im dány á náwet y nád ich zwyczay stárodawny, przy káżdym mieszkániu swoim nie nábudowáli? Gdyż y ná on czás gdy páństwo ich in flore było tákowey prerogátywy nie mieli, bo czytamy że tylo ieden kośćioł Sálámononow w Hieruzalem mieli, do ktorego się wszyścy ná nabożeństwo swoie zwykłych czasow y z dálekich kráiow schodzili. Azaż y to nie iest przećiwko práwu pospolitemu, że w żołtych czapkách Zydowie chodzić niechcą? Azaż y to nieznośne przeklęctwo Zydowskie iest nam nie ná rękę, czego się doczytáć káżdy może w ich powszednich modlitwách, ktorzy nas trzy kroć ná dzień w bożnicách tych swoich, ktorych nábudowáli ná trzy zbyty, przeklináią, przez swoie Zydowskie kápłany temi Hebráyskiemi słowy: Szuvoch Cheimoscho el hagoim einszar leu ieiducho veial Mamleches einszar beiszymcho leukorou. Co się rozumie po Polsku: Rozley Boże gniew swoy nad Chrześćiány, y ná ich wszystkie Krole, ktorzy się niechcą uznáć ná nászę wiárę. Jákoż czytamy o tym iádzie Zydowskim y w Tálmućie ich w Porządku 1 w Tráktaćie I w Rozdziale 4 w te słowá: Roskazuiemy áby káżdy Zyd trzykroć przez dzień przeklinał wszystek zbor Chrześćijáński: á prośił Páná Bogá, aby gi stłoczył, stłumił y wykorzenił, pospołu z Krolmi ich y Kśiążęty, y z Pány ich. A to zwłászczá máią czynić kápłáni Zydowscy w Synágodze álbo w bożnicy trzykroć się modląc na káżdy dzień ná zelżywość Jezusá Názáráńskiego. Azaż i to iest nam ná pomocy, iáko czytamy o tym ná tymże mieyscu iáko y wyższey, słowá w ich Tálmućie nápisáne: Bog, práwi, roskazał Zydom, áby iákokolwiek mogą, álbo zdradą, ábo gwałtem, lichwą, kradziestwem máiętnośći Chrześciáńskie sobie przywłászczáli. A tu tkni człowiecze káżdy Chrześćijáński śiebie samego, iesli roskazánia tego swego Tálmutu Zydowie nád námi nie exequuią? A ponieważ są nie tylo nam nieprzyiázni, ále y práwom nászym przećiwni, á do tego iż są miedzy námi, nie ináczey iedno iáko wilcy drapieżni, dziwnaby rzecz byłá żeby się im w tey mierze lá lá iáko pobłáżáć miáło, áby

Zygmunt August w Piotrkowie, 1565. Idem. 1567. Zyg: August w Piotrkowie 1565. S. S. libro 2. Artic: XXXVI. 3. Reg: 5. Zyg. w Piotrkowie, 1538.

Zydowie trzykroć ná dzień Chrześćijány przeklináią y ich Krole.

się to onus sukniáne perpetuis temporibus ná nie włożyć dla służebnych nie miáło, gdyż też iednák oni na nás to wszytko swym szálbierstwem wyszalą y wymáchluią, á náwet y ichże promotorowie to zeznáwáią, że tego ná sobie dobrze nie raz doznawáią, á użdy zá ich omamieniem spráwy ich forytuią, nas y sámych śiebie zawodząc.

Hetman iáki ma być ná ukráinie przy woysku Kozáckim álbo służebnych.

A iż tákiemu woysku, iáko się wyższey przypomniáło, potrzebá hetmáná człowieká cnotą uszychtowánego, ktemu zacnego, y w rzeczách Rycerskich náder biegłego, gdyż według dawney á prawdziwey powieśći: Lepsze iest woysko jeleni gdy ie umieiętny lew powiedzie, niżli woysko lwow, ktorymby głupi á tępy jeleń Hetmánem został. Przetoż Miło: Pánowie brácia potrzebá tego wszystkim W. M. pilnie przestrzegáć iákoby W. M. Hetmáná nie dáwáli woysku ukráinnemu tákiego, ktoryby chciał więcey przestrzegáć pieszczotek swoich, z wymyślnemi połmiskámi, z rzezánemi axámity, y z inemi niewieśćiemi dziwno wymyślnemi przymiotámi, gdyż się tákowymi wszyścy boiowi ludzie, á nawięcey ukráinni brzydzą: á náwet y Koroná Polska zá tákowemi przymiotámi człowieká tákiego mogłáby snádnie, czego Pánie Boże uchoway, przyść do iákiey lekkośći prędko, gdyż ná káżdym Hetmánie, po Pánie Bodze, wszytká salus Reipublicae záwisłá. Ale obierzcie W. M. człowieká naprzod cnotliwego, ktoryby się cnotą wspániáłą, á sławą nieśmiertelną, á rozumem poważnym, onym wodzem wszech cnot, umiał się sprawowáć; człowieká też obierzcie W. M. zacnego, ná ktoregoby się było ludziom rycerskim obeyźrżeć, ktemu człowieká w rzeczách rycerskich biegłego, ktoremuby woysko czásu potrzeby sprawie iego mądrey smiele mogło ufáć, y byłoby przy kim się oprzeć; człowieká do tego tám teyże ukráiny obywátelá bliskiego, gdyż nie może być rząd dobry bez Hetmáná obecnego, ile ná nieprzyiaćielá prędkiego. A co iest niemniey napotrzebnieyszego, gdyż y to może być bez nakłádu Koronnego, potrzebá go stárostwem dobrze bogátym opátrzyć, álbo náwet y kilkiem stárostw, gdyż zá dostátkiem wszytko snádnie idzie, y rozumu przybywa, y ćiężka praca nie bywa; Bo więc według oney powieśći: Aggravat ille labor quem nulla premia sequuntur: To iest:

Hetman skąd y iákie mieć ma opatrzenie.

Zawżdy się taka praca zá naćięższą miewa,
Skąd więc żadna zapłátá za pracą nie bywa.

Jakoż y Páweł święty tego poświadcża: y ktoż kiedy swoim żołdem boiuie? Kto páśie trzodę, a mleka od trzody nie pożywa? 1. Cor. 9.

Toż się rozumieć ma y z strony Rotmistrzow, álbo według nazwiská tám tego kráiu Setnikow, tákże też y z strony dziesiątnikow, ktorych ieśli chcećie W. M. mieć godne, potrzebá będzie zosobná ich też nie tylo victu álbo amictu opátrzyć, ále też y Jurgieltem według zasług y godnośći káżdego kontentowáć. A ta kontentácya ich może być też bez szkody Rzeczypospolitey tym sposobem: Wiemy to dobrze że uchwałá iest Seymowa, áby Zydzi Chrześćijan oboygá narodu płći ták męskiego iáko też y białogłowskiego do posług swych nie używáli, á iż ich upor w tym náyduie się, iáko też y u nászych Chrześćijan wielka niesworność pokázuie się, że uchwały Seymowe z Zydy tárgáią, coby mieli sobie zá wielką świątość poważáć, tedy ich tym godzi się zá to pokáráć, tak Zydá iáko y Chrześćijániná. Iż ktoby iakieykolwiek płći Chrześćijáńskiey u Zydá służył álbo służyć chćiał, tedy ma in instanti złoty dáć z osoby swey do mieśckiey skrzynki á Zyd iż Chrześćijániná przyiął, y posług Chrześćijáńskich używa, ma dać też in instanti drugi złoty z osoby swey tákież do mieśckiey skrzynki, álbo we wsi gdzieby mieszkał, tedy u Woyta oney wśi. A te pieniądze máią być ná dzień świętego Marćiná w káżdym powiećie do miásta głownego ná zamek, álbo do dworu Krolewskiego sub fide et iureiurando w cále onego powiátu oddáne. A stámtąd do Kiiowá odesłáne, y do rąk biskupá Kiiowskiego oddáne, áby on z pánem Hetmánem porozumiawszy się, káżdego Rotmistrzá iáko też y dziesiątniká według zasług y godnośći, ile śćiągnąć będzie mogłá tá summá, kontentował.

Rotmistrze álbo Setnicy á Dziesiątnicy skąd máią iurgieltem być opátrzeni.

Zyg. August w Piotrkowie 1565.

A gdzieby się to iuż zá pomocą Bożą w klubę swą wpráwiło, tedy potrzebá też na to mieć wzgląd pánu Hetmánowi wespołek ze wszytkim woyskiem swoim (czego ma doglądać pilnie biskup Kiiowski ták przez się iáko przez száfárze swoie) áby kosz swoy tám

Hetmán z woyskiem iáko długo koszem ma swym stać ná iednym uroczysku.

stánowili, gdzieby mogłá być naysnádnieysza osádá y obroná od nieprzyiacioł Krzyżá świętego. Y tak długo koszem swym ná iednym uroczysku stali, áni się od mieścá do mieścá prędko pomykáć ważyli, áżby wzięłá effekt swoy osádá oná wespołek z twierdzą, dobrze obwárowáną, y dostáteczną ármatą opátrzoną, á to dla bespieczeństwá y nápotym lepszego.

Pustynie iáko nasnadniey osádzone mogą być, trzeći sposob.

A iżby też taki koszt wszytkiey Rzeczypospolitey nádáremny nie był, áni się dármo álbo po prożnicy wody nie mierzyło, ále y owszem żeby te pustynie iáko naprędzey zá táką municyą y expensą niemáłą ośieść się y zá kilá lat mogły, tedy tákowy modus nayprzystoynieyszy być ná to trzeći też náyduię. Aby z uchwały J. K. M. y wszytkiey Rzeczypospolitey przez Uniwersał było publikowano: iż szláchćić każdy ktoryby nie miał w swey ośiádłośći łanu zupełnego. á kmieć iego puł łanku cáłego, żeby ná ukráinę dla osádzenia iey był tákowy káżdy ruszon, á iemu ten iego szpłácheć áby mu było zápłácono od iego bliższego, za coby stał, ałbo żeby przedał komuby chciał. Bo ten uććiwy narod szláchecki z przodkow swych będąc zacny, zá roskrzewieniem wielkim przychodzą, iáko baczę, do ubostwa wielkiego, á zátym co iest rzecz żáłosna że iuż obracáią się y w sprosne chłopstwo, nię pámiętáiąc ná to. y máło dbáiąc o to że tego drogiego kleynotu szláchectwá swego znácznemi posługámi z przodkow swych wygárdłował, y krwią swą to szláchectwo zápieczętował, á niebáczny potomek to uczćiwe y sławne gárdłowánie przodká swego lekce sobie poniewierá, y tę krew zacną á sławną ktorą rozlewał dostępuiąc kleynotu nieprzepłáconego szláchectwá swego, w lekkim poważeniu to u śiebie ma. A ták tkni się tu káżdy tákowy niebáczniku, użal się rádzęć utraćić ták kleynotu drogiego y nieprzepłáconego, á nie rychło zásię (iesli go w czym nád przystoyność swą uszczerbisz) pośćignionego, á iżbyś nasnádniey przeszedł do tego, radzęć uderz nisko czołem J. K. M. Pánu swemu, á proś żeby ochronił szláchectwá twego, á udzieliłći według stanu twego pustyń ná ukráinie páństwá swego, gdziebyś iuż nie tylo ochraniał szláchectwá twego, z przodkow twych dostánego, ále dali Bog ieszcże poćiosałbyś go znácznemi posługámi swemi, á co też ieszcże nie mnieysza, żebyś tám nie tylo z miłym

Rádá zdrowa każdemu szláchćicowi nader ubogiemu áby nie był przyczyną do utrácenia nieprzepłáconego skarbu szláchectwá swe°.

potomstwem záżywał y opływał we wszelákim dostátku, ále tám gdzie niedzwiedzie, wilcy, świnie, y sprosne pogáństwo, drzewiey buiáło y roskoszowáło, żeby chwałá Páńska przez ćię iuż tám mnożyć się mogłá.

A ponieważ pokazáłá się iuż słuszna drogá bez szkody Rzeczypospolitey, skąd ma być Receptá ná zapłátę żołdu służebnym y inszych rzeczy niżey opisánych ná pięć tyśięcy kozakow álbo ludzi służebnych ná ukráinie będących: tedy potrzebá też będzie, áby káżdy biskup Kiiowski czynił liczbę co dwie lećie ná káżdym Seymie z száfárstwá swego, iáko się sstałá expensa iego. Y tám ma záraz odnieść też kwit z seymu tego.

Biskup powinien czynić liczbę z száfárzstwá swego co dwie lećie ná káżdym Seymie ták z Recepty iáko też y z Expensy. Kwit skąd ma mieć.

A ták moi Miło: Pánowie bráćia, á sławni zdawná Polacy, gdy to iuż wszytko w klubę się swą wpráwi, y do effektu swego dali Pan Bog iuż przydzie, iáka stąd poćiechá twoiá będzie, iáka rádość y wesele, że zá tą osiádłośćią tych pustyń przybędzieć iáko drugie zá twego żywotá Krolestwo Polskie, iáką iuż podporę będziesz miał w obronie swey przećiwko káżdemu nieprzyiaćielowi swemu: iáko nieprzyiaćielowi, ktory ná te roskoszne pustynie twoie drzewiey rozdárł był oczy, chcąc ie przed tobą opánowáć y ośieść, szyki się mu połámią zá lepszą czułośćią twoią: iáko nieprzyiaciel iuż nie będzie záglądał więcey w gárnce twoie co warzysz: iáko stąd iuż swobody, roskoszy, y wolnośći z weselem á rádośćią lepszey użyiesz, á niżliś iey drzewiey záżywał, że też iuż nie tylo nieprzyiaciel twoy obcy, ále iuż żołnierz z kozakiem obecny nie będzie ná głowie twey kołow więcey ostrzył, áni nád twym dobrem przebarszczáł: á iáko nád tobą tákże też y nád dobrem twoim iuż nie będzie się więcey pastwił, y obecnośćią się swą tobie nie będzie przykrzył. O iákaż tu iuż tobie mowię radość z weselem przyspárzáć y przymnażáć się będzie, á ieszcze więcey rozumiem temu będzie się stąd niepomáłu twoie serce weseliło, gdyć Pogánin iuż zdáleká będzie przyśpiewywał onym wierszem Pogáńskim, z Wergiliuszá wziętym:

Zá osádzeniem pustyń, iákich swobod y roskoszy zá błogosłáwieństwem Páńskim może káżdy z nas záżyć.

Nos patriae fines et dulcia linquimus arva
Nos patriam fugimus, tu Tityre lentus in umbra.

In Buc: Egl. 1.

To iest:

My roskosznych y wdźięcżnych nászych ośiádłośći
Pozbyli od Rusaków dla ich nienawiśći
Rádźi nie rádźi więc z nich muśielichmy źiecháć,
A wy ná nich ięliśćie sobie roskoszowáć.

A ty mu też będziesz odśpiewywał temiż tám u Wergiliuszá słowy wziętymi:

Támże. O Meliboee, Deus nobis haec ocia fecit,
Namq; erit ille mihi semper Deus, illius aram
Saepe tener nostris ab ovilibus imbuit agnus.

To iest:

O niezbożni poháńcy Pánu Bogu brzydcy,
Zaśiedlichmy tu ku czći iego świętey wszyśćy.
A on się námi záwżdy będźie sam opiekác
Za co cżeść mu y chwałę będźiemy wyrządzáć.
Ołtarz mu iego święty ku czći postáwiemy,
Ofiarować báránka z zwyćięstwa będziemy.

Gdy nam da Pan Bóg pustynie ośádzić, iakim sposobem przed wszelákimi złymi przygodámi będziem mogli ulec.

Czego wszystkiego áby nam Pan Bóg dał doczekáć, iego naświętszey miłośći potrzebá o to gorąco wzywáć, a dostąpiwszy tych rádosnych poćiech, iemu cżeść y chwałę bez przestánku potrzebá żebychmy mu też wyrządzáli, y o tym się pilnie stáráli iáko bychmy Máiestat iego święty sprosnemi grzechámi swemi więcey nieplugáwili, przestrzegáiąc się tego ábychmy znowu nie przyszli do tákiey niewoli y ćięszkośći ktore nas nágrzewáią od sprosnych Pogan, á náwet y od swych domownikow: máiąc też wzgląd y ná to żeć też y tá pustynia spustoszáła byłá drzewiey pełná ludzi Bohátyrskich, y tákowych ludzi dzielnych, że też mogł ie był Sámsonowi, Hektorowi, Herkulesowi, Achilesowi, w męstwie y w dzielnośći przyrownáć, á teraz poyźrzawszy ná te pustynie spustoszáłe, więcey się chce płákáć á niżeli skákáć. A to ich nie skądinąd pewnie potkáło, iedno że częstokroć obrażáli máiestat Páński, á w dostatku y w obfitośći opływáiąc, rownáli się w spráwách y w obycżáiách swoich Sodomie y Gomorze, á náwet ufáiąc więcey mocom y boga-

ctwom swym niezmiernym, do Páná Bogá nie rádzi się ućiekáli w przygodách swoich.

Jákoż y my niestetysz miły Pánie práwie ich też torem idziemy: bo gdy nam Pan mąło co pofolguie á rośpieśći nas w fortunáćh nászych, nie umiemy nic więcey iedno piskáć, skrzypáć, bebnáć, kurzyć, piec, wárzyć, smáżyć y w nocy y we dnie, á o przyszłych rzeczżách, álbo o tym czymby miał ubłagan być Pan Bog nád złośćiami nászemi, álbo iákoby też y kárnośćią iáką pohámowáne być mogły złośći násze, gdyż złośliwi nigdy iedno zá stráchem grzeszyć przestawáią, námnieyszego słowká nie usłyszysz. A Pan ácz długo czeka, bowiem miłośierny iest, ále też zásię ták o nim pismo ś. powieda iż onego czekánia swego rad náwetuie sowitą srogośćią swoią.

Gdy w dostátku álbo w fortunách iákich opływamy, iáko náder nad przystoynośc swá buiamy.

Abowiem choć to iest Bóg Chrześćijáński á Bog miłośierny, nielza iedno się nam zá złośćiami nászemi á za dekrety swoimi musi obroćić w Bògá Pogáńskiego, á w Bogá niemiłośiernego. A trudno go strofowáć z świętey spráwiedliwośći iego. A ták nie Bogći nam krzyw, nie Pogáninći nám krzyw, nie żołnierz, áni kozak, nie Ormiánin, nie Zyd, áni Cygánin, álechmy sámi sobie krzywi, iż ná się dobrowolnie wnośiemy one srogie dekretá Páńskie, á nic się ich nie lękamy czásu pokoiu á czásu roskoszy nászych, owszem ie ieszcże srożey ustáwicżnie pobudzamy nad sobą.

A ták moi Miło: Pánowie brácia, chcemyli uyść tych srogich dekretow Páńskich, chcemyli uyść ták nieznośnych niewczásow naszych, ktore nas nágrzewáią często zá sprosnemi grzechámi nászemi. Zmiłuymysz się tedy iuż sámi nád sobą, nád domy nászemi, nád dziatkami nászemi, nad tą sławną oyczyzną swoią, y nád wszytkim zebrániem swoim, á nie bądzmy więcey iuż sámi nad sobą szpiegámi á zdraycámi swemi, á rozdrápáczámi tey sławney oyczyzny swoiey, y maiętnośći swey, ále y owszem poprawmy rádniey we wszystkim żywotá swego, á podnieśmy ręce swe z Moyzeszem nábożnie wołáiąc do Páná swego, o święte wspomożenie iego, á ofiáruymy mu też ná káżdy dzień z Sámuelem onego báránká wdzięcżnego iego, Syná iego miłego Páná Jezusá Chrystusá Páná á Zbáwićielá nászego. A mieymy zupełną nádzieię o tym Pánu swoim,

Jáko będziemyli chcieli sobie pomoc, możemy.

Gen: 17.
Deut: 17.
1. Reg: 7.

tedy pewnie y sprâwy nâsze y râdy wszystkie domowe nâsze, tâk z strony prędkie° osâdzenia pustyń Ruskich, iâko też y względem namowy z strony nâsnadnieyszey nâszey obrony, poydą nam, iâko oná stâra przypowieść iest, iâko wianki wił. A pewnie powstâną myśli y sercá nâsze ná strâch á ná srogość nieprzyiaćielom nâszym, bo pewnie będą ustrâszeni ći Pohâńcy, nie ufy, âni dziáły naszemi, âle możnośćią á łâską Pâná Bogá nâszego.

A gdy iuż zá pomocą Pâná Bogá wszechmogącego, a zá łâską J. K. M. przyidziesz do ośiâdłośći tych pustyń, niechże się iuż ná ćię Pogânin sroży iâko chce, nic się ty przedsię w przedsięwzięćiu swym nie lękay, nic się nie trwoż pomniąc ná one słowá:

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito:
To iest:
Nie ustępuy złośliwym, idź ty przedsię śmiele,
Gdzie tobie Pan Bog miły swą drogę uśćiele.

Matth: 8. Bo będzieszli się trwożył, strzeż âbyć Pan nie rzekł iâko Piotrowi: Mâłeyeś wiâry nędzniku, á czemużeś zwątpił: Bo gdy temu wiernie ufâć będziemy, będzieć Pan pewnie podpierał do osâdy tâkowey przedsięwziętey kâżdey stałośći naszey, y snadnie ukaże drogi do kâżdych poczćiwych spraw á postępkow nâszych, iâko oto przez mię pokâzâć wam raczył drogę snâdną do wieczney obrony á

W opâtrznośći Pańskiey nie mamy nic wątpić.

Iudic: 6. do ośiâdłośći prędszey tych pustyń. Naydzieć się ieszcze y Gedeon
Exod: 3. do kâżdego ziemskiego wybâwienia nâszego, naydzie się y Moyzesz
Josue 1. do kâżdych dobrych y poczćiwych spraw nâszych, naydzie się y Jozue co będzie Hetmânem nâszym, á zâwżdy kiedy chce, y iâko chce snâdnie naydzie râtunek w kâżdym niebespieczeństwie ludowi swemu, ktory będzie wiernie dufał iemu, gdyż to czynić raczył y
Judit 8. przez niewiâsty, iâko to czynił przez Judyth, ktora srogiemu Holofernesowi głowę ućięłá, á lud wierny z oblężenia wyzwoliła: toż
Hester 5. uczynić raczył y przez Hester, ktora lud Zydowski z niebespieczeństwá wielkiego wydzwignęła, y sâmego głownego nieprzyiâćielá Nââmâná ná szubienicę wprâwiłá: toż czynić raczy y przez inne,

okázuiąc moc dziwną bostwá swego, iż on wszytko może uczynić iáko iedno raczy. Abowiem on nam ile do tych ośiádłośći mieśc pustych, iáko też y do obrony ich dopomágáć samże wiernie będzie raczył, iesli też wiernie ufáć będziem świętemu miłośierdziu iego, y wspomożeniu iego. Przybędzieć nam y on Anyoł co pobił woysko Se-
nácherybá srogiego. Naydzieć się ieszcże y Dawid on, co zábije 2. Paral: 32.
sprosneg° Goliászá, ták iż będziemj bespiecżnie powiedzieć mogli z tym to przerzecżonym Dawidem tym srogim Goliászom, nazwiskiem Pohańcom á nieprzijaćiołom nászym, iáko on był powiedział onemu
zbroynemu á okrutnemu Olbrzymowi Goliászowi: Iż wy.okrutni Po- 1. Reg: 17.
háńcy stroićie się na nas z rozmáitemi przyprawámi swoiemi, ále my was bić będziemy w imię Páná nászego. A potym w kościele
swiętym iego wesołym sercem będziemy śpiewáć z tymże Dawidem Psalm: 3.
one wdzięczne piosnki iego, ktore on śpiewał po postráchách swoich, dziękuiąc Pánu swemu, iż on sam raczył zetrzeć á pogromić wszytkie sprzećiwniki násze, á wyłomić im raczył iáko lwom one srogie żęby ich, ktoremi nas pokąsáć chćieli. A zátym moi Miło: Pánowie bráćia, życzę wam tego z sercá práwego, áby się Wászmośćiámi wszytkiemi opiekał ten Pan, przed ktorego ręką drżą wszytkie mocy ziemskie, niebieskie, y piekielne.

LÁMENT, Authorá tych Kśiąg, nie mogąc znaleść Kośćiołá żadnego do biskupstwa swego, áni domu iednego mieszkánia swego, względem spustoszałych Ruskich kráiow przez sprosne Pogány Turki á Tátáry, á to z Psálmu LXXIX uźięty.

Deus, venerunt gentes.

Pohańcy, o Boże żywy,
Woiuią twoy kray właśćiwy:
Kośćioł twoy zesromoćili
Miástá z gruntu wywroćili.
Ná pował leżą po ziemi,
Trupy sług twoich, ktoremi

Karmi się ptástwo brzydliwe,
Y bestye drapieżliwe.
Krew po drogách żywa płynie,
Jáko gdy deszcz wielki linie:
A nie mász, ktoby z litośći
Piaskiem nákrył biedne kośći.
Nász przypadek nieszczęśliwy,
Sąśiad widząc zazdrośćiwy,
Oczy páśie, duszę ćieszy,
Sobie y swym rownym śmieszy.
Rychłoż, wiekuisty Pánie,
Twoy przećiw nam gniew ustánie?
Gniew pożárowi srogiemu
Rowny nie ugászonemu.
Ná tych użyi swey srogośći,
Ktorzy żadney wiádomośći
O tobie Bogu nie máią,
Ani cię w troskach wzywáią.
Ci przez ogień, przez miecż srogi,
Zniszcżyli twoy lud ubogi:
Miástá y zamki budowne,
Położyli z ziemią rowne.
Niechćiey pomnieć ńászych złośći,
Ale użyi swey litośći,
Nád námi utrapionemi
Sługámi, o Pánie, twemi.
Obeydz się z námi łáskáwie,
A to kwoli swoiey sławie:
Przez imię swe záwołáne,
Przyimi nas zá przeiednáne.
Nie day, áby miał słyszány
Ten głos być miedzy Pogány:
Gdzie teraz on ich Bog sławny,
Ich obrońcá y stroż dawny?
Chćiey przed oczymá ńászemi,

Okáźáć pomstę nád temi,
Ktorzy sług krew twych przelali,
Y niewinne mordowáli.
Usłysz krzyk więzniow ubogich
A wybaw ich z okow srogich:
Oddal od nich śmierć gotową,
Ktorą widzą tuż nád głową.
Sąśiadom płać śiedmioráko,
Ktorzy nie ták nam snádz, iáko
Tobie Pánie, urągáli,
Sznupki sprosne zádawáli.
A my twoiey lud opieki
Będziem ćię sławić ná wieki:
Nie zámilczym twoiey chwały,
Poki nieba będą stały.

Przedmowa

Do Jego Miło: Authorá tych Ksiąg.

Samá mię tu powinność przymusza do tego,
Cny Biskupie Kiiowski, z serca uprzeymego:
Abym twe wdźięczne mieścá Biskupiey Stolice,
Mogł wyśpiewáć rymámi w cney sławie wysoce.
Amphionie w swą Lutnią musisz tu gráć głosy
Dźiwnozmyślne, ktorych ton poydźie pod niebiosy:
Mušić pomoc Orpheus w głośną Lutnię swoię,
A ozdobićie głosy, ty iego, on twoie.
Minerwo z drugiemi boginiámi twemi,
Z tákiemi iákoś sámá przydź, záczni głos z niemi:
Ratio twoy w skrzypiczki niech gra Discant wdzięcznie,
Uweselićie cnego Biskupá serdecznie.
Ulisses, y Pryámus, Hektor, y Achiles,
Mężowie oni zacni, á kждy z nich miles:

Wienceć też przez Boginie swoie posyłáią,
Wite z bobku winnego, nimi ćię witáią.
Echo leśna z Nymphámi y z ludźmi cnych kráiow
Sławi ćię, według swoich rozlicżnych zwycżáiow:
Niebá wesołe, lásy, ono śliczne pole
Biełocerkiewskie, tudzież Uńawá twa w dole.
Lecż ieszcże lepiey miásto nowo zbudowáne,
Ktore z przezwiska twego Wereszcżyn názwáne:
Lepiey ćię snadź wysławia, bo ma tę nadzieię,
Ze ćię w sławę rozmnoży, wielce wywyższeie.
Biskupia niemniey twoiá w twych kráiách stolicá,
Ktora przez długie cżásy iák synogárlicá
Była ośierońiałą, teraz widząc ćiebie,
Przyięła zá małżonká, ciesząc wielce śiebie.
Obrałeś się ty Bogu rozmnáżáć winnicę,
W dzikim polu, á krzewić w ludziách iey máćicę:
Obrałeś się puśćiwszy ná stronę roskoszy,
Wieręć tám roskoszniká nigdy nie nápłoszy.
Sliczne drzewá w około niey chcesz stáwić nowe
Pánu wdzięcżnoprzyiemne pachniące cedrowe:
Jezuity, áby iey filarámi byli
Mocnemi, á złe źielská by z niey wygubili.
Zielská ktore zá wino smákuią swe groná,
A każdy co nimi żyw iest iák chytra wroná:
Niechay ie stroże gubią, niechay się nie plećie
Miedzy nowo cne krzaki, bądź źimie bądź lećie.
Obrał cię Bóg w lud prosty, byś pośrzednikiem był,
Y wiárę z nich uporną słowem iego gubił:
Jakoż się stárasz o to, by Pánu życżliwie
Winnicęś wdzięcżną krzewił im dáley tym żywie.
Wierę się ty nie starasz nie szukasz co swego,
Lecż się udawasz zá tym co Chrystusá twego:
Y sumptow więtszych niźli niosą tám prowentá,
Nie lituiesz, by tylko żyli niebożętá.
Sam cię tám Bog postáwił y chceć błogosłáwić,

Wespoł z temi ktorzy chcą tego z tobą záżyć:
Będzieć Pogánin pátrząc smęcił serce swoie,
A koronie nádźieie (cześć uczynią) twoie.
Ktoryż, prze Bóg, z tych kráiow takim głupim będźie?
Ktory się tám w te mieśćá osádzáć nie będźie?
Kędy roskosz obfita w wszelkich dobrách pływa,
A ná trwogi żaden się nigdy nie ozywa.
Już nie przeto żem sługą iest twym zacny Pánie,
Uczyniłech w rymách swych mieśc onych wspominánie:
Ale przeto żem się im tam przypátrzył dobrze,
Opisałem ie niemisz ludźiom w wieśći szczodrze.
Jużesz niech tá twa drogá tám wszytkich prowádźi,
Na te roskoszy wdźięczne, gdzie tym więcey rádźi
Będą bráćia, niźli tu w obfitośćiách wielkich
Osádzáć się, gdyż dość nądz w środ koronie wszelkich.

Koniec tych Kśiąg.

EXCITARZ

XIĘDZA JOZEPHA WERESZCZYNSKIEGO

Z WERESZCZYNA,

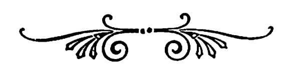
Z ŁASKY BOZEJ NOMINATA

Biskupstwa Kijowskiego a Opata Sieciechowskiego.

Do podniesienia Wojny S. przeciwko **Turkom i Tatarom**, jako głównym nieprzyjacielom wszystkiego Chrześcijańnstwa.

Psalm: CXXXVI.

O ty nędzny Babilon strzeż dobrze swej głowy,
Bo już nad tobą wisi upadek gotowy:
Szczęśliwy, któryć za nas odmierzy twe winy,
A o skałę rostrąci twe nieszczęsne syny.

Z Drukarni Andrzeja Piotrkowczyka. Roku Pańskiego, 1591.

Na Herb Jego Królewskiej Miłości.

Orle, po Matce niesiesz
Pogonią waleczną,
A po Ojcu Snop żniwa
nadzieję bespieczną.
Dajeć Matka spokojna
pobudkę do boju,
Dajeć Ociec waleczny
hasło do pokoju.
Masz wojny, masz i miru
Domowe przykłady,
A tak niż wici poślesz
używaj w tym rady.
Ale się nie długo radź
na zdradę Pogańską
Wziąwszy krzywdę przed oczy
i zelżywość Pańską.

Przedmowa.

Najaśniejszemu i niezwyciężonemu Monarsze, Panu a Panu Zygmuntowi Trzeciemu, z łaski Bożej Królowi Polskiemu, Wielkiemu Książeciu Litewskiemu, Ruskiemu, Pruskiemu, Mazowieckiemu, Zmudzkiemu, Kijowskiemu, Inflanckiemu, etc. i Szwedzkiego Królestwa najbliższemu dziedzicowi i przyszłemu Królowi.

Józef Wereszczyński z Wereszczyna, z łaski Bożej Nominat Biskupstwa Kijowskiego a Opat Sieciechowski: Zdrowia dobrego, panowania długiego i szczęścia wiecznego, życzy od Pana Boga wszechmocnego.

Swięty to zaprawdę i bardzo szczęśliwy człowiek jest, lecz bardzo rzadki na świecie i ledwo się z tysiąca jeden najdzie, Najaśniejszy Miłościwy Królu Panie mój, który pamięta na utrapioną bracią swą, i wyrozumie urazom i niedostatkom ich. Nie darmoć ono mówi pismo: Beatus qui intelligit super aegenum et pau-
Psalm, 48. perem. A coż po tym kiedy takich barzo mało jest: abowiem Homo cum in honore esset non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus. Rychlej pospolicie ubóstwo ubóstwu wyrozumie i dogodzi, ale Fortuna nimium fovet, stultum facit: abo jako tu Dawid powiedział: Honor hominem facit non intelligentem: i czyni go bydłem nierozumnym: bo w ten czas jest nagłupszy, kiedy w dostatkach i wczasiech swoich rozumy swe rozpościera. Nescia mens hominum fati sortisque futurae. A stądże on głos i ona mowa panów
Psalm. 9. pieśćków tego swiata urosła: Dixit enim in corde suo, non movebor a generatione in generationem sine malo. Bo iż rozumie rzeczy swe być pewne, wieczne i gruntowne, przetoż tak mnima, że go ani Bóg, ani człowiek z jego szczęścia i pokoju nie może ruszyć. Ale

inaczej zaprawdę rozumiał i uczył on Król Prorok: Neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me: si non humiliter sentiebam et exaltavi animam meam: Niech będę jako dziecię zostawione i odsadzone od mleka matki jego. A Paweł ś. mówi: Flete cum flentibus, humilibus vos accomodantes etc. Więc też i my którzy się Chrześcijany a ktemu Katólikami zowiemy, iżeśmy tu z łaski miłego Boga osiedli w tym zachodnym i pułnocnym kącie, w spokojnym kraju Europy swiętej, przetoż namniej nie pamiętamy abo się barzo rzadko o tym pytamy, i to oziębłym i niedbałym umysłem, coby się też tam działo z bracią naszą, z sąsiady naszemi, i członkami jednego ciała, to jest Kościoła Chrześcijańskiego po wszem świecie rozsypanego, co się dzieje z naszymi w Azyej i w Afryce. Jako się wżdy—tam mają, powinni naszy w Chrystusie, ci mówię którzy mieszkają w części Europy, która tu od pułnocy Dunajem, od wschodu słońca Ponto, Propontide et mari Aegeo, od południa mari Mediterraneo, et mari Adriatico, od zachodu montibus Liburniae, ograniczona jest: Oneć to tam krainy, onci to tam ogród i Paradyż, gdzie się rodzili Philozophowie, onoć to tam gniazdo, gdzie się cnota wylągła, onać to jest ojczyzna poczciwych praw i obyczajów i wszelakiej ludzkości. Tamci są one pustki, gdzie były Athenae, rój wszytkich rozumów, i wszelakiéj cnoty szkoła, y schadzka wszystkich ze wszystkiego swiata mędrców. Tamci był on Areopagus wszystkiego świata ratusz, wszelakiej sprawiedliwości i sądów, głowa i wizerunk. Oneć to tam kraje, do których on zacny Jawan potomek Noego (którego Poganstwo Jowem zwało, i żydowie jeszcze po dziś dzień Graecyą zowią Jawan) wziąwszy Europę córkę Agenora króla Phoenickiego, naprzód do Crety przyniósł, a potym do Thessaliej, od której potym trzecia część swiata przezwisko swoje ma. Tamże usiadł u góry Olimpu i stamtąd prawa i dekrety swoje jakoby niejakie gromy i trzaskawice na wszystkę Europę wypuszczał. Tego też poetowie zową Patrem hominumque Deumque; dla tego iż on totam coloniam generis humani deduxit ex Asia tu do naszej Europy, i od niego się rozrodzili Królowie i Xiązęta i pospólstwo, mieszczanie i chłopstwo. Od niego urósł Orzeł Herb Królewski, i dla tego zową Aquilam

Psalm: 130.

Roman: 12.

armigeram Jovis, który Herb i on zacny Lech ociec i przodek nasz
przyniósł stamtąd tu do Polski, chocia naszy Chronikarze inaczej rozu-
mieją. Tamże w tym ogrodzie i w tej części Europy, rodzili się oni
Argonautae, oni Herkulesowie, Achillesowie, Alexandrowie wielcy i
wszytkich uczciwych i pożytecznych rodzajowi ludzkiemu rzeczy
wynależcy, tak ludzie śmiertelni, jako też mniemani Bogowie nie-
śmiertelni. Ale co jeszcze daleko więtsza rzecz jest, stamtąd wiara
Jesu Chrysta Syna Bożego a Pana naszego do nas przyszła. Tam
uczyli święci Piotr i Paweł i inszy Apostołowie a swięci Boży, tak
męczennicy, jako i wyznawcy, tam wielka liczba swiętych mężow
i białychgłów dla imienia Chrystusowego poległa. Tę krainę mówię,
posiadła nieunoszona bestia, i nieubłagany Lew Turek, który wier-
ne Boże Graeki i Bulgary i Serby, i wielką część Węgrów, Słowa-
ków i Karwatów w niewolą swoję ujął, i trzyma je pod biczem i rózgą
swoją, pod nieznośnym trybutem swoim, pod srogim tyraństwem
swoim, gdzie tam nieborzęta w płaczu i wzdychaniu i w gorzkości
serca wiek swój wiodą, i już podobno rospaczają o miłości naszej i
o wybawieniu swoim, i tak czekawszy, z wielką cierpliwością de-
Psalm: 101. spekty i krzywdy Tureckie mężnie znoszą. Cinerem tanquam panem
manducant, et poculum suum cum fletu miscent. A my co tym
czasem czyniemy: Mówiemy abo myślemy sobie one słowa: Non
Psalm: 9. Psalm: 72. movebimur a generatione in generationem sine malo. Cum homini-
bus non flagellamur, ufamy omylnemu i zdradliwemu pokojowi,
Hier: 8. przymierzu wilczemu i niepewnemu, mówiemy Pax, pax, cum non
fit pax. Nie widziemy pożaru i pożogi blizkiej, na utrapienie są-
siedzkie i braterskie bynamniej nie pamiętamy. A przetoż jesteśmy
daleko twardszy i niemiłosierniejszy niż on poganin Daryus, który
się barzo frasował o Daniela do lwiej jamy wpuszczonego, że ani
wieczerzał, ani spał frasując się oń. Bo tam mówi pismo: Et abiit
Dan: 6. Rex in domum suam, et dormivit incoenatus, cibique non sunt al-
lati coram eo, insuper et somnus recessit ab eo. I mówi jeszcze tam-
że pismo dalej: Tunc Rex primo diluculo consurgens, festinus ad
lacum leonum perrexit: appropinquansque lacui, Danielem voce la-
crimabili inclamavit, et affatus est eum: Daniel serve Dei viventis,
Deus tuus cui tu servis semper, putasne valuit te liberare a leoni-

bus? Gdzie nam tu pismo dwie cnocie ukazuje w tym królu: Jedna że sie niewymownie frasował o proroka Bożego, tak, że ani jadł, ani spał. Druga że skoro z świtem poraniwszy się szedł do lwiego dołu, i z wielkim płaczem wołał na Daniela dowiadując się jeśli żyw, i zaraz go z dołu wyciągnąć kazał. Ach niestetysz jako wiele Danielów w niewolej Tureckiej, jakoby w jamie lwów i smoków pełnej, patrzają i czekają rychłoli lwowie paszczękę rozdziewią, i rychłoli zębami zawadzą o ciało ich, i rychłoli krwią ich głodne żołądki swoje nasycą. Siła tam zaprawdę takich jest między Turkami, którzy jakoby on Daniel ś. Fenestris apertis in coenaculis suis, Dan: 6.
contra Jerusalem tribus temporibus in die flectunt genua sua et adorant confitenturque coram Deo suo. Barzo wiele tam takich mówię, którzy klękają i padają na twarzy swe przeciw kosciołowi Jerozolimskiemu oczy swe obróciwszy, to jest przeciw kościołowi powszechnemu Chrzescijańskiemu, który jeszcze z łaski Bożej jest na wolności i w pokoju, gdyż Jeruzalem, visionem pacis znaczy. Obracają się przeciwko Rzymowi, gdzie jest stolica i głowa wszytkich Katholików, obracają się ku stolicy Cesarza Chrześcijańskiego, obracają się ku Królom, Xiążętom, Groffom i Panom tego spokojnego gniazda wiernych Pana Chrystusowych. Pytałbym tedy jestli który z nich któryby z Daryuszem płakał Daniela? któryby się oń frasował? któryby i jeść i spać nie mógł, pókiby nie nawiedził sług Bożych? pókiby nie najźrzał do lwiej jaskini, w której zawarto wybrane Boże? pókiby się nie dowiedział jeśli żywi abo pomarli? jeśli ich jeszcze nie rozszarpali lwi przeklęci? Zaprawdę, Miłościwy Najaśniejszy Królu mało się takowych najdzie, nie mowię miedzy świeckimi, ale i miedzy nami duchownemi którymby to więcej należało niz komu inszemu, ponieważ imiona ludzi duchownych nic inszego nie są, jedno szpitale, na ratowanie ubogich, i na odkupienie więźniów nadane i fundowane. Piotr ś. Apostoł, po męce i śmierci Pa- Luc: 24.
na a Zbawiciela naszego, wszedł do jaskini, i nie chciał jeść ani Histo: Sco.
pić, ażby był oglądał Pana zmartwychwstałego, A my widziemy jaśnie Chrystusa ukrzyżowanego w członkach jego, widziemy i wiemy zapewne że go ustawicznie Turcy i Saraceni imają, wiążą, biczują, krzyżują i zabijają, że go do jaskini i ciemnice sadzają miedzy lwy

i bestye okrutne, a przecie na to dobrze jemy, pijemy i śpiemy. Jeszcze na on czas maluczki, ubożuchny i utrapiony kościół Boży
Act: 11. był, jako czytamy w Akciech: A wżdy przecię czasu głodu i utrapienia ratował jeden drugiego. Abowiem iż Agabus Prorok opowiedział wielką drogość i głód który był pod Claudyusem, przetoż ci Chrześcijani którzy byli w żyzniejszych krajach, ratowali onych którzy byli w głodniejszym. Bo tam mówi pismo: Discipuli autem prout quis habebat, supposuerunt singuli in ministerium mittere habitantibus in Judaea fratribus: Quod et fecerunt mittentes ad seniores per manus Barnabae et Sauli. A my teraz będąc z łaski Bożej w takowym pokoju, w takowym dostatku, i w takowej wolności, namniej o tym nie myślemy, jakobyśmy ratowali bracią swą miłą, w Tureckiej niewolej, w cięszkiem ubóstwie, w utrapieniu i głodzie, i w śmierciach ustawicznych. Co ja przed się pilnie biorąc, i często a gęsto to u siebie uważając, Najaśniejszy Miło: Królu, jestem niewymowną zapalczywością wzruszon przeciwko tak zniewolonej i utrapiónej części Kościoła Bożego, tudzież też i surową a srogą zapamiętałością principum et populorum Europaeorum, jestem niepomału obrażon i zranion na umyśle swym, i począłem serio et cum lacrimis o tym przemyślać, jakoby się i tym tam niebożętom dogodzić mogło, i naszych niedbalstwo i okrucieństwo żeby było zmiękczone. A iż tego skutkiem, ręcznie i rzeczywiście dokazać nie mogę, będąc Biskupem Ukrainnym ubogim, któremu prawie ultima et contempta sors ministerii et episcopatus obtigit, bo mi się z zrządzenia Bożego a z łaski W. K. M. w tamtym kraju Biskupstwo dostało, w którym kraju Ovidius de Ponto Elegia secunda et tertia ad Maximum lib: primo tymi słowy o sobie napisał.

Hostibus in mediis interque pericula versor,
Tanquam cum Patria pax sit adempta mihi.
Qui mortis saevo geminent, ut vulnere causas,
Omnia vipereo, spicula felle, linunt.
His eques instructus, perterrita moenia lustrat,
More Lupi clausas circumeuntis oves.

Przetożem to jednak przed się wziął, żebym to uczynił słowem, głosem i pismem, nie inaczej jedno jakoby ów trębacz na wojnie, który acz sam nie walczy mieczem i ręką, tedy wżdy inszym na polnej trąbie wytrębując pobudkę i hasło daje, żeby oni mężnie i porządnie przeciw nieprzyjacielowi nacierali, na Boga, na ojczyznę i na cnotę swą pomniąc. Także też i Chorąży, czujny i umiejętny, chocia sam tak dalece nie walczy, a wszakże chorągwią i tak i owak zawijając, już ją zwijając, już rozwijając, już ją wiatrom w moc i na wolą podając, już ją w zgórę wynosząc i na dół spuszczając, Wojsko abo Rotę swą w kupę zgromadza, w rządzie i w dobrej sprawie trzyma: Także ja też, na tom głos swój w zgorę wyniósł, na tom stilum i pióro swe utemperował, na tom swój ten EXCITARZ napisał, żebym jako jeden tubicen clangore salutari mógł pobudzać Jednowładzce i Pany Chrześcijańskie, aby oni jednomyślnie i jednoradnie oburzyli się na tę pyszną a plugawą bestyą, na Turka mówię, a krygi i wędzidła jego, od ust Chrystusa Pana wyznawających odjęli i one rozuzdali. I dla tego też jako jeden Chorąży, proporzec Krzyża swiętego w rękę wziąwszy, w *posrzodku wiernych stoję, do kupy ich zbieram, przez wiarę i miłość* Chrystusa ukrzyżowanego ich proszę i poprzysięgam, mówiąc one słowa jednego zacnego Poety:

Currite Christicolae, rebus succurrite fratrum,
Compede servili captivum solvite Christum.
Qui gemit in membrisque suis ergastula sentit,
Christi res agitur, Christus dabit ipse triumphum.

Abo radniej mówię one słowa które napisane są w xięgach Machabejskich: Erigamus deiectionem populi nostri, et pugnemus 1. Machab: 3.
pro populo nostro, et sanctis nostris. I trochę poniżej mówi tam Judas Machabeus: Melius est nos mori in bello, quam videre mala Tamże.
gentis nostrae et sanctorum. Sicut autem fuerit voluntas in coelo, sic fiat. Nie wstydzę się za te słowa i za to napominanie moje, i nie oglądam się namniej na to choć niektórzy z braciej mojej tak duchownej jako i swieckiej, mają mi to za złe, że ja te rzeczy piszę i jemi się param, które więcej Rycerskiej niżeli kapłańskiej osobie należą, i owszem gdzieby tego potrzeba była, i gdzieby ta Bogo-

mściwa, i swiętosławna potrzeba doszła, doznałby tego W. K. M. i każdy cnotliwy Polak, żebym tego rzeczą poparł, co teraz in otio et pace, imbelli calamo piszę. Którą chuć swoję, zelum, ardorem et desiderium meum naprzód Panu Bogu niebieskiemu który wszystko widzi, potym W. K. M. jako Panu i dobrodziejowi swemu oddawam i zalecam. Mając tę ufność o W. K. Jasności, że Królewski abo radniej Bozki animus W. K. M. nic nie pragnie tak wielce jako tego, aby pokój, rząd i sąd był we wszystkiej Rzeczypospolitej Chrześcijańskiej in genere, i w królestwie przesławnym W. K. M.
Psal: 71. in specie, abo jako Król Dawid mówi: Ut suscipiant montes pacem populo, et colles iustitiam. Aby była pax et abundantia in turribus Domini. Aby Pan wylać raczył gniew swój na Pogaństwo Boga nieznające, i na królestwa imienia iego nie wzywające. Aby więźniowie naszy u Pogan w okowach będący, do miłej a drogiej wolności przyszli. Jakoż tego nie długo czekać, że Pan Bóg zmiłowawszy się nad
Exod: 3. ludem swoim, rzecze też one słowa: Vidi afflictionem populi mei in Aegypto, et clamorem eius audivi propter duritiam eorum qui praesunt operibus: et sciens dolorem eius, descendi ut liberem eum de manibus Aegyptiorum, et educam de terra illa, in terram bonam et spatiosam. Raczże tedy, W. K. Jasność, tę moję pracą, nie dla jakiej prożnej dumy wydaną, ale dla zepsowania królestwa szatanskiego, dla wybawienia więźniów Chrześcijańskich, dla potłumienia pychy i okrutności nieprzyjaciół Bożych iteż imienia jednorodzonego syna iego, i głównych a dziedzicznych nieprzyjaciół nas wszystkich, którzy wpisani jesteśmy do xiąg i regestru iego, i dla wskrzeszenia zadrzewiałej cnoty i mężności w nas, ktorzy zażywamy wolności Chrześcijańskiej w tych tu krajach, ku wybawieniu braciej naszej łaskawie i
Psal: 7. miłościwie przyjąć, aza wżdy kiedy consumetur nequitia peccatorum, et diriget iustum, scrutans corda et renes Deus: aza się wżdy kiedy wypełni karanie wybranych Bożych: Ne quando dicant gentes; ubi est
Psal: 113. Deus eorum? Aza wżdy kiedy wybrani i słudzy Chrysta Pana a zbawiciela naszego, będąc wybawieni z rąk Agareńskich, zaśpiewają
Exod: 15. onę piosnkę i triumph synów Izraelskich. Cantemus Domino: gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem deiecit in mare. Dextera tua Domine magnificata est in fortitudine, dextera tua Do-

mine percussit inimicum. Et in multitudine gloriae tuae deposuisti adversarios tuos, misisti iram tuam quae devoravit eos sicut stipulam. Jakoż mamy wszyscy tę otuchę i dawna jest wróżka starszych naszych, że to porywcze i prędko wznikłe Czarstwo Otomańskie, od zacnego i cnego narodu Polskiego klęskę wziąć i potym zgruntu zginąć ma. Co daj Panie Boże, aby się to za naszego wieku sub signis et auspiciis Waszej Królewskiej Jasności stało. Jakoż zawsze o to Pana Boga wszyscy prosiemy, i do niego wołamy onymi słowy: Quoniam REX noster sperat in te Domine. Inveniatur manus tua omnibus inimicis eius, et dextera tua protegat eum. Doceat ergo ille manus tuas ad praelium, et digitos tuos ad bellum. Subiciat populos tibi, et inimici tui terram lingant. A z tym siebie samego i swoje modlitwy kapłańskie, szczerość i poddaność W. K. Jasności uniżenie zalecam. Datum z Kijowa 6. Dnia Miesiąca Sierpnia. Roku Pańskiego, 1592.

W. K. M.

Uprzejmy Bohomodlca, Rada, i wierny poddany.

Jozeph Wereszczyński z łaski Bożej Nominat Biskupstwa Kijowskiego, a Opat Sieciechowski.

Przedmowa do łaskawego czytelnika.

Wiadoma to jest rzecz wszystkiemu światu, Czytelniku łaskawy, iż Pan Bóg nigdy nie chciał mieć świata bez bicza swego nad nim: bo jeszcze i z początku świata był Nemrot, o którym pisze Mojzesz w te słowa: Ipse coepit esse potens in terra. Justynus zowie go Ninum. Potym był Xerxes Persarum Rex, terror gentium. Potym był Alexander Magnus, victor totius orbis. Po nim był Julius Caesar, trium phator orbis. Po nim nastąpił Augustus pacificus, mundi domitor, sub quo triumphantium Triumphator CHRISTUS natus. Był zaś potym Tamerłan Cesarz Tatarski, zwycięzca sławny, który Turka w klatce woził. Był po nim Attyla, co się zwał flagellum Dei. Owo zgoła co się drzewiej dziewało przygód na świecie nie mało za czasu Pogaństwa miedzy Pogany, to się dzieje teraz i z nami czasów Chrześcijańskich tymże sposobem, że Pan Bóg i na nas swoje wierne Chrześcijany ten bicz przepuścił. A też gdyby to nie było, mali się prawda rzeć, samibyśmy podobno sobie oczy łupili. Zawżdy ten był obyczaj Pana Boga miłego, i za czasów starego zakonu, iż nad temi ludźmi, które sobie obrał i umiłował, zawżdy osobną i pilną straż miał, jako o tym pismo świadczy: Super muros tuos Jerusalem constitui custodes. Tak nad Zydy miał Nabuchodonozora i Salmanazara Króle Asyryjskie: takież i nad nami dzisiejszemi czasy rózgę tę żelazną postawił. O czym zdawna Prorok

Nemrot. Gen: 10. Xerxes. Alexan: mag. Julius Caesar. Augustus pacif. Tamerłan. Attyla. Esaiae: 62. Nabuchodonozor z Salman. Psal: 2.

Dawid: Reges eos in virga ferrea, et tanquam vas figuli confringes eos. A potym rzecz czyni tenże Prorok: Et nunc Reges intelligite, erudimini, qui iudicatis terram, servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore etc. Wszakże jednak bywa to pospolicie, iż gdy ociec pokarze syna nieposłusznego, rózgę łamie i rzuca ją w ogień: także się też temu tyrannowi dostać musi, na którego krew niewinna Chrześcijańska, przez którego ręce przelana jest, zawżdy pomsty woła: Usque quo Domine non vindicas sanguinem nostrum de iis qui habitant in terra: et dictum est illis ut requiescerent adhuc tempus modicum, donec compleantur conservi eorum et fratres eorum. Na więtsze potępienie ludziom dopuszcza Pan Bóg swej wolej. A też i Zydom powiedział: Implete mensuram patrum vestrorum. Bo to musi być co Gamaliel powiedział Zydom. Jeśliże ten zakon z Boga poszedł, tedy trwać musi: ale jeśliże z ludzi albo skąd inąd, tedy się w niwecz rozleci: Iż tedy począł się z człowieka złego a plugawego zakon tej sekty, znak pewny jest że się w niwecz obróćićma. Jakoż to jest rzecz pewna według powieści Izajasza Proroka świętego: Iż naród i królestwo, które nie będzie służyło P. Bogu, musi być zgładzone. Także też tego potwierdzać raczy i P. Chrystus Boskimi usty swemi: Wszelki szczep którego nie szczepił Ociec niebieski będzie wykorzenion. To pismo Pańskie do zniszczenia sekty Machometskiej niewiem by które było na świecie rzetelniejsze: Czego mamy być za pomocą Bożą pewni, że Machometska sekta, jako ta która od Ojca niebieskiego nie jest szczepiona, musi być wykorzeniona: A zatym też to pójdzie, że Turcy porzuciwszy sektę Machometską, przystać muszą na wiarę Chrześcijańską. I jużby się to dawno wykonało, jedno iż teraz naśladowcy jego w szczęściu pływają, które im nie da przejźrzeć, ani im prawdy poznać pozwoli. Ale gdy się im szczęście nachyli, tam dopiro poznają, co jest prawdziwego i czegoby się trzymać mieli.

Apoc: 6. Matt: 23. Acto: 5. Isa: 15. Matt: 15.

Ze się im ma szczęście obrócić inaczej: Opowieda Daniel w te słowa: Et faciet iuxta voluntatem suam REX, et elevabitur, et magnificabitur adversus omnem Deum: et adversus Deum deorum loquetur magnifica, et dirigetur, donec compleatur iracundia, perpetrata quippe est definitio. Et Deum patrum suorum

Dan: 11.

non reputabit: et erit in concupiscentiis foeminarum, nec quenquam deorum curabit, quoniam adversus universa consurget. Deum autem Maazom in loco suo venerabitur: et Deum quem ignoraverunt patres eius colet auro et argento, et lapide praetioso. Et in tempore praefinito praeliabitur adversus eum Rex Austri, et quasi tempestas veniet contra eum Rex Aquilonis in curribus et equitibus: et ingredietur terras, conterret et pertransiet. Et introibit in terram gloriosam, et multi corruent. Czego że już czas przychodzi, świadczy o tym Cardanus lib: 2. super Ptolemaeum, w te słowa: Ideo post Annum 1583. usque ad Annum 1782. ante medium incipiet Monarchia, et omnes regentur unius imperio.

Card. lib: 2. super Ptolom.

A iż to pewną rzecz masz, Czytelniku miły, że się to wszystko nad narodem Machometskim wypełni: bo i słowo święte tego też potwierdza, jako i sam rozum w tym każdego upewnia: Iż każdy początek musi mieć swój koniec. Przetoż proszę cię dla miłosierdzia Bożego, i dla niewinnej krwie jego, ktorą wylał twój Zbawiciel przyjąwszy na się człowieczeństwo, dla ciebie nędznego stworzenia swojego, abyś nie dosyć miał na tym ten EXCITARZ mój o Wojnie świętej przeczytać, ale też potrzeba żebyś i sam się conarychlej od niego ocucił, i drugim pobudką był, jakoby ten naród Machometski za klęską znaczną a nieszczęściem swoim tym rychlej a rychlej z błędu swego powstał, a w Pana Chrystusa jako w Pana Boga a Zbawiciela naszego jednostajną zgodą z nami pospołu uwierzył, za czymby też i Chrześcijanie braciszkowie naszy mili z ich niewoli już byli ochronieni.

Eccles: 1.
Sallustius.

A nie dziwuj się temu, mój namilszy Czytelniku Chrześcijański, że cię do takowej krwawej dysputacyej i każdego z Chrześcijan wiodę, gdyż to wiemy z Tureckiego Alkoranu, że oni pismu żadnemu ani rozumowi wierzyć zgoła nie chcą, ale i owszem od Machometa swego srogie roskazanie mają: aby się w wierze inaczej nie dysputowali, i argumentu albo dowodu na potwierdzenie prawdy swej inakszego nie mieli jedno szable; którym też względem, ich Argumenta, równym Argumentem trzeba solwować. A takowym Argumentem nie tylo się Chrześcijanie bracia mili naszy za pomocą Bożą z niewoli

oswobodzą, ale też i Machometski zakon za takowym pogromem szwankować i zgoła ustać musi według obietnic pisma ś. i Mathematyckiego. A zatym cię Panu Bogu miłemu, i w jego świętą opiękę polecam, a mnie proszę w modlitwach swych nabożnych nie przepominaj.

EXCITARZ

Xiędza Jozepha Wereszczyńskiego z Wereszczyna, z łaski Bożej Nominata Biskupstwa Kijowskiego, a Opata Sieciechowskiego: Do podniesienia Wojny S. przeciwko Turkom i Tatarom, jako głównym nieprzyjacielom wszystkiego Chrześcijaństwa.

Aczkolwiek tych i przeszłych wieków było wiele zacnych i uczonych ludzi, którzy głosem i pismem radzili Monarchom Chrześcijańskim wojnę podnieść przeciw Turkowi, jako przeciwko krwie naszej Chrześcijańskiej zawsze pragnącemu nieprzyjacielowi i tyrannowi. A wszakże i mnie, tak rozumiem, toż się uczynić będzie godziło, choć nie tak bogatą wymową i oratoryą jako oni, ale snadź z takowymże żalem i nie z mniejszą szczerością przeciw ojczyznie. A powinność i okazyą do tego jeszcze mam więtszą niż niektórzy z nich. Powinność möja ta jest, iż z wolej Bożej a z łaski Króla Jego Miło: przypadł mi los Pasterstwa i Biskupstwa mego na ukrainie, w podejrzanym i niespokojnym sąsiedztwie z ordami Tatarskimi, które ordy są jakoby ręce albo radniej skrzydła Cesarza Tureckiego, przetoż Dyocezya moja, napierwszą trwogę i napierwsze niebezpieczeństwo zwykła odnosić okrutności Tatarskiej i Tureckiej, nie inaczej jedno jako owczarnia miedzy lwimi i wilczemi jamami zbudowana, albo zboże dostałe blizko pożaru leśnego. A także jako więc dobry a pilny owcarz i pasterz, gdy widzi zdaleka szkodliwe bestye, albo dobry gospodarz gdy widzi ogień nad polem niedaleko zboża swego, tedy zwykł albo sam bronić jeśli może, albo drugich

Dyocezya Biskupstwa Kijowskiego w jakim niebespieczeństwie opływa.

Powinność dobrego przełożonego jaka być ma.

blizkich sąsiadów i przyległych trzód pasterzów na ratunek przywoływać. Także mię też do tego poprzysięgła powinność Senatorska ciągnie, żebym braciej swej, i blizkich tak świeckiego i duchownego stanu pasterzów ku ugaszeniu takiego pożaru i ku odegnaniu tak srogich wilków napominał: do tego nie tak mi potrzeba uczonej i pieszczonej wymowy, jako wielkiej pilności i wyniosłego głosu, nie Deklamacyej szkolnej którąby tylko uszy łektała, ale pilnego i ogromnego uderzenia w trąby na trwogę. Okazya też do tego jeśli kiedy była, tedy teraz jest wielka: abowiem baczymy wszyscy do czego się zaniosło: bo ten srogi a nieubłagany Lew, wszystkę moc swą, wszystkę wściekłość gniewu swego, na miłą ojczyznę naszę obrócił, i na to się usadził jakoby Polskę, ono wdzięczne gniazdo wolności i swobody, pod jarzmo swoje tyrańskie podmanił i podbił: upominków nie prosi jako upominków, ale je sobie roskazuje słać jakoby pewny dług, przymierze swiętych onych Jagiełów wzrusza, listy odpowiedne, groźby i buty pogańskiej pełne, do nas posyła, posły nam zatrzymywa, i nad zwyczaj się z nimi crociter obchodzi.

Co za okazye są do podniesienia wojny z Turkiem.

A tak że powinność i czas do tego mię ciągnie, żebym miłych Chrześcian a braciej swej do tego upominał, żeby o sobie i o wolnościach swych w czas przemyślali, żebyśmy nie byli pasterzami bez owiec, albo owce bez pasterzów, żebyśmy potym JEZUSA syna Bożego pokątnie i pod strażą (jako dziś Grekowie) nie wzywali, żebyśmy się go dla strachu i niewoli częstokroć nie przeli.

A przetoż nie oglądam się nie na mowy wielu ludzi i braciej naszej tak duchownej i świeckiej, którzy więc radzi mówią: Nie twoja to professya Xięże, twoja rzecz Wiatyk: Sacerdotis est orare, militis defendere, coloni vero arare. Gdyż to słowo orare nie tylo modlenie znaczy, ale też rzecz, napominanie, i kazanie. Abowiem i Hetman kiedy rzecz czyni do rycerstwa swego, tedy też orat et concionatur, i kapłan także gdy czyni napominanie do Rycerstwa Chrześcijańskiego, tedy też eodem modo orat et concionatur.

Obmowa wszelaka nie ma obruszać w dobrym przedsięwzięciu dobrego człowieka każdego.

I nie nowina to w piśmie świętym, iż kapłani i Prorocy administrabant et promovebant bellum, jeśli nie mieczem, tedy głosem, modlitwą, i napominaniem do ludu, i inszemi ceremoniami. Mojzesz

Iż kapłani albo Prorocy administrabant et promove-

bantbellum. nie nowina to w piśmie świętym. Exod: 2. Exod: 17. 1 Reg: 4. Histor. testatur D. Hieronymi et Anastasii presbyteri custod: libr: sedis Apostolicae. Ociec Papież w Malcie chowa zakonniki rycerze, aby mogli rekuperować Grób Pana Chrystusów. Isaiae: 21.

zabił Egiptczyka wziąwszy się za krzywdę brata swego Zydowina. Tenże też póki w niebo ręce wznosił, póty wygrawali bitwę Izraelczycy, a gdy zaś ręce spracowane spuścił, wnet przegrawali, abo tył podawali Zydowie. Synowie Heli kapłana, i Xięża kiedy potrzeba ukazała, tedy nosili skrzynię Pańską do wojska i przed wojskiem przeciw nieprzyjacielowi animując Zydy. Marcin i Sebestyan święci Rycerze, i oni klasztoru mego Sieciechowskiego Patronowie dziesięć tysięcy męczenników na tym żołnierskim chlebie będąc, dla Pana Chrystusa gardła położyli. I u nas Chrześcijan ociec nawyższy Papież pewnym zakonnikom, jako Cruciferis et ordinis equitum Maltensium tę moc, aby bronili abo radniej rekuperowali sepulcrum Christi. Ale nie wiele się zawodząc w przykłady, ano i Izajasz Prorok Boży pobudkę daje do wojny Xiążętom Zydowskim temi słowy: Jedząc i pijąc porwicie się Xiążęta, a pochwyćcie tarczą. Nawet i Pogan byli Faeciales Xięża, którzy i przymierze wypowiedali i wojnę przypowiedali nieprzyjacielom.

Napominanie to moje do Monarchów i wszytkiego rycerstwa Chrześcijańskiego urgente necessitate jest przez mię uczynione.

A także i mnie który o miedzę z obrzezanemi Bessermanami i Musulmanami ich mieszkam, urgente necessitate, nie tak wolno, jako potrzebno jest napominanie przystojne do Monarchów i wszytkiego Rycerstwa Chrześcijańskiego uczynić i one animować póki jeszcze tej wolności w takowych niebespieczeństwach stawa: żeby zaś czego Boże uchowaj, nie była sera libertas dicendi, abo radniej conquerendi, i żebyśmy potym nie byli, jako tego w Preszpurku i indziej w Węgrzech dosyć jest, iż multi sunt Episcopi sine Episcopatu, którzy tylko cum Infulis et baculis pastoralibus stoją, przy kościelech na więtszą żałość, a owce ich u wilka w paszczęce, czego Panie Boże racz zachować miłej ojczyzny matki i mamki naszej, co żeby nam Pan Bóg dać raczył, non tantum orandum sed etiam elaborandum et oranti parendum est.

Iżem tedy tych niedawnych czasów, nie z jakiej praesumpcyej abo ex abundantia cordis, ale ex fervore et zelo przeciwko wszystkiemu Chrześcijaństwu in genere, a przeciwko Polszcze i Xięstwu przyległym, tudzież przeciwko ubogiej Dyocezyej swej in specie, pisał pewną supplikacyą do Nawyższego i Naświętszego Pasterza wszystkiego Chrześcijaństwa Syxta V. którego już Pan Bóg powołać

raczył do siebie (jakożem był użył ku oddaniu Sanctissimo tej mojej supplikacyej, Illustrissimum et Reverendiss. Principem D. D. Georgium Radzivilum, miseratione Divina S. Syxti S. R. Ecclesiae Presbyterum Cardinalem, Episcopum Cracoviensem, Ducem Olicae et Nesvesi etc. etc.) ukazując swiętobliwości jego certos modos, jakoby tego powszechnego tyranna wszystkich Chrześcijaństw Turka nasnadniej użyć, i jego pogańskie groźby i tyrańskie duchy uśmierzyć: tedy zdała mi się rzecz słuszna, żebym też do wszystkich a wszystkich, wszystkiej pospolitej rzeczy Chrześcijańskiej Monarchów, Królów, Gubernatorów, Władaczów, Kurfirstów, Xiążąt, Baronów, Wojewod, Kasztellanów, Starost, i pospolitej szlachty, pewne i powszechne napominanie uczynił, in eundem fere sensum jako się do ś. ojca Papieża napisało.

W którym to napominaniu dwie rzeczy wszystkim miłośnikom Chrystusowym pokazać chcę.

Pierwsza będzie o cięszkiej a brzydkiej niewoli którą pod Turkiem Chrześcijanie bracia naszy Katholicy, potym też krew nasza Karwaci, Serbowie, abo Bulgarowie, Grekowie i Ormianie cierpią. Rożdział tej materiej przedsięwziętej.

Druga część będzie o sposobie, jakimby sposobem takową niewolą z karków braciej naszej znieść i złożyć, i jakoby libertatem Christianam et Ecclesiasticam immunitatem in integrum restituować, a tego nieznośnego tyranna pokonać mogli.

W czym o audiencyą i attencyą proszę wszystkich wiernych Bożych, gdyż to takowa rzecz jest która się tknie chwały Boga w trójcy jedynego, i pokoju wszystkich wiernych chwalców jego.

Pierwsza część.

Naprzód tedy ile się pierwszej rzeczy tycze przypatrzmy się proszę, nieznośnej prawie niewoli, która za sobą ciągnie skwierk wielki, płacz rzewliwy, wołanie cięszkie, wzdychanie żałośne, czekanie nadziezne, którym się karmią ubodzy Grekowie, i wszystko które jedno jest pod srogim Turczynem Chrześcijaństwo. Czytamy bowiem o Mojżeszu słudze Bożym, który rozstając się z tym mizernym światem, jako prawy opiekun ludu Bożego Izraelskiego, nie chciał ich pustopas zostawić bez testamentu zbawiennego, upomi-

nając z nich temi słowy każdego, a teraz i nas ludu Chrześcijańskiego: Iż gdziebyś, prawi, nie chciał słuchać głosu Pana Boga twego, abyś strzegł i czynił wszystko roskazanie jego, i te obrzędy jego swięte, które ja przykazuję tobie dzisia: spadną na cię te wszystkie przeklęctwa, i chwycą się ciebie. Przeklęty będziesz w mieście, przeklęty w polu, przeklęta stodoła twoja, i przeklęty ostatek rzeczy twoich, przeklęty owoc żywota twego, i owoc ziemie twojej i stada wołów twoich, i trzody owiec twoich: przeklęty będziesz wchodząc (do domu) przeklęty wychodząc. Dopuści na cię Pan głód, i łakność, i przeklęctwo na wszystki sprawy i dzieła które będziesz czynił, tak długo że cię zetrze, a zatraci prędko z świata, dla wynalazków twoich barzo złych, prze które odstąpiłeś mię. I wiele inszych plag (co się na ten czas opuszcza) wylicza Mojzesz sługa Pański w tymże kapitulum, z tym jeszcze dokładem: Będziesz służył nieprzyjacielowi twojemu, którego na cię przepuści Pan, w głodzie, w pragnieniu, w nagości, i we wszelkim niedostatku, i włoży żelazne jarzmo na krzczycę, abo szyję twoję, aż cię zetrze i zniszczy. Przywiedzie na cię Pan naród zdaleka, a prawie z ostatnich granic ziemie, jakoby orła lecącego z wielkim pędem, którego ludu języka nie będziesz mógł rozumieć, lud barzo psotliwy, który nie da miesca, ani czci wyrządzi staremu, nad dziecięciem się nie zlituje, i pożrze owoc bydła twego, i użytki ziemie twojej: aże zginiesz: a nie zostawić pszenicę, wina, i oleju, ani stad wołów, ani trzód owiec, ażby cię zniszczył i starł we wszytkich miastach twoich, nawet i mury twoje mocne i wysokie będą skażone, w którycheś ty pokładał ufanie twoje we wszystkiej ziemi twojej. Co tedy Mojzesz sługa Boży prorokował, i na testamencie zostawił ludowi Izraelskiemu, tedy ich to za ich występkami ogarnęło: a co się nad żydy na on czas działo, i do tychmiast dzieje, to się dziś niestetysz we trzech częściach świata tego nad ludem Chrześcijańskim wypełniło.

Deut: 28.

Co za plagi sa ludzi tych którzy nie przestrzegają przykazania Bożego.

Groził Mojzesz na on czas Zydom a teraz wszytkim Chrześcijanom, jeśli nie będą posłuszni słowu Bożemu.

Ach Monarchowie naniezwyciężeńszy i Rzędziciele R. P. Chrześcijanie przeswietni, jako rzecz jest straszliwa z pisma swiętego, jako też i z Historyków rozmaitych świata tego, czytać o tym co się stało na on czas nad ludem Izraelskim, a coż teraz na to oczy-

Z przypadków ludzkich przykłady ich u siebie uważając, mielibych-

ma swemi patrząc, jako rzecz jest żałosna, co się dzieje z naszemi pod Turkiem Chrześcijanami, a z miłą naszą bracią, co się dzieje niestetysz za spustoszenie od sprosnego Pogaństwa w państwach własnych Chrześcijańskich już nie blizkich czasów, że kamień na kamieniu nie został: a zwłaszcza też patrząc na one królestwa zacne, jako rzecz jest smętna, które są obciążone cięszką Turecką srogością?

my we wszytkim ostrożniejszymi być.

Publius Mim: Ex vitio alterius sapiens emendat suum.

A nie prze co inszego (muszę też nie taić i tego) że odnoszą taką srogą klęskę nad sobą, jedno pewnie dla tego, jako tenże Mojzesz sługa Boży twierdzi o tym temi słowy: Przeto że nie służyli Panu Bogu swemu w radości, i serdecznym weselu, mając wszystkich rzeczy obfitość wielką: Tudzież też i dla tego podał ich Pan Bóg w ręce nieprzyjaciół naszych, żeby się ich do woli Pohańcy nakrtęczyli, nałupili, i namordowali, za to że Pana Boga opuścili, prawa jego swięte i roskazania lekce u siebie uważyli, inszych rzeczy nie wspominając: gdzie się nam też daje stąd za przestrogę, którzy jeszcze z łaski Pańskiej jesteśmy na swobodzie, żebyśmy też to u siebie z cudzych przygód uważali: Jako niebespieczno nam jest, opuścić zakon Pański, i nie mieć bojaźni jego przed sobą, i jako są Multa flagella peccatorum et Iudicium incipit a domo Dei.

Przyczyna gniewu Pańskiego na ludzie tego świata.

Deut: 28.

Służyć Panu Bogu potrzeba jest w radości i w serdecznym weselu.

Eccle: 41.

Psal: 31.

1. Petr: 4.

Jakoż za takowemi występki i swojemi narzekają teraz niestetyż z płaczem Serbi, Bulgarowie i wszystko Illyricum, Albania, Thessalia, i wszystka Achaia, Tracya, Epyrus, Attica, Corinthus i Pelloponnesus, narzekają cięszko Bosnacy i Dalmate, Multani, Wołoszy, i Węgrzy, jako na on czas niewierni Zydowie. Wzdychają z płaczem w niewoli one Greckie i Słowieńskie narody, a bracia naszy mili, pozbywszy roskosznej swobody, którzy za swą wielką niestwornością a za obrażeniem Majestatu Bożego, obciążeni są teraz smętną Turecką srogością. Wzdychają mizerni nader z tamtę stronę morza Asiani, India, Bactriani, Armeni, Pontii, Cares, Phryges, Pamphili, Paphlagones, Cappadoces, Parthi, Medi, i też Elamitae, i one swięte obiecane ziemie, Syria, Phoenicia, Palestina, Arabie trzy, i urodzajny Egipt. Także też na południe położona Aphrica, Lybia, Cyrenae, Carthago, niegdy Dyocezya Augustyna świętego, Maritania, Aetyopia, i ostatni Nigrytowie. Nuż też zacne

Za występkami niezbożnymi ludzi rozmaitych narodów, przypatrz się tu każdy, jako ich siła Pan podał w niewolą Turecką.

i sławetne Insuły morskie, Cypr, Rhodis, Samon, Chyon, Thasun, Andrun, Naxun, i insze Chrześcijańskie wyspy i ostrowy. Także też i insze królestwa, w których z Chrześcijaństwa namnożyło się pełno sprosnego pogaństwa. Ci wszyscy niestetysz narzekają teraz niebożątka, straciwszy swobodę: bowiem w własnych dziedzictwach kupują nawet i wodę: w domach niestetysz swych własnych głowy gdzie przykłonić nie mają bespiecznie, bo się zawsze łzami karmią, a żadnej godziny wesołej nie mają.

Nieznośnej srogości Tureckiej przypatrz się, jakiej Chrześcijanie pod nimi zażywają.

Jeden wszeteczny a niewstydliwy Janczarzyn, tysiąc sobie zniewoli Chrześcijan, kiedy zachce żonę małżonkowi wezmie, i z nią sobie jako chce poczyna bespiecznie: a jeśli o to Chrześcijanin bynamniej niezbednemu Turczynowi co rzecze, wnet będzie srodze bit korbaczem, abo w podeszwy kijem, a zatym musi umilknąć nieboraczek ciesząc swoję biedę gorzkim płaczem. Toż się dzieje i uczciwym panienkom Chrześcijańskim, gdy mu się która podoba, tedy ją gwałtem od rodziców jej wziąwszy, bez wstydu i sromoty zażywa przed oczyma rodziców jej wszeteczeństwa swego. Nad to i to jest rzecz bolesna, iż Turczyn niegodny niewinnie Chrześcijany bez przestanku dręczy, lada o co morduje., łupi, bije. katuje, i srogo męczy. Jeśli też co, tedy i to niemniej jest rzecz żałosna, iż gdy Chrześcijanin na koniu jedzie mimo psa Turczyna, bądź błoto nie błoto, musi wnet Chrześcijanin z konia zsieść, i nieziuchno mu się ukłonić: bo gdyby mu tej poczciwości nie wyrządził, był by okrutnie bit. A nawet i w tym dyskrecyej żadnej nad Chrześcijany Turcy nie mają, gdy mimo się mijają, by miał nieboraczek drugi Chrześcijanin dla wyrządzenia jemu tej poczciwości po uszy ulgnąć w błocie, tedy to uczynić musi. Do tego i to na nie niepomału jest rzecz cięszka, iż ci

Dań w Turcech Chrześcijańska jako jest cięszka.

którzy mają swe obchody, tedy dają czwartą część tak z roli, jako też czwartą część z zarobku rzemięsła swego, do tego dani zosobna po czerwonemu złotemu z głowy od Chrześcijanina każdego dają: nawet dają i od dzieciątka dziesiasz narodzonego. A jeśli tej dani nie mają, tedy biorą im w tym dziatki, abo je samiż rodzice dzieciątko swe zastawiwszy w tej dani się im iszczą: nie mali dziatek, tedy w wiecznym więzieniu musi być. Zasię i to jest rzecz bolesna, gdy z Chrześcijan pogany misternie działają: bo co pięć lat dzieci za dziesięcinę z każdego domu Chrześcijańskiego wybierają, które na Ma-

Wybieranie dziesięcin z dziatek Chrześciańskich.

chometowę wiarę poturczają, których to dziatek co pięć lat przez sześćdziesiąt tysięcy nazbierają: A do tego zosobna panienki po wszystkim Chrześcijaństwie państwu ich podległym co naurodziwsze gwałtem wybierają, i niewstydowi swemu z niemi podług upodobania swego dosyć czynią, przed czym ulegając biedne matki, na swoję żałość więtszą nie chcąc patrzyć, by niedźwiedziom przez nozdrze żelazne kolca im wprawiają.

Żal cięszki miłych rodziców jako jest nieznośny przypatrz się

A tu snadnie każdy zrozumieć może jakich żałości na ten czas nieszczęśni rodzice używają, gdy na zmazę dziatek swych patrzą, a jako też jeszcze do tego jest rzecz miłym rodzicom żałosna, gdy z miłemi dziateczkami się swemi rozstają, z jakim tu omdlewaniem na ziemię upadają, aby ich żywo nawet ziemia pożarła, ja wierzę, że prawdziwie tego sobie sprzyjają. Abowiem proszę co może być na świecie cieższego, gdy miła matka z ojcem co pięć lat postrada dzieciątka swego, a do tego u siebie to rozważając, że wiecznie już nie ogląda go. A co jeszcze przeraża niemniej serce ich, że już wie za pewne, iż z Chrześcijanina uczynią złego a sprosnego Poganina, którzy już niestetysz wzgardziwszy wiarą Chrześcijańską, nawet ojca, matki, jako też swoich przyjaciół miłych zabaczą, ale i owszem już w pogańskim zakonie, łotrowskie swe proporce rościągać będą.

Janczarowie i Adziamaglani z Chrześcijan są.

W tychci brańcach Cesarz Turecki napewniejszą swoję obronę ma, i przeciw Chrześcijanom tarczą namocniejszą: Ci bowiem zawżdy przy nim chodzą, ci go obierają, ci do szturmu idą, ci zamków mocno dobywają: z Chrześcijanów mąż godny u nich się obiera do wszystkiego, bo i Bassowie, Sędziakowie, wszystko to u nich z narodu naszego, bo sami chłopi z rodzaju swojego nikczemni są: bo gdy przed nim uciekasz, on cię goni, a gdy się mu zastawisz, wnet ci placu ustąpi, tylkoć on zawojem srogi, i zwykł im ludzi straszyć, a gdy mu go ze łba strąci, dozna tego każdy iż chłopstwo płoche, i ktemu pożywie go każdy snadnie, i by nie stali z naszych Chrześcijan Janczarami, dawnoby ich już nie sstało i szczątka z ich kiwiorami abo zawojami.

Z więźniami jako się nielutościwie obchodzą Turcy.

Ale się przewłoką nie bawiąc, wracam się zaś do okrutnej niewoli braciej naszej zniewolonej, i pod Tureckim cięszkim a okru-

tnym jarzmem, i poborem żywiących Chrześcijan, z których drudzy łańcuchem za szyję skrępowani przez śliskie i nierówne miesca w Tracyej i w Azyej mniejszej boso, w głodzie, w pragnieniu, jako insze bydło ku przedaniu po targach i jarmarkach wodzeni i powłaczani są: A jeśli który daleką drogą spracowany, abo inszemi niewczasami utrapiony umrze (czego się więc wiele i często przygadza szlachcicom i szlachciankom, i tym którzy się wczasów i roskoszy nauczyli), takowego więc w przykop jaki nabliższy wrzucą i tak niepogrzebionego psi, ptacy, i insze bestye rozdrapią.

Młodzi ludzie obojej płci jaki gwałt od strucharzów i przekupniów cierpią.

Drudzy też, jako pospolicie młodzi ludzie obojej płci, od rostrucharzów i przekupniów swych bezwstydzie i gwałt cierpią, gdzie słychać wielki płacz i narzekanie panienek i młodzieniaszków, co więc i w sześci lat takie wszeteczeństwo na sobie odnoszą.

Xięża nieskupni, abo żacy nieodbyci, bądź też i ludzie wszelakiego stanu, którzy rzemiesła abo wiejskiej roboty nie umiejący, jakich roskoszy tam zażywają z niewczasem.

Drudzy zaś więźniowie, a zwłaszcza którzy jakiego rzemięsła abo wiejskiej roboty nie umieją, także też nieskupni żacy, i nie odbytni xięża, i uczeni ludzie, po miasteczkach i po ulicach długi czas wodzeni bywają: a gdy je już przedadzą, tedy ich panowie kijmi i korbaczami do tego przymuszają, żeby się ręcznych rzemiosł, i chłopskich prac, to jest rolą orać, bydło i czapy paść, i inszą cięszką robotę robić uczyli. A którzy z nich są duższy, te na Galery dają, a tam niebożęta zwleczeni z szat, i w pęta okowani, wielkie utrapienie cierpią, tak iż nędze ich żaden dowcip ludzki, ani język wypowiedzieć nie może.

Lżej jest tysiąc kroć umierać, niżeli się Turczynowi raz w ręce dostać.

I gdzieby niebożęta byli wiedzieli o takowej nędzy, woleliby daleko tysiąc kroć umrzeć, abo się więc na swiat nigdy nie rodzić, niż się tam dostać. Bo jeśli się gdzie śmierć z żywotem zmieszała, abo jeśli gdzie komu żywota przedłużają, aby konając długo nie umarł, tedy to wszystko w Turcech się najdzie.

Tu niechaj obaczy i pilno się przypatrzy każdy człowiek Chrześcijański, co to jest w niewoli być u tak srogiego i sprosnego Turczyna. Nie nowinać w prawdzie być niewolnikiem, ale to nowa niewola, i przedtym nie słychana, gdzie stan twój gorszy niż bestyej jakiej być musi. Był świat wszystek niekiedy pod mocą Rzymską, był w niewoli u Assyryjczyków, był poddany Persom: ale wżdy żałość onej utraconej wolności, miała przedsię niejaką

uciechę, o której w Turcech ani wspominać. W Persyej abowiem dla karności i pohamowania zuchwalstwa, krzywdy żadnej więźniom nie dano czynić. U Assyryjczyków powaga była wielka, u Rzymian zasię układna ludzkość: ale u tego okrutnika choćby dobrze świat upaść miał, co za osobliwa uciecha? co za wonność czego dobrego: kogo pocieszyć będzie mogła? Azaż ludzkości jakiej od tego który jest głównym wszytkich ludzi nieprzyjacielem, zaż godności jakiej abo urzędów od tego który affekty ma rospuszczone jako bestya, abo nauki jakiej od nieuka grubego spodziewać się kto może?

Turcy wyrodkami są od ludzi Chrześcijańskich.

Pomyśl sobie proszę każdy co to są wżdy za ludzie, którzy wszytkim ludziom są na świecie takiemi nieprzyjacioły, nie inaczej jedno jakoby się na skazę i zepsowanie narodu ludzkiego porodzili. Do tego wspomni co za twarz ich, co za ubiór, jako jest srogi i gruby, jako groźny, głowa ogolona i chustami obwiniona, czoło zawsze ponure, twarz zapalczywa, oczy srogie, wygolona szczęka, włos u wąsa by szczeć nawtykana, usta nie człowiecze, gniewliwe, wszeteczne i barzo głupie, nadto ubiór zniewieściały długi aż po kostki, którym okrywa ciało wszystko swoje, by się snadź która część ciała nie ukazała być człowiecza. U takich ludzi abo panów rola nie twoja, żywność nie twoja, żona, dziatki nie twoje: u którego w ręku żywot twój i śmierć: nie prawem ale kijem, więzienim, okowy, i częstym wzbieranim (ach niestetysz) nauczy cię po swej woli poskakować.

Turcy kościoły Boga żywego, wiarą Pana Jezusa Chrysta poświęcone, sprosnym Machometskim obrzędem mażą.

Nuż co dalej rzeczesz o tym co nad śmierć cięższą czyni niewolą, że kościoła Boga żywego, wiarą, Pana Jezusa Chrystusa poświęcone, sprosnym Machometskim pomazywa obrzędem, abo radniej sprosną superstycyą, że ołtarze na wieczną pamiątkę śmierci Pana Jezusa Chrystusa oddane, wszytkim plugastwem profanuje, Chrześcijanom pod gardłem nabożeństwo Machometskie wtrąca i wgraża, do ołtarzów Machometskich i do kościołów jego prowadzi, dziatki z łona macierzyńskiego do niepobożności wiary swej gwałtem wydziera. Chrześcijany nawet same wzgardzone, zhańbione, nędzne, porzucone, i na nowe bezbożeństwo przewierzgnione, po ulicach wodzić Syryjczykom, Saracenom, naostatek i Żydom na pośmiech podawać każe.

Nie może być na świecie wszelkiego człowieka mizerniejsza i nieszczęśliwsza kondicya, który się Turkowi w moc dostanie.

O mizerna i nieszczęsna kondycya, o próżne nadzieje wasze, którzyście się temu tak okrutnemu smokowi do tak srogiej jamy dostali, którego roskoszy obrzydły zbytek, nie człowiecza srogość, zelżywa pycha, i niewola nieznośna, a tych uciech ostatki są te, wielki żal, cięszki smętek, i ustawiczny płacz. Lepiej wam było snadź i znośniej tysiąckroć umrzeć i żony wasze, dziatki wasze, was samych, i rzeczy wasze w ogień wrzucić a spalić, niżeli takiemu okrucieństwu srogiego tego nieprzyjaciela Turczyna poddanemi, abo raczej ustawicznemi niewolnikami być.

Płacz rzewliwy więźniów do Pana Boga. Psal: 43.

Wzdychanie więźniów do swej miłej ojczyzny.

Stądci też oni nędznicy mizerni, którzy jakoby w piecu onym pałającym Chaldejskim żyją, wielkim płaczem i wzdychaniem bez przestanku ku niebu wołają: I dokądże spisz Panie? powstań a nie opuszczaj aż do końca. A gdy już w nadziei swej w onym wołaniu uciśnieni i uciążeni będą, tedy już od nieba ku ojczyznie oczy obracają, którą acz też w tejże niewoli być baczą, jednakże posthradawszy ojczyzny, radziby zaś w ojczyznie niewolą cierpieli, prośby i modlitwy ich już nie wolności, ale tejże niewoli sobie życzą, tylko żeby się miescami odmienili.

Sposób uciekających więźniów z Turek, i co za niewczasy z tego uciekania swego odnoszą.

Którzy żeby dosyć uczynili żądaniu swemu, chcąc mieniać żywotem na śmierć, na uciekanie się udają, a tak niektórzy zostawiwszy trzodę na puszczy, drudzy też zostawiwszy na roli pług, i woły ku zjedzeniu a pożarciu wilkom, odchodzą od panów swoich. Niektórzy też pobiwszy czeladź i pana, a niektórzy też zapaliwszy dom, naprzód chcąc się mścić krzywdy swej, wdawają się w jawne i wielkie niebespieczeństwa, przez puste i kaliste mieśca, żołędziem i ziołmi leśnemi abo ich korzonkami gorzkiemi, troszką soli potrzęsionemi, żywot swój nędzny i nieszczęsny podpierając i żywiąc we dnie w jaskiniach się kryjąc, a w nocy miarkując się po gwiaździe, którą zowiem żelaznym kołem, a po Łacinie Polum Arcticum, do morza Helespońskiego przychodzą: abo więc jeśli nie mają gdzie indziej uciec, tedy na drzewach wysokich przywiązawszy się do gałęzi dla zwierząt srogich usiadają i ulegają: z których też niektórzy abo od głodu umierają, abo od zwierząt pożarci bywają, abo niż do morza przybędą, od owczarzów znowu pojmani, w niewolą jeszcze, ach niestetysz, sroższą bywają podawani. A drudzy kiedy już do

morza z wielką pracą po długim błąkaniu dziennym i nocnym dojdą, nawiązawszy sobie drzewa miasto traphty przepłynąc usiłują: abo też od żeglarzów pojmani, do Kadeja, to jest do sędziego bywają przywiedzieni, abo nawałnością morską będąc pogrążeni, mizernie giną, i barzo rzadko w tę stronę się wracają. Których wielka część gdy do panów ich, abo onych panów powinnych bywają odsyłani, tedy rozmaitemi je mękami trapią, niektóre biją biczmi zawiesiwszy nogami wzgórę, drugim podeszwy krając soli nasypują, drugie wieszą: i gdy im haniebne takowe męki zadawają, tedy w ten czas do was o Monarchowie, Królowie, i Xiążęta Chrześcijańscy, i R. P. rządziciele, żałobliwy głos łzami się oblewając obracają, a do wszystkich zobopólnie Chrześcijan słowy Joba s. wołają: Zlutujcie się nad nami, zlutujcie się nad nami wżdam tylko wy przyjaciele naszy, boć ręka Pańska dotknęła nas. Także też i słowy lamentliwemi onego Hieremiasza Proroka Bożego do was głośno wołają: Dziedzictwo nasze obrócone jest do obcych, domy nasze do cudzych. Wodę naszę pijemy za pieniądze, drwa nasze kupujemy sobie za płacą. Nad szyjami naszemi zamierzają się, spracowanym nie dają odpoczynku. Egiptowi podaliśmy ręce, i Assyryjczykom: byśmy się jedno chleba najedli. Ojcowie naszy zgrzeszyli, a już ich nie masz, a my ich nieprawości nosimy. Słudzy są pany naszemi: Nie masz ktoby nas wykupił z ręki ich.

Kadej.

Z pojmanymi jako się surowo Turcy obchodzą.

Pojmańcy jaki głos żałobliwy do Monarchów, Królów i Xiążąt Chrześcijańskich z siebie do nich wypuszczają.

Job: 19.

O Xiążęta Chrześcijańskie, proszę was dla miłosierdzia Bożego, wzbudźcie się kiedy, a ze snu się już wżdy tego ocućcie, a zmiłujcie się nad krwią braciej naszej miłej, ratunku waszego zawżdy wołającej, która jest od tego tyranna niewiennie przelana. Wzywa was do tego powinność Chrześcijańska wasza, wzywa miłość Chrystusa Pana, wzywa ona swięta ziemia która jest podeptana od złych a szkaradnych Saracenów, wzywa nakoniec grób Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa, z którego dziś Turczyn sprosny zysk wybiera i dań z onych mieśc ś. Chrześcijan zdziera.

A gdziebyście już tak niedbali byli Królowie Chrześcijańscy na takowe lamenty i prośby rzewliwe braciej waszej, tedyć nielża, jedno już trzymać musim o takowym każdym z was, żeby Tygris was zgoła wychować miała, a iż się taki Król każdy na górach

Godna i słuszna rzecz, aby się Monarchowie, Królowie, i Xiążęta Chrześcijanscy, i Rzeczyposp: Rządziciele, ocucili ze snu, a z powinności swej, bracią swoję Pana Chrystusową krwią odkupionę, z niewolej.

wydźwignęli.

Hirkańskich urodził, i lwice srogiej mlekiem usta swoje chłodził,

Jako ziemia święta, także też grób Zbawiciela naszego, służnieby je miał też poruszyć z nich każdego.

któregoby ten krzyk i ten płacz i srogie wołanie miłej braciej naszej Chrześcijańskiej poruszyć nie miał, którzy niebożąteczka biedni, jako oni patres in limbo zawżdy bez przestanku narzekają, a z radością i wzdychaniem wydźwignienia ich czekają.

O niedbałych królach Chrześcijańskich, jako ma być rozumiano.

Ale zaprawdę pokazuje się wielka niestetysz nielutość Królów i Monarchów Chrześcijańskich, którzy na płacz i na lament nic nie dbają braciszków swoich miłych, wolą raczej za swoją niestwornością o kęs przeklętej ziemie samych siebie i swoje Chrześcijany niszczyć, niżeli te którzy pod srogością Turecką skwiercząc bez przestanku do nas Chrześcijan braciej swojej o ratunek wołają, z niewoli ratować. O serca nad Adamant twardsze, których ani młot, ani krew Chrystusa Jezusa, ani na ostatek ogień z nieba zmiękczyć może. Przeto jeśliż więc na ciężki płacz, i na narzekanie, tudzież też i prośbę którą do was ustawicznie w niewoli bracia waszy czynią dbać nie chcecie, tedy wżdy niech was wzruszy napominanie Izajasza Proroka Bożego, temi słowy upominającego z was każdego: Jedząc i pijąc porwicie się Xiążęta a pochwyćcie tarczą.

Królowie, Monarchowie i Xiążęta Chrześcijańskie, wolą sobie sami oczy łupić, dla kęsa przeklętej ziemie, niżeli braciszków swoich miłych z niewoli Tureckiej ratować.

Isaia 21.

Jakoż jeśli kiedy czas naniezwyciężeńszy Monarchowie a Królowie Chrześcijańscy, i mili Rzędziciele R. P. prześwietni, tedy teraz czas jest przystojny potemu. Są bowiem o upadku Monarchiej Tureckiej i Prorockie praktyki, i (jeśli się temu wierzyć godzi) gwiazd niebieskich postanowienie, że jej koniec już blizki jest, gdyż też jednak nie masz nic mocnego i gruntownego pod słońcem, coby skazie a końcowi powinowato nie było. A tenci to jest rożek on malutki (jako czytamy u Daniela Proroka) który wypchnął trzy rogi: to jest, Onać to jest Monarchia która odjęła trzy części państwa Rzymskiego, aż potym i ta bestya zginie, i z czasem upadnie. Czego się spodziewać mamy dali Pan Bóg barzo blizkich czasów, bo już do tego się barzo ma. Wszystkie rzeczy abo-abowiem swój czas mają, a swym zamierzonym biegiem, wszystkie mijają pod słońcem. Teżci i Alexander wielki, jako dobrze wiecie, z szczęściem swoim wnet się był wyniósł, a wżdy prędziuchno mu też skrzydła ogorzały: i inszych wiele państw i królestw, które potym w malutkie Xięstwa obróciły się. Przetoż niech sobie nie ufa moc ludzka. Omylny abowiem koń ku wybawieniu: w hojności sił

O upadku Monarchiej Tureckiej, są nie tylko prorockie praktyki, ale też i gwiazd niebieskich postanowienie jest pewne o tym.

Daniel: 7.

Ecclesi: 3.

Psalm: 32.

swoich nie będzie wybawion. Jakoż jeśli za co, tedy też niemniej za tę pychę wrodzoną Turecką ma Pan Bóg pewnie pokarać wszystkę moc jego, jako się z tym opowiedzieć raczył przez Izajasza Proroka swego. I stanie się: gdy wypełni Pan wszystkie sprawy Isaiae 10.
swoje na górze Syon, i w Jeruzalem nawiedzi owoc wielmożnego serca króla Assur, i sławę wysokości oczu jego. Abowiem rzekł: w mocności ręki mojej jam to uczynił, z mądrości mojej wyrozumiałem, i odjąłem granice ludzkie, i Xiążęta ich zodzierałem. Dosyć już szabla Turecka nasiekła - się ludzi Chrześcijańskich, czas jest już przestać. Mieczu wynidź z poszew ku zabijaniu. Wróć się do swych Ezech: 21.
poszew, na miesce na którymeś stworzony, w ziemi narodzenia twego będę cię sądził, i wyleję na cię zagniewanie moje. Wolno to Panu Bogu, pokarawszy i zaś pocieszyć. Przyznawać ci będę Panie, boś Isaiae 12.
się na mnie rozgniewał: obróciła się zapalczywość twoja i pocieszyłeś mię. A też mówi Hieremiasz Prorok: Naród abowiem i kró- Hier: 27.
lestwo, które nie będzie służyło Bogu, zaginie. Chowa P. Bóg tę rózgę na nas, onę rózgę żelazną, o której mówi Dawid Prorok: Będziesz je rządził w pręcie żelaznym. Ale przyjdzie ten czas, kiedy Psal: 2.
tę rózgę potarszy Pan, wrzuci w ogień, jako o tym czytamy u Proroka Daniela w te słowa: Obróci się Król od północy, i zgotuje Daniel: 11.
mnóstwo daleko więtsze niż pierwej, a na ostatku czasów i lat, przyjdzie śpiesząc się z wielkim wojskiem i z bogactwy wielkimi. A w on czas powstaną mnodzy na króla od Południa. I przyjdzie król od Pułnocy i nanosi groblą, i dobędzie miast co obronniejszych: a ramiona południowe nie znoszą. I powstaną wybrani jego aby mu się oparli, ale nie będzie mocy. A przyszedszy uczyni z nim to co się mu będzie zdało, a nie będzie któryby się zastawił obliczu jego. I stanie w ziemi znacznej, a będzie w ręce jego skażona. I na to się uda, aby mógł dość ku dzierżawie wszystkiego królestwa jego. Co daj Panie Boże aby rychło. Jakoż i na drugim miescu Pan grozi mu temi słowy: Od głosu Pańskiego, zlęknie się Isaiae 30.
Assur chabiną uderzony. Także też i przez Zacharyasza powiedzieć raczył w te słowa: Będzie stłumiona hardość Assur, i królestwo Zacha: 10.
Egiptskie odejdzie. O tym też upadku Monarchiej Tureckiej mamy in Apocalypsi, kędy pod upadkiem miasta Babilońskiego jest opisane

Apoc: 18. spustoszenie Tureckie temi słowy: Potym ujrzałem inszego Anioła stępującego z nieba, który miał wielką moc, i roświeciła się ziemia od chwały jego. I zakrzyknął głosem z mocy wielkiej, mówiąc: Upadło, upadło miasto wielkie Babilon: i sstało się mieszkaniem dyabłom, i strażą wszego ducha nieczystego, i strażą wszelkiego ptaka nieczystego i omierzłego, i pili wino gniewu psoty jego, wszyscy narodowie: a królowie ziemscy nieczystotę z nim płodzili: kupcy też ziemscy z mocy roskoszy jego zbogacieli. Usłyszałem zaś drugi głos z nieba który mówił: Wynidźcie z niego ludzie moi, abyście nie byli uczestnikami grzechów jego, ażebyście nie wzięli pomsty jego: boć już grzechy doszły aż do nieba, i wspomniał Pan na niecnoty jego. Oddajcie jemu, jakoć też wam ono dawało, a sowicie we dwójnasób oddajcie według uczynków jego. W kubku w którym ono wam mieszało, odmieszajcie jemu dwojako, boć w sercu swym mówi: Siedzę jako królowa, a nie jestem wdowa, i żałości nie oglądam. A przeto jednegoż dnia przyjdą na nie porażki jego, śmierć, płacz, głód: i od ognia będzie spalone, boć mocen jest Bóg, który je będzie sądził.

Praktyka Turecka z strony pewnego upadku narodu Tureckiego.

A nie tylko z pisma swiętego mamy o tym proroctwa jasne że moc Turecka do gruntu ma upaść: Ale nawet i sam Turecki naród od dawnych czasów ma tę swoję praktykę temi słowy napisaną: Cesarz nasz przyjdzie: Pogańskiego Xiążęcia królestwo ujmie: Jabłka też czerwonego dostanie, i pod swoję moc podbije. A jeśliż do siedmi lat miecz Chrześcijański nie powstanie, aż do dwunastego roku będzie panować nad niemi. Będzie domy budował, winnice szczepił, ogrody płotami ogradzał, dzieci płodził. A po dwunastym roku (od którego czerwone Jabłko pod mocą jego było) pokaże się miecz Chrześcijański, który Turczyna na wszelkim mieścu uciekać przymusi. Koniec tego proroctwa gdy czytają Turcy, z żalem i z płaczem wielkim go słuchają, które jednak zamyka w sobie pewny upadek Tureckiego narodu.

Wilebny też Methodius wo objawieniach swoich upadek tej bestyej jaśnie opowieda.

Jakoż i wielebny Methodius w objawieniach swoich upadek tej bestyej jaśnie opowieda, co się zmienić żadną miarą nie może. O czym wielebny tenże Methodius miastha Cypru Biskupem będąc, który cirpiał za czasów onego okrutnego Decyusa tak napisał: Na mieszkające tedy w ziemi obiecanej sstąpi syn królewski z mieczem,

i wygubi wszystkie z ziemie, i padnie na nich bojaźń, i drżenie zewsząd, i sami, i żony, i synowie ich żałować będą dzieci swoich, płacząc nad nimi. I wszytkie zamki ich które są na ziemi ojców ich, do ręku króla Rzymskiego podane będą w mieczu, i w niewoli, i w śmierci, i w zepsowaniu. A włoży król Rzymski jarzmo swoje na nie siedmkroć więtsze, aniżeli ich jarzmo było na ziemi: i ogarnie ich ucisk wielki, głód, pragnienie, i udręczenie, i będą służyć sami, i niewiasty, i synowie ich, i służąc tym którzy im służyli, i będzie niewola ich stokroć cięższa i sroższa nad tę którą na Chrześcijany wkładali. A na ten czas upokoją się ziemie które od nich zepsowane były, i wróci się każdy do ziemie swojej, i do dziedzictwa ojców swoich. Armenia, Cylicya, Aphryka, Grecya, i wszelki który z pojmania pozostał, wróci się do własnego i dziedzicznego swego: i napełni się ludzi na ziemi, która spustoszona była, jako szarańce w mnożności. Egipt zaś będzie spustoszony, Arabia ogniem spalona, i pomorskie mieśca uspokoją się. Wszystek gniew i zapalczywość Króla Rzymskiego nad temi, którzy się zaprzeli Pana Jezusa Chrystusa, rospali się. Potym będzie ziemia w pokoju, i pokój będzie i bespieczeństwo wielkie na ziemi, jakowe się nie stało ani było podobne jemu, które na końcu jest, i na ostatku wieków. Będzie abowiem radość na świecie, a ludzie mieszkać będą w pokoju, a znowu budować będą miasta i mieszkania ludzkie, i będą wybawieni kapłani z trudności swoich, i odpoczyną ludzie czasu onego od ucisków swoich.

A przedtym tak pisze tenże ś. Methodyus: A po udręczeniu które dzieje się od synów Izmaelskich, gdy będą w niebespieczeństwie ludzie od ucisków udręczenia, nie mając nadzieje zdrowia abo odkupienia jakiego z ręku tych od których prześladowani, udręczeni i uciśnieni są, w głodzie, w pragnieniu, i w nagości. Pogańskie zaś narody te będą, jedząc, i pijąc, i weseląc się, w zwycięstwach ich chełpiąc się i w spustoszeniu, którym spustoszyli Persydę też i Syryą, Kappadocyą, Isauryą, Aphrykę też i Sycylią, i tych którzy mieszkają niedaleko Rzymu i Insułami obłoczeni, jako oblubienicy bluźniąc mówią: Oto zwyciężyliśmy ziemię w mocy naszej, i wszystkie którzy mieszkają na niej, a żadnym obyczajem nie

Tenże wielebny Methodius toż i drzewiej pisać rozumiał.

będą mieć mogli Chrześcijanie wydarcia z rąk naszyh. Na ten czasc natychmiast powstanie na nie król Grecki, abo Rzymski, w zapalczywości wielkiej, a jako człowiek który się ocuca ze snu wina, którego rozumieli ludzie jakoby umarłego być, i mało na swiecie potrzebnego, ten będzie nad nimi od morza Murzyńskiego, i pośle miecz i spustoszenie do pokolenia które jest w ich ojczyznie, i do więzienia weźmie niewiasty i syny ich.

To tedy powiedział od dawnych czasów ś. Methodyus, którego proroctwo, iż się we wszytkim wypełniło, cokolwiek przedtym w czym inszym prorokował, tedy też i to wypełnić się musi, gdyż mu tego poświadczają w swych proroctwach, jakoście o tym wyższej czytali, Izajasz, Ezechiel, Daniel i inszy, jako też i Jan swięty in Apocalypsi.

Astrorum decreta też znaczą pewny upadek Turecki. A co się tycze z strony postanowienia gwiazd, wszyścy też do jednego celu z Prorokami zmierzają, że to państwo Tureckie (nie długo tego czekać) upaść pewnie ma doszczętu: czego się snadnie każdy dowie od Astrologów państwa swego, jako my tę wiadomość mamy od Astrologów swoich Polskich, którzy z znamion niebieskich sekcie Machometskiej służących praktykę biorą, iż Turcy jako przeszłych lat tak i tego roku tož rozumieją, i na potym jednakiegoż szczęścia abo gorszego niżeli przeszłych lat doznają. Aczkolwiek i w tym roku jakož ciž Astrologowie powiedają, iż dla sejmu Saturnowego i Marsowego w Raku, pomyslą podnieść wojnę przeciw jednemu państwu Chrześcijańskiemu, wszakże nie bez rozmysłu i

Salustius. ociągania, nadto nie bez wielkiej utraty zdrowia. A co Salustyus powiedział niekiedy o Rzymskim państwie, tož o Tureckim bespiecznie mówić się może. Gdyż, powieda, co początek ma, koniec mieć musi. Abowiem w te czasy gdy miastu Rzymowi zginienie tuž nad szyją wisiało, mieszczanie Rzymscy nie oglądając się na gorsze niebespieczeństwo, miedzy sobą domową wojnę poczęli wszczynać, za którą to wnętrzną wojną, zwykle utraciwszy siły, łupem królowi, abo jakiemuś inszemu narodowi, stali się: A w zgodzie drzewiej będącym, ani wszystek świat, ani wszystkie narody skupione, mogły by były onemu państwu nic uczynić. Której niezgody, jako w tym panowaniu Tureckim mamy żądać, tak tą niezgodą w królestwach Chrześcijańskich, brzydzić się przystoi.

A przetoż Monarchowie Naniezwyciężeńszy i Rzędziczele R. P. Chrześcijanie prześwietni, jeśli mówię kiedy czas był, któregoby wam trzeba było radzić o braciej waszej miłej, o majętnościach waszych, o sobie, o żonach, o dziatkach waszych, teraz zaprawdę czas taki jest, wszystkiego starania inszego poniechawszy, do tego samego się rzucić, jakoby bracia waszy i wy sami z majętnościami, z żonami, i z miłym potomstwem swym nie poginęlibyście. Starania abowiem i myśli wasze próżne są, jeśliże końca inszego mieć nie będą, jedno ten aby w królestwach waszych prawa i Konstytucye Koronne, postanowienia, wiara i nabożeństwo Jezusa Chrystusa, do tych czasów bronione i w cale zachowane, sprosny i plugawy Turczyn posieść i wygładzić miał: aby w królestwach Chrześcijańskich królestwo Machometskie postawił, aby plugawi Bassowie, i oni niewolnicy narodu Othomańskiego kościoły łupili, ołtarze walili, groby przodków waszych wywracali, córki przed oczyma rodziców ich, żony przed oczyma małżonków swych gwałcili, majętność wszystkę szarpali, imię Chrześcijańskie, i naród Chrześcijański wyścinali i wygładzili, aby nakoniec we krwi Chrześcijańskiej, czego Panie Boże uchowaj, po kolana końmi brodzili.

Jako Prophetarum oracula cum astrorum decretis są z sobą zgodliwe, tak też królom naszym Chrześcijańskim potrzebna jest zgoda, na zwojowanie Turka.

Wierzcie mi Panowie Chrześcijańscy, że wszystkie sprawy tego złego nieprzyjaciela, co czyni, co myśli, do tego się ściągają, aby nie tylko Rzeczypospolite wasze, imiona wasze, i majętności wszystkie, ale też i święci sami Patronowie, i obrońcy królestw waszych, cało się nie zostali. Nuż wolności wasze, i to nadobne uszykowanie królestw waszych, co rozumiecie jakim ten okrutnik sercem cierpi, który na żadnym nie ujezdża, jedno na człowieku wolnym, żadnego nie broni, jedno swego niewolnika.

Tureckie wszelakież zabobony ni do czego się inszego raczej nie ściągają, jako do upadku Chrześcijaństwa wszytkiego.

Ale ja widzę iż jest jakieś mniemanie miedzy ludzmi, które ich na tego nieprzyjaciela aby wojny nie podnosili hamuje. To jest tak rozumieją, iż to nieprzyjaciel możny, i niepodobna zwyciężyć go. Czemu pilnie zabiegać trzeba, byśmy zasię próżnym zwątpieniem nie utracili czasu pogodnego, do posługi dobrej. Jeśli dla tego do podniesienia wojny z Turkiem niektórzy wezdrgę czynią, że pod czas widzą, a on nad drugiemi zwycięstwo miewa, tedy to czynią z niewiadomości rzeczy, gdy samo tylko zwycięstwo, a nie przyczyny zwycięstwa upatrują. Bo jeśliż zwycięstwo serce zwyciężonemu

Opaczne mnimanie wielu ludzi Chrześcijańskich hamuje do podniesienia wojny z Turkiem. Na opaczne takowe mnimanie, racye pewne, ktemu dowodne.

odejmuje, tedy także serca nie miejmy na Tatarzyna, na Moskwę, i na insze nieprzyjacioły nam przeciwne, którym pod czas nasze wojska ustępowały. A jeśliż się wam już zwyciężonym na zwyciężcach waszych godziło szczęścia znowu sprobować, czemuż także pod zwycięstwem Tureckim nie ma się godzić szukać zasię zwycięstwa swego? Każdy tu obaczyć może, jako mi się plac do rzeczy otwiera, w którym jakobym chciał, takbym się rozwieść mógł, i wielą narodów przykłady to pokazać, że często zwyciężcowie u zwyciężonych w łykach bywali: ale ponieważ rzecz sama dosyć przez się jasna, przed się dla tego już ustawać nie mamy, że Turczyn często zwycięstwa miewał.

Ale niech puszczą zwycięstwa, radniej niech przyczyny zwycięstwa nam powiedzą, które jeśli są słuszne, jeśli z trzymaną wiarą:, jeśli nie zgwałconym przymierzem: jeśli sprawiedliwą wojną Turek zwycięstwa miewa, i ja radzić będę aby się go lękano: i będę mu się dziwował jako i drudzy, by bogu jakiemu niezwyciężonemu: ale jeśliż pokaże że zdradą, że krzywoprzysięstwem, że rozbojem powstał: nie wierzciesz tym, którzy inakszego są rozumienia: swemu też zwycięstwu nie czyńcie złej otuchy.

Skądby poszedł Czarz Turecki, abo coby to za imię Turczyn było, bądź też skądby się wszcząć miało, albo coby za rodzice mieć to słowo Turczyn miało, żadnej wiadomości ani pisma nigdziej o tym nie masz.

Gdzie naprzód pytam o to, skąd poszedł ten Carz Turecki, abo co to wżdy jest za imię Turczyn: skąd się wszczęło? Możesz mi kto pokazać rodzice jego? Jam wprawdzie anim się od ludzi tego dowiedzieć, anim w starych Krojnikach naleść mógł, aby gdzie zmianka była zaczęcia jego. Niechaj zwartuje kto chce Krojniki Greckie i Łacińskie, gdzie wszystkie sprawy narodów wszystkich są pilnie opisane: nie najdzie nigdziej ani narodu, ani ludu żadnego, ani familiej żadnej, na ostatek ani człowieka, któregoby tym imieniem przezywano. Ten tedy najduk taki, co się nie wiem z jakich puszcz i bałwochwalskich lasów wyrwał, nie miawszy po sobie żadnej zacności rodu, żadnej przodków swych powagi, żadnego ojca, mógł że dobrą drogą, i prawą wojną, nie rzekę królestwa, ale raczej lichego pojmańca jakiego dostać? Ale wżdy przed się zwyciężył? Tak jest: ale trzeba wiedzieć jako. Poznajciesz Panowie Chrześcijańscy, a słuchajcie co za panowie są Turcy. Był oto stek

Turcy stek swój mają zbiegów z Arabiej.

zbiegów z Arabiej, którzy obrawszy sobie Hetmana i Prorokiem

Machometa, co był wiarę Chrześcijańską porzucił, przestali na wszystkim jego złym i nieprzystojnym stanowieniu, i na niezbożnej wierze, której summa była ta: aby nad rozlanie krwie Chrześcijańskiej, wdzięczniejszej i milszej ofiary Bogu być nie rozumieli: do czego ten zły człowiek miał ucznie barzo pochopne. A iż w Syryej była głowa wiary naszej, tamże zrazu pod Syryą zbijać poczęli. Posłużyło na ten czas tym złym zajuszonym ludziom szczęście nie wiem jakie: a snadź to o którym Mojżesz w piątych Księgach swych powiedał, gdzie grozi że P. Bóg dla grzechów naszych miał przepuścić na nas kły bestyi okrutnych. Jakoż prawdziwie ci psi wściekli pustoszyli owczarnią Pana Chrystusowę w ten czas gdy Chrześcijańscy Królowie z Azyej sami na się i na swe miecza dobywali. I tak ogołoczona z obrony Chrześcijańskiej Syrya z Żydowską ziemią i Jeruzalem od uczniów Machometowych jest uciśniona. I stąd się im wstępek państwa zaczął, jeśliż się państwem nazwać może to, co się rozbojem nabędzie. Stąd Azyą, Pamphilią, Cylicyą, Kappadocyą osiedli: a potym za niezgodą Rzymską, gdy ziemia Włoska wojną gorzała, posiadł Konstantynopole, i wszytkę Grecyą: Egipt zasię w ten czas, gdy Francuzowie z Hiszpany o Sycylią i Neapolim swarzyli. A do Insuły onej kosztownej, wszystkim dobrem opływającej, Rhodis, kto Turka przywiódł, jedno owo krwawe między Maxymilianem a Wenety zaszcie srogie. Teraz zasię Kroacyą, Dalmacyą, Węgierską ziemię, kto Turkom przysądził, jedno Cesarza Karła wielkiego z Francuskim królem Franciszkiem mord braterski, tak się bowiem mówić musi: A naostatek niedawnych czasów mało już nie panem wszytkiej ziemie Węgierskiej został. Ale którym sposobem został? bez wielkiego żalu, a nawet i ciężkiego płaczu powiedzieć się nie może. W ten czas gdy się Korona na dwie części rozerwała, gdy się panowie rozdwoili, gdy się lud rozdzielił za powodem abo raczej chciwością panowania Jana i Ferdynanda. Otóż ja przedsię dotąd widzę, że naszym niedbalstwem, naszą niezgodą, a zdradą i rozbojem, ich Tureckie państwo stanęło.

Deut: 32

Za niezgodą Chrześcijańską wszystko złe na świecie się mnoży.

O piękne państwo, o bogaty zbiór któregoby się lękać: o zbroje niezwyciężone, od których żaden zbrojny nie szwankował: żaden który jedno nie chciał, nie podał się im w potuł: żaden

ostrożny nie był oszukany, ale odbieżałe tylko Insuły, brzegi, porty, prowincye, chytrością, rozbojem, zdradą, krzywoprzysięstwem, nie mieczem, nie wojną ani bitwą dostały się pod moc jego.

Nie jest rzecz przystojna zarzucać komu na oczy zwycięstwo, które jest dobrowolniepo dane.

I będziesz mi kto zarzuczał to zwycięstwo, którem ja sam chcąc podał nieprzyjacielowi, tą szablą straszyć mię będzie, która mię nie raniła, jedno kiedym i korda nie miał? I będziesz kto rozumiał że to jest moc nie przełomiona, która niemniej doma swych się boi, którzy są bojaźnią i niewolą Turecką zjęci, jako i z domu wyjechawszy, nieprzyjaciela do bronienia wolności swych ochotnego? Widzę że takowy nie upatruje wojennych przygód wzajemnych, widzę ja że nie uważa co za szkody przynoszą, niezgody domowe: ani rozumie jako to wielka pomoc nieprzyjacielowi każdemu kiedy się poddani z panem, pan z poddanym doma nie zgadza.

Przesprawie Tureckie które rościąga nad Chrześcijany jest mu na wielkiej przekazie do długiego panowania.

Jakoż i ten sam okrutnik czuje też to że lud Chrześcijański który ucisnął, jest barzo żałosny prze utraconą wiarę swoję. Rozumie barzo dobrze o tym że ciężko Grekom wszystkim ludziom mądrym, a co więtsza wolnym, bywszy przed tym podawcy zacnemi praw i obyczajów narodowi ludzkiemu, teraz poniewoli w tak cięszkiej niewolniczej ciemności, żyć sprosnie bez prawa, i bez obyczajów wszelkich muszą. A Macedonia co, która panią niekiedy wszystkiego świata była, jakiego serca przeciw jemu jest, wspominając sobie one wielkie Philippy i Alexandry? Nuż zasię Kroacya, Dalmacya, i inne narody i królestwa, co inszego myslą, jedno żeby ich kiedy zaleciała jaka nadzieja pomocy was Monarchów Chrześcijańskich, aby dźwignąć się, a w takiej niewoli myślić o swym dobrym mogli.

Turek iż ani wiary ani życzliwości od swoich poddanych, ma, prze co państwo jego długo trwać nie może.

Toż ci rozumieją co i my, że to Państwo Tureckie jest barzo wątłe, i długo trwać nie może, przeto że nie ma ani wiary, ani życzliwości poddanych swoich. A prawdziwie tak jest: że rzeczy okrutników takich czasem tylko stoją, nie ludzką wiarą ani chęcią: gwałtem i mocą powstawają, giną zasię i upadają pogodnym czasem: nie inaczej jako wszytkie przypadki ciała naszego tają się pod dobrym zdrowiem naszym, a skoro tylko niemoc przycięższym przypadnie, aliści się wszytki namniejsze przypadki z wielkim bólem naszym w nas poruszają, tak właśnie krzywdy tyrańskie i obelże-

nia wszytkie tają się pod jakiemsi cieniem powodu szczęścia ich: ale jako skoro go wojna jaka popadnie, abo moc więtsza, abo więc nieszczęście jakie: aliści się wnetże wszytkie jego niecnoty razem na świat wydadzą, i tak wnet ze złością ginie swoją. A słusznie też: Bo ponieważ państwo życzliwością poddanych stoi, tedy też w ten czas nie cięszka ludziom pracą, nie cięszkie przygody, nie żal garła dać dla Pana, ale gdzie już poddanl służą poniewoli, gdzie się ustawnie boją, gdzie pan zły, tam już namniejsza przyczynka, namniejsza obraza wnetże nawiętsze państwo psuje i wywraca. Nie cierpi tego przyrodzenie, nie cierpi Bóg sam, aby człowiek niesprawiedliwy, krzywoprzysiężca, matacz, miał kiedy mocne państwo postawić: potrzebuje ta moc fundamentu mocnego, prawdziwego, i wiernego: jeśli w budowaniu tak, a tym więcej w państwie: jakiego jednak nie masz w tym okrucieństwie Tureckim: ale jest państwo jakieś sklijone z motłochu ludzi mizernych, którzy prze bojaźń, prze udręczenie, prze męki, nie tylko zrozumienie wolności utracili, ale i język, którymby wolność tę wspomnieć mogli. Nie masz tedy nie masz Monarchowie naniezwyciężeńszy i rzędziciele R. P. Chrześcijanie prześwietni, dla czego się bać ludzi tych, którzy w niewoli są u Turka, bracia to waszy są, tymże piątnem Krzyża świętego co i my oznaczeni, na was poglądają: was dla Pana Jezusa Chrystusa, dla swiętej krwie jego, za was, i za nie wylanej proszą, poprzysięgają, abyście ich krwią Pana Chrystusową omytych nie dopuszczali więcej już mazać tą niezbożnością Machometską. Wspomnicie sobie żeć też tego stanu i tegoż szczęścia co i my spólnie z nami zażywali. Niedopuszczajcie się tego abyście na tę nędzę, na to utrapienie braciej waszej, jakoby na jaką gradobycz sąsiedzką próżnując patrzać mieli. Zaprawdę trzeba się wam obawiać, byście zaś za tym zaniedbaniem wolności Chrześcijańskiej i sami z niemi w niewoli nie byli. Takci Jakób z synmi swemi był w niewoli, kiedy Józepha byli Egiptczykom zaprzedali. Tak Saul królestwo utracił, gdy przepuścił Amalekowi nieprzyjacielowi Izraelskiemu: tego się i królowie Chrześcijańscy wszyścy niech obawiają, jeśli Turkowi już więcej folgować będą: tak Zydowska ziemia wzgardzona w niewoli jest, i będzie zawsze, że ulększy się Rzymskiego królestwa, nie

Ludzi pod Turkiem będących nie mamy się dla czego obawiać, gdyż są braciszkowie naszy tymże piątnem krzyża ś. co i my oznaczeni.

Gen: 47.

1. Reg: 15.

chciała popierać królestwa Pana Chrystusowego. Zwykł Pan Bóg mścić się zaniedbanej wiary: a nie przestaje na lada kaźni, ale zgoła wymazuje z ksiąg żywota: a korzeń tych co o to nie dbali i rodzaj wszytek ich, kaźnią, karaniem, i niewolą z ziemie gładzi. Owe zasię, którzy sprawiedliwości, i pobożności popierają, nigdy nie opuszcza: zawsze przy nich stoi, zawsze je ręką swą dźwiga, by nie upadli. Garść Zydów, jako wiele narodów Chananejskich wytraciła? Maluczki Dawid, jako wielkiego Goliata poraził? Judith nawet bojaźliwa niewiasta, mieczem krwawym ucięła głowę Holofernowi. Przybędzie nam Pan Bóg Panowie a Monarchowie zacni, tym jedno sercem bierzcie na się zbroje abyście się braciej waszej dla wolności Chrześcijańskiej zemścili: stawi się Pan Bóg za nas. Ci też sami co są w niewoli, okrzykiem domowym zrażą z siebie to jarzmo niewolej skoro waszę broń obaczą: i tak to tyraństwo, to okrucieństwo, i waszym, i braciej waszej, co w niewoli jest, ruszeniem i okrzykiem, za pomocą da Pan Bóg Pańską upadnie. Już tedy łacno przez konjektury z W. M. każdy obaczywa, jako to państwo Tureckie niezwyciężone bydź rozumie, które bracia naszy na sobie dźwigają, acz to jeszcze przydam i że go ci bronią, co się wiary odprzysięgli, do tego forytują go zbiegowie, a ktemu ludzie z przyrodzenia nędznicy, i niewolnicy trzymają.

1. Machab: 7. 1. Reg: 17. Judith 8.

Monarchom i Rzędzicielom wszytkiej Rzeczyposp: Chrześcijańskiej, nie jest rzecz przystojna bać się niewolników, a co jest więtsza krzywoprzysiężców, do tego zbiegów, ani się też przystoi im strachać ich mocy, ponieważ bracia naszy

A iż tak jest, przeto tu nie macie się zaprawdę rzekszy, nie macie Monarchowie naniezwyciężeńszy i Rzędziciele Rzeczyposp: Chrześcijanie prześwietni, dla czego się Tureckich niewolników bać, a co jest więtsza krzywoprzysiężców, do tego zbiegów, ani się też przystoi wam strachać ich mocy, ponieważ bracia naszy Chrześcijanie wszytko u nich mieszkają, aczkolwiek zniewoleni, lecz pragną pogody, czekając Chrześcijańskiej na to spólnej zgody. Ani się też na to trzeba wzdrygać, iż sprawę rycerską Turcy dobrze znają, gdyż te wszytki postępki ni od kogo innego jeno od Chrześcijan mają. W szyku acz się zdadzą być ludem strasznym, lecz mężnego mało, a na tym są byle się wojsko ogromne zdało ich: Abowiem miedzy ich tak wielkim tłumem wojska ledwo sześćdziesiąt tysięcy najdzie jezdnych, którzyby na wojnie prawie mogli być godnemi. I to gdyby

swoję moc zgromadzili zewsząd, jednak więcej godnych do boju jezdnych nad sześćdziesiąt tysięcy miećby nie mogli, by się nalepiej zebrać chcieli. Abowiem nie mogą mieć więcej i Janczarów z Adzmaglany, w których stoi moc ich, ode dwudziestu tysięcy ledwo, choć ich z dziesięcin Chrześcijańskich, jakom drzewiej powiedział, na to wybierają, a w rycerstwie ich ćwicząc działają ich Janczarami. Motłochem wielkim nad to wojska swoje mnożą, czym podczas niepomału trwożą nieopatrzne Chrześcijany. Z Wielbłądów też i z mułów obozy stawiają, a na nich z kopijami przyprawiają cienie miasto ludzi. Sołhaków sześć tysięcy co chodzą z łukami: trzy tysiące też ma w kłobukach srebrnych z Kofiami: drugie trzy tysiące co uffy Janczarskie sprawują, to wszystka moc Turecka, ktorą wojują nas.

Chrześcijanie wszytko u nich mieszkają.

Moc wszystka Turecka kopienników 60000.

Janczarów z Adzmaglany nie może mieć nad 20000.

Motłochem wielkim Turcy swoje wojska mnożą dla prędszej Chrześcijańskiej trwogi.

Z wielbłądów też i z mułów nie tylo obozy stawiają, ale też na nich cienie miasto ludzi z kopijami przyprawują.

Sołhaków 6000.

W kłobukach srebrnych z kofiami 3000.

Janczarskie uffy sprawujących 3000.

Azażby Monarchowie naniezwyciężniejszy nie mieliście też wy mężów tak dobrych, abo tysiąckroć lepszych, gdybyście jedno sami chcieli: gdyż ich mocą celujecie, i ciała czerstwością, i darami smysłu, także też biegłością rozumu, obyczajmi, dowcipem, fortelmi dziwnemi: te rzeczy jawnemi są skutkami do zwycięstwa. Abowiem co jest nad Polaka w polu mężniejszego? a nad Litwę w kozactwie co jest biegłejszego? także też nad Ruś, Wołyńcze, mężne Podolany, którzy zawżdy na polu ćwiczą się z Pogany z każdej miary? Co nad Węgrzyna w bitwie jest pojedynkowej? Co nad Niemce do strzelby abo do zbroje gotowej? Co nad Francuzy, co nad Włochy jest misterniejszego? Co na wojnie najdzie czerstwiejszego nad Hiszpany? Co nad insze narody Chrześcijańskie mają ci Pogańcy, którzy tak rogi wywyższają na lud Chrześcijański. Pewnie iż nic nie mają więcej nad nasze Chrześcijany ci bezbożni Turcy, chyba zgodą spólną tą nas zawżdy celują, gdyż naszy Chrześcijanie niczym więcej jako niezgodą się trują: Zgodąć oni urośli a chytrością zwykłą, a Chrześcijany za ich niestwornością zawżdy kukłali. Tymci oni wskórali, a nie siłą rycerską, coby im naszy łatwo oddać mogli za zgodą miłą. Bo gdyby Chrześcijanie byli wszyscy zgodni, skąd by się tedy Tureckie wojska zebrały? i czymby się Turcy bronić mieli? gdyż Europa wszystka, to pewna, za zgodą panów Chrześcijańskich, od Turków by się odstrzeliła, jakoż i Affryka i Azya tożby uczyniła nieomylnie. A jeśliby też w

Gdyby zgoła panowie Chrześcijańscy zgodliwi byli, snadnąby moc z Turka mieli.

Turcy niczym raczej Chrześcijan nie celują ani wojują chyba zgodą.

nich Turek nawiętszą uffność pokładał, tedy pewnie za pomocą Bożą i oni zmyliłby szyki wszyścy, bo jawna rzecz jest jak Pan Bóg na niebie, iż Azyjczycy w męstwie są barzo słabi: Wszak wiemy że tych wielką moc stracił on Rzymski Pompeius, gdy z nim on Julius zwiódł wojnę na Farsalskich polach. Także Xerxesowe wojska wszystkie stamtąd były, siedm set kroć tysięcy było w liczbie, a wżdy poginęłi marnie. Bo Azyjski lud wszystek umarły na poły, niezwyczajny do wojny, głodny, gnuśny, niezgrabny, ktemu goły. Abowiem jako się ma potkać Arabin z natury zemdłony? Co uczynią Persowie zbyteczni? Co uczynić mogą Ormianie rozmaitemi kupiectwy zabawni? Co uczynią owi Friges? o których jest i dawna przypowieść, że sero sapiunt Phriges. Co uczynić mogą gnuśni Cylijczycy? Co uczynić mogą w niewolej opływający Kappadoczycy i Cezaryjczycy?

Azyjski naród jest barzo słaby w męstwie, jeszcze z dawnych czasów.

Ale udajmy się też i do Afryki, a obaczmy co też za ludzie w niej są, i co za rycerze z niej wychodzą? Jeśli chcemy się naprzód dowiedzieć o Afrykańskiej broni, thedy mamy tego być pewni, że niewiem co wygra Affer gnuśny z swą trzcinianą włóczenką? co Egipczyk słońcem upalony uczyni z kijem abo z osnem? Do tego co uczynić może sprosne chłopstwo Afrykańskie, którzy sobie ledwie i pudenda zasłónią? A nawet i sam król ich tylko w łochtuszce chodzi, a chustą wiąże sobie głowę, do tego w każdej potrzebie nie ma w ręku więcej jedno oszczepek z długiej trzciny, chyba że puskiem udały, bo wrzaskiem i sowę nocną przeszedł. Co też wygra i inszy zamorski lud nagi, ktemu i znikczemniały? Ale wróćmy się znowu do Azyej i do Europy, a im się wzajem przypatrzmy. Coż rozumiesz co się za rycerze rodzą w Poncie, która kraina nie męstwem ludzi jest sławna, ale bezecną trucizną i czary? co sobie będziesz obiecował o ostatku Azyej zaraźliwej? coż na ostatek o Tatarzech tak Azyjskich jako też Europskich?

Afrykański naród takież jest w męstwie słaby.

A gdzieby nawet uffność swą pokładali jeszcze i w Tatarskie najazdy, wszak i ci, co wie mało nie każdy, że przed Polaki szwankowali zawżdy. A gdyby ich raz skukłał, trudnoby wskórać mieli,

Tatarski naród acz był drzewiej nader wa-

łecz wiemy iże pola nigdy nie dotrzymali Polakom: bo tylko oni taniec za potkanie około wojska udziaławszy, a strzałki wystrzelawszy, ucieką barzo radzi jako złodzieje. Zawżdy w polu przegrają by nalepszą mieli, zwłaszcza gdyby rycerską sztuką chcieli się w ręcz potkać.

leczny, ale teraz co dalej to barziej jest w męstwie opieszały.

CZĘŚĆ WTÓRA.

Ale iż już dowodna rzecz jest, iż Państwo Tureckie wojną nawątlone i przełomione być może: podobno tego potrzeba abyśmy sposób opisali, jakimby sposobem niewolą tę z karków braciej naszej znieść i złożyć, i jakoby libertatem Christianam et Ecclesiasticam immunitatem in integrum restytuować, a tego nieznośnego tyranna pokonać mogli, tak jakośmy na początku to napominanie nasze roździelili. Opisawszy tedy Turecką niewolą, teraz potrzeba jest abyśmy też sposób złożenia i odegnania tej niewolej opisali, ut lacrimas et misericordiam nostram consilium et auxilium subsequatur.

Czemu przez tak wiele lat do zwycięstwa skutecznego nad Turki przyść nie możemy, mając Pana Chrystusa za Boga swego? 2. Para: 31. Exod: 14. Judit. 8.

Barzo mi to z wielkim podziwieniem częstokroć było, czego mi się opuścić nie godziło Monarchowie naniezwyciężeńszy i Rządziciele R. P. Chrześcijanie przeswietni, czemu wżdy przez tak wiele lat do zwycięstwa skutecznego przyść nie możemy, ponieważ je nam prawie wszytkie rzeczy obiecują? Mamy Chrystusa Boga, który jednej nocy obóz i zastęp Senacheribów poraził: który Pharaona utopił, który białogłowską ręką, onej zacnej paniej Judyth Holoferna zabił, a krótce mówiąc na którego Bóstwie i woli wszystkie zwycięstwa zawisły.

Turcy mając Machometa swego którzy w nim wszy-

Turcy zasię Machometa mają, i w żywocie jego niecnotliwego, i po śmierci w grobie, bez nadzieje zmartwychwstania zbawiennego, wiecznie leżącego; tak iż miedzy niemi taka wielka różność jest, jako miedzy żywym żywego Boga synem, a miedzy człowieczym, i

od człowieka narodzonym trupem zgniłym: tak iż kiedybyśmy takowych częstych porażkach Chrześcijańskich u siebie uważyli, coby za natura tych obudwu była, tedybyśmy obaczyli iż w tej mierze martwi żywe męstwem i mocą przewyższają.

Wtkę uffność pokładają, a wżdy często zwycięstwo odnoszą.

Ponieważ ich tedy dużością ciał i dowcipami umysłów naszych przewyższamy, które dwie rzeczy są wielkim ratunkiem ku pokonaniu nieprzyjaciela, czemuż wżdy nas oni tak często porażają? Powiedz mi co jest (jakom trochę wyższej namienił) nad Węgrzyna śmielszego: co jest nad Niemca urodziwszego: co jest nad Francuza wzrostem większego: co jest nad Hiszpana duższego: co nad Włocha przemyślniejszego: co nad Polaka mocniejszego: co nad Moskwicina na zimno i na niewczasy wszelakie trwalszego: iż teraz inszych nie wspominam, których darzkość umysłu, abo lepsza jest niż Turecka, abo jednak równa.

Chrześcijańskie narody acz Turki dużością ciał i dowcipami umysłów zawżdy przewyższają, a wżdy często pole przegrawają.

Zasię też jeśliby darskości umysłu przypatrzył się: co jest nad Węgrzyna na rany i na niebespieczeństwa cierpliwszego? co jest nad Niemca spanialszego? co jest nad Włocha mędrszego? I kto jest tak wysokiej myśli jako Francuz? co jest chytrszego niż Hiszpan? co jest barziej darskiego nad Polaka? co jest do niewczasów sposobniejszego nad Moskwicina? z których kożda rzecz zosobna zwycięstwo może dać, abo do zwycięstwa pomoć. Częstokroć wygrała śmiałość bez inszych sił, częstokroć spaniałość umysłu, częstokroć mądrość, i częstokroć też ono łakome czci pragnienie i pożądanie, częstokroć fortel, tak że darskość z podejmowaniem wszelakich niewczasów jest barzo pomocna ku zwycięstwu. A jednak (biedaż mnie) iż miedzy tak zwycięznymi rzeczami od zwycięstwa odpadamy.

Chrześcijańskie narody choć też jeszcze są i darskiego umysłu, a wżdy od zwycięstwa odpadają często.

Więc też jeśli się przypatrzysz wyprawie, i rysztunkowi, i rozmaitemu orężu, najdzie się to, iż tym wszystkim Turki przechodzimy.

Naszei to wynalazek ruśnice, naszeć sam wszelakie rysztunki. Persowie nadzy, abo napoły nadzy do potrzeby idą. Oni mają łuki, a my ruśnice: to jest, my mamy pioruny, a oni strzałki, które przez twarde zbroje żadną miarą przebić nie mogą: gdyż przed działem i strzelbą ledwie się twarda skała zostoi. Mając też poprawdzie i Muszulmany swoje ruśniczki i harkabużery, ale mniej

Turki Chrześcijańskie wojska celują wyprawą, rysztunkiem, i orężem, a wżdy skrzypiąc każda rzecz idzie.

ich mają, i nie tak uczone, albo do wojny sposobne. Więc zasię patrz coć oni za naródy na wojnę z sobą wywodzą, to jest Tatary, i Tracki naród, u których nie masz ani mądrości Włoskiej, ani porywczego dowcipu Hiszpańskiego, ale jakaś nieludzka dzicizna, sprosność, wielka nieumiejętność, głupia i niećwiczona. Do tej się też przyłączy Greczek prze gnuśność swą prawie stracony. Azyatycki lud prze zbytek swój prawie popsowany. Egipczyk tak na umyśle jako na ciele nikczemny niewieściuch. Arabczyk wyschły, drobny, i prawie w chłopie krwieby się nie dorzezał: któżby tedy wierzyć miał, żeby od takiego nikczemnego żołnierza miał być zwyciężony, Francuz waleczny? Belga okrutny? Niemiec serdeczny? Węgrzyn śmiały? Włoch przemyślny? Hiszpan fortelny? Polak przeważny? Moskwicin bystry? A wszakże oto niestetyż zwyciężają nas, a zwyciężają, mówię, jeszcze ci, którzy nas w niewolą pędzą, i sami niewolnikami będąc, swojejże się niewolej dobijają przeciwko nam, takowym ludziom, którzy w swobodzie zrodzeni jesteśmy, którą swobodę nam dziadowie i pradziadowie nienaruszoną zostawili.

Kto się przypatrzy prawom i rządom tak Chrześcijańskim jako też i Tureckim i tam każdy to zeznać musi, że nad Ewangelią ś. nie może być nic świętszego, nad prawo duchowne prawniejszego, nad prawo świeckie mędrszego, względem czego Alkoran Turecki, jako jest głupi tak i nikczemny, a wżdy się pomyśli wodzi.

Nuż zaś jeśli się przypatrzysz i rządom obojej nacyej, tedy i w tej mierze nie jesteśmy podlejszy od nich. Abowiem co może być nad Ewangelią świętą swiętszego? co może nad prawo duchowne prawniejszego? abo co może być nad prawo świeckie mędrszego abo sprawiedliwszego? Gdyż oni jedno według Alkoranu się sprawują, który Alkoran rzecz jest jako głupia, tak i nikczemna i już widzę, że te księgi i miedzy Chrześcijany się naszemi najdują, podobno dla tego, żebyśmy się wczas cudzych praw uczyli, kthórzy swoje w krótkim czasie utracić mamy, i żebyśmy pierwej myślą niż przezwiskiem Turkami byli. Coż tedy za przyczyna jest, iż miedzy tak wielkiemi praerogatywami naszemi, na wojnie zawżdy przegrawamy? czemu wżdy proporce nasze Krzyżem świętym naznaczone przed laty strasźliwe, nietylko niewiernym narodom, ale też i piekielnym duchom, teraz częstokroć tył podają? Powiem krótce, a powiem prawdziwie. Boga mamy nawyższego i prawdziwego, ale się nas liszył tym, iż według prorockiego słowa, może nas nazwać ludem, ale nie ludem Bożym. Abowiem jako Chrystus z nami ma być, którego my prze tak wiele odszczepieństw na tak wiele części rozdzieramy? Abowiem okrom tytułu abo przezwiska Chrześcijańskiego, nic w sobie Chrze-

ścijańskiego nie mamy. Chłopek tych czasów, i nieczysty i buntownik, mieszczanin sztuczny, i chytry, i łakomy: przełożeni idą za pocztami, miłują dary, osobami brakują, ślachetczy ludzie bawią się zbytkiem, gnuśnością, niezgodą, i pychą: Zołnierze też okrom swego żołdu a zdobyczy, nic inszego na wojnie nie szukają, ani się im to serca tknie, przy kim się królestwo i korona zostać ma, którzy takiemiż nieprzyjacielmi są obecnym, jako nieprzyjacielom obcym: kościelni też przełożeni, okrom pompy kościelnej, ledwo co więcej w sobie kościelnego mają, ani to swiętobliwości, ani pobożności, ani nauki, abo ćwiczenia powinnego, ani inszych cnót należących. A tak wszyscy tego szukają co ich jest, a nie to, coby było Chrystusowego, tak iż prawdziwie usty prorockiemi mówić możemy: Wszyścy się nakłonili, i wszyścy się stali nieużytecznemi: i nie masz ktoby dobrze czynił, nie masz aż do jednego. Przetoż się nie trzeba dziwować iż takowym niestworności om i rozruchom, Chrystus nie chce być przyjacielem i pomocnikiem.

Przyczyny przegrawania naszego Chrześcijańskiego z Turki. Oseae 2.

Phil: 2:

Psal: 13.

Bojujemy tedy bez Boga, a co gorszego jest z Bogiem rozgniewanym i nam przeciwnym. U nas noszą krzyże, a ukrzyżowany łaską swą u nieprzyjaciół jest. A przetoż wszytkie rzeczy giną i wszytko się w nieszczęściu i w upadkach uwikłało. Abowiem gdy jeden naród z Turkiem walczy, tedy drugi abo się domowemi wojnami bawi, przyłączywszy do siebie niewierne pogaństwo, abo Scysmatyki, abo Heretyki, aby tym barziej i cięzej walczył przeciwko Chrystusowi: a drugi też zaś swoich praw własnych przestrzega, abo w prożnowaniu wiek trawi, pijaństwa a inszych roskoszy naśladując. A żołnierz też kiedy go do potrzeby wywiodą, pieniądzom służy nie Chrystusowi: a jeśli mu pieniędzy nie dadzą, tedy abo z pola zjedzie, abo do nieprzyjaciela zbieży, stawszy się zbiegiem i znienikiem.

Bojujemy bez Boga, a co gorszego z Bogiem raczej rozgniewanym i nam przeciwnym.

I coż tu już ma pomoć Włoska mądrość? abo dowcip Hiszpański? abo siła Niemiecka? abo bystrość Francuska? abo śmiałość Węgierska? abo dzielność Polska? abo przeważność Moskiewska? gdzie już żołnierz nie o Chrystusie myśli, ani nie o uczciwej sławie: ale na wojnę jedzie jako do karczmy, abo do wszetecznego domu, gdzie opilstwa i wszeteczeństwa swe wykonywać chce. Dobreć prawa mamy,

Który człowiek walczy bez Boga, bywa w wojsce, takim każdym trwoga.

ale złe obyczaje: dobrą przyczynę do wojny, ale złe umysły, zuchwałe: za uczciwość więtszą sobie mamy, kiedy sami na się mężnie nacieramy: a kiedy na głównego wszytkiego Chrześcijaństwa nieprzyjaciela, tedy naniepotężniej i naniedbalej walczemy, a tego abo sobie za żelżywość nie mámy, abo to bez karania odnosiemy.

Disciplina Militaris jaka drzewiej przodków naszych bywała.

Powiedź mi kto kiedy u nas słyszał, żeby żołnierz o zjechanie z pola abo dla opuszczenia szyku swego był karan? gdyż przed tym o to nie tylo na gardle, ale i na dziesiątej części majętności skarano, nie tylo jednego żołnierza, ale czasem i wszytko wojsko.

Ciągniemy tedy z sobą i mały poczet ludzi, i obyczajów złych przeciwko tak wiele milonów ludzi, osobliwą karność nad sobą mających. Abowiem Turek wszytkie przywary swoje doma zostawia, a Chrześcijanin je na wojnę z sobą bierze. W oboziech Tureckich nie masz żadnych roskoszy, tylko zbroja i żywność potrzebna; a w oboziech zaś Chrześcijańskich, zbytek, i wszelakie wszeteczeństwo, gdzie jest więtszy poczet kurew niż mężów. Łotruje Węgrzyn, rozbija Hiszpan, pije Niemiec, Czech spi, poziewa Polak, kurestwem się bawi Włoch, Francuz śpiewa, Anglik zbytkuje, Szkot bankiety stroi, Moskwicin gnuśnieje: a ledwie jednego żolnierza najdzie, któryby obyczajmi swemi prawdziwym żołnierzem był.

Turek wszystkie przywary swoje doma zostawia, a Chrześcijanin je na wojnę z sobą bierze.

A nie tylko się ode mnie dowiecie o tych szkodliwych przymiotach naszych żołnierzów Chrześcijańskich, ale tego się każdy dowiedzieć może, że się z tych szkodliwych przymiotów naszych miłych Chrześcijan i sami Turcy natrząsają, jako się tego każdy z nas sprawić może z onej przemowy Tureckiej, którą był uczynił do rycerstwa swego czasu strachu onego wielkiego, który się był sstał w państwach, jego za wieku onego S. ojca Papieża Piusa wtórego, którego też nazywali Sylwiuszem Eneasem, który też ono był za żywota swego podburzył wszystkie Monarchy, króle, książęta, a pany Chrześcijańskie, przeciwko Machometowi Carzowi Tureckiemu, skąd thież miedzy nimi mówię taka trwoga była po wszystkich krainach Tureckich, tak w Europie jako i w Azyej, acz już drudzy chcieli uciekać do Bityniej. Jakoż ociec ś. Papież Aeneas Silvius puścił się już był z wielkim ludem Krzyżaków, i służebnych tak wodą jako i ziemią do Epiru, aby tam naprzód przełożył Skanderbega na królestwo Macedońskie, a Turka

Turek się niepomału natrząsa częstokroć z skaradnych przymiotów naszych żołnierzów Chrześcijańskich.

Za czasu wielebnego ojca Papieżatak rzeknącego Sylviusa Eneasa, Machomet Czar Turecki wespółek ze wszystkimi swemi Państwy był w niemałym strachu.

wygnał z Grecyej. Czego-by był za pomocą Bożą dokazał snadnie, by była jegoż nieszczęsna śmierć nie przeszkodziła: bo nim dojechał umarł morem w Ankonie, za którego śmiercią, wszystko się było zasię rozbiegło Chrześcijaństwo, tak Krzyżacy jako i służebni, bojąc się moru. Bacząc tedy na on czas Machomet strwożenie swych poddanych wielkie, przez zbuntowanie Chrześcijańskich panów przeciw im, wezwawszy przedniejsze rycerstwo k sobie, w przemowie swej dodawał im serca przeciwko wszystkim mocam Chrześcijańskim, temi słowy: Upominam was sławni rycerze, a moi mili towarzysze, nie bójcie się nieprzyjaciela, zwłaszcza takiego, któregoście nigdy mocy nie poznali, aby mu w tym więtsze serce nie rosło, ale z poradą stateczną i niepłochą, zbroje na się bierzcie przespiecznie przeciw leniwym a opiłym Chrześcijanom, nic tego nie bacząc, iż o wielkim zgromadzeniu ich a zbuntowaniu słyszycie, nie wątpię w wygraniu bitwy, wszak wiecie obyczaj ludu Chrześcijańskiego, iż jest gnuśny, mdły, bojaźliwy, ospały, próżnujący, niezwyczajny, roskoszom i wczesności przywykły, bez poduszek nie umieją spać, bez gamracyej wesół nie będzie, takież bez trunku mocnego, bez upicia radzić nie umie, słowy tylko walczą a nie uczynkiem, żadnej sprawy wojennej nie mają, ani rzemiosł umieją, konie tylko do psów chowają, niecierpliwi głodu, zimna, gorąca, prace, przymówek, nawet pod się plugawią, z niewiastami jeżdżą, wysoko siadają i legają, gorąco jedzą, a zimno walczą. A k temu dosić oni mają u siebie za wygrane, gdy pobudzi na się nieprzyjaciela: a też doma z sobą ma każdy z nich co czynić zawżdy: bo u nich każdy chce panem być, a słuchać żadny, rzadkieby z pokojem było książątko, któreby z sobą nie miało walczyć wzajem, pomóż ty mnie dziś, a ja tobie jutro, o własne się więcej starają niż o R. P., chełpliwi są, swarliwi, w prawiech uporni, długie odwłoki mają, na Prokuratory dobra swe więcej przekładają, a rycerski człowiek u nich nizacz, rzemięśnik nizacz, zacność też u nich nie według godności, jedno według majętności: a co gorszego, posłuszeństwo żadne (na którym wszystka sprawa rycerska zależy) nie jest miedzy niemi: stądże niekarność, za tym morderstwo, zabijanie, gwałty, złodziejstwo, i wiele rzeczy złych mają.

Przemowa Turecka do swoich Rycerzów z natrząsanim z naszych Chrześcijańskich żołnierzów.

Chrześcijanie gorąco jadają, a oziębło walczą.

Natrząsanie takowe Pogańskie z naszych sprosnych obyczajów Chrześcijańskich, miałoby w nas słusznie poprawę uczynić chcielibychmy co dobrego sprawić.

A tu baczy jawnie każdy, jako się z naszych sprosnych a nikczemnych obyczajów Chrześcijańskich poganin natrząsa, z czegoby się nam Chrześcijanom zaprawdę wystrzegać przystało, chcielilibyśmy co pociesznego, co dobrego w R. P. sprawić. abowiem nie trzeba się temu dziwować iż wygrawają ci, u których jest trzeźwość, skromność, czujność, wiara przeciw Panu i wielkie posłuszeństwo. A przegrawają zaś ci, których nieprzyjaciel najduje bawiące się łupiestwem, abo miedzy kuflami, abo u wszetecznej niewiasty, abo przy inszych brzydkich i plugawych zbytkach.

Rząd dobry czynić miedzy żołnierzmi nie tylo przełożonym tego przystoi przegać, lecz i z siebie potrzeba dobry przykład dawać.

Aleć to wina jest przełożonych. Abowiem oni kiedyby poddane swoje w bojaźni trzymali, nigdyby żołnierz Chrześcijański nie był podlejszy od Tureckiego. Z drugiej też strony sami panowie gdy się zobopólnemi wojnami psują i niszczą, przyczynę dają iż nie możemy być równi Turkowi, gdy się o jedno abo o kila miasteczek swarzemy i mordujemy: a po tym częstym potykaniu, i psowaniu ludzi, po wyniszczeniu bogactw, nic do państwa i do korony nie przyczyniamy, tak iż słusznie napisał jeden poeta:

Ach jak wiele ziemie, morza, u tych dostawają,
Których we krwi domowej ręce opływają.

Za niestwornością Chrześcijańską, wiele monarchiej przyszło pod moc Turecką.

Ale narzekanie nasze próżne jest, upuściliśmy Azyą i Afrykę: poległa Grecya, na śmiertelnej pościeli leży Węgierska ziemia: posiędziono już Illiryą: teraz świeżo podbito pod państwo Tureckie ziemię Słowieńską: zemdlona jest ziemia Rakuska, i już gwałt tej zarazy wielkiej nad szyjami Niemieckiemi, i na grzbiecie wszystkiego Chrześcijaństwa leży: tak iż żaden nie jest wolen od tego niebespieczeństwa, którzy potym nie o cudze, ale o swoje własne radzi nie radzi walczyć muszą, i swoich granic bronić: jeśliżeby nie chcieli niewolnikami być miasto panów, i brańcami miasto swobodnych ludzi: albo jeśliby nie chcieli wiecznego więzienia cierpieć, abo żeby ich pomordowano dla tego, żeby pospólstwo bez głowy i wodza zostało. A przetoż Monarchowie naniezwyciężeńszy, i rządziciele R. P. Chrześcijanie prześwietni, abyśmy niewolą tę tak okrutną Turecką z karków naszych i z braciej naszej znieść mogli, a tego

Chcemyli niewolą Turecką z karków na-

nieznośnego tyranna pokonać mogli, potrzeba w wyprawie do Turek naprzód Chrześcijańskim przełożonym, jeśli czego, tedy rządu lepszego, a k temu jedności a zgody: A do tego wzywając na ratunek sobie Boga z nieba, jemu się pod obronę poddać, et si DEUS nobiscum quis contra nos erit. Już każdy okrutnik przed nim jako proch pod nogami starty będzie. Abowiem ten Pan z Jozuem trzydziścią królom zmylił szyki. Ten Pan z Mojżeszem Pharaona w morzu zgubił z jego Egipczyki. Tenże z Gedeonem sam zbił wojska Madyańskie, a potarł i w niwecz obrócił Pogańskie złe mocy. Ten przeź Dawida swego Philistyny zgromił. Z tym jeden Zyd poganów tysiąc śmiele gonił. Ten Senacherybowi wojska jednej nocy zbił przez Anioła swego, którego był zesłał Zydom ku pomocy. Ten Holoferna zgładził wszystkiemu światu ogromnego, ręką Judyt niewiasty z swego miłosierdzia. Toż uczynił tenże Pan i przez Hester, która lud Zydowski z niebespieczeństwa wielkiego od Naamana wydźwignęła, i samego jako głównego nieprzyjaciela na szubienicę wprawiła. Tenże też z Machabeuszami zbił Pogany, i Antyocha z inszemi okrutnemi tyranny zgromił. Ten sam Pan w przestronym polu wszelką rzecz położył, ten państwa, ten zwycięstwa wiernych swych rozmnożył. U tego wszystko w mocy, ten sam wszystkim rządzi, bez tego kto swej mocy ufa, każdy zbłądzić musi. Abowiem gdzie są Assyryjczycy co świat wszystek mieli? Medowie, Persowie z Greki gdzie się dzieli, którzy proporce swe na świecie nie pomału rościągali? Gdzie Daryus abo gdzie wojsko jego niezwalczone? Abowiem go Melcyades poraził na głowę wojskiem małym, zaś potym go Alexander wielki starł z Cesarstwem zuchwałym. Gdzie też Alexander się podział on król w męstwie niepożyty, który prawie wszystek świat miał pod swą mocą podbity? Gdzie Xerxes, którego się i teraz dziwujemy mocy, z wojskiem się swym podział? pewnie że mu odpór dał Leonides, i myśl jego nadętą ukrócił, a Temistokles z gruntu moc jego wywrócił. Gdzie Mitrydates Pontski z wielkiemi wojskami? Gdzie Tamerlan zwycięzca sławny nad Turkami, który i samego Turka w klatce woził? Gdzie potym Attyla co się zwał biczem Bożym? A to też państwa mieli i moc jak dziś Turcy, a wżdy za czasem, jako to na oko widziemy, poginęli

szych i z braciej na, szej znieść i onego samego pokonać, trzeba nie tylo w rząd się lepszy sposobić ale też w przełożonych potrzeba jedności i zgody, a co jest większa potrzeba Pana Boga drzewiej przednanego mieć.

Rom: 8.
Josue 12.
Exod: 3.
Judic: 6.
1. Reg: 17.
Judic: 5.
2. Para: 32.
Judit: 8.
Hester 5.
1. Mach: 4

Tamerlan Cesarz Tarski, poraziwszy na głowę Bajazeta Cesarza Tureckiego i samego żywo

pojmawszy, którego złotymi łańcuchami okowawszy, w klatce po wszystkiej Azyej wozil, na znak zwycięstwa

wszyścy. A musi tak być, gdyż wszystkie rzeczy czas swój mają, a swojemi chwilami przechodzą wszystkie pod niebem.

Eccle: 1.

Naród pogański i terazby nie wskurał, gdyby Pan Bóg ducha zgodliwego królom Chrześcijańskim dał.

Y tenciby teraz zły naród pogański nie wskurał, gdyby Pan Bóg Ducha zgodliwego królom Chrześcijańskim dał, roskrzewiłciby się niedługo jeszcze tryumph Chrześcijański, żeby musiał być za czasem tańszy Turecki zawój. Gdyby zgoda a jedność przystąpiła święta, a ta przeklęta niestworność wnętrzna zginęła doszczęta, bylićby niedługo Hieruzalem, Betleem w ręku naszych, one miasta święte, które teraz mają na hańbę i zelżywość naszę nad sobą za pany Pogany przeklęte: one mówię miasta święte, gdzie nas Pan Chrystus zbawił, i gdzie się narodził, gdzie cierpiał, gdzie zmartwychwstał, gdzie z proroki chodził.

Concordia magnae res crescunt.

Zmowa zgodliwa Panom Chrześcijańskim, jesto do wszystkiego dobrego potrzebna.

Przetoż niezdrożna zaiste rzecz jest, ale i owszem przystojna, zgodliwie się zmówić wszytkim w jedno Panom Chrześcijańskim, jakoby ręką poteżną i zbrojną, ktemu z przyrzeczoną, zgodliwie porozumiawszy się, do tego w rządzie lepszym, jakoby mieli sobie mężnie, i statecznie poczynać z temi psy pogańskiemi: nie czekając w domu onej złej pogańskiej ręki, która wiernym męki srogie zadawać zwykła, nie czekając też w niedbałości onej śmierci srogiej, ani zniszczenia wolności, i świebody drogiej. A co jest rzecz naświętsza, na imię Pana Chrystusowe, godzi się śmiele zastawić, będąc godnemi członkami wszyscy w jego swiętym ciele: a nadzieje z bojaźnią więcej już nie mieszali, ani myśli swoich trwożąc czasu odwłaczali: ale z Panem Bogiem, jako z pewnym hetmanem ciągnęli, w nadziejej dobrej, ufając w szczodrej swiętej łasce jego, wszedszy w zgodę prawdziwą, opuściwszy wczasy, i porzuciwszy o wiarę szkodliwe swary, obronę dobrą stawićby przystało Rzeczyposp. Chrześcijańskiej, mając na dobrej pieczy świebody, których bronić sławna rzecz, dać gardło za owieczki poczciwie ile pro lege et pro grege, a niż w wiecznej niewoli, i z niemi pospołu płaczliwie narzekać:

Za zgodą świętą wszystkiegoby Panowie Chrześcijańscy dokazali.

bronić żony i dziatek miłych, także też i majętności, brata, siostry, miłych przyjaciół, i drogich wolności. Jakoż, by tylko Panowie Chrześcijańscy sami chcieli być jednej woli, a stać chcieli w zgodzie, niedługoby bracią swoję Chrześcijany z ich miasty, pod Turkiem w niewoli będące, oglądali na swobodzie. Bo w wojnie z Chrześcijany

Turcy nie zrównają, gdy się w ręcz a nie zdradą potykają w polu. By tylko zgoda niestetysz Panów Chrześcijańskich była, a ktemu w rządzie lepszym, łatwieby pożyli tych tyrannów Pogańskich. Abowiem dawszy znać wszyscy sobie czas pewny przez posły, jakoby mieli przybywać jedni ziemią, drudzy wodą: którzy, jacy, a kędy, kiedy i jako ściągać się wespół mają, jedni morzem drudzy lądem, jako którzy w tej mierze nalepiej rozumieć mogą.

Pierwszy sposób do wyprawy przeciw Turkowi na zwojowanie go. Ojcu S. Papieżowi przystoi dać naprzód pobudkę szczerze i chętliwie królom wszystkim Chrześcijańskim, tak ludem jako też i skarbem, ku zwojowaniu Turka.

Przeciwko któremu tak srogiemu Poganinowi, aby tym snadniej pany Chrześcijańskie zwieść się mogło, widzę że trzeba tego aby najświętszy ociec Papież dał w tej mierze naprzód pobudkę, a pomógł szczyrze i chętliwie, tak ludem jako też i skarbem, wiodąc tej swej trzodzie prawdziwie: a za tym postępkiem niedługoby znowu Bisantium i wszytka Grecya w swej klubie stanęła, którą jednak, jakom drzewiej powiedział, za niezgodą Rzymską, gdy ziemia Włoska wojną gorzała, Turek posiadł i sobie przywłaszczył. Zatym też morzem i Król Hiszpański mając wodną armatę po temu gotową, wespółek z swemi królestwy z Neapolim, z Sycylią i z inszemi Xięstwy. Nuż też Król Francuski, który też lud może mieć nader wielki z Włoch, z Francyej, z Szwajcarów, i dostatek wszelki, ze wszystkiemi też xiążęty, które ma po sobie, nie jednemu by się i od nich dostało Turczynowi po głowie. A słusznieby to takież uczynili, gdyż też w ten czas jako się już o tym drzewiej przypomniało, gdy się Francuzowie z Hiszpany o Sycylią i Neapolim swarzyli, Turek Egipt opanował. Także też i J. M. Cesarz Chrześcijański słusznieby też miał się do Ich Mości królów przerzeczonych przymieszać, ponieważ też Kroacyą, Dalmacyą, Węgierską ziemię, nie kto inszy Turkom przysądził, jeno Cesarza Karła] wielkiego, z Francuskim królem Franciskiem mórd braterski. A do Insuły onej kosztownej Rhodysu nikt Turka nie przywiódł, jeno też ono krwawe, miedzy Maxymilianem a Wenety zaście srogie.

Po nim król Hiszpański.

Po nim król Francuski.

Po nim Jego Cesarska Miłość.

A iż się tak ten wściekły pies z Monarchami Chrześcijańskiemi pod przymierzem podstępnie obchodził, słusznieby mu też wszystkim Panom Chrześcijańskim zgodliwie ten rym oddać przystało. Jakoż i król Portugalski, który jest w skarby nader możny, i Angielskie królestwo nie jest też w dochody i w lud pośledniejsze. Nuż

Po nim król Portugalski z królestwem Angielskim.

Potym Niderlandskie Xiążęta i Aquitanowie.

Także też król Skotski z Duńskim i z Holendrami.

Król J. M. Swecki z inszymi Xiązęty pułnocnymi.

Xiązęta Włoskie z Panięty insuł morskich jako też z Wenetami możnemi.

też Niderlandskie miasta i xiążęta, i Aquitanowie, Skotski Król, a po nim Król Duński, przy nich Holandrowie, mogliby ci wszyścy, by jedno chcieli znaczną posługę uczynić w R. P. Chrześcijańskiej. A gdzieby drugim przytrudniejszym było dla dróg dalekości, więcby mogli skarbem braterskiej miłości pomagać, zwłaszcza iż królowi Szwedskiemu trudno, i inszym xiązętom pułnocnym niezręczno, lecz skarbem każdy z nich mógłby być pomocnym. Zatym Włoskie xiążęta wielmożne, które są tak w lud jako i w skarby bogate, i insze panięta Insuł morskich potężne, zgodziwszy się wespółek z Wenety możnemi, jakoby mieli poczynać z Turki bezbożnemi. Moc z mocą, wojska z wojski złączywszy chętliwie, armaty z armatami szczyrze i prawdziwie: jużby tak każdy z swych portów do Epirskich włości przebył łatwo w całości i morzem i lądem. Potym do Helespontu wziąwszy Dardaneli, także insze zameczki, mogliby wziąć śmiele, bo tam wszystko Grekowie z Włochami osiedli, którzyby samiż zaraz z Turki wnęki wnętrzne wojny zwiedli.

Słowieńskie i Greckie narody.

Także Słowieńskie wszystkie, i Greckie narody, osobliwie J. K. M. Król Polski z wielkim Kniaziem Moskiewskim, z chęciąby się włożyli do tej swiętej zgody. Bo gdyby taką zgodę sam Pan Bóg zdarzyć raczył, z niewymownej swiętej łaski swojej, snadnieby już przepierować Turczyn zły więcej zabaczył, boby z nich pewnie każdego miał z niemały kaszel.

Wtóry sposób do wyprawy przeciwko Turkowi na zwojowanie go.

A gdzieby do tej perfekcyej przyść nie mogło, żeby ci przerzeczeni Chrześcijańscy Królowie i Monarchowie, Xiążęta i Panowie w tym zgodnie nie byli, tedy druga droga snadniejsza i prętsza pokazać się przez mię może: boby się i nieprzyjaciel rychlej nie postrzegł, i każda rzecz snadniejby się i prędzej ktemu skutecznie odprawić mogła, z niemałą pociechą wszystkiego Chrześcijaństwa, i z nieśmiertelną sławą Kościoła powszechnego.

Gdzieby Ociec S. Papież nie mógł zwieść do Wojny zgodliwej przeciwko Turkom przerzeczonych

Rozumieją to niemal wczyścy o błogosławionym ojcu Papieżu, że to zawdży brzmi w uszach jego, i ma to ustawicznie przed oczyma swemi: Iż dla tego Pan Bóg go postawił, na najwyższym zamku, roskazując mu, aby on z powinności swojej, z wysoka rychlej obaczywał, wszelakie doległości nasze: i stąd snadniejszą pracę mieć raczył o nas wszytkich owieczkach, onego Pasterza Chrystusa Pana a zbawiciela naszego, nad którėmi go Pan Chrystus ku rządzeniu, sprawo-

waniu i pasieniu przełożył, pasując go na ten urząd po trzy kroć temi słowy: Paś baranki moje. Paś baranki moje. Paś oweczki moje. A iż go tedy Pan Bóg przełożył pasterzem, nad nami owieczkami swojemi: tedy mam za to że się poczuwać raczy błogosławiony ociec Papież, w powinności dobrego pasterza, o jakowej Pan Chrystus przepowiedać raczył Bozkiemi usty swemi, u Jana swiętego temi słowy: Dobry abowiem pasterz, duszę swoję daje, za owieczki swoje. A najemnik zaś, i który nie jest pasterz, którego nie są owce własne, widzi wilka przychodzącego, i opuszcza owce a ucieka, a wilk drapie i rosprasza owce: a najemnik ucieka, iż najemnikiem jest, a nic mu do cudzych owiec. A ponieważ na oko widziemy, że wszyścy najemnicy uciekli, dla tego iż najemnicy byli, ani myślą o tym, jakoby z niebespeczeństwa wilka drapieżnego ratować je mogli.

wszystkich Panów Chrześcijańskich, tedy druga droga snadniejsza pokazuje się na to.

Joan 21.

Joan: 10.

Coż czynić inszego mają, te ubogie a nędzne owieczki pod jarzmem Tureckim będące, i prawie u wilka w paszczęce mieszkające? w kim oni teraz nadzieję po Panie Bodze pokładać mają? okrom naprzód naswiętszego Ojca. Abo do kogo się teraz ucieką? od kogo ratunku prosić będą? oprócz ojca i własnego pasterza swego? Do niego tedy naprzód, jako do ojca synaczkowie jego teraz zawżdy wołają o ratunek, jako ubodzy więźniowie, do niego bez przestanku wołają, jako na on czas oni patres in limbo, z niewoli Tureckiej o wyzwolenie, do niego jako do pasterza swego wołają, w oborze szatańskiej zawarci, ubogie a nader nędzne owieczki Grekowie, także też nawet i insze trzody, które nie są w tej owczarni, i ci uznawszy już błąd swój, że za to pokutują, do niego teraz wołają na tym jakoby ostatniem końcu swego żywota, aby ich nie opuszczał, ale owszem usilnie proszą, aby i onych do owczarnie swojej przyprowadził. Do niego wołają pospolicie na tej niskości płaczu, ubodzy biskupi, opaci, mniszy, kapłani, i wszyścy kanonicy, pospołu z kościołami, i z ołtarzami, aby ich do dawnego zdrowia, i wolności pospołu zaraz wszytkich przywrócił.

Jakoż dobrze się przypatrzyli temu kupcy Chrześcijańscy, którzy tam często w Turcech z kupiami bywają, jako też i więźniowie, którzy stamtąd wychodzą, a niemniej zacni a pewni posłowie, Króla Pana naszego, którzy się przypatrzyli wolnościam Chrześcijan na-

Wolność naszych Duchownych, i wszystkich Chrześ-

cijan pod Turkiem będących patrz jaka jest.

szych pod mocą Turecką będącym, a zwłaszcza biskupom naszym w Grecyej, opatom, mnichom, xiężej, także też i w Tracyej: i po inszych Insułach morskich, gdzie. biskup drwa przedaje wożąc na oślicy, opat, xiądz i inszy robić jak niewolnicy muszą: Zbywszy beneficyi, prowentów, jako też praebendy, chodzą nieboząteczka nędzni w czuhach Tureckich miasto rewerendy, zawój miasto biereta, a kiwior za infułę: kanonik musi robić, jeśli chce bułę jeść otrębianą: Popowie też Greccy w łapciach, a chuściskiem sobie prostym głowę obwinąwszy chodzą, Czerniec abo i Czernica trzodę pasie, jako też Mitropolita z Archimendrytą: Wojewoda pewny niewolnik gdy się nie poturczy. Slachcic jeśli nie robi, wnet się skurczy w głodzie. Niemasz tam diskrecyej, za jedno u nich wojewoda, chłop, ślachcic, chyba rzemięśnik u nich więcej nad ślachcica płuży.

O Boze wszechmogący, jako jest w podziwieniu barzo wielkim u ludzi, a prawie cum improperio omnium nostrum, dla czego tak dalece naród Chrześcijański niszczeje? i im dalej tym moc i potężność jego słabieje? Co pobrał Turczyn nieprzyjaciel imienia Chrześcijańskiego, królestw, państw, ludzi, kto wyliczyć może? że nawet i do tego przyszło, iż panowie Chrześcijańscy, którzy mu przed tym barzo srodzy byli, teraz kłaniać się mu muszą: który non aperto Marte, sed fraudibus et dolis, tak się w nie wkorzenił, że za nim kędy on chce postępować muszą. A iżby to prawda była: Jest jednego pana w królestwach Chrześcijańskich, mało nie pierwszego jurament jemu czyniony in hanc formam, quae sequitur:

Przysięga jednego Pana w Królestwach Chrześcijańskich mało nie pierwszego, która jest Turkowi Sultanowi Solimanowi uczyniona, ku więtszej zelżywości wszystkiego (czego się

Per DEUM magnum et altum, misericordem et benignum, formatorem coeli et terrae, et omnium quae in eis sunt, et per sancta haec Evangelia, per sanctum baptismum, per sanctum Ioannem Baptistam, et per fidem Christianorum, promitto et iuro, quod omnia quae novero aperta erunt Altiss: Domino Sultano Solimano Imperatori: cuius regnum Deus fortificet. Ero amicus amicorum suorum, et inimicus inimicorum, et redemptor captivorum Turcarum, et vinculis hostium eius nihil mea in parte fraudulentum erit. Quod si haec neglexerim, ero Apostata, et mandatorum sancti Evangelii Christianaeque fidei praevaricator: dicam Evangelium falsum et caet. Negabo Christum vere, et matrem eius Mariam vir-

ginem fuisse: super fontem Baptismatis porcum interficiam: altari Presbyterisque maledicam: divinitatem negabo, et humanitatem adorabo: super altare fornicabor cum Judaea: et sanctorum patrum maledictiones omnes in me recipiam. Ita me Deus adiuvet.

Panie Boże pożal) Chrześcijaństwa.

A więc to nie wielka hańba i sromota nasza, takie rzeczy wydawać z siebie, które się prawie tkną Majestatu Bożego, i są przeciwne chwale jego swiętej? A jakoż tu P. Bóg ma nas błogosławić, jakoż omnes conatus nostros ma prowadzić do tego, ut excusso iugo servitutis Turcicae moglibyśmy in pace et tranquillitate vitam agere? Do czego nam i tych czasów fata viam ostendunt: a coż potym, kiedy videndo videre, intelligendo intelligere non possumus, vel certe nolumus. Przetoż jeśliż kiedy mieli oko pilne nań, tedy niemniey teraz mają pilność wielką mieć panowie Chrześcijańscy, i swe rzeczy tak pilnie warować, żeby wcale swe państwa, i królestwa zachować mogli. Nempe Deo nobis et astris propitiis, occasione ancillante et fortuna se ad nos inclinante modo virtus subveniat fatis et cogat fortunam cunctantem. A żeby się temu złemu pożarowi wczas zabiegło, nie trzebaby w tym zasypiać świętemu ojcowi Papieżowi, i wszystkiej rzeszy Chrześcijańskiej, ale i owszem potrzeba opatrować i co naprędzej się starać, jakoby się już więcej, nie wilk do owieczek jego, a nawet do niego samego, pasterza naszego (na co on oko ma więtsze) przymykał: Ale on raczej sam się do niego co naprędzej ręką potężną i zbrojną, przez żołnierze swoje miał, aby nas i siebie samego mocą, zbroją, i bogactwy swemi w pokoju zachował. Swięte też ceremonie i wiarę zbawiciela naszego, aby wszelakim sposobem wcale zachował. Bo niechaj nie rozumie tego błogosławiony ociec Papież, jakoż bez pochyby nie rozumie, aby już miał ten sprosny poganin przestawać na tych państwach, królestwach, cesarstwach Chrześcijańskich, które pod się przez zdradę i oszukanie podbił. Ani też tego niechaj rozumie, aby on jedno miał stać, abo o Cesarstwo Chrześcijańskie, abo o Węgry, abo o Polskę, która jest od niego murem, i szczytem wszytkiemu w Europie mieszkającemu Chrześcijaństwu. Ale mu idzie o nawyższego pasterza samego, a nie tylko o niego samego, ale o wszytko Chrześcijaństwo świata tego. Jakoż upatrowali to wiele przeszłych

Z tak szkaradnej przysięgi zaprawdę niemała się hańba i sromota mnoży wszystkiemu Chrześcijaństwu.

Ojcu Papieżowi napierwej potrzeba w czas złemu zabiegać.

Tureckie przedsięwzięcie ni do czego się dobrego ma.

Przeszłych czasów był to świątobliwy obyczaj wielebnych ojców Papieżów pobudkę dawać Chrześcijańskim Panom do podniesienia Wojny z Turkiem.

Papież Pius wtóry, za hetmana Skanderbega chciał przełożyć nad wszytkimi wojski królów Chrześcijańskich, by była śmierć Papieska nie przeszkodziła, która go już w drodze zastała.

ojców wielebnych Papieżów, i o to starali się, z wielką pilnością, jakoby nie tylko sami ratunkiem i pomocą swoją bronili owczarnie Bożej, ale też ze wszelakiej miary pobudkę dawali Chrześcijańskim Panom, aby wżdy kiedy mogli dać odpór, tak srogiemu Krzyża świętego nieprzyjacielowi. Stądci ono czytamy, jako się wszyścy Chrześcijańscy królowie i panowie, wespół z naswiętszym Papieżem Piusem wtórym najwyższym wszytkiego świata biskupem przeciwko temu tyrannowi spiknęli, gdy onego Szkanderbega, barzo dzielnego i przeważnego za hetmana wszytkiego Chrześcijańskiego wojska, sprawcą, wodzem, i najwyższym hetmanem za radą spólną tenże przerzeczony Papież Pius był przełożyć umyślił, którego to nieprzyjaciela, wziąwszy Pana Boga na pomoc, umyślili byli gromić i z Europy wygnać. Już był naświętszego ojca Piusa wyszedł dekret: i miedzy wszytkiemi Chrześcijany, już się było rozgłosiło, aby wszyścy królowie i panowie Chrześcijańscy, uprosiwszy grzechów swych odpuszczenie, przeciw Tureckiemu Cesarzowi z samym Papieżem, jako narychlej, tak lądem jako też i morzem wyjezdżali. I gdyby była nieszczęsna prędka smierć Piusa Papieża już na morzu będącego, wszytkiego wojska Chrześcijańskiego nie potrwożyła, pewnieby był już do tego czasu ten okrutnik w Europie nie popasał, i swoich proporcy tak szeroko nie rościągał.

Toż było przedsięwzięcie i uprzejma chęć ojca ś. Piusa piątego za szczęśliwego panowania króla Stephana którego też takież chciał przełożyć za hetmana nad wojski Chrześcijańskimi, by nie śmierć bezecna temu wszytkiemu była

Wiemy też i to za pewne o Piusie piątym, który na to się już był nasadził i do tego rady swoje kierować raczył, aby za zgodą zobopólną Monarchów, królów, xiążąt, i wszytkiego Chrześcijaństwa, z niewolej Tureckiej, i z okrucieństwa owieczki swoje, których lamenty, i płacze, ustawicznie serce jego i wnętrzności jego ustawicznie przebijały, wyswobodzić mógł. Dla tegoż dał się już był słyszeć, po wszystkim Chrześcijaństwie: Iż on acz osobą swoją, dla urzędu tak świętego, który na sobie nosi, zetrzeć się o bok, z tym nieprzyjacielem nie mógł, ale radą, pomocą, ludem, skarby, i czym jedno potrzeba na tego poganina tak sprosnego, wszystkim pomagać był gotów. Które jego tak wielkie przeciwko temu nieprzyjacielowi serce, i ugruntowana wola, siła Monarchów, Królów, Xiążąt, i niezliczona wielkość Chrześcijan tak była pobudziła, że już nic pierwszego, nic potrzebniejszego być nie rozumieli, jedno aby co

naprędzej tego okrutnika zniszczyć, a do szczątku zetrzeć mogli. Nie mniejsza też była chęć świętej pamięci króla Stephana (którego wielka dzielność, rozmaitemi i róznemi sposoby wojen, była dobrze wyćwiczona i doświadczona) którego tenże Pius nad Chrześcijańskim wojskiem, hetmanem najwyższym postanowić chciał: tak się było serce to przeciw Turczynowi ojca ś. Piusa rozżarzyło i rospaliło i pana a króla naszego do tego wzbudziło, że już ni o czym więcej król Stephan, godny wiecznej pamięci, za tą podudką, tak we dnie jako i w nocy myślił, ni o czym częściej nie mówił, jedno o Turku, dowiadując się z pilnością wielką, tak o mieścach, jako też i o przesztiu snadniejszym do jego kraju: których aczkolwiek powielu części sam świadomym był, jednak kto mu jedno o tym co powiedać począł, dla doskonalszej wiadomości, barzo go rad słuchał. A potym do Chorographiej, na której wszystkie situs locorum, miasta i zamki Tureckie, morza, rzeki, góry, pagórki, lasy i pola wypisane były, zawżdy się udawał, i nad nią, upatrując mieśca snadniejsze przeszcia, przez któreby lepiej wojska Chrześcijańskie ciągnąć mogły, często się zabawiał, za czym do takiej wiadomości tamtych mieśc był przyszedł, że żadnej góry, żadnej rzeki, nakoniec żadnego mieśca tak skrytego u Turka nie masz, o którymby on był pewnej wiadomości nie miał. Skąd mu też i to urosło było, że już o wyprawie, jakaby miała być przeciw Turkowi myślić począł. I jak wiele konnych, pieszych, strzelców, i wszelakiej armaty, przeciwko temu nieprzyjacielowi, i coby za sumptu na to wszystko potrzeba było, dostatecznie wypisał. Ta pobudka, mówię, ojca świętego Piusa piątego to była wszystko sprawiła, że takowe serce, takową chęć, taki wielki pochop, nie tylko Króla Stephana, ale i inszych Monarchów, Królów, Xiążąt, i wszystkich Chrześcijan, przeciw temu smokowi, wszyscy na świecie wiadome znali.

przeszkodziła.

Do podniesienia wojny ś przeciwko Turkowi niemały pochop miał świętej pamięci król Stephan.

Godna tedy zaiste rzecz, aby i teraźniejszy ociec święty Clemens ósmy, tanquam speculator domus Israel, et luporum omnium supremus propulsator, przykładem tych świętej pamięci antecessorów swoich, pobudkę takąż Monarchom, Królom, i wszystkim Chrześcijanom uczynić raczył. A jako na stolicę i mieśce ich, per legitimam successionem z rządzenia Boga wszechmogącego wstąpił,

Godna i słuszna rzecz aby i teraźniejszy ociec ś. Clemens ósmy, przykładem antecessorów swoich pobudkę ta-

kąż, Monarchom, królom i wszytkim Chrześcijanom uczynić raczył.

tak aby toż serce przeciwko temu okrutnikowi i gwałtownemu Krzyża swiętego nieprzyjacielowi, una cum jure et virtute successionis, na się przyobległ. Do czego nie tylko przykłady naświętszych Antecessorów jego, ale i pospolite o nim wszystkich Chrześcijan mnimania nadzieje i oczekiwania, pobudzaćby go słusznie miały.

Mniemania tego są niemało wszyscy że za żywota dzisiejszego ojca Papieża Rzeczp: Chrześcijańska zakwitnąć ma. Polacy za poznaniem ojca Papieża w Polszce będącego, niemałą potuchę stąd mają, że mają się doczekać z niego czego dobrego.

Tak abowiem rozumieją niemal wszyscy, i bez wątpienia twierdzą, iże za jego panowania, i roskazowania R. P. Chrześcijańska, którą ten poganin zewsząd przez tak długi czas trapi, za jego radą i pomocą, ma sobie wytchnąć, i do portu na mieśce beśpieczne dopłynąć. Obieczują to sobie i Polacy którzy cnocie, świątobliwości, ku każdemu skłonności, wielkiej nauce, i wymowie pilnie się przypatrzyli. A wszyścy go do Polski w poselstwie, gdy był na ten czas kardynałem, przyjeżdzającego, jakoby jaką swiątość z nieba im zesłaną, ze wszelaką pobożnością, z wielką uczciwością, wespółek i z samym J. K. M. przyjmowali. A nie bez przyczyny: widzieli bowiem na oko obyczaje uczciwe, żywot stateczny, ku nabożeństwu wielką chęć, staranie o duszne zbawienie ludzkie, i o wiary Chrześcijańskiej pomnożenie. Z których cnót takich jego nie mała nadzieja zarazem urosła wszytkim, że ten nie długo na nawyższą dostojność kościelną wywyższony coś wielkiego, i wszytkiemu Chrześcijaństwu zbawiennego bez pochyby uczyni. Co pokazowała na on czas i gwiazda ona jakoby cudowna, która o południu, gdy do głównego miasta Krakowa z klasztora Tynieckiego w roku 1588 wjeżdżać raczył, wszytkim się jaśnie pokazała, i przez niemały czas, nie będąc nic od więtszej światłości słonecznej zaćmiona barzo jaśnie swieciła i wszytkim się na oko widzieć dała. Co wszytko zaiste, z niemałem u wszytkich podziwieniem, i czegoś wielkiego spodziewaniem działo się. Jakoż jednak nie długo effekt swój ona wszytkich praktyka wzięła. Bo w krótkim czasie, nie tylko miedzy domem Rakuskim, a miedzy Królem Polskim panem naszym, stateczne porównanie uczynił, ale też i na wyższej stolicy świata tego po stopniach dostojności kościelnych, za wolą i zrządzeniem Bożym od Senatu Apostolskiego jednostajnym zezwoleniem szczęśliwie usiadł. Dla tegoż miedzy inszemi przyczynami naświętszego ojca teraźniejszego Pa-

Gwiazda cudowna wszystkim pokazana, praktykę dobrą znaczyła, i pobudkę do czego jeszcze więtszego podała.

pieża, niemniej i te sidera et ostenta coelestia do tego wiodą, aby nie tylko sam przeciw temu nieprzyjacielowi czynił, ale żeby królom i wszytkim panom Chrześcijańskim i sam gwiazdą był, i przeciwko nieprzyjacielowi wiary Chrześcijańskiej serce ich zawżdy pobudzał; jakoż i ta jest tego niepoślednia przyczyna, że takowe o nim wszytkich pospolite mnimanie, i takie rozumienie jest. Gdyż thronus eius tanquam sol in conspectu Dei est; et stella illa Veneris quae in tertio coelo est, wszytek naród ludzki znaczy et propagationem ecclesiae, a zwłaszcza Monarchią Rzymską, której pierwszy Monarchowie Iulius et Augustus prowadzili i liczyli ród swój macierzyński do Wenery z której poszedł Aeneas i Ascanius abo Iulus, skądże i Rzym, urbem Veneris zwano. Jakoż i teraz ta gwiazdeczka lubo ona jest Venus, lubo Lucifer, lubo Vesperugo, nic inszego nie znaczyła, jedno Monarchią Rzymską, która teraz sub mundi vesperam kwitnie. Psal: 88.

Wielebny ociec Papież za takim o sobie mnimaniem, potrzeba aby się starał, jakoby to mnimanie o nim, effekt swój pocieszny wziąć mogło.

Przetoż przystoi aby to ten naswiętszy ociec, o którym takowe oczekiwanie wszytkich jest, opatrzył, i o to się starał, jakoby owieczki swoje od Chrystusa zlecone, których pełno po wszytkim świecie, dzielnością swoją, bronią swoją, i skarby swemi, od tego nieprzyjaciela wyzwolić i zachować mógł. Do czego jeśli się więc naświętszy ociec Papież mieć nie będzie, to jest, jeśli co prędzej temu nieprzyjacielowi nie zabieży, coż za nadzieję synom swoim, co za nadzieję owieczkam swoim, nakoniec co za nadzieję samemu sobie zostawi? ponieważ Piotr spi a Judasz czuje. O którym Bogu, o którym człowiecze będzie rozumiał, aby mu przybyć na pomoc miał, jeśli się sam i trzody sobie zwierzonej teraz nie ratuje? jeśli sam siebie zaniedba? jeśli w tym zaszciu z Piotrem się nie ocuci: a zwłaszcza póki jeszcze siła państwa jego cała jest, póki jest o czym, póki jeszcze czas do porady. I kto mi da, ile mnie ukrainnemu i ubogiemu biskupowi, pierwej niżeli umrę, abych oglądał kościół taki, jaki był za Konstantyna wielkiego Cesarza, i za Sylwestra Papieża? Gdzie oni Cesarze co trzymali nowy Rzym w cale, a starego ustąpili Papieżom? Gdzie one czasy, kiedy grób Pański i ziemia swięta, i wszystkie insuły były na goli pod władzą Chrześcijańską? Czemu, o swięty ojcze Papieżu, nie zagrzmisz i nie wyrzeczesz onych strasz-

liwych słów do dzisiejszych liczygrzywnów prywaty swojej przestrzegających, Pecunia vestra sit vobis in perditionem. O słowo ogromności? o słowo wielmożności, a możności? na którego słowa strach niechaj będą pohańbieni, i niechaj tył podadzą, ci wszyscy którzy gardzą Syonem.

Acto: 18.
Psal: 128.

Wielebnemu ojcu Papieżowi w wyprawie przeciwko Turkowi przed wszytkimi trzeba mu rej wieść.

Dla tego już naprzód, niechaj ociec swięty, radą i pomocą przeciw temu nieprzyjacielowi antesignanem będzie, za rzecz pewną u siebie mając, iżeć państwo Tureckie, (które gwałtem, zdradą i niecnotliwemi fortelmi wszczęło się, i rozmnożone jest, a w wielkich niecnotach, i złościach, tak przeciw Bogu, jako przeciw ludziom płuży) rychło upadnie, i zginie, bo jako pospolicie, a mądrze powiedają: Rzeczy źle nabyte leda jako się rozchwieją, a żaden długo nie trzyma państw gwałtem nabytych: A R. P. Chrześcijańska, i łódka Piotrowa, Bozkiemi usty założona, i wystawiona, rzecz pewna że będzie na wieki trwała.

Luc: 22.

Na zwojowanie Turka jakiegoby sumptu Papieskiego i wojska potrzeba.

Wizerunku swiętej pamięci Stephana króla Polskiego potrzeba w tym naśladować.

A iżby to wszystko przez ojca s. Pąpieża, za pomocą Bożą effekt swój skuteczny nasnadniej wziąć mogło, na toby sumptu niemałego przeciwko nieprzyjacielowi Krzyża swiętego, ile z strony samej osoby jego, abo nawet ze wszystkiego państwa Włoskiego jego, żadne go w tym nie ochylając, tak duchownej jako i świeckiej osoby, potrzeba, a zwłaszcza takim kształtem, jakim ono Stephanus Rex Poloniae, sanctae et gloriosae ac felicis memoriae, gdy miał wolą z Turkiem wojnę podnieść (wiedząc Tureckie wszystkie przeskoki), nałożyć chciał, przeciwko któremu nie chciał mieć ani mniejszego ani więtszego, nad to wojska, jako się swiętobliwość błogosławionego ojca Papieża, snadnie sprawić będzie raczyła, z tego skryptu jego, którym tu pro sacrosancto exemplo przytoczył.

Kopienników chciał mieć 30000.

Naprzód chciał mieć kopienników 30000, płacząc każdemu na ćwierć lata, po 15 flor: Polskich, to uczyni złotych Polskich 450000. Do tych kopienników trzeba Rotmistrzów 300, każdemu Rotmistrzowi trzeba na ćwierć lata po 100 flor. Polskich, na kuchnią, to uczyni 30000. flor: Summa kopiennikom i ich Rotmistrzom 480000.

Harkabuzerników 15000.

Harkabuzników 15000 chciał też mieć, płacąc każdemu na ćwierć lata per flor: Polonicales 20, to uczyni flor. Polonicales 300000. Do tych Harkabuzników trzeba Rotmistrzów 150, każdemu

Rotmistrzowi takież płacąc po złotych 100, to uczyni 15000. Summa Harkabuznikom i z ich Rotmistrzami facit flor: 315000.

Piechoty czudzoziemskiej chciał też mieć 20000, po 12 flor. Węgierskich, każdy rachując złoty po gr: Pol: 33. 6. na cwierć lata każdemu płacąc, to uczyni flor: Polskich 266666. Do nich potrzeba Rotmistrzów 100, każdemu rotmistrzowi na kuchnią po zł: 100 Polskich płacąc, co uczyni flor: Polskich 10000. Summa tej piechocie i rotmistrzom flor: Polskich 276666. Piechoty cudzoziemskiej 20000.

Piechoty Polskiej chciał też mieć 30000, płacąc każdemu po 9 flor: Polskich na ćwierć lata, to uczyni flor: Polonicales 270000. A rotmistrzów do nich trzeba 300, każdemu rotmistrzowi płacąc na ćwierć lata po flor: 60 Polskich, to uczyni flor. 18000. Summa piechocie polskiej i ich rotmistrzom uczyni Polonicales flor: 288000. Piechoty Polskiej 30000.

Barwa na piechoty 50000 kosztować będzie na każdego po 9 złotych kładąc, to uczyni 450000 Polonicales flor: Summa wszytkiego na tę piechotę wynidzie i z barwą na ćwierć lata 1014666/20.

A generaliter tak na jezdę, jako też i na piechotę i z barwą facit Polon: flor: 1809666/20.

A na drugie ćwierć lata odjąwszy barwę, i wojenne potrzeby, tak na jezdą, jako i na piechotę wszytkę, facit Pol: flor: 1359666/20.

Tymże też sposobem, gdyby Najaśniejszy Cesarz Chrześcijański z Ich M. Kurfirstami, i ze wszytkiemi takież stany duchownemi, do tegoż z Czechy, i z Niemiecką Rzeszą, z Karwaty, i z Węgrami na takie się też wojsko wyższej opisane zebrali: nie uposledzając w tym i Wojewodę Siedmiogrodzkiego, o którym rozumiem, żeby też rad dostąpił pierwszej swey praerogatywy: nie długoby się każdy napatrzał, żeby kiwiory z zawojami Turkom ze łba latać musiały. Jego Cesarsk: miłości z Ich M. Kurfirstami, i ze wszystkimi takież stany duchownemi, do tego z Czechy, z Niemiecką Rzeszą, z Karwaty i z Węgrami trzeba się na takież wojsko przeciw Turkowi zebrać, nie

A słusznieby to pod tym czasem Jego Cesarska M. uczynić mógł, złemu w czas zabiegając, nie spuszczając się na omylne przymierze jego, które nie jednę Monarchią zawiodło. Jakoż wiedząc o jego już łotrowskich spruchach, a będzież już mu więcej Jego Cesarska M. ufał ile człowiekowi temu, jako ludzie pamietają,

spuszczając się na omylne przymierze jego.

nabezeczniejszemu, którego ani wiara, ani przysięga, ani wstyd, ani bojaźń Boga, od jego niecnotliwej zawziętej sprawy, hamować nigdy nie mogła: tej mówię bestyej do stanowienia tyrańskiego państwa jego, co inszego pomoc miało, niż przymierze obłudne? niż zdrady?

Grecyej Turek dostał przez zdradę a krzywoprzysięstwo także też Wołoską ziemię i Węgierską.

niż chytrości? i niż wszelaka zdrada? Swiadkiem tego jest Grecya, której panem został, nie inszą drogą, jedno przez zdradę a krzywoprzysięstwo. Swiadkiem jest Wołosza, którą Polakom wydarł, będąc w rzeczy przyjacielem i samsiadem. Swiadkiem jest ziemia Węgierska, którą gdy z gruntu wywracał, to po sobie pokazał, że zgoła względu żadnego nie ma, ani na Boga, ani na żadne nabożeństwo, ani na moc niebieską, którą wszystkie rzeczy na świecie i stoją i rządzone bywają. Bo gdy burzył Tordę, których niecnót nie czynił? dostawszy Kołożwaru, którym z swiętych bożych przepuścił? którą świątnicę, które nabożeństwo, którą wiarę w cale zostawił, coby jej nie zgwałcił kiedy dobywał Białogrodu? Zadnej rzeczy nie było, ani na niebie, ani na ziemi, przez którą w ten czas gdy tego miasto dostawał, przysięgać nie miał, że na tym przestawać miał, aby mu miasta tylko byli poddali, potym każdemu wolno być miało wyniść, iść gdzieby kto chciał. Na co azaż nie przysiągł przez thron i majestat Cesarstwa swego? a wżdy niech każdy patrzy, jako słowo strzymał. Wziąwszy Kołożwar, gdy już wszystkie mizerne mieszczany i ludzie nieszczęsne pod tą kondycyą wolności wyścia, z miasta wyrzucił: tam wprzód swoje za Dunaj posłał, aby tam one wszystkie ludzie, którzy byli z miasta wyszli pojmali: i tak tym sposobem nieszczęsne ono wszystko zgromadzenie, które się prowadziło, z wielkim mordem i okrucieństwem wytracił. A więc Jego Cesarska M. rozumieć będzie, aby z tym człowiekiem przymierze pewne być miało? I będziesz się Jego Cesarska M. na wiarę jego spuszczał? gdyż to na oko każdy widzi, że to opaczne i wywrotne chowanie przymierza jego przeszkodą pewną będzie, gdzieby Jego Cesarska M. temi czasy, z karków poddanych swoich, zrazić nie miał nieprzyjaciela tego tak sprosnego, tak śmierdzącego, tak zdradnego? który nie wiedząc nic zgoła co jest ludzkość, tak rozumie, aby jedno dla tego na świecie być miała wiara, przymierze, i przysięga, i żeby ich on na zgubę,

na upadek, i na nieszczęście rodzaju ludzkiego, źle używać miał. Bo co inszym przymierze czyni zwycięstwu koniec, to temu samemu przymierzem do zwycięstwa droga się gotuje. A tę zdradę taką, jako ma z przyrodzenia, tak ma i z Machometskiego prawa, które mu tego potwierdza, iż człowieka Chrześcijańskiego, nie jedno grzechu nie masz zabić, ale zgoła oszukać, i jakimkolwiek fortelnym sposobem zgładzić go, jest rzecz Turkowi barzo pobożna. I tym prawem Turczyn u ludzi wielkim jest: i przez to zda się być zwyciężcą strasznym, gdy uczyniwszy z tobą przymierze tak rozumie, że mu wszystko czynić wolno, a tobie niewolno, gdy przeciwko tobie kiedy się namniej nie spodziejesz, kiedy się nie ustrzeżesz, i kiedy się ubeśpieczysz, czasu pogodnego zawsze użyć może: gdy się tego nie boi, abyś się tej krzywdy swej nad nim kiedy mścić miał: gdy wszystkiego starania i mocy twojej. wszelaką zdradą, przymierzem i krzywoprzysięstwem zbywa: gdyć nakoniec nic inszego nie zostawi, czymbyś się ubezpieczyć mógł, jedno owę kaucyą, abyś mu zgoła nie wierzył.

Machomeckie prawo uczy zdradzać, a przymierze łamać.

Turkowi nie trzeba nigdy wierzyć.

Ponieważ tedy wszystkie skutki Tureckie, któremi przedtym stał fortelów używając, już są jasne, i doszlichmy ich: cóż przyczyną jest, czemuby Jego Cesarska M. tego tyranna tu doma u siebie tak prózno siedząc czekać miał? abo co wżdy przeszkadza, czemuby Jego Cesarska M. Pana Boga na pomoc wziąwszy, wszytkich jego niecnotliwych fortelów które nań samego, i na to imię Cesarstwa Chrześcijańskiego gotuje, wszelakim staraniem swoim, co prędzej, i pilnie ustrzedź się, i od siebie odrazić nie miał?

Wszytkich skutków Tureckich będąc świadomy Jego Cesarska M. dziwnaby rzecz była żeby go prędzej z siebie zrazić nie miał.

Czego aby Jego Cesarska M. dokazać mógł, ma nadzieję zupełną mieć w łasce Pańskiej, żeć mu z łaski swej Pan Bóg dopomoże którego miarę i przysięgę, ten okrutnik naprzód krzywoprzysięstwem, potym wszytkiemi fortelami swemi zwojować chce. Niechaj wierzy beśpiecznie Jego Cesarska M. żeć to bez pomsty nie będzie: ale ten Pan którego wiarę, ceremonie, i obchody ochrania i ogania stawi się zań pewnie.

Mając nadzieję zupełną w Panie Bodze, może tego wszytkiego przezeń dokazać.

Thymże thež sposobem, Król Hiszpański z królem Francuskiem uchodząc tego takież niebespieczeństwa, aby i ich pożarem nie

Tymże też sposobem król Hiszpański z

królem Francuskim.

doszło, mogliby się snadnie sposobić na takież wojsko, jako ś. ociec Papież, abo Jego M. Cesarz Chrześcijański.

Tymże też sposobem król Polski i z królestwem swym dziedzicznym Szwedskim wespół ek i z inszymi Xiążęty pułnocnymi, i z Hospodarstwem Wołoskim.

Toż też może trzymać każdy i o J. K. M. Królu Polskim Panu naszym, że z łaski Bożej nie jest w lud pośledniejszy miedzy Monarchami wszytkiemi Chrześcijańskiemi, przecoby też i sam ze wszytkiego państwa swego, tak z królestwa Polskiego, jako też i z królestwa swego dziedzicznego Szwedzkiego, do tego z inszemi xiążęty pułnocnemi, mógłby zdołać równo z drugiemi Monarchami wyższej opisanemi; nie upośledzając też w tym i hospodara Wołoskiego, z którym się J. K. M. zkonfederowawszy, nie będzie chciał też w tym być ocętałym, aby sobie nie życzył znowu swobody lepszej, której zażywali przodkowie jego, będąc pod władzą królestwa Polskiego.

Tymże też sposobem Król Portugalski, z Królestwem Angielskim tudzież też z Niderlandskimi Xiążęty i Aquitanami, jako też z królem Szkotskim i z Duńskim i Holendrami, do tego jeszcze z Xiążęty Włoskimi a z panięty insul morskich jako też z Wenetami możnymi.

Także też i inszy Monarchowie, xiążęta, i panowie, już mniejszej kondycyej, jako król Portugalski, który jest w skarby jednak namożniejszy, a do tego, z królestwem Angielskim, tudzież też z Niderlandskiemi xiążęty, i Aquitanami, jako też z królem Skotskim, i z Duńskiem i z Holendrami, do tego jeszcze z xiążęty Włoskiemi, a z panięty insuł morskich, jako też z Wenetami możnemi, mogliby się też takież wszyścy ci spólną ręką (gdyżby ich sto stało, na tak wielką ich liczbę) takimże wojskiem się popisać, jako ociec Papież, król Hiszpański z Francuskim, i najaśniejszy Cesarz Chrześcijański, z swemi królestwy, i państwy, jako też i sam J. K. M. Pan nasz z Polskiego królestwa, ze wszytkiemi xięstwy swemi a z Królestwem swym Szwedzkim dziedzicznym, przykładając do tego i Hospodarstwo Wołoskie.

Tymże też sposobem Kniaś wielki Moskiewski.

Nuż też i Kniaś wielki Moskiewski, który jest także w skarby a nawięcej w lud niepośledniejszy miedzy innemi pany Chrześcijańskiemi, ten nie tylo na tak lud wielki, ale i na więtszy mógłby się snadnie sposobić. Jakoż trzymam to o nim że za pobudką Panów Chrześcijańskich wyższej mianowanych, nie będzie się chciał pokazać poślednym w wyprawie na tę wojnę świętą.

Summa wojska wszytkiego

Któregoby to wojska wszystkiego wszytkich Monarchów a panów Chrześcijańskich była summa więcej niż po pięć kroć sto tysięcy

siedmdziesiąt tysięcy pięć tysięcy i sto człowieka, oprócz jeszcze dział i puszkarzów.

wszytkich Monarchów a panów Chrześcijańskich.

A gdzieby już Panowie Chrześcijańscy przez nieudolność jaką, abo raczej przez oziębłość a niestworność zwykłą na takową swiętą wyprawę znaczną przeciwko Turkowi się nie sposobili, tedy już od wielkiej niewoli, nawet uchodząc podejrzenia u wszytkiego Chrześcijaństwa z strony onej niezbożnej przysięgi, która się odkryła o którem si Monarsze przezeń uczyniona Turkowi Sultanowi Solimanowi, tedy już niechby aby przynamniej po siedmi tysięcy ludzi z siedmiądziesiąt rotmistrzów do boju nawyborniejszych każdy z królestwa swego Chrześcijańskiego jako też i z xięstw królestwa swego wyprawił, tym sposobem, żadnego w państwach swych, tak duchownego stanu jako i świeckiego w tym nie opuszczając ani ochylając.

Trzeci sposób do wyprawy przeciwko Turkowi na zwojowanie go.

Naprzód ociec ś. Papież ze wszytkim duchowieństwem z Włoskiego państwa niechby na wybór wyprawił jezdy, to jest, kopienników trzy tysiące ze trzydziestą rotmistrzów, harkabuzerników tysiąc, z dziesiącią rotmistrzów, a piechoty trzy tysiące ze trzydziestą rotmistrzów. Do tego przy tych siedmi tysiącach ludu służebnego i rotmistrzów siedmidziesiąt, niechby przy nich też wyprawił ichże języka hetmana sprawnego, do tego, gdzieby ten lud lądem a nie wodą miał być prowadzon, tedy dosyć będzie siedm działek polnych, i siedm organek przy każdem działku, także też i przy każdych organkach po jednym puszkarzu, a to dla prędszej i lepszej gotowości, ktemu z dostatkiem prochu i kul. A na lanie dział burzących propter contingens, potrzeba żeby też dla składania się z drugiemi, gdyż communia minus laedunt, spiżę miał gotową przy puszkarzach przynamniej siedm cetnarów. A iż Włoskiej możności przypatrując się musi miło każdy przyznać, że to są rzeczy równe takie wojsko małe, ile tak możnemu Państwu ktemu jeszcze i z błogosławionym ojcem Papieżem wyprawować, a do tego i z Ich Miło: Kardynały jego ś. Stolice (gdyż ojcu ś. Papieżowi, wespółek z Ich M. Kardynały swymi, z skarbu swego głównego, zeszło by się snadnie jedno samym, jako się wyższej namieniło, sposobić na takie wojsko, cum omnibus circumstantiis) przetoż zda

Wyprawa ojca ś. Papieża ze wszytkim duchowieństwem z Włoskiego państwa jakaby miała być.

mi się rzecz słuszna i przystojna, żeby się wyprawić mogło wojsko większe z państwa Włoskiego z tej miary. Wiemy to, że Włoska ziemia wszystka rozdzielona jest od Blondusa przyrodzonego tamtejże ziemie ich Historyka na czternaście części: tedy w niej słusznieby miał być przyjęty taki dział do wyprawy, ile przeciwko głównemu nieprzyjacielowi wszytkiego Chrześcijaństwa, już nawet rachując choć na taką małą i lekką wyprawę i po trzy ziemie. To jest: Z pierwszej części państwa Włoskiego, jako z Liguryej, także też z drugiej części Etruryej albo Tuscyej, a z trzeciej części Aprucyej nazwanej, tedy niechby ty trzy części ziemie (już w tych dzielnicach ojca Papieża wespółek z Ich M. Kardynały jego S. stolice dla osobnej wyprawy upośledzając) wyprawa taka była, jaka się wyższej przy ojcu Papieżu opisała. Z czwartej zasię części, Kampania rzeczona od pól wielkich. Z piątej części Apuliej, jako też z szóstej części Lacińskiej abo Lacyej takież. Z siódmej części z Polety abo drugim nazwiskiem z Umbryej. Z ósmej części Picenum, który był z Sabinskich królów niegdy kraj. Z dziewiątej części Romandyoli albo Flaminiej takież. Z dziesiątej części margrabstwa Terwijskiego. Z jedenastej części Wenecyej, które jest we wszystkim Chrześcijaństwie nazacniejsze i możniejsze Xięstwo takież. Z dwanastej części Forum Julium. A z trzynastej części Istryej, jako też nawet i z czwartejnastej części ziemie Włoskiej z Longobardyej takież.

Włoska ziemia wszystka rożdzielona jest od Blondusa przyrodzonego tamtejże ziemie ich Historyka na czternaście części. Dział do wyprawy z państwa wszytkiego Włoskiego słusznie by miał być takowy.

Tymże też sposobem i król Hiszpański ma się słusznie pozwolić z osoby swej względem królestwa Hiszpańskiego na takąż wyprawę. A iż królestwo Hiszpańskie jest nad Wołoską ziemię we dwójnasób więtsze, bo ma pod sobą siedmioro królestw, a Hiszpańskie ósme, nie wspominając jeszcze tych królestw nowych, których na nowym świecie dostał, przeto z tych jedno dawnych królestw z każdego zosobna ma być takaż wyprawa. To jest: z królestwa Kastylijskiego takież. Z królestwa Aragońskiego takież. Z królestwa Portugalskiego takież. Z królestwa Nawarskiego takież. Z królestwa Betyckiego abo Granackiego takież. Z królestwa Neapolitańskiego takież.

Król Hiszpański takież słusznieby miał pozwolić z ośmi królestw swoich z każdego z osobna na takową wyprawę.

Takimże też sposobem i król Francuski ma się słusznie pozwolić na taką wyprawę. A iż zaś Francuska ziemia jest we dwójna-

Król Francuski takież, tak z

sób więtsza niżeli Hiszpańska tedy ją też godzi się według dawnego rozdziału na ośmnaście Powiatów abo ziem rozdzielić: z których to z osobna ziem rozdzielonych, rachując nawet po trzy Powiaty już na takie przerzeczone wojsko się składając (mając też wzgląd na zwątlenie niemałe tej Monarchiej Nachrześcijańszej, a to prze wnętrzną wojnę nieszczęsną) powinna jest rzecz i przystojna na takie się wojsko za takim lekkim rozdziałem sposobić. To jest: Z powiatu Aquitańskiego, z Powiatu Gaskońskiego, i z Powiatu Brytannińskiego takież. Z Powiatu Torunniskiego, z Powiatu Normandyjskiego, i z Powiatu Pikardyjskiego, takież. Z Powiatu Francuskiego, z Powiatu Limozyjskiego, i Awernijskiego takież. Z Powiatu Burgundyjskiego, z Powiatu Lotaryngskiego, i z Powiatu Prowincyjskiego takież. Z Powiatu Delphinackiego, z Xięstwa Barońskiego, i z Xięstwa Beryjskiego takież. Z Xięstwa Borbońskiego z Kampanyjskiego i z Langendoskiego takież.

królestwa swego Francuskiego jako też z Xięstw a powiatów swoich niżej opisanych, słusznie ma się sposobić na takowe wojsko.

Taka też powinność słusznie ma być pozwolona i przez Jego Cesarską M. gdyż to pewnie wiemy że Niemiecka ziemia jest wedwójnasób więtsza a niżeli Francuska, przetoż godna i słuszna rzecz ile Cesarzowi wszytkiego Chrześcijaństwa, znaczniejszym wojskiem się popisać miedzy wszytkiemi Chrześcijańskiemi królmi i Monarchami, gdyż też nawięcej temu psu Pogańskiemu on samego wespółek i z Cesarstwem jego idzie. A iż też temu Poganinowi a nieprzyjacielowi wszytkiego Chrześcijaństwa naprzyleglejszym jest sąsiadem z państwy swemi, zaczym i wyprawa też może być snadniejsza, jako i za kosztem mniejszym, niżeli drugim z daleka przyszłoby się wojsko wyprawować: przetoż słusznie miałby się wyprawić nie tylo na tak równe wojsko, ale i na więtsze: Jednak iż communia minus laedunt, ktemu żeby wojsko za takim rozdziałem mogło być rządniejsze i dzielniejsze, do tego i w rysztunku grzeczniejsze, tedy niechby wyprawić raczył równo z drugimi Jego Cesarska Miłość wojsko takież.

Jego Cesarska M. także słusznieby miał według takowego rozdziału do wyprawy przeciwko Turkowi pozwolić, wiedząc co z nim za sąsiedztwo ma.

A iż raczy mieć też pod sobą dwoje królestw, tedy i z tych królestw powinien takąż wyprawę pozwolić. To jest: Z królestwa Węgierskiego, które iż jest możne i dzielne, do tego Tureckim państwom przyległe, słusznieby miało wojska być ile z królestwa generaliter wszystkiego Węgierskiego co go jedno Jego Cesarska

Jego Cesarska M. ma pod sobą dwoje królestw, jedno Węgierskie.

Miło: ma pod sobą, siedm tysięcy usarzów, a siedm tysięcy piechoty.

A drugie Czeskie.

Z Czeskiego zasię królestwa wszytkiego, do tego przykładając jeszcze Sląskie Xięstwo, tak Sląska wyższego jako i niższego wespółek z Xięstwy drugiemi, które ta ziemia ma też w sobie, jako z Xięstwa Legnickiego, a z drugiego Swidnickiego, tedy już choćby lekce szacując na siedm tysięcy wojska, i na siedmdziesiąt rotmistrzów, według porządku wyższej opisanego ze wszystkiemi wojennemi aparatami do tego, mógłby się snadnie sposobić.

Niemiecka wszytka ziemia pod Jego Cesarską M. dzieli się na siedm części ziem celniejszych.

A iż Niemiecka wszystka ziemia pod Jego Cesarską M. dzieli się na siedm części ziem celniejszych, nie wspominając inszych ziemic drobnych ktemu oskubionych, które się w tych ziemiach celnych zawierają. To jest: Na Szwajcarską ziemię, na Alsycyjską ziemię, na Szwabską ziemię, na Bawarską ziemię, na Frankońską ziemię, na Rakuską ziemię, na Saską ziemię. Przeto niewiele diszkurując z tych ziem przerzeczonych, które stoją za wielkie Królestwa, słusznieby takież z każdej ziemie zosobna miała być taka wyprawa, to jest, po siedmi tysięcy wojska z siedmiądziesiąt rotmistrzów cum omnibus circumstantiis wyższej opisanemi, już w tę powinność kładąc i wszystek stan duchowny.

Po królestwach, Arcyxięstwach, Ziemiach, i Prowincyach wyższej opisanych, są też do tego Rzeczyposp: i miasta wolne w Rzeszy Niemieckiej.

Po Królestwach, Arcyxięstwach i Xięstwach, Ziemiach, i Prowincyach wyższej opisanych, są też do tego R. P. i miasta wolne w Rzeszy Niemieckiej, rządem, cnotą, obronnością i pieniądzmi, a bogactwy wielkiemi sławne, z których niektóre i po kilku Xięstw, Ziemic, miast i miasteczek, i barzo wiele folwarków i wsi mają: Niektóre też mają pod mocą swą flumina navigabilia, abo rzeki pławne, Porty i brzegi morskie, myta wodne i ziemne, i dochody wielkie zewsząd płynące. Te mówię miasta, gdyby uporu i odszczepieństwa Luterowego i Kalwińskiego odstąpili, a gdyby się obaczywszy, ten gniew i jad haniebny, który przeciwko Papieżowi nawyższemu wszystkiego Chrześcijaństwa pasterzowi mają, na Turka jako na naczynie szatańskie i wilka i głównego nieprzyjaciela Numinis et nominis Christi obrócili, mogliby wielkie operae praecium w kościele Bożym uczynić.

Województwo Siedmiogrodzkie

O Województwie też Siedmiogrodzkim też rozumiem co o inszych paniech Chrześcijańskich: jakoż chcąc z siebie zrzucić jarzmo

niewoli Tureckiej, a przyobleć znowu na się swobodę pierwszą Chrześcijańską, słusznieby też miało wyprawić wojsko takież.

słusznieby też miało się pozwolić na takową wyprawę, chcąc oględać swą pirwszą swobodę.

Ale wróćmy się z Niemiec do królestwa Polskiego, i Xięstw jemu podległych, sprawić się tego każdy może snadnie z Kosmographiej, iż królestwo Polskie z swemi Xięstwy jeśli zasię niewiętsze tedy równe jest w ziemię. Lecz mali się prawda rzec nie jest tak w lud gęsto osiadłe. Z królestwa tedy Polskiego J. K. M. Pan nasz słusznie nie ma się wyłamywać z takiejże wyprawy.

Z królestwa Polskiego takież na takąż wyprawę słusznie ma być pozwolono.

A iż też królestwo Polskie ma Xięstw dosyć zacnych, których jest w liczbie przez kilanaście, przetoż naprzód z Xięstw tegoż królestwa Polskiego, jako z Polski małej i wielkiej ma być wyprawa takaż. Z Xięstwa Pruskiego, Pomorskiego, i z Inflantskiego, wyprawa ma być takież. Z Xięstwa Litewskiego, i Kijowskiego takież Z Xięstwa Mazowieckiego i Zmudzkiego takież. Z Xięstwa Wołyńskiego i Ruskiego takież, już w tę powinność kładąc i Duchowny stan.

Królestwo Polskie ma Xięstw dosyć zacnych, z których ma być według tego rożdziału wyprawa pozwolona.

Hospodarstwo też Wołoskie acz jest teraz pod niewolniczym hołdem Cesarza Tureckiego, lecz pomniąc na pierwszą swoję wolność Chrześcijańską, słusznieby miało wyprawić dla zrzucenia z siebie jarzma Pogańskiego, choć takież wojsko.

Z Hospodarstwa Wołoskiego takież.

Nuż też pódźmy do morskich królestw, jako naprzód z królestwa Angielskiego, słusznieby też miała być wyprawa takież.

Z Królestwa Angielskiego takież.

Z królestwa Skotskiego takażby miała być wyprawa.

Z Królestwa Skotskiego takież.

Z królestwa Duńskiego jako też z królestwa Nordwejskiego wespółek ze wszytkiemi Xięstwy i przyległościami swemi takież.

Z Królestwa Duńskiego takież.

Z królestwa Szwedzkiego wespółek i z Xięstwy swemi takież.

Z Królestwa Szwedskiego takież.

A iż do takowego wojska, to jest usarskiego, harkabuzerskiego jako też i pieszego, potrzeba też i jezdy Kozackiej: przetoż do wyprawy Kozackiej zachowałem się z wielkim Kniaziem Moskiewskim na samy koniec, któryby też z powinności swej Chrześcijańskiej, a z obopólnej miłości braterskiej, miałby słusznie, mając z to mocy i dostatku, do tego się przyłożyć wiernie wojskiem swoim jezdno po Kozacku. Naprzód z osoby swej względem naszego Xięstwa Siewierskiego na ten czas pod się zhołdowanego siedm tysięcy ludu jezdnego i siedmdziesiąt Rotmistrzów miałby wystawić. Także też siedm

Z Xięstwa wielkiego Moskiewskiego takież.

Dział polnych z siedmią Puszkarzów, i siedm organek z siedmią też Puszkarzów: ktemu dla burzących Dział szpizęby miał mieć gotową przy puszkarzach przynamniej po siedmi cetnarów. Z Xięstwa Moskiewskiego tak ludzi jako też i Dział i organków z puszkarzmi takież, także też siedm Cetnarów Szpiżę. Z Twerdskiej ziemie takież. Z Xięstwa Chełmskiego, z Xięstwa Zubszczowskiego, i z Xięstwa Klińskiego takież. Z Xięstwa Reżańskiego takież. Z Jarosławskiego i Nowogrodzkiego Xięstwa takież. Także też z Hord Tatarskich, jako z Hordy Kazańskiej takież. A iż naród Tatarski od wieku nie para się działy ani puszkarzmi żadnemi, przetoż ich słusznie ma być wypuszczono z takowej Armaty. Z Hordy Astrachańskiej takież. Z Hordy Kirgeskiej takież. Z Hordy Cyrkaskiej takież. Z Hordy Pietyhorskiej takież. Z Hordy Zawolskiej takież.

Z Xięstw Moskiewskich jako też i z Hord jego Tatarskich takież.

Z których to Królestw, Monarchiej, Xięstw i państw jako też i Hord Tatarskich przerzeczonych wszystkich, jako też i z Województwa Siedmiogrodzkiego, nie upośledzając w tym i Hospodarstwa Wołoskiego, Summa Jezdy samej, to jest, naprzód Kopijników przychodzi sto tysięcy dwadzieścia i trzy tysiące. Piechoty takież sto tysięcy dwadzieści i trzy tysiące. Harkabuzerników czterdzieści i jeden tysiąc, i sto koni. Jezdy zasię Kozackiej od Kniazia wielkiego Moskiewskiego może być ośmdziesiąt tysięcy i cztery tysiące ośmset i czterdzieści.

Summa generaliter wojska wszystkiego Chrześcijańskiego 374710.

Co uczyni wszystkiego generaliter wojska Chrześcijańskiego do boju godnego z Rotmistrzami tak ludzi jezdnych i pieszych po trzykroć sto tysięcy, siedmdziesiąt tysięcy i cztyry, siedm set i dziesięć człowieka. A dział generaliter wszystkich trzy sta dwadzieścia i dziewięć, organek takież trzy sta dwadzieścia i dziewięć. A Puszkarzów do tych dział i do organków po jednym do każdego działa i do organek takież rachując sześć set pięćdziesiąt i siedm. Szpiże zasię na lanie dział burzących, trzy sta dwadzieścia i dziewięć cetnarów przychodzi.

Za Bożą pomocą a za rządnym Hetmanem i takowym wojskiem

Jakoż i od takowego wojska za pomocą Bożą może tego być każdy pewien, że musi szwankować moc pogańska, gdy będzie Lew Hetmanem: Jakoż do tych Hetmanów cudzoziemskich nad Hetmana naszego Koronnego Jaśnie Wielmożnego Pana Pana Jana Zamojskie-

go nie trzeba szukać po świecie nadeń w tym człowieka sprawniejszego, i w rzeczach rycerskich bieglejszego, i do tego szczęśliwszego, a co też nie mniej upatruję w nim do takowej swiętej wojny pożytecznego, że ma nervum belli. Jakoż potrzebaby póki w nim jest jeszcze siła i rzeźwość, zażyć jego dzielności, ktemu i jego dostatku: bo gdzieby do długiego czekania przyszło in eo passu takowa wyprawa, tedy boję się aby też do tego nie przyszło, iż jako woda płynąca nigdy się nazad nie wraca, także też jego lata, siła, serce i moc i ochota przedsięwzięta jaką teraz ma, nigdy jej potym nie poścignie, a zatymby też przystąpiła i oziębłość do poratowania in hoc nervo belli, o co mu nie trudno teraz o wszystko, gdy czas i lata ma po temu. A tak dum tempus habemus operemur hostem.

może być snadnie moc Pogańska zwątlona i w niwecz obrócona.

Gal: 6.

A gdzieby jeszcze Królowie a Monarchowie i inszy Panowie Chrześcijańscy i w tej równej wyprawie wezdrgę czynili, tedyby już nielża jedno Naświętszemu Ojcu naszemu Papieżowi jako Ojcu ojczyzny i Pasterzowi pasterzów i Powszechnego Kościoła wespółek z wielebnemi ojcy Kardynały, w tej mierze już z inszej miary przeciwko temu głównemu nieprzyjacielowi wiary Chrześcijańskiej postąpić, i radzić, aby już nie tylko wydźwignąć mógł z ciężkiej niewolej Tureckiej owieczki Panu Chrystusowi poślubione, ale też aby już mógł być i sam ich przełożonym, nie tylko duchownym sposobem, ale też i świeckim. Jakożby Ojca s. naszego wespół ze wszytkim Duchowieństwem jego byłoby z moc Turecką, boby żadnym sposobem Turczyn długo nie mógł wytrzymać stosu Duchownych. Mocy bowiem Papieskiej, sile Kardynalskiej, poteżności Patryarskiej, dołężności Arcybiskupiej, sposobności Biskupiej, dostatkom Opacim, i inszych praełatów darskości, tak już Rzymskiej Religiej, jako też i Greckiej dzielności, trudno ma moc strzymać Pogańska. Gdy też do tego przystąpi ich desiderium, jako wiem i rozumiem o każdym duchownym, iż sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima illorum, jakoby mogli doczekać się conarychlej przeciwko Turkowi takowego Sacrum bellum et sacrosanctam ac laetissimam victoriam.

Czwarty sposób do wyprawy przeciwko Turkowi na zwojowanie go.

Wyprawa wielebnego Ojca Papieża tak zkardynały jako też i ze wszytkiego Chrześcijaństwa wszytkimi duchownymi, chciałliby (za tą wezdrgą panów Chrześcijańskich od wojny Tureckiej) pod się państwa wszystkie Tureckie podbić i zhołdować, słuszniebyś się miał o taką wyprawę postarać.

I sal: 41.

Co się tycze z strony stanu Duchowieństwa Polskiego, tedy żadnej wątpliwości o tym nie masz, aby nie mieli z serca prawego

Stan duchowny Polski, nie jest

oczętały podnieść wojnę przeciwko Turkowi.

życzyć sobie upadku Tureckiego, gdyż z każdej miary dopomagać gotowi zawżdy są przeciwko Turkowi, przyznawając wojnę z Turkiem być Sacrum bellum. Jakoż się to jaśnie pokazało z deklaracyej, którą uczynił clara voce Reverendissimus in Christo frater Stanislaus Karnkowski Archiepiscopus Gnesnensis, Legatus natus, ac Regni Poloniae Primas, quasi tuba exaltans vocem suam, imieniem Ich M. wszytkiego stanu Duchownego, in facie J. K. M. i wszytkiego Senatu, także też i wszytkich posłów Powiatowych in Comitiis Generalibus, Roku 1590, Warsaviae habitis, his verbis.

Mowa wtorkowa Jego M. Xiędza Arcybiskupa Gnieźnieńskiego imieniem Ich M wszytkiego stanu duchownego.

Aby kto nie rozumiał, żebyśmy w tym akcie około obrony przeciw Turkowi, na którym zdrowie R. P. należy, niezgodni miedzy sobą byli, opowiadam W. M. jedność i zgodę wszytkich Ich M. X. Biskupów. Iż Ich M. przykładem przodków swoich, jako zawżdy tak i teraz nie chcą, tam difficili tempore deesse R. P. i widząc, że to jest Sacrum bellum przeciwko Turkowi, Krzyża S. nieprzyjacielowi, gdzie idzie o chwałę Bożą, o Religią, o Kościoły, i o wolność nas wszech, przeto Ich M. ustępują na ten czas ad eum solum actum praerogatyw i wolności swoich od Xiążąt i Królów Panów naszych nadanych, i dobrowolnie chcą onus defensionis ex facultatibus suis nieść salvis iuribus nostris. Caeterum de modo et ratione, jako i którym obyczajem, będą się Ich M. jakoż i teraz gotowi są, okolo tego pospołu z W. M. znaszać. I pewni są Ich M. że W. M. tę chęć Ich M. wdzięcznie i z łaską przyjąć będziecie raczyli.

Wojska samych duchownych wszytkiego Chrześcijaństwa snadnieby zdołali mocy Tureckiej.

O Bozkie słowa, o swięta zgodo, do której zgody gdyby jedno samy nawet stany Duchowne wszytkiego Chrześcijaństwa, pospołu z ojcem swiętym Papieżem spiknęli się, za pomocą Bożą Turecka moc od samych wojsk Duchownych musiałaby się pewnie nie długo padać.

Sposób wyprawy z imion duchownych i ze wszystkich prowentów ich miałby być takowy.

Bo niech jedno każdy ztąd koliguje, iż z królestwa Polskiego ze wszystkiemi Xięstwy do niego należącemi, w których jest miast i wsi niemało Duchownych, tak religiej Rzymskiej jako też i Greckiej, tedy wojska samego Duchownego, postąpiwszy z miast i z miasteczek ze czterdziestu domów harkabuzernika jednego, a ze wsi wielkich postąpiwszy ze trzydziestu domów po jednym kopinniku, a

z małych wsi ze dwudziestu domów po jednym pieszym, tedyby było wojska samego Duchowieństwa Polskiego ze wszystkiemy Xięstwy do niego należącemi przynamniej sto tysięcy, kładąc już w ten poczet i wszystkie beneficyaty jakimkolwiek nazwiskiem mogą być nazwani, którzy choć nie mają wsi do swych beneficyi, ale są jedno na pewnych dziesięcinach, bądź snopowych, abo pieniężnych, abo też na spiach, tedy nie mają thež od tej wyprawy według możności z nich każdego być wolni, ale i owszem powinni mają być wedle proporcyej dochodów swych z części swej, żadnego w tym nieochylając, żołnierza na wojnę wyprawić, według uchwały swego Biskupa: Nie ochylając w tym też i kościołów spustoszonych, z których dzierżawcy powinni takież respondować, nie chcąli być uznani za prawdziwe skażce R. P. Także też kładąc w ten poczet i Wojty z imion Duchownych, tak stare jako i nowe, z których służba jako z dawna tak i teraz niechby z nich Rzeczy-posp. nie ginęła; a któreby wójtostwo było przez dzierżawce dóbr duchownych z jakiejkolwiek miary zatracone, aby sam dzierżawca dóbr tych z mieszka swego, na mieśce Wójta onego żołnierza wystawił. Czego wszystkiego ma biskup każdy nie tylo pilnym dozorcą być w swej Dyocezyej, ale też przed Arcybiskupem swym, jako i Władykowie ruscy przed Mitropolitą swoim, ma pod przysięgą wyznać, że z dyocezyej Biskupstwa swego według szacunku prawdziwego ze wszystkich beneficyi tak swych jako i Duchownych swoich Zolnierza wyprawił, a iż nie mógł więtszego wyprawić.

A słusznie Duchowieństwo wszystko, jakiejkolwiek kondycyej jest, nie ma w tym żadnej wezdrgi czynić, gdyż też o każdego z nich gra idzie, a ktemu według prawdziwej perswazyej Owidyuszowej principiis obstandum esse, to jest, złemu w czas zabiegać, niżeliby miał Poganin w jego beneficyach labować, abo proporce swe rosciągać, czemuby już nie w czas ratować przyszło, choćby potym rad chciał wetować: Czego ma jasnych przykładów dosyć z inszych Monarchij a Państw Chrześcijańskich, gdzie wiele jest nie tylko Plebanów, ale nawet i Biskupów, którzy są Biskupami bez własnego Biskupstwa, którzy jedno cum infulis et baculis pastoralibus stoją przy kościelech na więtszą żałość a owce ich wespółek

Duchowieństwo wszystko słusznieby się nie miało takiej condycyej wzdrygać.

Ovidius.

i z dochodami ich u wilka w paszczęce. Przetoż takowy jest każdy.

Cato lib.: 2. Felix quem faciunt aliena pericula cautum.

Nam tua res agitur paries cum proximus ardet.

Z państwa generaliter wszytkiego Włoskiego nie ladaby wojsko ogromne było duchownych.

Także niechbykażdy kolligował, coby też ze wszystkiego państwa Włoskiego in simili nawet rachując za ogromne wojsko było.

Z państwa Niemieckiego takież, nielada ogromneby wojsko było duchownych.

Nuż też ze wszystkiego generaliter państwa Niemieckiego które są pod Jego Cesarską Mił. ze wszystkiemi swemi Królestwy i Xięstwy, gdzie Duchownych majętności jest też pod niemi niemało, coby i tu za ogromne wojsko Duchowne było, może każdy snadnie zrozumieć. Jest jedno miasto w Niemcech Traiectum barzo bogate i ludne, o którym mieście mamy tę pewną wiadomość, że Biskup tego miasta czterdzieści tysięcy ludu walecznego na walkę wywodzi kiedy tego potrzeba. Coż rozumieć możesz o duchownych Kurfierstach którzy Cesarza obierają, których jest trzej, jako Biskup Trewerentski, Biskup Mogutyneński, i Biskup Koleński. Nuż też i o inszych Biskupach i o wszystkich Duchownych, którzy są pod Jego Cesarską M. jakiej-kolwiek kondycyej.

Biskup Trajecki może mieć na każdą potrzebę ludu po 40000.

Biskupstwo Koleńskie równa się śrzedniemu królestwu.

Z królestwa Hiszpańskiego i Portugalskiego jakieby też ogromne wojsko duchownych było, może się tego każdy domyślić.

Nuż zaś z Królestwa Hiszpańskiego, w którym jest nie tylo siedm Arcybiskupstw, ale samych Biskupstw jest czterdzieści i trzy, nie wspominając jeszcze ośmi Biskupstw w Portugalskim Królestwie: Nuż co w Hiszpaniey jest Opatów, Klasztorów bogacie nadanych. Do thego ma Królestwo Hiszpańskie zakon Mistrzów nadanych tego rodu jako był Pruski Mistrz w Prusiech, i inne Praelatury dobrze nadane i opatrzone.

Z królestwa Francuskiego takież.

Także też i z Królestwa Francuzkiego każdy się sprawić może, coby też i tam za moc ogromna Duchownych być mogła.

Z Xięstwa też wielkiego Moskiewskiego u którego i jednej wioski nie masz w którejby nie miała mieć duchowna osoba interesse jakiego, skąd kolligując coby i tu za ogromne wojsko było.

Z Xięstwa też wielkiego Moskiewskiego, i ze wszystkich innych Królestw, Xięstw, i Państw Chrześcijańskich, coby tu za wojska straszne samych Duchownych były? i stawiłbych gardło, abo oczy swe, duszę i ciało swe, skórę i kości swe, że moc Turecka, samych wojsk Duchownych, nawet i bez pomocy Panów świeckich Chrześcijańskich (gdzieby w tej mierze byli oziębłemi) żadnym sposobem za pomocą Bożą strzymaćby nie mogła, aleby się za krótki czas, jakom drzewiej powiedział, padać musiała. A gdzieby jeszcze do tego przystąpiła świeckich Panów Chrześcijańskich w tej mierze

zgoda, i szczyra pomoc, jako się już drzewiej przełożyło, ja wierzę, że za pomocą Bożą, iż nemo esset contra nos. Virtus unita fortior, seipsa dispersa.

A iż i samego wojska Duchownego generaliter wszystkiego ze wszystkich państw Chrześcijańskich wyprawując żołnierza według takowego szacunku, jakom drogę podał do wyprawy Duchownym, może być lepiej niż po pięć kroć sto tysięcy: tedy zaprawdę tych psów Tureckich ile nam Chrześcijanom prawdziwym bać się ich nie godzi, gdyż nam też stąd prawym Chrześcijanom niemała się zelżywość i tak mnoży. Wojska wszytkiego duchowieństwa ze wszystkiego Chrześcijaństwa może być lepiej niż 500000.

Nie jest bowiem rzecz słuszna, Monarchowie zacni i Rządziciele wszystkiego Chrześcijaństwa przeświatni, aby tego którego Bóg opuścił, miał się bać człowiek Chrześcijański. Gdyż to pewnie wiemy według powieści Hieremiasza Proroka Bożego: Ze naród i Królestwo któreby nie służyło Bogu, zginie. Także też opowiedać się raczył i Pan Chrystus z tym Bozkiemi usty swemi: Iż każde szczepienie, którego nie szczepił ociec mój niebieski, będzie wykorzenione. A tak bać się nam tego nie potrzeba co się nie poczęło od Pana Boga, ale od szatana przeklętego, jako głównego nieprzyjaciela Krzyża S. Do tego nam Chrześcijanom, mając autora i Fautora za Hetmana Jezusa Chrystusa Pana a Boga naszego, nie mamy się bać słusznie żadnego straszydła szatańskiego, Bo si Deus nobiscum, quis contra nos. Chrześcijanom Pogan bać się nie godzi. Hier: 51. Matt: 15. Rom: 8.

Jakoż za tą przystojną niebojaźnią naszą, trzymam o stanie naszym Duchownym, iż na nas nie zchodzi. Pójdziemy gdzie nas jedno wodze dobrzy poprowadzą, wszyscyśmy już we zbrojach: i żaden stan, żadne mieśce, żaden człowiek nie życzy sobie nic inszego, jedno nieprzyjaciela, jedno zbroje, jedno wojny. Toż też każdy rozumieć może i o Paniech Chrześcijańskich świeckich, jesli nie po wszystkich, tedy mianowicie po Jego Cesarskiej M. po Królu Hiszpańskim, po Królu Francuskim, po Królu Jego M. naszym Polskim, tudzież też i po Kniaziu wielkim Moskiewskim, i wiele inszych takich najdzie się, jako też i z Woluntaryuszów, niemniej też i po Kozakach ukrainnych, za powodem zwierzchności ojca naszego Papieża, ad omnia esse paratissimos: gdyż omnes adsunt omnium ordinum homines, denique omnium aetatum, którzy tej wojny pragną Na stan duchowny ile w dobrej rzeczy nie trzeba się nie oglądać. Toż też rozumieć mamy i po paniech prawych Chrześcijańskich świeckich.

Dum tempus habemus operemur bonum. i proszą. Ponieważ jeśli kiedy tedy teraz czas i pogodę ad istum canem rabidum extirpandum habemus, gdyż i w tym czasie niedawnym dobrą klęskę i od Króla Perskiego odniósł, i odnosić zawżdy będzie. I gdyby do tego Chrześcijańska moc przystąpiła, nie

Psal: 9. długoby periisset memoria eius cum sonitu.

Pogody i okazyej wszelakiej szkoda omieszkiwać, gdyż to bywa za głupstwo poczytano. Tej pogody i okazyej, moi namilszy Monarchowie zacni, i Rządziciele wszytkiego Chrześcijaństwa przeswietni jeśli zażywiemy, będziem da Pan Bóg na wieki wolni: Ale gdzie taką pogodę utracimy, jaka przed tym nigdy nie była, tedy nie rozumiemy, cochmy za takie dobrodziejstwo Panu Bogu powinni: i trzeba się tego spodziewać że nas toż potka, co więc głupie ludzie potyka, którzy kiedy je co szczęśliwego potka, a tego źle zażywają, żadnej wdzięczności szczęściu za to nie pokazują: ludzie zaś baczni inaczej sobie postępują, że rzeczy nad spodziewanie przypadłych, dobrze zażywają, a

Galat: 6. szczęściu za upominek barzo dziękują. A przetoż dum tempus habemus operemur bonum. Bo jeślibyśmy na inszy czas to odłożyli, boję się, byśmy zaś późno tego nie żałowali, a nie mówili: Nie spodziewaliśmy się tego: co więc ostatnia wymówka bywa ludzi nieostrożnych. Siła rzeczy takich mówićby Węgrowie mogli: siła Grekowie, siła Illirycy: część Słowaków: i krótko mówiąc, siła ci wszyscy którzy są w niewoli u Turka. Ale do czegoby się im teraz to przygodziło rzec: Nie spodziewałem się tego: Nie widzę. Co tak właśnie rozumieć trzeba. Gdy się morze wzburzy, i nawałność wielka przypadnie, a okręt na morzu cały, tedy i Syper, i robotnicy co wiosłem robią i ci co płyną, wszyścy pilnie tego strzedz mają, by który z nich chcąc abo niechcąc okrętu nie wywrócił: a gdzieby też już ono powietrze i ona nawałność morska sama okręt wywróciła i zatopiła, tedyć już nic ani po starszym, ani po Syprze, ani po robotnikach, ani po tych co w okręcie płynęli. Tymże sposobem i my, zacni Monarchowie, a prześwietni Rządziciele wszyt-

Piąty sposób a ostateczny do wyprawy przeciwko Turkowi nasposobniejszy do zwojowania go. kiego Chrześcijaństwa, pókiśmy jeszcze z łaski Pańskiej wszyścy w cale, póki zupełną Rzeczpospolitą trzymamy: póki siłę, powagę, pieniądze mamy, myślmy jakobyśmy w cale byli, i potomstwo także nasze w cale zachowali. Na ostatek, jeśliby chciał kto jeszcze wiedzieć ode mnie piątą a ostatnią drogę snadniejszą zdania mego do

zwojowania jeszcze prędszego tego bałwana Tureckiego, wiele się nie zawodząc, tedy, by już wszytkie rozumy ze wszytkiego świata w kupę się na jedno mieśce zebrały, jużby zdrożniejszego k temu zdrowszego do tego zwojowania i prędszego zdania nie mogło się nad to naleść inszego.

Za tym mówię spowinowaceniem Jego Cesarskiej M. z Jego Królewską M. Królem Polskim, a Panem naszym, do tego gdy przystąpi pobratyństwo abo Chrześcijańskie braterstwo Ich M. z wielkim Kniaziem Moskiewskim, k temu przystąpi liga Summi Pontificis, czego jest nawiętsza potrzeba, tedy z łaski Pańskiej jest nadzieja dobra, że te głosy ubogich a nędznych ludzi Chrześcijańskich, które w więzieniu Tureckim srogim jęcząc niebiosa przerażają u Pana Boga są w niemałej wadze, nad któremi się już Pan ulutowawszy, począł przez zdrowe śrzodki, a nawięcej przez to spowinowacenie J. K. M. z Jego Cesarską M. do tego ich wyzwolenia wolą swą Bozką obracać, a na pokonanie Turka, z niewymownej łaski swej, pewne sposoby i remedia podawać.

Zpowinowaczenie teraźniejsze J. K. M. Pana naszego z Jego Cesarską M jest nie mała pomoc do wszystkiego dobrego wszystkiego Chrześcijaństwa, do czego gdy przystąpi jeszcze liga Summi Pontificis, a uprzejme pobratyństwo wielkiego Kniazia Moskiewskiego, bez pochyby, salva res erit.

Przetogdzieby już do tego przyść nie mogło dla niezgody pa-
nów Chrześcijańskich, żeby według pierwszego podania mego, wszy- 1.
ścy Monarchowie na jakiekolwiek wojsko się sposobić nie mogli. 2.
Ani też nie mogli się spiknąć generaliter wszyścy na wojsko takowe
któregoby było po pięc kroć sto tysięcy, siedmdziesiąt tysięcy, pięć
tysięcy i sto człowieka. Abo od wielkiej niewoli i według trzeciego 3.
zdania mego na trzy kroć sto tysięcy, siedmdziesiąt i cztery tysiące, siedmset i dziesięć człowieka. K temu też na swą hańbę
wielką wstydaliby się Duchownym być z serca prawego pomocnemi 4.
przeciwko temu głównemu wszytkiego Chrześcijaństwa nieprzyjacielowi, którychby też mogło być wojska bespiecznie lepiej niż po pięć kroć sto tysięcy, a do tego zgoła, co jest nawiętsza, zajrzeliby im z przeszkodą niemałą takowej u Pana Boga przysługi, i u prawych Chrześcijan pochwały. Tedy już nielża pro finali, żeby się 5.
do takowego piątego śrzodku udać musiało, żeby J. K. M. Pan nasz privatim porozumieć się raczył z ojcem nawyższym stolice świętej przez pewnego posła swego, żeby ociec święty na takowe Sacrum bellum chciał się przyłożyć do J. K. M. Pana naszego

J. K. M. Panu naszemu potrzeba niemałej Papieskiej pomocy.

dwiema milionoma złotych liczby, abo coby ex liberal tate sua rozumiał. A to z tej miary: Iż J. K. M. mogąc mieć za pospolitym ruszeniem z Korony królestwa swego Polskiego na dwa kroć sto tysięcy ludzi do boju godnych, którego ludu za prawy i wolnościami ich nie może przeciwko nieprzyjacielowi każdemu extra fines regni wyciągnąc, dokądby im według opisanego prawa ich nie dało się każdemu na kopią po piąci grzywien. Czego dochody J. K. M. każdemu dając po piąci grzywien nie wystarczą, gdzieby nie było temi przerzeczonemi dwiema milionoma a summo Pontifice, na takowe Sacrum bellum, podpory.

W czym wątpliwości żadnej nie masz po ojcu ś. żeby na takową świętą rzecz miał się w swej uczynności wzdrygać, żeby zdrowia, z dusznym zbawieniem, miłych owieczek swoich, gdyż się poczuwa być prawym pasterzem, nie miał okupić skarby Panu Bogu poświęconemi: ut sacer thesaurus in sacrum bellum erogaretur; a do tego mając też wzgląd i na to, co jest rzecz nie mała, żeby za temi dwiema milionoma za pomocą Bożą, co się pisze Romanae Sacrosanctae Ecclesiae Summus Pontifex, nie długoby czekać, żeby jeszcze za żywota jego totius orbis terrarum Pastorem maximum mianowano i tytułowano.

A gdyby już J. K. M. Pan nasz był pewien tych dwu milionów od ojca ś. Papieża, tedy potrzeba aby J. K. M. raczył mieć pospolite ruszenie pogotowiu uchwalone. A takowym sposobem nawięcejby się mogły szyki i nadzieje pomieszać tak Turkowi z Tatary, ale i wojsko by wszytko J. K. M. za pospolitym ruszeniem zgromadzone nasnadniejby się przywieść mogło, żeby się ruszyło extra fines regni przeciwko każdemu nieprzyjacielowi Koronnemu, gdy obaczą do czego się rzeczy mają.

A gdzieby w tej mierze poddani J. K. M. odporni byli, żeby przeciwko Poganom nie chcieli extra fines regni jachać, a zwłaszcza z miłości Chrześcijańskiej, z urodzonej cnoty i powinności swojej Chrześcijańskiej, którą powinni pokazować miłej braci swej do nich bez przestanku o wyzwolenie z jarzma pogańskiego wołających słowy Ioba świętego: Miseremini nostri, miseremini nostri, saltim vos amici nostri, quia manus Domini tetigit nos, tedyby J. K. M. za temi

J. K. M. obywatele wszystkiego stanu ślacheckiego, tak z królestwa swego Polskiego i wielkiego Xięstwa Litewskiego, nie powinni za swemi wolnościami jachać na Wojnę za granice swoje Koronne przeciwko każdemu nieprzyjacielowi, dokąd się z nich każdemu zosobna nie da per quinque Marcas super unam Hastam.

W uczynności ojca ś. nie ma być żadna wątpliwość.

J. K. M. będąc pewien tych pieniędzy, ma mieć pogotowiu uchwalone pospolite ruszenie. a to dla wiele sposobów.

Gdzieby poddani J. K. M. za granice przeciwko Poganom gratis jechać niechcieli, tedy dawszy im prawo, z tego się żaden wyłamywać nie będzie mógł.

Iob. 19.

wolnościami i prawy ich dać mógł, z tych pieniędzy Summi Pontificis na każde drzewo zosobna, każdemu po piąci grzywien, a za taką kondycyą już każdy z nich przestrzegając łaski J. K. M. żadną miarąby się z tak swiętej rzeczy nie wyłamował, a ni teżby mógł: gdyż J. K. M. postępowaćby sobie z niemi raczył, co jest z nieubliżeniem praw i wolności z nich każdego.

Jakoż żaden nie może mieć wątpliwości o poddanych wszystkich J. K. M. że i oni sami z chucią wielką pragną okazyej tym niezbożnym tyrannem się okurzyć, gdyż słyszą i wiedzą, żeć ten tyran na miłą ojczyznę naszę, a państwo J. K. M. rozdarł oczy swe czekając pogody, jakoby snadnie mógł pożrzeć: jakoż bądź długo bądź krótko, poczuwaćli się w swych rzeczach nie będziemy, że połowi nas kiedyż tedyż za tym zdradliwym przymierzem, jako inszych połowił; bo ile jest Królestw i Xięstw pod nim, żadnych nie dostał przez wojnę szczyrą, jedno przez zdradliwe przymierze, przetoż bracia naszy Slachta Polska bojąc się nad sobą takowej przygody, jakiej doznawają po sąsiadach swoich i bez żołdu wszelakiego uczynią to oni tak na prośbę J. K. M. (widząc J. K. M. być do tego ochotnego) jako też i dla głosu braciej swej Chrześcijańskiej, do nich przez przestanku o ratunek wołających, w niewoli Pogańskiej będących. Ponieważ i takowa in simili uczynność ich bywała nieraz już za przodków J. K. M. Jakoż naprzód Król Ładysław wywiódł był przeciwko Amuratowi przodki ich, żołdu żadnego im nie dawszy. Brat jego także Kazimierz z Matyaszem wojnę pospolitą do Sląska wywiódł także bez nakładu swego. Tymże też sposobem była wojna od Jana Olbrachta z Stephanem Wojewodą bez Królewskich żołdów. Nuż też Król J. M. Zygmunt dziad J. K. M. Pana naszego miał też z dobrej wolej wyprawę wojenną przeciw nieprzyjacielowi postronnemu.

Wątpliwości jednak żadnej mieć nie potrzeba o poddanych J. K. M. żeby nie mieli z swej dobrej woli więcej wojować nieprzyjaciela wszystkiego Chrześcijaństwa. a niżeli za marne pieniądze, gdyż tym się im nie nowina przodków swoich popisować.

A jeśliż czynili takową chęć Przodkom J. K. M. a jeszcze co więtsza, liniej tej z której J. K. M. początek swój bierze, daleko więcej J. K. M. ostatnią już linią macierzyńską tak zacnych dobrodziejow swoich przed oczyma swemi mając, nie będą w tej mierze ocętałemi, żeby też J. K. M. powolnościami swemi dewinkować nie mieli, rozumiejąc też to po J. K. M. że się im to z każdej

A jeśli to czynili Polacy drzewiej z swojej dobrej chęci dla Panów swoich, daleko więcej teraz ostatecznej liniej macierzyńskiej.

nie będą się chcieli popisać opieszałymi. miary od J. K. M. będzie nagradzało, jako się ich przodkom od przodków J. K. M. dosić znaczną łaską płaciło.

Iżby gotowość tym większa była trzeba w powiecie każdym mieć pospolitą okazyą i popis. A iżby jeszcze tym więcej był in armis każdy z nas pogotowiu, tedy ma być skoro po uchwaleniu pospolitego ruszenia w Powiecie każdym też pospolita okazya do tego i popis, a to dla tego, żeby się każdy poczuwał w swej powinności, jako też żeby się za popisem wiedzieć mogło, wieleby miało być w którym Powiecie ludzi do boju godnych. Którego popisu trzeba wiedzieć komu go

Popis ma być uważny. zlecić: Gdyż ten popis ma być oculate odprawowany dla nieprzyjaciela Koronnego, żeby nie wiedział liczby wojska Polskiego, jako też przyczyny okazowania jego.

Ze dwu Millonów ojca ś. Papieża, na dwa kroć sto tysięcy wojska Polskiego każdemu płacąc po piąci grzywien, wychodzi złotych liczby Polskiej, szesnaście kroć sto tysięcy. A iż na dwakroć sto tysięcy wojska Polskiego wychodzi grzywien Millon jeden, co uczyni złotych liczby Polskiej, szesnaście kroć sto tysięcy, a zostaje jeszcze z tych dwu Millonów na zwysz po cztery kroć sto tysięcy złotych liczby Polskiej, której to resty potrzeba uczynić takowy szafunek. Naprzód po dwakroć sto tysięcy na opatrzenie rannych ma się obracać, a iżby i w szafunku z strony opatrzenia rannych, przez szafarze oszukania jakiego nie było, tedy ma mieć od rannego, od Rotmistrza, i od Dziesiątnika rekognicyą, nawet i od samego lekarza, wiele wyłożył na niego: Sto

Z czterech kroć set złotych zasię resty od tych dwu Millonów co zostaje, potrzeba je obrócić na takowy szafunek. tysięcy trzecie ma się obrócić na kule i na prochy: Czwarte sto tysięcy złotych ma się też obrócić na szable a na kordy, dla dodawania broni cudzoziemskiemu narodowi, gdyż i w tym potrzeba być ostrożnym, ponieważ we wszystkim Państwie Tureckim, nie wolno Chrześcijanom nosić żadnej broni przy sobie, i to przyłomionego: aby tedy była z nich jaka pomoc, potrzeba i dla nich w Armatę się ręczną przysposobić.

Cudzoziemski naród aby nie był jako owce bez pasterza potrzeba im będzie sporządzić z naroduPolskiego osobne Rotmistrze i Dziesiątniki dla wielu przyczyn. A iżby się też nie błąkali jako bydło, każde rozno bez wodza abo pasterza, tedy potrzeba im będzie zaraz subordynować z narodu Polskiego osobne Rotmistrze i Dziesiątniki, aby już in hac ordinata charitate byli silni do zrzucenia tak z samych siebie, jako też i z inszej braciej swojej jarzma Pogańskiego. Którym to przerzeczonym Rotmistrzom i Dziesiątnikom, z ich towarzyszami na to depetowanemi rozdać będzie trzeba zaraz na granicach do nich szable i kordy, aby mieli przy sobie pogotowiu każdy na łęku swym i towa-

rzyszów swoich, a to dla dwu rzeczy: Naprzód dla uleganis koszta niepotrzebnego, gdyż już nie potrzeba będzie wozów, koni abo wołów pod tę ręczną armatę. A druga, będzie już każdy rychlej wiedział, tak Rotmistrz jako też i Dziesiątnik z swemi towarzyszami, o swym cudzoziemcu, który by od niego broni używał. A tym sposobem i kosztu się ujdzie niepotrzebnego, jako też już za takim sposobem rząd lepszy będzie.

Co się tycze też z strony strzelby, w tę się dla nich nie trzeba sposabiać, gdyż już zapomnieli strzelać, szkodaby niepotrzebnego i kosztu na to czynić.

Dla czudzoziemców w strzelbę nie potrzeba się sposabiać.

A gdzieby już za przepuszczeniem Pańskim diversa sententia esset Summi Pontificis, tlledy już nielża jednoby już uciec się musiało do takowej wyprawy jakom drzewiej zdanie swe podał. To jest zgoła żeby się musiało udać do pospolitego ruszenia. Abo by też J. K. M. naśladował w tym drugiej rady, abo zdania, z strony wyprawy pospolitej takowej, onego zacnego a godnego kapłana Stanisława Orzechowskiego, który racye pokazował w oracyej swojej o wojnie Tureckiej J. K. M. świętej pamięci Zygmuntowi pierwszemu, a dziadowi J. K. M. dzisiejszego Pana naszego, tymi słowy mówiąc do niego.

Gdzieby, czego Panie Boże racz uchować, diversa sententia esset Summi Pontificis, tedyby nielza jednoby się musiało udać do pospolitego ruszenia, albo by też musiało się przestać na zdrowym też zdaniu jednego zacnego kapłana Stanisława Orzechowskiego.

Nie schodzi W. K. M. na tych rzeczach które tak wielkiej wojnie służą, jako jest żołnierz domowy, i obcy: bo jeśli W. K. M. królestwo wszytko szacować równo będziesz, bez wątpienia ten szacunek, na co się ze mną wszyścy zgadzają, wyciągnąć się może na dwakroć sto tysięcy wybrańców, i ludzi do boju czystych, z których W. K. M. każdą rotę stawić bespiecznie możesz przeciw wielkim Tureckim wojskom: by jedno ten szacunek był porządny według kondycyej każdego, wedle życia, i wedle stanu. Bo ponieważ inszy żywot, inszy stan jest szlachecki, inszy kapłański, a od tych różny kmiecy: tedy też nie jednaki tych szacunek być ma: ale co stan każdego niesie: Szlachcic niech na wojnę jedzie: kapłan niech żołnierza wyprawi: kmieć zasię niech się z kupcem złoży, aby się tym sposobem Rzeczy pospolitej od wszytkich dogodziło, tak w potrzebie domowej, jako i w potrzebie wojennej: aby czasu wojny, gdy się już rycerstwo wojną zabawi, drudzy z inszych stanów lu-

dzie doma zostali, coby rolą orali, rzeczy sprawowali, i chwałę Bożą odprawowali. A w tym szacunku, rzeczy miarkowanie tym sposobem będzie sprawiedliwe, gdy każdy sam będąc swych imion i rzeczy panem, samże też szacować będzie majętność swoję własną: aby pod przysięgą onego szacunku swego na wojnę wyjachał, że już majętność jego wedle szacunku na więtszą wyprawę wystarczyć nie mogła. Kapłan który wioski ma także, że inszego żołnierza wyprawić nie mógł jako wyprawił. A który tylko dziesięcinę bierze, że wedle proporcyej swej z części swej dał tyle, ile mu było nakazano. Tenże sposób niech będzie i kmiecy, jeśliżby bez tego chłopka ubogiego, i ratunku tego mizernego wojna toczyć się nie mogła. Tymże sposobem i kupcy: a ci rozumieć się mają wszyścy ci, którzy jakimkolwiek przemysłem swoim żywności sobie nabywają; aby częścią jakąkolwiek zysku swego do tego się przyłożył, tak iżby im przedsię pieniądze wszytkie ich abo iścizną na kształt gruntów szlacheckich w cale zostały: nawet tych rzeczy szacować nie trzeba któremi handlują.

O pewnej pomocy Jego Cesarskiej Miłości nie trzeba mieć żadnej wątpliwości.

Co się zaś tycze z strony pomocy Jego Cesarskiej M. nie masz żadnej o tym wątpliwości, aby za temi niebespieczeństwami, których nie małych używa od niezbożnych Pogan na wszelki czas, miał się z znacznej posługi wyłamować wszytkiej Rzeczy pospolitej Chrześcijańskiej, wespółek z swemi królestwy i xięstwy, i z znaczniejszymi Ich M. Kurfirstami i miasty Rzeskimi. Ponieważ wojska Jego Cesarskiej M. wespółek z ostatków królestwa Węgierskiego i z Illiryckiej ziemie z inszemi Powiatami królestwa Rzymskiego jako też i królestwa Czeskiego bespiecznie może być sto tysięcy jezdy, a sto tysięcy piechoty.

Wojsko Jego Cesarskiej M. tak jezdy jako i piechoty może być 200000.

Kniazia wielkiego Moskiewskiego może też być pewna pomoc, który może mieć lada do każdej potrzeby 232000.

Kniazia zasię wielkiego Moskiewskiego pomoc takież może być zawżdy przeciwko temu psu pogańskiemu nie lada jaka, abowiem jego zawżdy może być wojska na jedno roskazanie jego ludu prawie do boju godnego po dwa kroć sto tysięcy, trzydzieści tysięcy i dwa. Kto temu nie wierzy, tedy za pewną wiadomością moją ile będąc ja sąsiadem z nim o miedzę względem Biskupstwa mego Kijowskiego, pod którym ma gruntu Biskupstwo Kijowskie w Siewierskim Xięstwie na kilkadziesiąt mil, do tego i kościoł z Czerniejo-

wie ś. Katharzyny murowany, za którym to sąsiedztwem z nim za tą moją wiadomością którą mam, za rzecz pewną twierdzę: Iż z samego Xięstwa Moskiewskiego, ile według starodawnej ordynacyej ich, wychodzi ludu jezdnego zawżdy na walkę trzydzieści tysięcy, z Twerdskiej ziemie czterdzieści tysięcy, z Xięstwa Chełmskiego siedm tysięcy, z Xięstwa Zubszczowskiego cztery tysiące, z Xięstwa Klińskiego dwa tysiąca, z Xięstwa Reżańskiego piętnaście tysięcy, z Jarosławskiego, Nowogrodzkiego, i Siewierskiego Xięstwa, i zinąd wychodzi ludu niemało. Nuż zasię z Hord Tatarskich, które są pod roskazowaniem jego, jako z Hordy Kazańskiej, którą hordę drzewiej królestwem zwano, wychodzi na wojnę ludzi trzydzieści tysięcy. Z Hordy Astrachańskiej i z Hordy Kirgeskiej wychodzi mu ludu dwadzieścia i cztery tysiące, z Hordy Cyrkaskiej i Pietyhorskiej (którzy są wiary Greckiej) wychodzi mu czterdzieści tysięcy jezdy. Nuż też z Hordy Zawolskiej, która horda nad wszytkie hordy jest nazacniejsza, bo z tej hordy wszyścy Tatarzy swój początek biorą, przetoż prze starożytność a zacność jej pisze się z niej i sam Kniaś wielki Moskiewski królem Bulgarskim, to jest Zawołoskim: z której Hordy Zawolskiej wychodzi mu ludu na wszelaką potrzebę lekce szacując na czterdzieści tysięcy.

Kthórego to wojska wszystkiego wyższej przerzeczonego tak J. K. M. Pana naszego z ratunkiem Papieskim, jako też wojska J. Cesarskiej M. z wielkim Kniaziem Moskiewskim, Summa wszystkiego może być po sześć kroć sto tysięcy, trzydzieści tysięcy, i dwa tysiąca.

Wojska wszytkiego Chrześcijańskiego może być summa 632000.

Którym to wojskiem tych trzech Monarchów, a za ojca ś. Papieża czwartego pomocą i podporą, za łaską Pańską niewiele się zawodząc, snadnieby temu nieprzyjacielowi sprostali, i jego wszystkie Monarchie i Xięstwa pod się wiecznemi czasy przed inszemi niewdzięcznikami podbili, a za tym i ludzie w niewoli Tureckiej łzami się zalewający, jużby sobie za pomocą Bożą wytchnąć mogli: gdyż i praktyka albo raczej proroctwo onego ś. Methodyusza Biskupa Cyprskiego niektórym inszym Monarchom zwycięstwo pewne prorokuje, jedno Królowi Greckiemu abo Rzymskiemu. A nikogo inszego też Królem Rzymskim nie rozumiemy być raczej, abo nie

Za spólną zgodą trzech Monarchów a za ojca ś. Papieża czwartego pomocą i podporą, za łaską Pańską nie wiele się zawodząc snadnieby nieprzyjacielowi głównemu wszytkiego Chrze-

ścijaństwa stanąli, ku wiecznemu upadku jego, kością w gardle.

nazywamy, jedno J. Cesarską M. a królem zasię Greckim inszego też nie poczytamy być, do rozumu i podobieństwa się uciekszy, jedno Kniazia wielkiego Moskiewskiego, a nawięcej z tej miary, że jest ze wszystkiemi Państwy i Xięstwy swemi miedzy inszemi Monarchami tylko on sam wiary Greckiej przy wolnym panowaniu.

Wojska Monarchów Chrześcijańskich, gdyby do Turek wyprawować się miały, potrzeba wielkiego na to też mieć baczenia, żeby się i do Hord Tatarskich z tegoż wojska głównego zaraz wyprawowało wojska 60000.

Co gdy się to za pomocą Bożą wprawi w stateczną rezę swą, potrzeba będzie tak J. K. M. Panu naszemu, jako też i Kniaziu wielkiemu Moskiewskiemu mieć swe rzeczy na pieczy, ile na ten czas gdyby się wojska przeciwko Turkowi wyprawować z ziem mogły, przetoż zabiegając złemu (ponieważby nie uszło wielkiego niebeśpieczeństwa nie tylko Moskiewskie państwo, abo Królestwo Polskie, ale też i wszystka ziemia Niemiecka od Hord Tatarskich) przystojna jest rzecz, żeby tak J. K. M. Pan nasz, jako też i Moskiewski Kniaś wielki, wyprawili naprzód pewny lud swój do Hord Tatarskich, na wygładzenie do szczęta Tatarów. A to nawięcej dla tego, żeby się to skrzydło naprzód odciąwszy Turkowi, nie było już z tyłu na przekazie nie tylo państwom przerzeczonym (których przedsię Państw przerzeczonych wszystkie granice mają być, uchodząc fortelu nieprzyjacielskiego, dobrze opatrzone) ale też i wojsku Polskiemu i Moskiewskiemu w swym przedsięwzięciu. Z czego się Kniaś wielki Moskiewski nie będzie wyłamywać, gdyż molestyej od tych sprosnych Pogan ze wszystkim państwem swoim nie raz już zażywał, z niemałą swą szkodą i państwa swego; i chocia po łacinie nie umie, jednak uczyni, tak rozumiem z urodzonej swej natury, jako ono Kato napisał:

Caton. lib. 2.

Rem tibi quam noscis aptam dimittere noli,
Fronte capillata post haec occasio calva.

Do wyniszczenia Tatarów pomocy w tej mierze potrzeba wielkiego Kniazia Moskiewskiego, wespółek ze wszystkimi ukrainnemi pany królestwa Polskiego.

Jakoż za pomocą Bożą na Hordy Tatarskie które są pod Turkiem, miawszy lekkiego ludu Moskiewskiego ze trzydzieści tysięcy (bo tam Usarzów nie potrzeba jako też i koni drygantów) snadnieby się do wyniszczenia ich już sprostało, i jako przystoi zdołało, gdzieby do tego wojska Moskiewskiego były przydane te osoby zacne ukrainne (gdyż i im samym tego pilnie potrzeba dla uspokojenia swych dzierżaw, i włości, które z sąsiedztwie z tymi Pogany mają, ponieważ i lud k temu mogą mieć swój niemały) jako naprzód

Jaśnie Oświecony Konstantyn wtóry, Xiążę Ostrogskie, Wojewoda Kijowski, wespółek z Jch M. Książęty synami swoimi, jako Januszem Wojewodą Wołyńskim, i z namłodszym Alexandrem synem swoim (z którego posług znacznych, dali Pan Bóg, Rzeczposp: nie zadługo uweseli się) do tego, i ze wszystką ślachtą Województwa swego. Także też J. M. Xiążę Zbaraskie Wojewoda Bracławski, mąż w rzeczach rycerskich wielkiej dzielności, także ze wszystką ślachtą Województwa Bracławskiego. J. M. Xiążę Wiśniowieckie, który jest mężem sławnym i srogim Poganom. J. M. pan Strus, Starosta Bracławski, z przodków swych w rzeczach rycerskich nie pośledni, przyłączywszy do tego wszystkie, tak Litewskie, jako też wszystkie Nizowe Kozaki, k temu i Miasta, jako też i wsi wszystkie ukrainne z Województwa Kijowskiego i Bracławskiego. Jakoż miasta i wsi tak J. K. M. jako też duchowne i ślacheckie które są przyległe Hordzie Tatarskiej, dobrze wiedzą tak lądem jako i wodą wszystkie przeskoki Tatarskie, ponieważ w czułości, ktemu i w dzielności, (czegom jest dobrze expertus) wielki zgoła mają przodek przed Tatary, na nich się J. K. M. i Rzeczposp: za pomocą Bożą pewnie nie oszuka. Jakoż tam nie pojedynkiem tak z miast jako też i ze wsi wyprawować się będą, ale co żywo jako na miód ze wszystkiej ukrainy pójdzie, bo tam bez zdobyczy znacznej żaden z nich nie odejdzie, w czym się J. K. M. wahać nie potrzeba w takowej uczynności ich.

Nad wojskiem panów ukrainnych które ma być do wygładzenia Tatar posłane, potrzeba nad nimi jednego hetmana mieć dla rządu lepszego.

Nad którym to wszystkim wojskiem ukrainnym które się ma do hord Tatarskich wyprawić, którego może być lekce szacując oprócz wojska Moskiewskiego o trzydzieści tysięcy pewnie, a z Moskiewskim złączywszy, wszystkiego wojska będzie spełna do boju godnego sześćdziesiąt tysięcy: ile na zwojowanie hord Tatarskich dosyć będzie wojska tylko wyprawić, jakoż tam i zinąd dla wszelakiej zdobyczy ludzi ukrainnych będzie co nie miara poczuhywało: przetoż takiemu wojsku ile Polskiemu (gdyż Moskiewskie wojsko swej praerogatywy z swoim hetmanem będzie przestrzegało, z tych zacnych osób wyższej mianowanych ma J. K. M. za hetmana, jednego z nich deputować, o którymby rozumieć mogło się nalepiej mieć więtszą dzielność w rzeczach rycerskich, gdyż pluralitatem

principum in hoc passu jest rzecz niebespieczna mieć, alias działoby się z tym wojskiem nie inaczej jedno jako z onemi, co wieżę Babilońską budowali. Abowiem jako jeden powiedział:

Gen: 11. Multorum imperium nemo probat, imperet unus.

A za tym ukrainnym wojskiem tak J. K. M. jako też i Moskiewskim, za pomocą Bożą pewnieby się snadnie to skrzydło Turkowi odcięło, za czymby też tyłu się głównego wojska Polskiego i Moskiewskiego ochroniło, także też i drugich ludzi Tureckich przez nieby się przestrzegało, którzyby mogli przyść w bok przez morze Galerami. Jakoż takowa ostrożność jest barzo zdrowa, gdyż i Katon w tym przestrzega każdego:

Cato lib: 2.

Quod sequitur specta, quodque imminet ante videto
Illum imitare Deum qui partem spectat utramque.

Złączone wojska J. K. M. Pana naszego z wojski Knia-zia wielkie-go Moskiew-skiego pod Kamieńcem, i z nim się serio pobra-tawszy, już-by w imię pańskie przystało prosto do Wołoskiej się ziemie puścić.

Złączywszy się tedy wojska Polskie z wojskiem Moskiewskim pod Kamieńcem, ktemu pobratyństwo z sobą wziąwszy w imię Pańskie, jużby przystało prosto do Wołoskiej się ziemie puścić dla zhołdowania jej, którzy się jednak zaraz bez wielkiego labiryntu, i bez wszelakiego rozlania krwie poddadzą, dla swych lepszych swobód, które drzewiej od Królów Polskich mieli, w czym teraz pod Turkiem z hołdu wielkiego, k temu i przezprawia nieznośnego, barzo niebożętą na wszytkim opieszeli.

Iżby Hospo-dar Wołoski był pochop-niejszy do zrzucenia z siebie jarz-ma Pogań-skiego, nie wadziłoby się z nim drzewiej skonfedero-wać.

Jakoż nimby i do tego przyszło, lepiejby było aby się w tym i z Hospodary drzewiej porozumiało, i iuramentum się potwierdziło, że J. K. M. tak Wołochy jako też i Multany przy wolnościach Chrześcijańskich, jako też i Hospodary ich przy Hospodarstwiech za wiernością ich w pokoju, i potomstwo ich przy sukcessyej wiecznymi czasy zachować będzie raczył. A to się uczyni dla tego, jakoby byli pochopniejszy do zrzucenia z siebie jarzma pogańskiego.

Za poddań-stwem Hos-podara Wo-łoskiego mając ludu

A iż Wołoska ziemia może mieć zawżdy na każdą swą potrzebę trzydzieści tysięcy ludzi, za kthórym poddaństwem, w Wołoszechby przedsię dziesięć tysięcy ludzi dla przygody zostawić przystało, a przeciwko Turkowi potrzeba żeby ze dwudziestą tysięcy wojska swego Wołoskiego zaraz przyłączył się Hospodar do wojska Polskiego. Acz więcej miedzy niemi jest takowych którzy kijów abo

kos w kije prosto powprawiawszy w potrzebie swej wszelakiej używają, ale gdy mają przy sobie wodza dobrego abo hetmana sprawnego, barzo jest naród bitny. Co może każdy z nich brać przykład za onego Iwonie Hospodara Wołoskiego, przy którym było jedno Wołochów trzydzieści tysięcy, a do tego Podolskich kozaków tysiąc, a wżdy wojska Tureckie ogromne nie raz na głowę porażali, i by go był Hieremi nie zdradził, ledwieby się który Turczyn i w Konstantynopolu osiedział. Nie wspominam inszych przed tym Hospodarów Wołoskich, z któremi swe dzielności Wołochowie nie raz nad Turki pokazowali, z wielkim podziwieniem, i z swoją nieśmiertelną sławą. I by nie zdrada między niemi płużyła w której barzo opływają, jużby i sami za swoją dzielnością i tę moc Turecką nie pomału zwątlili, ale cóż im rzec, gdyż:

na każdą potrzebę 50000 zostawiwszy dziesięć tysięcy w Hospodarstwie, a ze dwudziestą tysięcy co najwyborniejszymi mężmi, słusznieby się miał przyłączyć do wojska Polskiego.

Naturam expellas furca, tamen usque recurret.

Horatius Epist: lib: 1. ad Fuscum.

Przetoż też gdyby przyszło się już z Turkiem w ręcz czynić, tedy dla takowej ich przywary nasłuszniejby im w przód się dać potykać, gdyż nie masz komu i do końca ufać; ponieważ:

Wołochom uchodząc zwykłego ich nałogu, wprzód się im trzeba dawać potykać.

Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
Testa diu.

Horatius lib: 1. Sermonum.

Z Wołochy się tedy za pomocą Bożą zbratawszy, abo się nawet rosprawiwszy, do ziemie Multańskiej trzeba się udać, z któremi też potrzeba przez posły swe traktować, aby się z dobrą wolą poddali, gdyż z ojcem Papieżem Monarchów trzej Chrześcijańskich dla nich chcąc tak ich, jako też i wszystkich Chrześcijan pod Turkiem będących swobód nabawić, tę wojnę z Turkiem podnieśli. Jakożby i tam za małą trudnością przywiodło się snadnie ich do poddaństwa, gdyż wszystko Chrześcijanie tam są, jako i w Wołoszech, acz Turków może się miedzy niemi ściułać cokolwiek, leczby to samiż miedzy sobą pognietli, jako główne nieprzyjaciele swoje: Jakoż do złożenia z siebie jarzma Pogańskiego, ktoby sobie tego z nich nie życzył? wyjąwszy iżby każdy z nich już miał być gorszy, niżeli Mullus et equus quibus non est intellectus.

Z Wołochy się zbratawszy abo się z nimi rosprawiwszy, do ziemie się Multańskiej potrzeba będzie udać. z którym Hospodarem Multańskim takież potrzeba się będzie jako i z Hospodarem Wołoskim obyść

Psal: 31.

A iż też ta Multańska ziemia może mieć do każdej potrzeby pięćdziesiąt tysięcy ludzi, tedy takież zostawiwszy im dla przygody dwadzieścia tysięcy, a do wojska Polskiego potrzebaby też dla lep-

Multańska ziemia mogąc mieć zawżdy na każdą potrzebę 50000.

ludzi do boju, co za powinność Chrześcijańska ma być wykonana.

szej potężności przyłączyć z ich przełożonym trzydzieści tysięcy ludzi. A słusznie się z tego wyłamywać nie będą, gdy o ich wolności nawięcej gra idzie, któraby miała z nich być u każdego praeciosior auro.

Za przyjętym poddaństwem Wołoskiej i Multańskiej ziemie, potrzeba wespołek i z tymi od nich wojski przyoylymi 50000. mieć się z nimi conaprędzej do Dunaja.

Rosprawiwszy się tedy z Wołoską jako też i z tą Multańską ziemią, i od nich poddaństwo z przysięgą przyjąwszy, tedy ztamtąd zaraz z tymiż wojski, których przybędzie J. K. M. tak z Wołoskiej jako i z Multańskiej ziemie pięćdziesiąt tysięcy, pośpieszać się będzie potrzeba z nimi w imię Pańskie do Dunaja.

Wojsko J. K. M. Pana naszego, jako też i Moskiewskie na przeprawie Dunajowym mogą być bespieczne za wojskiem Jego Cesarskiej Miłości

A iżby też z ukrainy od ludzi Węgierskich były też wojska te, tak J. K. M. jako też i Moskiewskie bespieczne do przeprawy, tedy i tego niebespieczeństwa ujść się może snadnie z tej miary: gdy wojska Jego Cesarskiej M. takież na zmowie bez wieści bądź Dunajem następować będą, abo Dunaj przebywszy, wszytkoby wojski swemi uskromili, i do przeprawyby przez Dunaj wojskom Polskim i Moskiewskim ku wielkiej pomocy byli, et ita manus manum fricaret.

Wojska Dunaj przebywszy, zaraz by zagony tak dla języka, jako też i dla żywności mając wzgląd na Chrześcijany, trzeba żeby były rospuszczone.

A stamtąd zaś za pomocą Bożą Dunaj przebywszy, tedy zaraz od Dunaja w zagonyby wojska, dla języków i dla snadniejszej żywności posłać się mogło, mając jednak baczenie na Chrześcijany aby się ich z każdej miary, na każdym mieścu ochraniało, jakoby stąd pochopniejszy byli do zrzucenia z siebie jarzma pogańskiego, alias wszytkoby się za naszą niestwornością od nich opakować musiało, w czym potrzeba wielkiej dyskrecyej (pod gardłem) używać. Jakoż słuszniebу mieli mieć przed oczyma swemi ludzie rycerscy one wiersze Kathonowe.

Cato lib: 1.

Quae nocitura tenes, quamvis sint chara relinque.
Utilitas opibus praeponi tempore debet.

Także też i one dwa wierszyki Polskie Macaronice napisane, słuszniebу u siebie mieli mieć zawżdy na baczeniu.

U poczciwego jest to wielkie festum
Mijać utile, a szukać honestum.

W rospuszczeniu zagonów koszby jednak iść

W którym to rospuszczeniu zagonów, koszby przedsię od Dunaja zaraz iść miał swym trybem prosto do Andrynopola, do któ-

rego jest od Dunaja dwanaście dni chodu, gdzieby się miały zagony ściągać dla prędszej z Turkiem rosprawy, jakożby się u samego Andrynopola napewniejszej potrzeby spodziewać. zaśmiał prosto do Andrynopola.

Względem też czego i to wojsko do hordy Tatarskiej posłane, z któremi rosprawiwszy się za pomocą Bożą szczęśliwie, mają mieć wzgląd na to aby bez wszelakiej odwłoki i niepotrzebnej zabawki pośpieszali się przez Dunaj, bądź też morzem, jako naprędszej do ściągnienia się z wojski J. K. M. Pana naszego, jako też i wojski Jego Cesarskiej M. tudziesz też i z wojski Moskiewskiemi do samego Andrynopola: a to dla tego nawięcej żeby wojskom Pogańskim ogromniejszemi się zdać mogli, abo ciągnąc od Andrynopola, do Konstantynopola wojski swemi pospołu, silniejszy wojskom Pogańskim byli, jakoż zawżdy jest rzecz pewna, że Wojsko do Hordy Tatarskiej posłane, po rosprawie z nimi szczęśliwie za Bożą pomocą, mają się słusznie ściągnąć z jakiej kolwiek miary z wojski głównemi u Andrynopola.

Virtus unita fortior est, quam dispersa.

A gdy już z łaski Pańskiej wojska wszystkie u Andrynopola ściągną się, tedy wojska generaliter wszystkiego, tych trzech przerzeczonych Monarchów, już z wojskiem Wołoskim i Multańskim będzie po sześć kroć sto tysięcy ośmdziesiąt tysięcy i dwa, oprócz jeszcze tych co za Dunajem Chrześcijan niemiara, zrzucając jarzma z siebie pogańskie, będzie do tych wojsk Chrześcijańskich przybywało: Nie inaczej jedno jako więc rzeki rostą im dalej cieką, bo co dalej to więcej do nich rzeczek przypada, takby też rosły auxilia et copiae Christianae: której to takowej mocy, nie tylko to miasto Andrynopole, ale ani sama stolica główna Konstantynopole, za pomocą Bożą, i sam nawet Turek z wojski swemi żadną miarą oprzeć się nie będzie mógł. A tak będzie terribilis Ecclesia Dei, et sponsa Christi, tanquam castrorum acies ordinata. Wojska generaliter wszystkiego Chrześcijańskiego u Andrynopola może go być pewnie do boju godnego po 652000. Cant: 6.

A iżby zasię wojska Chrześcijańskie, w nadzieję wielkiego wojska w jednę kupę zgromadzonego, gwałtownie abo pierzchliwie sobie na przodku nie poczynały, trzeba i w tym wojsku Chrześcijańskiemu ostrożnym być, i owszem trzeba fortelów nad Turki takowych używać, jakich oni nad drugimi używają: gdyż i mądrych ludzi rycerskich jest dawny sposób na rzecz pewną śmiele kazać, a na niepewną fortelmi uchodzić: przeto dla wielu fortelów nieprzyjaciel- Fortelów Tureckich mamy z każdej miary uchodzić.

skich nie wadzi i to główne wojsko, na troje abo na cztery wojska rozdzielić, które wojska mieć potrzeba blizko od siebie jedno po drugim więtsze. A to dla tego: iż jeśliby jedno nieprzyjaciel ogarnął, abo na drogach żywności odjął, aby ję wnet drugie ratowały, jeśliby na hak abo strzelbę jedno przywiedli, aby wnet na to mieśce drugie przyszło, jeśliby w klęskę jedno popadło, aby drugie ratowało. Et sic praevisa jacula minus feriunt.

Miasto Andrynopole acz jest niemałe, ale w mury barzo słabe.

To przerzeczone miasto Andrynopole acz jest niemałe, bo wokoło ile dnia małego, jest puł dnia chodu, jednak za jeden dzień, za pomocą Bożą, poddać się musi, bo zamku ktemu do obrony, i murów po temu nie ma, przetoż jakoż mowię, za nastąpieniem mocnym wojsk Chrześcijańskich, pewnie (jeśliby się z dobrą wolą poddać nie chciało) musi nity puścić, bo i w tych murzech zbutwiałych z Zydy Grekowie tylko mieszkanie swe mają, i to w tych murzech, gdzie zamek drzewiej z miastem był, które mury nie tylo się barzo padają, ale i z ziemią się mieścem równają, o których murów poprawie i do tych czasów nie myślą.

Turczyn raz wojsko straciwszy, nie mógłby się sposobić na insze.

A gdzieby też już za pomocą Bożą u tego Andrynopola Turczyn nieszczęśliwy pole przegrał, jest rzecz pewna jako Bóg na niebie żeby już Chrześcijanom podał w ręce Tryumph nieomylny. Boby na drugie wojsko nierychło się zebrał, gdyżby co żywo garnęło się z niewoli Pogańskiej, do swobód i wolności Chrześcijańskiej, a zatymby też patefaceret nobis aditum ad reliquam victoriam.

Karwasery.

Od tego zaś Andrynopola do Konstantynopola jest siedm dni chodu, gdzie tylko są na drodze karwasery, a po naszemu gościnne domy, także też wsi a puste pola. Te to karwasery choć są murowane, może wjechać w nie, jako do domu swego własnego. Ktemu gościniec wszędzie jest torowany i prosty, bo wszędzie mosty kosztem wielkim są murowane. Zamku też tam nie ujźrzy chyba trochę w Sylibryej, a wieże starodawne nad morzem, które też są bardzo słabe, ktemu i bez obrony wszelakiej, puste stoją wszystkie. Ergo illa expugnari non oportet, quae iam ipsa antiquitas expugnavit.

Sylibria.

Konstantynopole stolec wszystkiej Grecyej jest.

Od tej też to przerzeczonej Sylibryej (sic) do Konstantynopola pułtora dnia jest jeszcze chodu, które to Konstantynopole w poło-

żeniu swym ze trzech stron morzem Helespontskim opłynęło, wszakże od nas jest wielkie błonie, gdzieby stanęło wojska i milon. Tam jeszcze stoją szańce stare Machometowe, w których może długo stać niżby nowe usuł. A ktemu z grobów nawiętszy zamek może zrobić, z któregoby mógł Turkom w mieście snadnie nie tylko dobić, ale też i do szturmu dziurę w murze według potrzeby uczynić.

Jakoż Konstantynopolskie mury są barzo wszystkie stare, gdyż jakoż jeszcze od samych Greków są murowane, żadnej nie odnoszą poprawy, przeto też są barzo słabe, i prawie spróchniałe, a rzadko chocia wieże najdzie, całe przez ich zbutwiałość. A nawet i te dziury skąd go wzięli i sami Turcy, tedy są jeszcze i do tych czasów niezaprawne, gdzieteż mieśca są do przystępu barzo snadne: acz od pułnocy równina, ale za grobami, i za kościołami mogą stać wielkie wojska by za namocniejszemi skałami. W szańcach też Machometowych stawić może obóz, i w nich do wielkich potrzeb Roty dobrze sprawić, ktemu theż są stare Monastery Greckie rozwalone, gdzieby wybornie zasadzone działa być mogły.

Około Konstantynopola mury są barzo stare, ktemu do dobywania są szańce gotowe.

Co się też tycze z strony trzech stron od morza, tedy wszędzie stare mury, nie długoby do szturmu trzeba działać dziury, jakożby i samiż pod Turkiem Chrześcijanie byliby nam od morza niemałą pomocą. Aczci ich poniewoli jest poturczona część niemała, jednakby Chrześcijanom dla swej swobody Turków bić pomogli.

Nad to tego Konstantynopola w okrąg jest na sześć mil w samym murze, przeto zmyliłby pan Turczyn szyki, myśląc którejby dziurze pierwej miał dać ratunek.

Konstantynopola w okrąg jest go na sześć mil w samym murze.

Ostatek spuszczam to dowcipowi mądrego człowieka rycerskiego tak w dobywaniu zamków, jako też i w potykaniu, gdyż tam dla rozszerzenia swych miłych swobód i wolności będzie się garnęło co żywo pod skrzydła panów Chrześcijańskich, bo bacząc każdy z nich czas pogody, będą z chęcią wielką do roskosznej swobody co żywo torować sobie gościniec.

Na dowcipie hetmańskim wszystko zawisło.

Jakoż to pewna żeby uderzyli wszyścy czołem co ich jest w Grecyej, i ci co w Nataliej siedzą, jako też i w Tracyej, ba i w samym Korstantynopolu jest daleko więcej Chrześcijan a niżeli Tur-

Pomoc tamesnych Chrześcijan pod Turkiem byłaby pewna.

ków, którychby też bić z nami i ci pomogli śmiele. A co są poturczeni życzliwszyby Chrześcijanom byli, a panyby swoje wybili do szczęta, bo przyrodzenie do swej chęci ciągnie zawżdy każdego człowieka, każdemu swoje gniazdo milsze, w którym się kto wylągnie. Abowiem drudzy choć poturczeni są, których rządzą cnoty, przedsię oni Pana Chrystusa skrycie chwalą, ani namniej w wierze błądzą. Ze sta tysiąc nie ujrzysz prawego Turczyna którýby ponieWoli z Chrześcijanina nie był poturczon. I najdzie wiele takich którzy są Chrześcijanom życzliwszy, i są im chętliwszy do ich zwycięstwa z serca prawego.

Za Bożą pomocą, a za wierną ligą Summi Pontificis z J. K. M. panem naszym jako też z J. Cesarskiej (?) M. z wielkim Kniaziem Moskiewskim, choć za niedbałością drugich Monarchów Chrześcijańskich, snadnieby Turka mogli pokonać, i mieśca ś. oswobodzić.

Jakoż gdyby jedno ktemu panów Chrześcijańskich zgoda swięta przystąpiła, a szczerość się z miłością spólną obłapiła: a nawet gdzieby w tym drudzy ospali i niedbali byli, tedy i J. K. M. z ojcem ś. Papieżem jako też i ze dwiema wyższej mianowanemi Monarchami zdołaliby temu snadnie wszytkiemu, żeby łatwie dostać się mogło stolca onego zacnego od Chrześcijańskich, niestetysz, Cesarzów marnie straconego. Abowiem gdyby J. K. M. Pan nasz z przerzeczonemi Monarchami nadzieję z bojaźnią nie mieszali, ani myśli swych trwożąc czasu nie raczyli odwłaczać, ale z Panem Bogiem Hetmanem, a w nadziei dobrej ciągnęli już corychlej śmiele ufając szczodrej łasce jego, dawnoby już były na swobodzie Jeruzalem i Betlehem, one miasta święte, które mają nad sobą, niestetysz, za pany przeklęte Pogany.

Patrząc na mieśca święte przez Pogany sprofanowane słuszniebу się zaprawdę tego mieli użalić Monarchowie Chrześcijańscy.

Azaż to niestetysz, Monarchowie niezwyciężeni, i Chrześcijanie prześwietni, nie jest rzecz żałosna każdemu ile prawemu człowiekowi Chrześcijańskiemu, gdy przypomina sobie wszytkie one mieśca sprofanowane od sprosnych Pogan, gdzie nas Pan Chrystus zbawił, i gdzie się narodził, gdzie cierpiał, gdzie z martwych wstał, i gdzie z Proroki, także też wespółek i z miłemi Apostołami swemi chodził? A co jeszcze rzecz jest nażałośniejsza, czym nam i Zydowie oczy kolą, ku więtszej hańbie naszej, że z Grobu Pana a Zbawiciela naszego, Turczyn sprosny z każdej miary, zysku sobie szuka: jakoż i dań z onych mieśc swiętych od Chrześcijan niebożątek tamesnych, niezbożnie drze, i prawie z skóry łupi.

Czego wszytkiego użaliwszy się on ś. ociec Papież Urban wtóry wespółek z Cesarzem Henrykiem czwartym w Roku 1099. do których zebrało się też było wiele Xiążąt z Niemiec, ze Włoch, ze Francyej i zinąd z wielkim ludem przeciw Saracenom, którzy się w Syryej na ten czas zmocnili, Jeruzalem z przyległemi państwy opanowali. Miedzy któremi był nawyższym hetmanem Gottyfredus Lotaryngijskie Xiążę, potym króla Francuskiego brat, Raymudus, Robertowie dwa, jeden Flandejski Grabia, drugi z Normandyej, Othus Medyolańskie Xiążę, Boemundus króla Apulskiego brat, a Genuenses, którzy mieli z sobą czterdzieści Tryremes, to jest, okrętów śrzednich ku pomocy. Vitalis Michael Xiążę Weneckie też syna swego wodą ku pomocy posłał, też Biskupów i Krzyżaków było wiele, nad którymi był Porucznikiem od Papieża Adamarus Biskup, w rycerskich rzeczach biegły, którzy jednostajną chucią szli do Jeruzalem, jedni wodą, drudzy ziemią ze wszystkich krain Europy, tak iż to za jeden dziw było skąd się tak wielki lud prędko zebrał, których było trzy sta tysięcy policzonych okrom tych co ich każdej godziny przybywało. A gdy mocnie i stale obegnali Jeruzalem, zwiedli bitwę z Saraceny, którą za Bożą pomocą wygrali, i Kalifusa zabili króla Saraceńskiego, który na ten czas był mocny w Syryej i w Asyryej, Jeruzalem za trzecim szturmem wzięli bez żadnej szkody za sprawą Gottyfredową, które byli przed pięcią set lat Saracenowie wzięli, tam wielką radością a nabożeństwem poczciwie Grób Pana Chrystusów ozdobili a ochędożyli, i poczciwość wyrządzali jako się godziło takiemu mieścu. Takież kościół Salomonów, który byli Saraceni ku sprosnemu mieszkaniu obrócili. Też Antyochia tego roku wzięta pod Ormiany od Boemunda syna Robertowego, Xiążęcia Apulijskiego, abowiem tam wiele Chrześcijanów było, którzy mu ktemu pomogli.

Do poratowania tych mieśc świętych słuszniebyż miał poruszyć wszytkich Monarchów Chrześcijańskich przykład on święty błogosławionego ojca Papieża Urbana wtórego, wespółek z Cesarzem Henrikiem, którzy z rządzenia Bożego, a za pobożnością swoją, te mieśca święte byli oswobodzili.

Jeruzalem Chrześcijanie bez wszelakiej szkody pod Turkiem wzięli.

Takążciby od nich pomoc mieli i teraźniejszy Ociec ś. wespółek i z Najaśniejszym Cesarzem Chrześcijańskim, jako też i inszy Królowie a Monarchowie Chrześcijańscy wespółek i z Xiążęty a Panięty wszystkiemi Chrześcijańskiemi, gdyby takież chcieli posługę Panu niebieskiemu wyrządzić, a nad mieścem świętym się zlutować, jako też nad nędzą się braciej swojej Chrześcijańskiej którą od-

Święty ociec Papież dzisiejszy z Monarchami wyższej opisanemi, by jeno też chcieli, za pomocą Bożą wszystkiemuby temu takież dokazali.

noszą w Pogańskich rękach użalić, mogliby też czego i ich przodkowie, tego wszystkiego za pomocą Bożą dokazać.

O niezbożne a nielutościwe i nader zakamieniałe serce dzisiejszych Panów wszystkich Chrześcijańskich, quos nec maleus verbi Dei, nec sanguis Christi Jesu, non denique ignis de coelo emolire potest, żeby wżdy powinność swą u siebie uważyli, a do tego kiedy wzruszeni spólną zgodą będąc, już się temu sprosnemu Poganinowi nieprzyjacielowi Bożemu, a przytym wszytkiego Chrześcijaństwa śmiele otrząsnęli. Jeśliby ich już poruszyć nie miała krzywda Boża, tedy wżdy za pomocą Bożą, aby na się samych niechby respekt mieli, gdyż bądź długo bądź krótko gdzie się poczuwać z każdej miary nie będą, tej niewoli z drugimi za równo nie ujdą: a jeśli i to ich nie wzrusza ani pobudza, tedy wżdy już niech ich poruszy do zgodnego podniesienia wojny z Turkiem trąba ona Izajasza Proroka Bożego, którego głos przez przestanku brzmi w uszach z nich Monarchy każdego w ty słowa: Połóż stół, patrz pilnie na strażej, jedząc i pijąc porwicie się Xiążęta, a pochwyćcie Tarczą.

A jeśli jeszcze i na to upominanie Izajasza ś. ocętałymi są, tedy wżdy niech ich zmiękczy dla Pana Boga serce a chrapliwe wołanie onych ludzi Chrześcijańskich do nich bez przestanku o wyzwolenie z mocy Tureckiej wołających słowy Ioba swiętego: Misereminі nostri, misereminі nostri, saltim vos amici nostri, quia manus Domini nostri tetigit nos. To jest: Zmiłujcie się nad nami, zmiłujcie się nad nami, wżdam wy przyjaciele naszy, ponieważ ręka Pana naszego dotknęła nas.

Jakoż niebożąteczka mizerni życzą sobie tego, aby naprzód naświętszy i namiłościwszy ociec Papież, jako ociec ojczyzny i Pasterz Powszechnego Kościoła, żeby też i wielebni ojcowie Kardynali, Patryarchowie, Arcybiskupi, Biskupi, Opaci, Kanonicy, i niższy praełaci tegoż to ojca ś. Papieża pomocnicy i poddani: siły i koszt swój wszytek ku wybawieniu ich obrócili: a zebrawszy w jednośc syny swoje, i przywiodszy je do zgody, żeby ich ku odpędzeniu i zburzeniu społecznego nieprzyjaciela napominali.

Życzą też sobie tego, żeby najaśniejszy i naniezwyciężeńszy Cesarz swiętego Państwa Rzymskiego, i wszytkie jego Xiążęta, i

Prze niezbożne i nader zakamieniałe serce dzisiejszych naszych panów Chrześcijańskich nie może się ich gwałtem nakierować ku takowej służbie Bożkiej.

Jeśli nie krzywda Boża, tedy wżdy prywata swoja abo raczej trąba Izajasza proroka Bożego, słuszniеby nas miała poruszyć wszystkich do podniesienia wojny ś. z Turkiem.

Isa: 21.

Jeśliby ich i trąba Izajasza Proroka Bożego ocucić nie mogła, tedy wżdy niechby ich poruszył żal płaczliwy braciszków swoich, do nich bez przestanku o ratunek wołających.

Job 19.

Żądają ratunku naprzód od błogosławionego ojca Papieża, i od wszystkiego duchowieństwa jego.

Żądają od Najaśniej-

panowie zaniechawszy domowej wojny, zebrawszy wszytkie celniejsze pany Kurfiersty i władacze państwa swego, podnieśli wojnę ku obronieniu i rozszerzeniu stanu swego, przeciwko pogranicznemu i prawie już nad szyjami naszemi stojącemu nieprzyjacielowi. Wiedzą oni wiedzą, iż Jego Cesarskiej M. sprzyjają Hiszpanowie do wojny, ludzie bystrzy: Belgowie okrutni, Włoszy ciałem i dowcipem żarscy i osobliwi, Niemcy serdeczni. Wiedzą że też Jego Cesarskiej Jasności przyłączony jest-król Rzymski wojnam Tureckim przywykły, a przy nim też Słowianie inszy narodowie pod górami Korytańskimi.

szego Cesarza świętego Państwa Rzymskiego, i wszystkiej rzeszy Niemieckiej pomocy.

Żądają ratunku od Jego K. M. króla Hiszpańskiego.

Życzą sobie tego, aby Nachrześcijańszejszy król Francuski, pamiętając na ten tytuł swój zacny, skąd rzeczon jest Christianissimus, wszytkie swoje bogactwa, siły i rysztunki ku obronieniu i wybawieniu braciej swej przygotował.

Żądają ratunku od J. K. M. króla Francuskiego.

Życzą sobie jeszcze nad to, żeby możni i potężni Królowie i Monarchowie, także też wszyscy Chrześcijańskiej Rzeczyposp: przełożeni i Mocarze, jako król Polski, Norwejski, Szwedski, Duński, Gotski, Angielski, Skotski, Luzytański, Xiążę Weneckie, Włoskie, jako też i Wołoskie Hospodarstwo z Multany, tudzież też i z Województwa Siedmiogrodzkiego, i inszy na tę naświętszą potrzebę i wojnę przyjechali, a przeciwko temu ustawicznemu nieprzyjacielowi ich naświętszej wiary, świętej korony i panowania, wolności, rodziców, żon, synów i córek, braciej, przyjaciół, i wszystkiego Chrześcijaństwa obywatelów wiecznego nieprzyjaciela i przeciwnika wszystką swoją majętnością i siłą jednostajnie walczyli, a onego zagładzili.

Żądają pomocy i ratunku generaliter od wszytkich Monarchów, królów, Xiążąt i panów Chrześcijańskich.

Życzą sobie tego, żeby moc tak Duchownego jako i doczesnego miecza, wszyścy którzy na sobie mają przełożeństwo karności Chrześcijańskiej, okazując się abo popisując się każdy w powołaniu swym godnym i pilnym włodarzem ku karaniu i ku powściągnieniu złych ludzi i rospustnie żywiących, dla kthórych gniew Boży na syny zatracenia w krótkim czasie ma przyść, obrócili, a ludzi według modły posłuszeństwa świętego ku dobremu i błogosławionemu życiu przywodzili, i za które Panu Bogu i Chrystusowi jego jako prawdziwemu ojcu czeladnemu liczbę dać muszą, aby snadź i oni utra-

Życzą sobie tego niebożąteczka biedni, żeby moc tak duchownego jako i doczesnego miecza, ku wygładzeniu Turków nastąpił.

ciwszy urząd Włodarstwa swego do takowegoż ubóstwa (tak jako się wielu inszym przydało) nad spodziewanie swe spiący i nieprzestrzeni nie przyszli.

Życzą sobie tego żeby obojego pogłowia i kondycyej tak starzy jako i młodzi, tak zakonnicy jako i świeccy, tak rodzice, bracia i przyjaciele wszyscy, do Pana Boga przeciwko Turkom o ratunek wołali.

Życzą też sobie tego, żeby obojego pogłowia i kondycyej, starcy i młodzieńcy, pobożni, bogobójni, i nabożni Chrześcijanie, zakonnicy, i świeccy namilszy rodzicowie, bracia pożądani, przyjaciele, blizcy, powinowaci, i towarzysze, pokornym obliczem, czystym i szczyrym sercem, nabożnym umysłem, płaczliwym głosem, łzami się oblewając, użałowali się nędze i ucisku ich, a iżebyż płaczem wołali do Pana, aza się on zmiłuje nad ludem swoim i odwróci gniew swoj, a nie poda ich w wieczne naśmiewisko temu niewiernemu Tyrannowi i okrutnemu nieprzyjacielowi wiary, religiej i wolności Chrześcijańskiej, ale i owszem żeby on natchnąwszy umysły Monarchów Państwa Chrześcijańskiego, Królów i sprawców, światłością Ducha ś. i przywiodszy ich do zgody i jedności przeciwko temu pożyrającemu i nienasyconemu smokowi, raczył im zwycięstwo dać, żeby więźniowie i brańcy, i srogim niewiernych Turków jarzmem i poborem uciążeni bracia ich Chrześcijanie, będąc wyswobodzeni, nawrócili się do ojczyzny, do chwały Chrystusowej, a onemu samemu służyli, który jest błogosławiony na wieki. Ażeby wżdy kiedy przełomiwszy moc nieprzyjacielską, Chrześcijańskie kraje od tak częstych i ustawicznych ucisków wytchnęły.

Za zgodą panów Chrześcijańskich, a za ubłaganim Bozkim, i poprawą żywota naszego, i samiby pod Turkiem Chrześcijanie Turków bić na głowę pomogli.

A gdy Pan Bóg Panom Chrześcijańskim da swiętą w tym zgodę, ubłagawszy do tego Pana Boga, poprawiwszy żywota, nie długoby tego czekać, że za łaską Bożą, łatwie będą mogli zwyciężyć nieprzyjacioły wiary, a odjąwszy im Grecyą i Tracyą, gdzie jeszcze więtsza część ludzi Chrystusa chwali, którzy chętliwemi modlitwami Pana Boga o to ustawicznie proszą, żeby Chrześcijanie wojnę podnieśli, do którychby oni za każdą okazyą przystali, a pany i tyranny swe, od których wielkie uciśnienie cierpią, napierwejby zburzyli i zgromili, która sama rzecz zwycięstwoby nam zjednać mogła, abo do zwycięstwa prędszy przystęp.

Pana Boga trzeba wzywać aby wnętrzne niepotrzeb-

Daj Boże, Monarchowie możni, aby wam tam domowe wojny odjechać dopuściły, obaczylibyście żeby się za wami przeciwko im wszystkie rzeczy oburzyły. Żaden by wiek, żadna płeć, i żaden stan

ludzki nie zaniechałby walczyć za wami. Jużby każły Turczyn miał doma miasto sługi morderza, w obozie miałby zdrajcę, w potykaniu miałby zbiega. I owszem Chrześcijanie którzy tam są, barzo lekce o męstwie Tureckim rozumieją, abowiem oni tylko pieszą wojną stoją, nieprzyjaciele jakoby ptaki wrzaskiem i wołaniem straszą, a gdzie za pierwszym wrzaskiem ich nieprzyjaciel nie pocznie uciekać, tedy oni sami uciekają, do tego i w potrzebie każdej nic na sobie nie mają, oprócz tarczej a przyłbice, a więtsza ich część nagich.

nerozruchy, do tego świętego przedsięwzięcia, nie były na przekazie.

A gdzieby już ustawiczni nieprzyjaciele wiary Chrześcijańskiej z pośrzodku nas wypędzeni byli, i do jaskiń Bitnijskich wygnani naszym Chrześcijańskim mieczem (tak jako ich praktyka opiewa) abo gdzieby się też na wiarę Chrystusowę nawrócili, i w łono matki swiętej Kościoła Powszechnego Chrześcijańskiego przywiedli, nie trzeba nic ojcu ś. Papieżowi wątpić, iż w krótkim czasie, nie tyloby był świętego Rzymskiego Kościoła nawyższym Biskupem zwàn, ale też byłby naślachetniejszym Monarchą więtszej Azyej na świecie poczytan: a co jest jeszcze nawiętsza, że byłby już zwan od wszytkich wszytkiego świata i wszytkich narodów najwiętszym Pasterzem. Jego też Cesarska M. jako pan Chrześcijański, nie tylo w klubę swą stateczną wprawiłby swoje Cesarstwo Chrześcijańskie, aleby też już Węgierskie królestwo i wszytki włości, a xięstwa przez Turka królestwu Węgierskiemu odjęte znowuby rekuperował, a ktemu jeszcze przyległości insze do królestwa Węgierskiego sobieby snadnie sposobił. Król też Francuski przydałby do państwa swego Azyą mniejszą. Królestwo Portugalskie, Angielskie, i Skotskie, ubieżeliby Egipt. A Hiszpanowie wszytkę Aphrykę. Włoszy też wszyścy mieliby pod mocą swoją wszytkie brzegi, insuły, porty morskie, którekolwiek ma morze śrzódziemne. Król zasię Polski byłby królem i panem wszytkiej Tracyej i Grecyej, i rekuperowałby ziemię Wołoską, i Bulgaryą. Kniaś wielki Moskiewski posiadłby wszytkę Tartarią, Paludem Maeoticam, i wszytkie brzegi a porty jej, Przekop, abo Tauricam, Chersonnesnm, i z drugiej strony morza, Pontum et Colchidem, i wszytkie pobrzeżne włości i porty ultra Pontum Euxinum, ktemu Theodosiam abo Kaphę.

Gdzieby Pan Bóg dał Monarchom Chrześcijańskim zwycięstwo nad Turkiem abyzaś z sobą się w dzieyle nie zawodzili, takowy mieliby mieć dział miedzy sobą jeszcze przed podniesienim wojny przysiężnej, alias byłyby rzeczy pośledniejsze gorsze nad pirwsze.

Względem tego działu nię tylo pojmańcy, i Chrześcijanie pod trybutem Tureckim żyjący, ale też i żołnierze Tureccy, i wszyścy jakiejkolwiek experyencyej, tego są ze mną rozumienia. Psal 67.

Takci rozumieją nie tylo pojmańcy i Chrześcijanie pod trybutem Tureckim żyjący, ale też i wszyścy żołnierze Tureccy, i inszy którzykolwiek mają jaką experientią w rzeczach rycerskich. Tegożem się ja też dosyć na ukrainie mieszkając od ludzi rycerskich, i w potrzebach ustawnych z Turkiem. będących nasłuchał: czegom się też przytym i tego za rzech pewną dowiedział, że Turek jest przeciw uciekającemu barzo mężny, a przeciwko nacierającemu barzo ku uciekaniu prędki.

Iż tedy Turek z przyrodzenia rad tył podaje, przetoż potrzeba nań walczyć: abowiem bezbożni ludzie pospolicie radzi uciekają choć ich nikt nie goni. Niechże tedy powstanie Bóg, a niechaj się rospierzchna wszyścy nieprzyjaciele jego, i niechaj uciekają od oblicza jego, którzy go w nienawiści mają. Jako ustaje dym, niechaj ustaną, jako się topi wosk od ognia, tak niechaj zginą grzesznicy przed oblicznością Bożą, i przed Kościołem jego świętym, aby była jedna owczarnia i jeden Pasterz. Co nam niechaj raczy dać trojaki w personach, a jeden w istności, Ociec, Syn i Duch święty. Amen.

Napominanie krótkie do Rycerstwa Chrześcijańskiego.

Reguła żołnierzom Chrześcijańskim opisana, i na trzynaście Artykułów rozmierzona.

Ażeby się już nakoniec naprzeciwko temu nieprzyjacielowi Krzyża świętego każdy ochotniej i chętliwiej przygotować mógł, nadzieję tę pewną mając, iż za pomocą Bożą zwycięstwa nad tym nieprzyjacielem w rychle dostaniemy, tedy potrzeba aby te artykuły każdemu żołnierzowi prawemu należące, nie tylo żeby w uszach jego brzmiały, abo przed oczyma swemi zawsze je miał, ale potrzeba tego przestrzegać, żeby się i według nich zachował.

Żałosna bowiem miły Boże, co się tych czasów więcej miedzy żołnierzami najduje, iż skoro kto żołnierzem zostanie, to rozumie jakoby już nic nie było tak złego na świecie coby mu się czynić nie zeszło. Za czym z onej zacnej szkoły rycerskiej stał się dziś niestetysz stek wszytkich niecnót i niezbożności płaszczem żołnierstwa pokryty. Skąd do tego przyszło, że w tej wokacyej nie jedno sławy i wysługi (czego samego głupie szukamy) nie dostępujemy: ale i to dobre miedzy ludźmi słowo, z którym z domu wyjeżdżamy,

i ten co go na służbę z sobą wynosiemy dostatek, tam tracimy. Skąd rodzice mili nie małej żałości (która teraz gęsta bywa) często po synach swoich na służbę żołnierską wyprawionych doznawają, gdyż jednemu iż syn jego w zwadzie od towarzysza, abo też od chłopów przy drapieztwie zabit: drugiemu, że towarzysza z zuchwalstwa raniwszy, abo usilstwo uczyniwszy, sam z gardłem i z poczciwością z wojska uciekł: trzeciemu, że przepiwszy i przegrawszy poczet, miedzy powinnemi błąkając się chodzi, abo na Niz. poszedszy, że już czabany Tureckie łupi o nim powiedają: a ojcu żałosnemu słysząc takowe nowiny niepocieszne o synu swoim serce się kraje, widząc że nakład jego na wyprawę podjęty raczej na żałość jego, a skazę i zgubę synowską obrócił się.

Aby tedy każdy na tym żołnierskim chlebie, przeciwko Turczynowi będąc wyprawiony, nie tylko dobrym człowiekiem zostać mógł, ale i jakiej nagrody od Pana Boga pewien był: Potrzeba naprzód żeby ku chwale Bożej, obronie ojczyzny, ratunkowi bliźniego, ochronie praw i wolności ojczystych, nad które nic po Panu Bogu przedniejszego, lepszego, pożyteczniejszego niema, na tę wojnę świętą wyjezdżał. Bo inaczej jeśli na obrazę i zelżenie postępkami swemi imienia Bożego, na zniszczenie ojczyzny, na mórd i uszkodzenie bliźniego, złamanie i wzgardzenie praw ojczystych, i przyrodzonych, nakoniec dla wszelakiej rospusty na wojnę wyjedzie, tedy nic gorszego, szkodliwszego, i obelżywszego być nie może. Abowiem Pan Bóg sprawiedliwy, któremu złości, mordy, gwałty, łupiestwa, i wszeteczeństwa nasze nie są tajne, nie jedno nas w staraniu naszym nie szczęści i nie błogosławi, ale owszem na nim karze, abo okazyę odetnie otrzymania sławy, abo serce (gdyż u niego jest w mocy) odejmie. Tenże Pan, z różnych miar przepuści szkodę, tak, że tylko drugi, ze złego targu, z uszyma (jako mówią) do domu się wróci. W czym tedy aby już każdy od wszelakich niebespieczeństw był ochronion, ma tych Artykułów conajpilniej przestrzegać.

Pierwszy tedy Artykuł niechaj będzie zachowan ten, aby każdy na wojnie tej, gdzie właśnie o chwałę imienia Bożego idzie, z nieprzyjacielem Krzyża świętego dla przypadku niebespieczeństwa wielkiego na ojczyznę, tudziesz dla obrony bliźnich utrapionych, i Po- Pierwszy Artykuł.

gańską ręką dotknionych, pracej wszelakiej, niebespieczeństwa, utracenia majętności, niewczasów, krwie przelania, cięszkiego więzienia, śmierci nakoniec podjąć nie lutował: jakoż myśląc o tym, dla którego Pana się to dzieje, a nie widząc któryby inszy był, coby każdemu utracenie zdrowia, i żywota, miał czym nagrodzić, do tego serce każdego ma się ciągnąć, który jest Panem Panów, i Królem Królów, Pan także wszytkich zastępów Chrystus Pan Zbawiciel nasz, od którego toż zdrowie z żywotem, i te wszystkie dary które się tak w umyśle, w ciele, jako i w fortunach naszych najdują, mając, nigdziej ich zaś lepiej, jako na jego posługę obrócić nie możemy, i słuszniej nie mamy: czyniąc zaś temisz od niego wziętemi darami u niego sobie zasługę. Rozważając i to pilnie u siebie, iż jako on krwie swojej naświętszej dla ciebie i dla nas wszystkich wylać nie litował, także też ty dla chwały imienia jego świętego, swoję krew nikczemną przelewać, i zdrowie swe położyć masz być zawżdy gotowy, do tego wszystki dary jego które masz od Pana swego niebieskiego, nie masz ich ninacz inszego obracać, jedno na obronę miłej ojczyzny, a na ratunek bliźniego swego.

Wtóry Artykuł.

Wtóry Artykuł. Nim się do wojska każdy stawi, potrzeba aby stąd męstwo i dzielność swoję zaczął, i już się o to zaraz starał, i w tym się ćwiczyć począł, aby samego siebie, i affekty, także namiętności swe, za pomocą tegoż Hetmana Chrysta Pana swego, zwyciężać umiał: umysł swój wyniosły, a próżnej chwały pragnący, na pomstę chciwy, zawisny, tłumił i hamował, tak żeby samej chwały Bożej szukał, a swoją gardził: swoję krzywdę, aby snadnie odpuszczał, a za Bożą się i bliźniego swego ujmował. Ciało zaś podbijał i hołdował rozumowi, aby się w strzymięźliwości i w cnotach wszelakich ćwiczyło, a niecnotą brzydziło.

Trzeci Artykuł.

Trzeci Artykuł. Niebespieczeństwa wszelkie, trudy, niewczasy, krwie rozlania, więzienie i śmierć, aby nie jedno gotów zawsze był dla chwały imienia Bożego, miłości i ratunku bliźniego podejmować, ale owszem żeby tego pragnął.

Czwarty Artykuł.

Czwarty Artykuł. Majętności aby nabytej używał, serca do niej nie przykładając, ani chciwie jej przymnożenia pragnąc: to co

ma, żeby dla chwały Bożej opuścić i to utracić gotów zawżdy był, udzielając jako nawięcej z niej na poratowanie ubogich.

Piąty Artykuł. Ma pilnie każdy przestrzegać, aby się nie jedno od niego samego ale i od czeladzi jego, żadna niezbożność, rospusta, ukrzywdzenie, nikomu nie działo, do tegoż drugich przykładem, i napominaniem swym wiodąc. Piąty Artykuł.

Szósty Artykuł. Gdy Pan Bóg zdarzy zwycięstwo, tedy napilniej starać się ma każdy o to, żeby się krew imbellium nie wylewała: białychgłów czystość ochraniała: a tych którychby dostał, tak białychgłów, jako i dzieci, na uczciwe jakie mieśce dawszy, aby o wychowaniu, i o uczciwem ćwiczeniu pieczą miał. Szósty Artykuł.

Siódmy Artykuł. To cokolwiekby też zdobył, bądź z nieprzyjacielskiego łupu, bądź też z okupu za więźnie co wziął, wszytko to na miłosierne uczynki, podpomożenie upadłych, oswobodzenie więźniów, obrócone być ma: oprócz żeby który był dłużny, abo dziatkom wychowania nie miał skąd obmyślić: bądź też i sam obeścia swego, któreby go wychowywać mogło, nie miał: tedy część jakąkolwiek na miłosierne uczynki odłożywszy, to co wysłuży, abo zdobędzie, na poratowanie swoje obrócić może. Siódmy Artykuł.

Ośmy Artykuł. Gdzieby który z towarzyszów na tej Tureckiej wojnie do szkody jakiej przyszedł, i podupadł, bądź też ochromiony był, tego wszyścy podług zdania starszego założyć i ratować mają, także okaleczonemu, niemającemu z niskąd poratowania, wychowanie do śmierci obmyślić powinni. Ośmy Artykuł.

Dziewiąty Artykuł. Na każdy Miesiąc, to jest na nowiu Miesiąca każdego, powinność będzie każdego, sprawiwszy się drzewiej przed Kapłanem Panu Bogu wszytkich grzechów swoich i rozgrzeszenie odniozszy, zawżdy naświętszy Sakrament przyjmować: Pana Boga przy tym prosząc, aby w tym utwierdzać, jako jego samego, tak i towarzystwo wszysthko jego raczył: a jako chciał być nazwan, i właśnie jest Zbawicielem, także też aby żywe jako i umarłe wszystkie z tego towarzystwa żołnierskiego, raczył zbawić: żywe od śmierci i niewoli, a te którzy polegli, od potępienia wiecznego. Dziewiąty Artykuł.

Dziesiąty Artykuł. Na każdy Piątek dać powinien będzie każdy z nich jakąkolwiek jałmużnę, by też jeden pieniądz, abo sztucz- Dziesiąty Artykuł.

kę chleba: tegoż dnia powinien też mówić Cavalir to jest, pięć Pacierzy, a piećdziesiąt Zdrowych Maryi za wszytko towarzystwo, tak żywe jako i umarłe: którzy też po Łacinie umieją, tedy Officium militare, i Psalm: Qui habitat in adiutorio altissimi etc. na każdy dzień, zwłaszcza na wojnie, mówić powinni.

Psal: 90.

Jedenasty Artykuł.

Jedenasty Artykuł. Powinność też każdego będzie, jeśli nie na każdy dzień, tedy na każdą Niedzielę, i na każde święto, Mszej świętej wysłuchać, naśladując w tym przykładów bogobojnych przodków swoich, coby się przykładów wiele przywieść mogło, jako ich Pan Bóg za takową pobożną sprawą przeciwko każdemu nieprzyjacielowi Koronnemu, w zwycięstwie znacznym nie raz pomnażał.

Dwanasty Artykuł.

Dwanasty Artykuł. Iż gdy się z nieprzyjacielem potykać przyjdzie, tedy każdy włożywszy na się znak Krzyża świętego, ma mówić on wiersz z Psalmu z onym Królem Dawidem: Adiuva nos Deus Salvator noster: et propter gloriam nominis sui, libera nos: et propitius est peccatis nostris, propter nomen tuum. A którzy po Łacinie tych słów używać nie mogą, tedy po Polsku temi słowy mówić mają: Wspomóż nas Boże Zbawicielu nasz, a dla czci chwały imienia twego Panie wybaw nas: a bądź miłościw grzechom naszym, dla imienia twego.

Psal: 78.

Trzynasty Artykuł.

Trzynasty Artykuł. Gdy już już z nieprzyjacielem prawie uderzyć się ma, tedy wielkim głosem ma do Pana jako do Zbawiciela swego po trzy kroć zawołać: JESUS, JESUS, JESUS.

Tym kształtem nie wątpię, iż za pilnym uważeniem, i zachowaniem tych Artykułów, zacną, a ex abusu zepsowaną, i zelżoną wokacyą, każdy z całą sławą, i dobrym sumnienim, nakoniec z uczynieniem sobie zasługi wiecznej, odprawować będzie. A gdy jeszcze te cnoty miasto Artykułów żołnierskich przed oczyma swemi zawżdy mieć będzie, i według nich się zachowując: jako fidem, spem, charitatem, prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam, et perseverantiam, tedy pewna ista rzecz, że każdego takowego człowieka Rycerskiego, salva res erit. Bo już tym sposobem każdy rycerski człowiek, dostępuje pewnej łaski Bożej, i błogosławieństwa jego świętego: a zatym dostępuje i pociechy doczesnej, sławy, dziel-

ności, dostojeństw, bogactw, które tenże Hetman nawyższy Pan miły Jezus Chrystus w przydatku tym, którzy chwały jego wprzód szukają, dać obiecał. A nad to wszystko, korona ona niebieska legitime certantibus jest zgotowana, a może być, że za doskonałością czyją w tym powołaniu i męczeńska zaraz korona potkać go może. Co sobie każdy nie za nieszczęście, ale za wielkie szczęście poczytać ma.

Koniec tych Ksiąg.

POBUDKA

NA JEGO CESARSKĄ MIŁOŚĆ

wszystkiego Chrześcijaństwa: Jako też na Jego K. M. Krola Polskiego:

Tudzież też na Jasnie Oświeconego Kniazia Wielkiego Moskiewskiego:

do podniesienia Woyny świętej spolną ręką, przeciw Turkom y Tatarom.

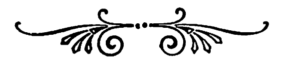
TRĄBIONA

przez X. Jozepha Wereszczyńskiego z Wereszczyna, z łaski Bożey Biskupa Kijowskiego, a Opata Sieciechowskiego.

TRĄBA IZAIASZA S.

Z Bibliey skarbu nadrozszego powierzona.

Jedząc i piiąc porwićie się xiążęta a pochwaczćie tarczą. Isa: 21.

W KRAKOWIE,
Z Drukárni Andrzejá Piotrkowczyka. Roku Pańskiego 1594.

Na Herb Jego

На этой страницѣ помѣщено изображенiе австрiйскаго государственнаго герба.

Cesarskiey Miłości.

Na Herb Jego Cesarskiey Miłośći.

Orle, twoiáć to krzywdá, iż wyrodne wrony,
    Zástąpiły śiadło twe y stolec złocony.
Ty iednemi oczymá patrzysz ná wschod słońcá,
    A drugimi ná západ tykasz świátá końcá.
Ogon Septemtryony umiáta, a głowy
    Opieráją się o kray gorący Austrowy.
Przetoż Orle przestrzegay pilnie práwá twego,
    A pola Máchometom nie ustępuy swego.

Na Herb Jego K. M.

На этой страницѣ помѣщено изображеніе польскаго государственнаго герба (одноглавый орелъ, съ короной на головѣ и со снопомъ хлѣба на груди, помѣщенный на щитѣ).

Krola Polskiego.

Na Herb Jego Krol: Miłośći Krola Polskiego.

O Krolu nász Polski á Monárcho przesławny,
Coć powiedam z woli Bożey, bądź tego pewny.
Iż on sen Jozephá Książęćiá Egiptskiego,
Który widzenie miał, z strony Snopka swoiego,
Że się Snopkowi iego Snopkow wiele kłániáło,
Jákoż zá krotki czás wszystko się wykonáło.
Tegoż się y my z Snopka twego spodziewamy,
Że będźie Turczyn pádał przed twemi nogami.

Na Herb Kniazia

На этой страницѣ помѣщенъ гербъ Великаго Княжества Московскаго (на щитѣ, вверху украшенномъ короной, помѣщено изображеніе св. Георгія Побѣдоносца, пронзающаго копьемъ дракона).

Wielkiego Moskiewskiego.

Ná Herb Kniáziá Wielkiego Moskiewskiego.

O Ty, Wieliki Kniáziu Moskowski proswitny,
I toboiu się opiekáiet CZAR nebestny.
Bo tebe un osmotrył Herbom wilmi buinom,
Nahim mołodcom bez uzdy ná koniu bystrom.
Dokázuyże, mołodce, chot oklep z derewom,
Nad Poháný, zmijeiu y nad Bazyliskom.
A kuńskimi kopytámi iák Lwá y Smoká,
Potołoczysz w osoby ich, z Tátáry Turká.

Jásnie Oswieconemu

Rodolphowi Wtoremu, Cesárzowi

wszystkiego Chrześćijáństwá: Tákże też Naiáśnieyszemu Zygmuntowi Trzećiemu; Krolowi Polskiemu: Jáko też Prześwietnemu Fiedorowi Iwánowiczowi, Wielkiemu Kniáziu Moskiewskiemu.

Joseph Wereszczynski z Wereszczyná, z łáski Bożey Biskup Kijowski, á Opát Siećiechowski: Łáski Páńskiey y miłośći społeczney do skutecznego wyzwolenia wiernych Pańskich z niewoli Pogańskiey, od Boga Oycá y Christusa Jesusa Páná nászego, z sercá życzy wam práwego.

Wydziwić się nie mogę, Monárchowie naniezwyćiężeńszy, wielkiemu niektorych Monárchow niedbálstwu, w ktorym się znácznie u nas wszystkich prostaczkow popisuią, by one simulachra Davidica: Quod oculos habent et non vident: aures habent et non audiunt. A Psal: 113.
z drugiey strony nie bárzo się iuż temu y dziwuiemy: Bo widzimy to ná oko, że ich Pan Bog podał in reprobum sensum. Poniewaź Roma: 1.
tego nie słyszą áni wiedzieć mogą, co się z drugiemi Monárchiámi sstáło od głownego nieprzyjaciela wszystkiego Chrześćijáństwá, niezbożnego Turká. Już nie wspominam co w Azyey y w Affryce Monárchiy opánował niezbożny Turczyn przez zdradę i omylne przymierze, áleby iusz wżdy obaczyć się snádnie kaźdy z nich mogł, co się nád inszemi Monárchámi y w nászey miłey Europie przed oczyma ich sstáło. Nie dáleko się zawodząc, podźmy naprzod do Rzymu Miásto Kon-

stántinopolim wzięte iest od Turkow, látá Páná Christusowego 1453.

nowego Konstántynopolá, Stolcá Cesárskiego wszystkiey Graecyey, iako to sprosnie Cesarstwo zacne Chrześćijáńskie Turek, przez nikczemność Cesárzów Graeckich opánował: ktorzy też mogąc wzor bráć z Monárchiy Azyiskich y Affryckich, y z inszych Europie okolicznych, nie oglądáli się nic ná to, że pożarem ich, máiąc z nim sąśiedztwo, miało dość to niebeśpieczeństwo, y stolcá zacnego Cesarskiego wszystkiey Graecyey. Zá ktorą też zgoła niedbáłośćią á nieopatrznośćią ich, że uszy máiąc a nie słyszeli, oczy máiąc á widzieć nie mogli, Nieprzyiaćiel to zacne Cesárstwo pochłonął wespołek y z niemi sámemi, y z skárby ich wielkimi. W ktorym to sámym Konstántynopolu Turek wziął (iako Chalcocondylos pisze) skárbow o cztery milony, to iest, po czterdzieśći kroć sto tysięcy czerwonych złotych, oprocz pereł, śrebrá, złotá, y kámieni drogich, ktorych też tám barzo wiele było, wszystko się to, ách niestetysz, u sprosnego Turczyná zostało. Ktoremi to skárby, káżdy y naliższy to może rozeznáć, żeby byli mogli snádnie kośćią w gardle Turkowi stánąć, a sámego nieprzyjaćielá ich głownego temi skárby zhołdować.

Bosseński Krol złupion iest z swego krolestwá, y z skory własney obłupion od Turkow, Láta Páná Christusowego 1463.

Nuż też co się sstáło potym y z Krolestwem Bosseńskim y Sławáńskim, w skárby bárzo bogátemi, y w zamki potężnemi, ktore Turek tákże też za niedbáłośćią á zwykłą niesworuośćią Chrześćijáńską opánował: máło ná tym máiąc, ále y sámego Krola Bosseńskiego, ná imię Stephaná, poimawszy ná przednieyszym zamku Jáicy, Máchmet ná przyrzeczenie wiáry kazał go u słupá uwiązáć, y ustrzeláć z łukow, á potym z skory obłupić, á w nię czerwonych złotych z iegoż skárbu násypáć, wyrzucáiąc mu ná oczy iego gnusność, y nikczemność, iż ze złotem y śrebrem, ktorego byłá wielka moc w skarbiech iego náleziona, wolał zginąć, niżli z tym sam śiebie y poddánych swoich bronić. Toż się i nád inszemi Monárchámi, Księstwy, y Páństwy po częśći niemáłey w Europie nie nád iednym od tych sprosnych á okrutnych Pogan sstáło, ktorych tu szeroko wyliczaćby się muśiáło.

W ktorym poczćie áby się y was trzech Monárchow ochroniło, ile z nim iuż sąśiedztwo máiąc, proszę was dla miłośierdzia Bożego, y dla niewinney męki iego, upominam y przestrzegam was, ábyśćie

się tákowych przypadkow ná się też wystrzegáli, y tą się cudzą á sąśiedzką przygodą karáli. Abowiem iest ten każdy człowiek

Felix, quem faciunt aliena pericula cautum,
Nam tua res agitur paries dum proximus ardet.

Cat: lib: 2.

A snádnie tego, zá pomocą Bożą, niebeśpieczeństwa uyść będziećie mogli, iesliże się lepiey w powinności swey niż oni poczuwáć będziecie, á temu pożarowi wczás spolną ręką zábieżyćie. Jákoż tego wszystkiego snádnie dokażecie, iesli zmowiwszy się, choć was trzey Monárchow nań zgodliwie powstániecie, skąd też nietylo mu ten rym oddacie, ále też y Monárchiámi się iego miedzy się, iuż mi wierzćie, zá pomocą Bożą nie zá długo podzielićie.

A iżbyśćie sposob wiedzieć snádny mogli, iákim byśćie go sposobem narychley pokonáć mogli, nápisałem wam trzem, iáko naniezwyćiężeńszym Monárchom do tego sposoby snádne wierszem, ktore odemnie z miłośćiwą łáską (iáko od Biskupá ukráinnego, od Turkow y od Tátar w niebespieczeństwie záwżdy opływáiącego) przyiąć ráczćie. W czym rácz Pánie Boże W. M. iáko naiáśnieysze Monárchy chowáć y potwierdzáć, naprzod ku czci á chwale Pánâ Bogá wszechmogącego, á ku wytchnieniu iuż z cięszkiey niewoli Tureckiey świátá wszystkiego Chrześćijáńskiego. Dan z ukráinnego miástá Nowego Wereszczyná dniá 10. Styczniá, Roku Pańskiego 1594.

Na wizerunek

Ecce homo.

На этой страницѣ помѣщено изображеніе Іисуса Христа въ терновомъ вѣнцѣ.

Miłośierdzia Páńskiego.

Na wizerunek Miłośierdzia Páńskiego.

Hey, zborze Chrześćijáński, porwi dziś swą zbroię,
Zdeym z Chrystusá okowy, wybaw bráćią swoię.
Słyszysz głosy żáłosne Chrystusá w niewoli,
Ciebie przedsię, niestetysz, krzywdá tá nie boli.
Z dobrym sercem weźm miecz swoy, masz woynę wygráną,
Przez Hetmáná Chrystusá tobie obiecáną.

На этой страницѣ помѣщено изображеніе штандарта со слѣдующими написанными на немъ словами: Christo duce, virtute comite.

Ná Chorągiew Woyny świętey.

Nic nie wątpćie, Chrześćijáńscy Pánowie mili,
Będziem nie zá długo Turki niezbożne bili.
A będziem mieli záwżdy z nie mocy záisto,
Zá rátunkiem gotowym, Duce nostro Christo.
K temu też zá powodem virtute comite,
Będą woyská Tureckie áż ná głowę zbite.
Virtus unita fortior est quam dispersa,
A zá czásem nie wybiega się y sam Persá.

На этой страницѣ помѣщено изображеніе вооруженнаго рыцаря съ короной на головѣ.

POBUDKA

Na Jego Cesárską Miłość

wszystkiego Chrześćijáństwá: Jáko też na Jego K. M. Krolá Polskiego: Tudzież też na Jaśnie Oświeconego Kniáziá Wielkiego Moskiewskiego: do podnieśienia Woyny świętey spolną ręką, przeciw Turkom y Tátárom.

Jedząc, pijąc, o wy trzey Monárchowie zacni,
 Bądźćie wżdy áby trzey ná Chrześćijány báczni.
Porwićie tarcze ná się zá Bożą pomocą,
 Wybawćie te w Tureckich co się trokách pocą.
Nie iać was upominam, Izáiasz woła
 Ná was trzey Monárchów z Bożeyći woli zgołá.
Byśćie się y sámi nád sobą zmiłowáli,
 Y drugich przy sobie z niewoli rátowáli,
Ná wasći przyszłá koley, o was tylko stoi,
 Lecz się męstwá wászego, sprzykrá kuśić boi.
Bałby się ieszcze więcey, byśćie sámi chćieli,
 Pewnieby Zawoynicy z was mocy nie mieli.
Sámibyśćie wy mogli, sámi ich moc zgromić,
 Muśiałby się ich Stolec, y tyráństwo złomić.
Gdyby się z męstwem wászym zgoda obłápiłá,
 Jużby z Bogiem fortuná do was przystąpiłá.
Jużbyśćie y zá morze Turká wypłoszyli,
 Więceyby się w Europie tu nie kokoszyli.
Bo to narod nikczemny, tylko stráchem stoi,

A kiedy k czemu przyidzie, y ćieniá się boi.
Wiećie iak ich Iwonia on z Wołochy łomił,
Iż ich o sto tyśięcy igráiąc pogromił:
Z prostym chłopstwem, ktorych broń tylko kije były,
A kosy, wżdy Pohańcom zuchwáłym dobili.
Lud niewolny, niestały, gruby, zhołdowány,
Patrzcie iák był gorę wziął męstwem nád Pogány:
Iż gdyby był Hieremi Iwonie nie zdrádził,
Z Konstántynopoláby był Turká wysádził.
Nie máiąc ni pośiłkow, ani Rádnych Pánow,
Ni Rycerstwá, ni strzelby, ni sprawnych Hetmánow.
Wżdy się ták Turcy byli w Graecyey strwożyli,
Iż ná prześpieczne mieścá, skárby swe wozili.
Mieniąc dwádzieśćiá tyśiąc z Iwonią Polakow,
Ktorych ledwo tyśiąc był, Podolskich kozakow.
Wołochow też trzydzieśći tyśiąc, chłopstwa było,
A Turkow o sto tyśiąc z Multany zginęło.
Sam Zelim do kośćiołá ná modlitwy chodził,
By od łotrá Iwonie, Turki wyswobodził.
Ale coby przykłádow tych się pokazáło,
Co się z Turki nie raz z ich klęską wielką działo,
Ano Serbow, których ledwo dzieśięć tyśiąc było,
Wżdy ich stokroć to woysko máłe mężnie biło.
Bulgárom też przymierze gdy Turcy złamáli,
I ná nie bez wszelákiey wieśći szturmowali...
Dwunaśćią tyśiąc mężnie Turkom odpieráli,
Y práwie się zwycięstwem znácznym popisáli.
Abowiem sto tyśięcy Pohańcow poległo
Z Amuratem Cesárzem, gdzie źrzodło krwią biegło.
Po tych z Graeckim Cesárzem, y z Ráckim Despotem,
Ktorzy też wnętrznym byli strwożeni kłopotem:
A ludu mieć nie mogli, o dwadzieśćia tyśiąc,
Ná ośm Turkow iednego mężá ledwo licząc.
A wżdy im z ich háńbą znáczną byli dopráli,
Coby był zá lud Graecki y Rácki poznali.

Potym gdy Ziemię Rácką pośiadł w okrutnośći,
A Despot Gerzyk ućiekł do Węgier z żáłośći:
Tám z Władysłáwem Krolem Węgierskim y Polskim,
Zebrawszy się ná Turki, zá zrządzeniem Bozkim,
Porázili, pobili, złe mocy Pogáńskie,
A wydárli z ręku ich Państwá Chrześćijáńskie.
Rácką, Serbską, Multáńską, y Bulgárską ziemię,
Władysław Turkom wziął, one Jágiełowe plemię.
A iż y sam szwánkował choć będąc szczęśliwym,
Nie raz Turkow mężnie bił, choćia woyskiem máłym.
A nie dziw iż szwánkował, bo iák ná żárt práwie,
Dwádzieśćiá cztery tyśiąc ludu miał w swey spráwie.
A Turkow dwieśćie tyśiąc: nierowno tám było,
Bo dzieśięć Węgrow, na sto Turkow uderzyło.
Záś Bog rycerzá swego Skánderbeká wzbudził,
Ktory Turkow częstokroć mężną ręką cudził:
Iż Amurátowę moc wywrocił ná nice,
A krwią Pogáńską polał Albańskie gránice.
Sámego máłym ludem ná głowę porażał,
Hetmánow iego wielkich przez tyśiąc kroć zrażał.
Tákże święty Kápistran, iż go ták zwáć mogę,
Często z swemi Krzyżaki zádał Turkom trwogę.
Y on Jan z Huniádą krwawił ich zawoie,
Y chorągwie rostaczał w Romániey swoie.
Pod Máltą też szwánkował, gdzie Krzyżacy mili,
Dwieśćie tysiąc Pogánow iákmiarz mężnie zbili.
Nuż też gdy pod Czárygrod Polacy chodzili,
U Helespontu we krwi Tureckiey brodzili.
Baczą iák Máchmetowi Kázimierz wziął Wołochy
Pámiętáią gdy Jágbek z woyski pierzchał płochy.
Baczą Turcy gdy Ráckie Despoctwo wracáli,
Y gdy do dzieśiąći lat przymierza żebráli.
Podolski Woiewodá on Senator Práwy,

Jako z Turkow náczynił, ptakom y psom stráwy.
Gdy Bohdaná prowádził przećiwko Iwoni,
W máłym poczćie nie było więcey tyśiąc koni.
Deliunakow było z Sędziakiem sześć tyśiąc,
Ktorych nászy zkukłáli, igráiąc nie licząc.
Ták iż Sędziak Kiliski z Iwonią zgrzytáli,
Widząc to męstwo Polskie, áż wárgi kąsáli.
Bo co żywo swoiego, drugi trzech wysádził,
Káżdy w Deliunaká kopiją záwádził.
A to tylko igráiąc, bo Senator sprawny
Znał gdzie bić, znał gdzie przestáć, znał gdzie dáć
boy iáwny.
Bowiem záwsze wygrawa mądrość z sprawą dobrą,
Fortel z słuszną rozrywką namocnieyszych odrą.
O iákoby tu ráczey moc Turecka skrotłá,
Kiedyby się Monárchow was trzech moc splotłá.
Bo woyská Cesárzá być może Chrześćijáńskiego,
Po dwá kroć sto tyśięcy do boiu godnego.
Woyska Królá Polskiego po dwá kroć sto tyśiąc,
Wybráńcow będzie zawżdy mogłbych ná to przy-
siądz.
Woyská tudzież sámego Kniáziá Moskiewskiego,
Może być dwieśćie tyśiąc z Tátárámi iego.
Gdzież tu Turek Monárchom wam trzem może sprostáć,
Żeby przećiwko wam mogł ták wielki lud zebráć?
Ktorego może być po sześć kroć sto tyśięcy,
Nie zrownáliby z wámi liczbą Azyiczycy.
Też Azyiski lud wszystek, umárły ná poły,
Nie zwyczáyny do woyny, głodny, gnuśny, goły.
Ják się ma potkáć Murzyn słońcem upalony?
Co Arábin uczyni z nátury zemdlony?
Co wygra Affer gnuśny z trzciniáną włoczenką?
Co Egipczyk uczyni z kijem á z ościenką?
Co inszy zamorski lud nági znikczemniáły?
Co wygra Pontski narod sprosny y ospáły?

A iesli dufáią w swe Tátárskie naiázdy,
Wszák y ći przed Polaki szwánkowáli záwżdy.
A gdyby ich raz skukłał, trudnoby wskoráli,
Lecz wiemy iże polá nigdy nie strzymáli.
Ućieką iák złodzieie, strzałki wystrzelawszy,
A taniec zá potkánie wkoło udziáławzy.
Záwżdy w polu przegráią by nalepszą mieli,
Zwłaszczá gdyby rycersko wręcz się potkáć chćieli.
Gdyby się też Kozaki posłáli do Tauryki,
Pewnieby im tám prędko pomylili szyki,
A gdyby się im ieszcze pośiłku dodáło,
Z Moskwy trzydziestą tyśięcy rátowáło.
K temu Woiewodztwem Kijowskim i Wołyńskim,
Jako też y Woiewodztwem wszystkim Bráclá wskim
Tákim sposobem sposobiwszy się poćichu,
Byłoby z tym Pogáństwem do upáśći śmiechu.
Gdyby im záskoczyli, gdzie ich zwykła dziurá,
Skoczyłby tám nie ieden w morze Pontskie turá.
Takby ich mogł wygubić, zburzyć, wybić prędko,
A drudzyby nośili u nas zawżdy pętko.
Wszák on Kozak przeważny Wiśniewiecki miły,
Nie raz Taurykę burzył, mdlił Tátárskie śiły.
Nie wspominam Pretwicá, co tákł Tátáry,
Że do Rusi pátrzyli z dáleká przez spáry.
Łaski się Albrycht opárł áż u Oczakowá,
Gdzie Tátárska upádłá, gęsta śćięt głowá.
gdyby był chćiał kończyć zwyćięstwo szczęśliwe,
Wybiłby był z Tauryki to plemię złośliwe.
Nuż gdy Despotá wsádził ná Wołoskie páństwo,
Ták mężnie trwożył y bił to sprosne Pogáństwo.
Jázłowiecki z Buczacá on Hetman Koronny,
Wszytkim iáwno iák był tym Pogánom ogromny.
Pytáćby tu tákież Beglerbeká onego,
Ktory ná iedno się ruszenie Zamoskiego
Janá Hetmáná nászego też Koronnego,

Ućiekał wskok zá Dunay z państw Páná nászego.
A iesli przed mnieyszemi pierzchał y przed trochą,
Pokazał lichy umysł y postáwę płochą,
Dáleko więcey muśi przed wámi szwánkowáć,
Y z płácu wam z pomocy Bożey ustępowáć.
Bo gdzieć w tych czáśiech mocy iego nie skroćićie,
Żáłowáć tego ále nie w czás iuż będziećie.
Przetoż w imię Boże ochyńćie się ná niego,
Proszę y upominam dla Bogá żywego.
A iuż choćiay was trzey, dáley mu nie folguyćie,
Bo dali Pan Bog zá tą pobudką wskoraćie.
O wasći sámych idzie Monárchowie zacni,
Bądźćię w swych rzeczách iáko wam przystoi bárzni.
Jużći insze pośiedli zli Pogáni páństwá,
W ktorych dziś zážywáią srogiego tyrańtswá.
Już się bárzo przymknęli do wászego boku,
Ku wam drogę prostuiąc ze wszystkiego skoku.
Tymći przymierzem wásze sąśiády zdrádzili,
Pogánmi gránice y zamki osádzili.
Baczą was co wżdy ieszcze pływaćie w wolnośći,
Ukázuią w swey wierze zdrádne omylnośći.
Ale ia proszę byśćie nie wierzyli tákim,
Ktorzy was obyczáiem chcą niszczyć wszelákim.
W przymierzu pożytkow swych, nie waszych szukáią,
A iák Nigromántycy práwie was zmąmiáią.
Weyrzyćie w insze páństwa, karzćie się ich szkodą,
Szczęśliwi to, co inszych strzegą się przygodą.
Gdzie Konstántynopolskie teraz iest Cesárstwo?
Gdzie teraz Trápezuntskie y Azyiskie páństwo?
Gdzie Słowieńscy Krolowie, gdzie Serbskie Xiążętá?
Gdzie Albani, Grekowie, gdzie Ráckie Panięta?
Gdzie Węgrzy, gdzie Wołoszy, co Polszcze przylegli?
Wszyscy w zdrádnym przymierzu iáko w śieći śiedli.

Bo ten narod łotrowski urosł fortylámi
A w przymierzu obłudnym chytremi zdrádámi.
Tákći naprzod w Azyey páństwá rozszerzyli,
Jednych głaszcząc przymierzem, áż drugich pożyli.
Ták Máchmet gdy Grekow stárł, więc Trápezunt zburzył,
Słowaki potym zwalczył, Trácyą wykurzył.
Wziąwszy z Węgry przymierze, Wenety zwoiował,
Tych záś ziednał, á Włoskich miast kilko zhołdował.
A gdy Włochom dołomił, wszedł z nimi w bráterstwo,
Egipt zhołdowány wziął prze chytre misterstwo.
Tákże Insuły morskie po iedney zbieráiąc
Ośiadł, przymierze z tym wziął, drugim ie zrzucáiąc.
A przez tę chytrość práwie iuż trzy częśći świáta,
Przyszły pod moc okrutną tego złego kátá.
Przetoż strzeżćie się tákież Monárchowie tego,
Byśćie pod mocą kiedy nie byli też iego.
Myślćie o swey obronie przed przyszłą przygodą,
A cudzą, áby wy trzey, nákarzćie się szkodą.
Boć się tym swym przymierzem dotąd ten lis łáśi,
Dokąd doszczętá sąśiad swoich nie wygáśi.
Dotyla was zdrádliwym uchodzi fortelem,
Będąc wam, iák w miedzie iad, złym nieprzyiaćielem.
Bo ten narod doł kopa záwżdy pod wiernemi,
Y prágnie ich wyniszczyć zdrádámi chytremi.
A uśiłuie zgłádzić tę Bożą winnicę,
Y z gruntu wykorzenić, wyśiec iey mácicę.
Zeby ták zgáśił świętą wiárę Chrystusowę,
A sprosną bałámutnią zdobił Máchmetowę.
Toć iest skutek ich wiáry, wiernych Bożych kázić,

Zniewolić, y z pośrzodku Chrześćijan wyrázić.
Pospolitemi wszytkim są nieprzyiaćioły,
Y zdrádliwie kopáią ná ich śćieszkách doły.
Záwżdy ich umysł sprosny do złego iest chćiwy,
Záwżdy pokoy z przyiáźnią wiernym u nich łżywy.
A iesli sobie ktory przyiaźń ludzką iedna,
To dla swego pożytku czyni, iest rzecz pewna.
Iż iák łowiec zá wiechą łowi chytro ptakow,
Tak on Chrześćijan wszystkich śidli nieborakow.
Wszystkie sąśiedne Krole w przymierzu zhołdował,
Jednych w niewolą pobrał, drugich pomordował.
Mieścá Boże splugáwił, y Kośćioły swięte,
A Máchmetowe szczepi wymysły przeklęte.
Bozkie y ludzkie správy wespoł sprosnie miesza,
A iák srogi Antychryst wszystko w strachu wiesza.
Ják tedy temu wierzyć, ktory nie ma wiáry,
Zdrádzić, zniszczyć, oszukáć, u nich zwyczay stáry.
Przeto Monárcho káżdy co buiasz w wolnośći,
Y używasz praw, swobod, gruntow swych w cáłośći:
Obácz chytre przymierze, ktorym ćię podchodzi,
W niewolą ćię ten Tyran wieczną wegnáć godzi.
Przetoż was upominam, brońćie w czás wolnośći,
Sámych śiebie, żon, dziatek, praw y máiętnośći.
Chwały Bożey, oyczyzny od Przodkow nábytey:
Y wszystkich dobr y stanow Rzeczypospolitey.
Czego wszystkiego snádnie obronić możećie,
Máiąc Bogá Hetmánem gdy sámi záchcećie.
Nie czekáiąc áżby was poiedynkiem brano,
W oyczyznie włásney srogo w okowy wiązano.
Abo gdy was áni tám, ani sám niesstánie,
Kiedy iuż ze wszystkich stron oskoczą Pogánie.
Bo to więc prawie zacnym Monárchom przystoi,

Stać pogotowiu z mieczem, z tarczą, y we zbroi.
Nie czekáć ostáteczney bronienia godziny,
Gdy iuż drugi zábaczy myślić do rodziny.
Nie czekáć áżby iuż gwałt przymuśił do woyny,
Ale rádzić o sobie poki czás przystoyny.
Bo głupim, non putaram, to mowić należy,
Wiedząc iż to nie minie, lecz pewnie przybieży.
Bądź krotki, bądź długi czás, z Turki zá łby chodzić:
A z dawną zástárzáły wrzod zwykł gorzey szkodzić.
Lepieyći pospolićie máłą rzecz uśmierzyć,
Niż gdy ogień moc weźmie, á pocznie się szerzyć.
K temu was rozmáite przykłády przywodzą,
Iż odwłoki nieszczęsne záwżdy bárzo szkodzą.
Mowi dziś Graek z Serbinem: á ktoż o tym wiedział.
Mowi Węgrzyn: radbych dziś w swey wolności śiedział.
Lecz ta ich mowá prożna, kiedy w czás nie chcieli,
Obrony swey obmyśláć, gdy pogodę mieli.
Aż kiedy im gwałt przyszedł, á Turczyn przed wroty,
Ták strácili świebody z Páństwem kleynot złoty.
Przeto, o Monárchowie, poki w swey wolnośći,
Trwaćie, y poki kwitnie Koroná w cáłośći:
Poki w pęćiech nie chodzim, gardł nam nie pobrano,
Poki nas ieszcze wszystkich nie pomordowano:
Myślćie, rá lzę, o sobie wczás, poki czás maćie,
Gdyż was ten bicz nie minie, z rzeczy dobrze znaćie.
Maćie wszystko po myśli, czegoż wam potrzebá,
Tylko Hetmánem zwierzchnym, obrać Bogá z niebá.
Nic wam na wszem nie schodzi, według potrzeb woyny,
Maćie w tych rzeczách wszystkich fundáment przystoyny.
Strzelby też z łáski Bożey rządney dosyć maćie,

Y lepiey się niż oni w niey (rzec mogę) znaćie.
Oczuczćie się iuż, Monárchowie Chrześćijáńscy,
Gdy inszy spią, nie bądźćie im rowni w gnuśnośći.
Bo iesli w tym będziećie náśládować ich też,
Gorzey niż muliebres animos gerentes:
Będą mowić o was y tákież przyśpiewywáć,
Zá co się potym wiecznie muśićie więc wstydáć.
Przywiodę wam ná przykład dzielność biáłogłowską,
Jako pokázowáły w sobie śiłę męzką:
Ktore w cnoćie spániáłey się popisowáły,
Ze dla miłey świebody gárdłá wydawáły.
Ważyłá zdrowie Judyth oná páni święta,
By oyczyzná z niewoley złey byłá wyięta.
Tákże y Rzymskie one mężne białegłowy,
Dawáią w Historyách wam przykład gotowy.
Kiedy też zwoiowano Kántábryiskie Páństwá,
Niewiásty chcąc by uszły świebod swych tyráństwá,
Syny naprzod, by nie szli w niewolą, pobiły:
A potym sámy w sobie noże potopiły.
Ták iż krew srogo wrząca buyno się pieniłá,
Wżdy umysłu stałego w nich nie odmieniłá.
Nuż Celtyckie cne Pánie po woynie poimáne,
Coby sobie obráły, gdy były pytáne,
Czy umrzeć, czy w niewoli być, iákby woláły?
Ony mężnie gárdło dáć w wolnośći obráły.
A gdy były przedáne nád wolą ich drogo,
Sámy śiebie z synámi zábijáły srogo.
Woláły stale umrzeć, á z miłey świebody,
Iść, gdzie Pluto správował Proserpinie gody.
Lepiey sobie ważyły śmierćią wolność kupić,
A niż w niewoli łyká nie pomyśli łupić.
Bo człowiek zniewolony iák rybá w odmęćie,
Choćby był prożen okow, trwoży się iak w pęćie.

Arya Perska w woysku gdy mężá stradáłá,
Hetmánowi zwyciężcy zá łup się dostáłá:
A gdy ią chćiał zniewolić w małżeński stan sobie,
Zábiłá się, chcąc w iednym z mężem leżeć grobie.
Márcyllá też od Turkow Kokczyn obroniłá,
Y wielkość ich po oycu zábitym zgromiłá.
Przed Krolowámi, Pentesyleą, Tomirys,
Zenobią też, puśćił nity nie ieden kirys.
Zámilczę Polikráty, y mężney Wáráchy,
Ktore ná wiátr puszczáły dla wolnośći stráchy.
Kto zliczy uf tey mdłey płci, co tak mężne były?
Ze o wolność oyczyzny do gardł się swych biły.
Wiedziáły iż w niewoli ginie święta cnotá,
Spráwiedliwość się błąka iák nędzna śierotá.
Záś iák szczęśliwa oná iest Rzeczpospolita,
Ktora w wolnośći miłey iest záwżdy obfita.
A iesli táką dzielność białegłowy miáły,
Jákożby Monárchowie wstydáć się nie mieli:
By ie w tym Białegłowska płeć celowáć miáłá,
Zeby się dzielność więtsza w nich nie pokazáłá.
Ni po czym ráczey będzie doznáć ich dzielnośći,
Jesli nie oswobodzą Chrześćijan z ćięszkośći,
W ktorych u Turczyná bez przestánku káwęczą,
W srogim więzieniu iáko iedno bydło beczą.
Bo wszyscy nárzekáią stráćiwszy świebodę,
Gdyż y w swych własnych dziedzictwách kupuią wodę.
W domách własnych y głowy gdzie pokryć nie máią,
W płáczu żadney godziny wesołey nie znáią.
Jeden Jánczárzyn tyśiąc Chrześćijan zniewoli,
Zonę mężowi weźmie, ázasz to nie boli?
A iesli mu co rzecze, weźmie w łeb korbáczem,
Abo kijem w podeszwy, muśi milczeć z płáczem.

Dziewkę gdy się podoba, weźmie bez sromoty,
Oycá z mátką zápárwszy, używa niecnoty.
Turczyn niegodny, iák psow, Chrześćijánow dręczy,
Ledá o co morduie, łupi, bije, męczy.
Nád to Czerwony złoty z głowy od káżdego
Daią, y od dziećięćiá choć dziś rodzonego.
Záś co pięć lat, z káżdego domu wybieráią
Dzieci zá dziesięćinę, ktore poturczáią.
Mátká z Oycem dziećięćiá iuż nie uyrzy nigdy,
Płácząc w niebo wołáią, pomśći, Boże, krzywdy.
Bo coż cięższego iedno gdy dziećięćiá strada,
Mátká z Oycem z żáłośći omdlewáiąc pada.
Wiecznie go nie ogląda, á z Chrześćijániná,
Uczynią z wierney dusze złego Pogániná.
Ey, wierzę, iżeby go Tygris wychowáłá,
Kogoby tá niewola poruszyć nie miáłá.
Wierzę iż się ná gorách Hirkáńskich urodził,
Y Lwice srogiey mlekiem ustá swoie chłodził.
Ktoby się nie gotował bronić swych wolnośći,
Abo gárdło dáć mężnie, niż być w tey srogośći.
Nuż tedy Monárchowie nu otrząśnicie się,
A za pomocą Bożą was trzey złączywszy się,
Ná tego Pogániná bez wieśći uderzćie,
A Chrześćijánom niewoley tey ćierpieć nie daycie.
Pomożeć wam on Pan Bog z Syonu świętego,
Sceptrum srogie tyránná zetrze przeklętego.
Krzywdá Chrześćijáńska, krzywdá iest sámego Chrystá.
Bo to świádczą prawdziwe iego Bozkie usta.
Cokolwiek się ieno wiernym od kogo sstánie,
Umie ten Pan miły ochronić ich ozdobnie.
Nużesz tedy mili trzey Monárchowie zacni,
Bośćie wy od Páná Bogá ná to przeyrzeni:
Bo zá wászym powodem wszystko Chrześćijáństwo,

Pomoże wam chętliwie ná to złe Pogáństwo.
Jáko Attennienses w Máráchonskiey woynie,
Przećiw Persom o wolność podiętey przystoynie:
Wszystki Graeckie wzbudził Krolestwá do zgody,
Iż do gardł mężnie stali dla miłey świebody.
Tak iż Persow y ziemią y morzem potárli,
Z śiedmią kroć set tyśięcy Xerxowi odpárli.
Oyczyznę wybáwili od naiázdow srogich,
A w zgodzie się dobili swoich świebod drogich.
Tákżeć wszystki narody Bogu poświęcone,
Z wámi wespoł zá iedno wnet będą złączone.
Gdy wy rey powiedziećie, wiernie wam pomogą,
Iż Pogánin hárdą myśl spuśći, z nagłą trwogą.
Wamći te służą słowá Izá'aszowe,
Ktoremi was przez moię upomina mowę:
Zebyśćie tarczą iedżąc y piiąc porwáli,
A temu Turczynowi iuż nie folgowáli.
Tákowey zgody bárzo pilno wam potrzebá,
Wzywáiąc ná rátunek sobie Bogá z niebá.
Ktory gdy przy was stánie, ktoż przećiw wam będzie?
Káżdy okrutnik przed nim iák proch stárty śiędzie.
Ten z Iozuem trzydzieśćiam Krolom zmylił szyki,
Ten Pháráoná w morzu zgubił z Egipczyki.
Ten z Gedeonem sam zbił woyská Mádyáńskie,
Potárł, w niwecz obroćił złe mocy Pogáńskie.
Ten przez Dawidá swego, Philistyny zgromił,
Z tym iеden Zyd Pogánow tyśiac śmiele gonił.
Ten Senácherybowi woyská jednej nocy
Zbił przez Anyołá swego, Żydom ku pomocy.
Ten Holoferná zgłádził świátu ogromnego,
Rękę Judyt niewiásty, z miłosierdzia swego.
Ten z Machábenczámi swemi zbił Pogány,
Y Antyochá zgromił, z inszemi tyrány.

Ten sam w przestronym polu wszelką rzecz położył,
Ten páństwá, ten zwycięctwá wiernych swych rozmnożył.
Y tego wszystko w mocy, ten sam wszystkim rządzi,
Bez tego, kto swej mocy uffa, káżdy zbłądzi.
Gdzie są Assyryiczycy, co świat wszystek mieli?
Medowie y Persowie z Graeki gdzie się dzieli?
Gdzie teraz Pánstwo Rzymskie ono niezgwałcone?
Gdzie Dáryus, gdzie woyská iego niezwalczone?
Którego Melciádes pobił woyskiem málym:
Záś go Alexánder stárł z Cesarstwem zuchwáłym.
Gdzież ten sam Alexánder w męstwie niepożyty,
Który iakmiam świat wszystek miał przez moc podbity.
Gdzie Xerxes, którego się dziwuiemy mocy?
Z woyskiem swym wiecznie zginął w ciemney chmurney nocy.
Odpárł mu Leonides, myśl iego ukrocił,
A Themistokles z gruntu moc iego wywrocił.
Gdzie Zárá Krol Murzyński z wielką mocą swoią?
Z milonámi woysk groźnych zginął, z strzelbą, z zbroią.
Gdzie Mitrydátes Pontski z wielkiemi woyskámi?
Gdzie Támerlán zwycięzca sławny nad Turkámi?
Ato też Pánstwá mieli y moc iak dziś Turcy,
Wżdy zginęli, bo z czásem káżda się rzecz kurczy.
Skurczyłciby się y ten zły narod Pogański,
Rozkrzewiłby się ieszcze triumph Chrześćijánski,
Gdyby zgodá á iedność przystąpiłá święta,
A ta niestworność wnętrzna zginęła przeklęta.
Łátwoby ták Pogánskich tyranów pożyli,
Żeby się w skorze swey pewnie nie zmieścili.
Y Pan Bog by im ktemu dopomogł łáskáwie,

Y byłby sam Hetmánem w tey zgodliwey sprâwie.
Żeby się mogli oprzeć tyránom Pogánskim,
A wet zá wet záguhcom oddáć Chrześćijánskim.
Y wyzwolić lud Boży z niewoley okrutney,
Pomoć owczárniey Páńskiej w ciężkim jarzmie smutney.
Jak był Gedeon wyrwał swe Izráelczyki
Z niewoley, poráziwszy złe Mádyáńczyki.
Weźciesz tedy tarcze, o wy trzey Monárchowie,
Przybędąć wam ná pomoc i sami Włochowie.
Za tym morzem Hiszpáński Krol z swemi Krolestwy,
Z Neápolim, z Sycylią, y z inszemi Xięstwy.
Krol Francuzki ktory też lud może mieć wielki
Z Włoch, z Francyey, z Szwáycárow, i dostatek wszelki,
Ze wszystkiemi Xiążęty, ktore ma po sobie,
Gdyż tytuł Chrześćijáństwá ma ná swey osobie.
Krol Portugálski zá nim w skárby namożnieyszy,
Ktoryby miedzy niemi nie był poślednieyszy.
Weneciby w popiele gruszki nie záspáli,
Pewnieby się do Cypru swego pośpieszáli.
Także też y inszy zá táką okazyą,
Zgadzaliby się w tym pewnie yz Wenecyą.
Boby każdy u Turká swego repetował.
Gdyż nie iednemu regestrá powáryował.
Upádłoćby już serce tey hordzie Pogáńskiey,
Gdyby spolney skusili mocy Chrześcijáńskiey.
A gdyby też pierwsze pole Turcy przegráli,
Jużbyście znak zwycięstwa pewny otrzymáli,
Boby drugiego woyska nierychlo zebrali,
Gdyżby y Chrześcijanie od nich odstawáli,
Ktoremi zwykli walczyć, i niemi zátykáć,
Gorszą dziurę u szturmów, y wprzód się potykáć.
Ci wszyscy z chęciąby się od nich odstrzelili,

A Chrześcijańskie woyská co dzieńby mnożyli.
Znając ktemu do swoich wolności pogodę,
Każdyby z nich wetować chciał podiętą szkodę.
Uderzyliby czołem ci, co są w Graecyey,
Y ci co w Nataliey śiedzą, y w Tracyey.
Mieliby z swemi Turcy wnet woynę domową,
Niespodziewaną drugą z inszych stron gotową.
Nie masz się tedy czego bać ich mocy wielkiey,
Ni się strachać dostatków ich w potrzebie wszelkiey,
Ni tego iż trzy części świátá prawie máią,
Ponieważ Chrześcijanie wszystko w nich mieszkáią,
Aczkolwiek zniewoleni lecz prágną pogody,
Czekáiąc Chrześcijáńskiej na to spolney zgody.
Powstáńcież już z tego snu, mili Monárchowie,
Hey Páná Chrystusowi choć wy trzey wodzowie.
Do waśći głosem woła Izáiasz Prorok,
Nadzieią w Bodze, że im od was wziąć kulą w bok.
Gdybyśćie wy záchcieli z Bogiem w zgodzie świętey,
Snadnieby starli rogi bestyey przeklętey.
Boć iuż ten zły rod oney Agár niewolnice
Nie będzie więcey psował tey Páńskiey winnice.
Gdyż w tych czasiech ma ustáć Machomecka wiárá,
Bo w niey iest na trzy zbyty łotrowska przywárá.
O Boże ráczże iuż moc rozproszyć Pogańską,
Boć wiecznie chcą zatlumić twoię chwałę Pańską,
Niech iuż poznaią wielką moc Bostwá twoiego,
Y racz ochronić od nich nas stworzenia swego,
Aby iuż poználi żechmy lud twoy wybrany,
Krwią twą niewinną ktemu dobrą odkupiony.
Niechże iuż uciekáią od oblicza twego
Gdyż maią w nienawiśći ćiebie Pana swego.

Jako ginie lekki dym ná powietrzu, Panie,
Tak ich niechay w twej włośći ná świećie nie sstanie.
Jak topnieje miękki wosk ob ognia blizkiego,
Tak niechay zginą grzeszni od licá Bożego.
Day Pánie Bóże rychło nam tego doczekáć,
Bychmy mogli Te Deum laudamus záśpieváć.

——Koniec tych książek.

Свѣдѣнія о дѣятельности Кіевской Коммиссіи для разбора древнихъ актовъ.

Кіевская Коммиссія для разбора древнихъ актовъ основана въ 1843 году по мысли мѣстныхъ ученыхъ и любителей древности (М. А. Максимовича, преосвящ. Иннокентія Борисова, Н. Э. Писарева и др.) для оживленія русской старины въ сознаніи населенія Юго-западнаго края, который тогда многими признавался польскимъ. Ревностнымъ ходатаемъ за осуществленіе этой мысли и потомъ заботливымъ охранителемъ интересовъ Коммиссіи былъ тогдашній Кіевскій генералъ-губернаторъ Д. Г. Бибиковъ, столь извѣстный своими заслугами предъ Россіею по водворенію началъ русскаго просвѣщенія и національнаго сознанія въ Юго-западномъ краѣ. Имъ, конечно, руководила не одна любовь къ исторической наукѣ, но и политическія соображенія, служившія основою въ его административной дѣятельности. Въ своемъ представленіи объ учрежденіи въ Кіевѣ Коммиссіи онъ, между прочимъ, ставилъ на видъ существованіе въ Юго-западномъ краѣ историческихъ матеріаловъ, „заслуживающихъ особеннаго вниманія преимущественно по той русской самобытности, которая такъ значительно проявилась въ прежніе вѣка въ этомъ краѣ“. Государь Императоръ Николай Павловичъ одобрилъ мысль Бибикова, соизволивъ (31 мая, 1843 г.) на учрежденіе Коммиссіи при управленіи Кіевскаго генералъ-губернатора, съ отпускомъ на ея содержаніе 1500 р. изъ мѣстныхъ земскихъ сборовъ.

Въ ноябрѣ того же года Д. Г. Бибиковъ обратился къ почетному смотрителю Кіевскихъ уѣздныхъ училищъ барону Станиславу де-Шодуару, извѣстному въ то время нумизмату, съ письмомъ, въ которомъ, извѣщая его о Высочайшемъ соизволеніи на учрежденіе Коммиссіи, писалъ далѣе: „по состоянію Вашему членомъ многихъ ученыхъ обществъ, полезнымъ трудамъ Вашимъ и просвѣщенной любви къ нашимъ древностямъ, я поставляю долгомъ покорнѣйше просить Васъ пригласить пожаловать къ себѣ г.г. профессоровъ Университета св. Владиміра, занимающихся тѣми предметами, кои могутъ входить въ кругъ дѣятельности Коммиссіи, и вмѣстѣ съ ними сдѣлать соображеніе, какимъ образомъ полезнѣе устроить означенную Коммиссію, распредѣлить занятія ея къ успѣшнѣйшему исполненію Монаршей воли и проч., и соображенія эти, за общимъ подписомъ, доставить ко мнѣ“. Баронъ С. И. де-Шодуаръ немедлено пригласилъ къ себѣ бывшаго ректора Университета М. А. Максимовича, ординарнаго профессора, доктора законовѣдѣнія Н. Д. Иванишева и экстра-ординарнаго профессора В. Ѳ. Домбровскаго. Обсудивъ совмѣстно вопросъ о томъ, какъ наилучше организовать Коммиссію, эти лица выработали слѣдующее положеніе: „1) Подъ главнымъ начальствомъ Кіевскаго генералъ-губернатора, по его назначенію, составить Коммиссію изъ числа дѣйствительныхъ и почетныхъ членовъ; 2) изъ числа дѣйствительныхъ членовъ назначить въ Коммиссію предсѣдателя, правителя дѣлъ и трехъ редакторовъ: памятниковъ юридическихъ, историческихъ, словесныхъ и народнаго просвѣщенія, и 3) по учрежденіи Коммиссіи, избрать и представить генералъ-губернатору на утвержденіе почетныхъ членовъ, корреспондентовъ, сотрудниковъ и чиновниковъ для переписки“. Предсѣдателемъ Коммиссіи присутствующіе избрали тогдашняго управляющаго генералъ-губернаторской канцеляріей камергера Н. Э. Писарева, помощникомъ предсѣдателя—барона де-Шодуара, правителемъ дѣлъ и редакторомъ памятниковъ юридическихъ—проф. Иванишева, редакторомъ памятниковъ словесности и народнаго просвѣщенія—М. А. Максимовича и редакторомъ памятниковъ историческихъ—проф. Домбровскаго.

Фактическое открытіе Коммиссіи послѣдовало 8-го декабря того же 1843 года. Это было ея первое засѣданіе, въ которомъ произведены были выборы почетныхъ членовъ и сотрудниковъ.

Несмотря на крайнюю малочисленность своего состава, Коммиссія энергично принялась за работу и ея члены и сотрудники тотчасъ занялись осмотромъ монастырскихъ архивовъ и библіотекъ въ самомъ Кіевѣ съ цѣлью привести въ извѣстность хранившіеся въ нихъ историческіе матеріалы. Еще раньше съ тою же цѣлью были командированы Бибиковымъ проф. Домбровскій въ Волынскую губ. и учитель кіево-подольскаго уѣзднаго училища П. А. Кулишъ въ Кіевскую. Разсмотрѣвъ собранные ими матеріалы, Коммиссія уже въ январѣ 1844-го года приступила къ составленію и изданію своего перваго труда, 1-го тома „Памятниковъ", но главною своею задачею признала принять всѣ мѣры къ тому, чтобы привести въ извѣстность по возможности всѣ историческіе матеріалы, находившіеся въ предѣлахъ Юго-западнаго края, и не только тѣ, которые хранились въ присутственныхъ мѣстахъ, монастыряхъ и въ другихъ правительственныхъ и общественныхъ учрежденіяхъ, но и тѣ, что хранились въ частныхъ фамильныхъ архивахъ. Осуществить эту колоссальную задачу собственными силами и средствами было не подъ силу Коммиссіи въ виду малочисленности ея личнаго состава и невозможности въ то время имѣть на мѣстахъ способныхъ сотрудниковъ-корреспондентовъ; но въ этомъ дѣлѣ оказалъ ей могучее содѣйствіе и помощь Д. Г. Бибиковъ, предпринявшій по ея плану обширныя археографическія развѣдки по всему краю путемъ привлеченія къ этому дѣлу разныхъ административныхъ лицъ, а главнымъ образомъ путемъ командировокъ съ этою цѣлью многочисленныхъ чиновниковъ своей канцеляріи. Облеченные широкими полномочіями и вдохновляемые непосредственнымъ своимъ начальникомъ, правителемъ канцеляріи (онъ же и предсѣдатель Коммиссіи) Н. Э. Писаревымъ, эти чиновники, несмотря на свою неопытность въ археографическомъ дѣлѣ, проявили необыкновенное усердіе и не щадили трудовъ и энергіи, чтобы какъ можно болѣе сдѣлать разысканій и доставить какъ можно больше документовъ Съ каждымъ годомъ эти развѣдки

становились интенсивнѣе и распространялись все на бо́льшіе районы; число участниковъ постепенно увеличивалось; кромѣ многочисленнаго штата генералъ-губернаторскихъ чиновниковъ, въ этомъ дѣлѣ принимали дѣятельное участіе предводители дворянства, земскіе исправники, стряпчіе и многія частныя лица. Были моменты, когда казалось, будто вся администрація и магистратура цѣлаго края только и была занята разысканіемъ историческихъ матеріаловъ для Коммиссіи.

Не ограничиваясь предѣлами Юго-западнаго края, Коммиссія производила развѣдки и въ другихъ мѣстахъ, гдѣ только была вѣроятность отыскать историческіе матеріалы, относившіеся къ ея задачамъ. По ея ходатайству, еще въ 1844 г. послѣдовало разрѣшеніе министра внутр. дѣлъ открыть для нея архивъ Черниговскаго губ. правленія, гдѣ въ то время хранился канцелярскій архивъ графа Румянцева-Задунайскаго, именно дѣла по управленію его Малороссіей. Въ 1846 г. посланъ былъ въ Москву сотрудникъ Коммиссіи Н. А. Ригельманъ съ порученіемъ осмотрѣть хранящіеся въ тамошнихъ архивахъ матеріалы по исторіи Малороссіи и для переговоровъ съ профессоромъ М. П. Погодинымъ объ уступкѣ имъ Коммиссіи для изданія принадлежавшей ему лѣтописи Сам. Величка, что и было исполнено; тогда же начались сношенія и съ Петербургскими архивами, приведшія къ тому, что въ 1846 году, по ходатайству Бибикова, былъ переданъ въ Коммиссію изъ св. Синода для просмотра архивъ бывшихъ уніатскихъ митрополитовъ и послѣдовало разрѣшеніе выдавать, по ея требованіямъ, выписи документовъ изъ Литовской Метрики.

Такъ продолжалось до конца управленія Юго-западнымъ краемъ Д. Г. Бибиковымъ, оставившимъ Кіевъ въ 1853 году, почему первое десятилѣтіе существованія Коммиссіи можетъ быть охарактеризовано, какъ періодъ *усиленнаго собиранія историческихъ матеріаловъ*. Организованныя при мощномъ содѣйствіи генер. губернатора многочисленныя археографическія экскурсіи, хотя и произведенныя по большей части малоопытными лицами, несомнѣнно были полезны, во-первыхъ, тѣмъ, что обогатили Коммиссію громаднымъ матеріаломъ, и можно лишь пожалѣть, что только незначительная

часть этого богатаго матеріала осталась навсегда въ ея распоряженіи, образовавъ собою небольшой собственный ея архивъ, тогда какъ весьма многіе древніе акты и рукописи, доставленные изъ частныхъ архивовъ и впослѣдствіи возвращенные ихъ владѣльцамъ, погибли безъ слѣда. Во-вторыхъ, если эти экскурсіи не привели въ точную извѣстность всего историческаго матеріала, какой только находился въ краѣ, то все-же значительно расширили кругъ свѣдѣній Коммиссіи по этому предмету, который она пополняла впослѣдствіи уже собственными силами и средствами. Но самымъ важнымъ результатомъ всѣхъ этихъ развѣдокъ было возникновеніе проекта учрежденія въ Кіевѣ Центральнаго Архива древнихъ актовыхъ книгъ, заключающихъ въ себѣ подлинные протоколы и акты существовавшихъ въ XVI—XVIII ст. въ Юго-западномъ краѣ земскихъ, гродскихъ, подкоморскихъ и магистратскихъ судовъ. Подробно ознакомившись съ тѣмъ, какая громадная масса этого актоваго матеріала была разбросана по всему краю и какъ небрежно она хранилась въ подвалахъ уѣздныхъ судовъ, городскихъ ратушъ и даже въ частныхъ рукахъ, Коммиссія первая указала на необходимость собрать эти драгоцѣнные памятники прошлой жизни края въ одно центральное хранилище и тѣмъ предохранить ихъ отъ угрожавшей имъ окончательной гибели. Эта мысль встрѣтила полное сочувствіе и энергическую поддержку со стороны Д. Г. Бибикова, и благодаря его настойчивому ходатайству послѣдовало въ 1852 году открытіе Кіевскаго Центральнаго Архива, одновременно съ учрежденіемъ такихъ же архивовъ въ Вильнѣ и Витебскѣ. Хранящіяся въ настоящее время въ Кіевскомъ Центральномъ Архивѣ 5838 актовыхъ книгъ и свыше полумилліона отдѣльныхъ документовъ по справедливости могутъ считаться памятникомъ энергіи и просвѣщенной заботливости ревнителей отечественной старины, среди которыхъ первое мѣсто безспорно должно принадлежать тогдашнимъ дѣятелямъ Коммиссіи и ея заботливому покровителю*).

*) Исторія учрежденія Кіев. Центр. архива (помѣщающагося при унив. св. Владиміра) изложена О. И. Левицкимъ (Чтен. въ Ист. Общ. Нестора лѣт. 1903 г., т. XVII, вв. 1 и 3) и въ Трудахъ XI Арх. съѣзда, быв. въ Кіевѣ въ 1899, т. II—III); см. также статью И. М. Каманина: Кіев. Центр. архивъ (Чтен. въ Ист. Общ. Нестора лѣт. 1903, т. XVII, в. 4-й).

Почти одновременно съ выходомъ въ свѣтъ перваго тома трудовъ Коммиссіи, составъ ея членовъ, и безъ того малочисленный, на половину уменьшился. Въ 1845 г. скончался редакторъ историческихъ памятниковъ проф. Домбровскій и въ то же время выбылъ изъ Кіева и другой членъ-учредитель ея М. А. Максимовичъ. Его замѣнилъ проф. духовной Академіи В. Чеховичъ, мѣсто же Домбровскаго осталось вовсе не замѣщеннымъ по неимѣнію пригоднаго кандидата, и съ этого времени проф. Иванишеву надолго пришлось въ своемъ лицѣ совмѣщать обязанности двухъ радакторовъ: памятниковъ юридическихъ и историческихъ. Между тѣмъ Коммиссіи предстояло значительно расширить кругъ своей ученой дѣятельности, распространивъ ее и на изслѣдованіе памятниковъ мѣстной археологіи. Въ маѣ 1845 года послѣдовало Высочайшее повелѣніе, въ силу котораго состоявшій (съ 1835-го года) при управленіи Кіевскаго учебнаго округа особый „Комитетъ для изысканія древностей въ Кіевѣ“ подлежалъ закрытію, а изысканіе древностей—уже не въ одномъ Кіевѣ, но въ предѣлахъ всего Юго-западнаго края, возлагалось впредь на Коммиссію для разбора древнихъ актовъ, въ распоряженіе которой поступали наличныя суммы упраздненнаго Комитета, равно какъ и ежегодно ассигнуемая „на открытіе древностей“ сумма въ 428 р. 55 коп. Исполняя Высочайшую волю, Коммиссія немедленно приступила къ исполненію новыхъ обязанностей. Пригласивъ въ составъ своихъ членовъ проф. А. И. Ставровскаго, единственнаго дѣятельнаго сотрудника упраздненнаго Комитета для изысканія древностей, она въ іюнѣ того же 1845 года выработала обширную програму археологическихъ изысканій, послѣ чего проф. Ставровскій и академикъ Солнцевъ немедленно были командированы въ г. Овручъ для изслѣдованія развалинъ древняго Васильевскаго храма, а проф. Иванишевъ занялся раскопкой кургана Перепятихи, въ Васильковскомъ у Курганъ оказался крайне интереснымъ какъ по оригинальному устройству заключавшейся въ немъ гробницы, такъ и по богатству и разнообразію найденныхъ въ немъ предметовъ. Это была первая на югѣ раскопка, произведенная по всѣмъ требованіямъ науки. Ея результаты, опубликованные въ изданныхъ Коммиссіей „Древно-

стяхъ", имѣли высокую научную цѣнность и обратили на себя вниманіе не только въ Россіи, но и за границей. Въ томъ же 1845 году были произведены многочисленныя раскопки и развѣдки въ Кіевѣ и въ его окрестностяхъ, въ Овручѣ, Васильковѣ, Искорости и въ др. мѣстахъ. Успѣхъ первыхъ начинаній на новомъ поприщѣ поощрилъ Коммиссію значительно расширить программу археологической дѣятельности, перенеся свои разысканія и на другую сторону Днѣпра, для чего Бибиковъ исходатайствовалъ (въ мартѣ 1846 г.) у министра внутр. дѣлъ разрѣшеніе ей производить раскопки кургановъ и другихъ древнихъ памятниковъ въ Полтавской и Черниговской губерніяхъ и немедленно командировалъ туда чиновника своей канцеляріи Тарасевича съ порученіемъ развѣдать, въ какихъ именно мѣстахъ находятся курганы, древнія развалины и другія историческія достопримѣчательности, собрать о нихъ народныя преданія, легенды и т. под. Съ такимъ же порученіемъ былъ командированъ въ Полтавскую губ. сотрудникъ Коммиссіи Т. Г. Шевченко, а по возвращеніи оттуда—въ Кіевскую, Подольскую и Волынскую губ., куда еще раньше были посланы съ тою же цѣлью многіе чиновники генералъ-губернаторской канцеляріи.. Вмѣстѣ съ тѣмъ Бибиковъ обратился къ губернаторамъ и предводителямъ дворянства Юго-зап. края съ циркулярнымъ приглашеніемъ озаботиться составленіемъ описаній всѣхъ древнихъ зданій, церквей, замковъ, въ особенности кургановъ и другихъ памятниковъ, сохранившихся въ краѣ, и описанія эти вмѣстѣ съ рисунками представить въ Коммиссію. Въ теченіе 1846—1848 г.г. такимъ путемъ былъ собранъ богатый матеріалъ о древностяхъ края и произведенъ цѣлый рядъ раскопокъ, обогатившій мѣстный университетскій музей весьма цѣнной коллекціей первобытныхъ и историческихъ древностей. Но эти широкія археологическія изысканія и изданіе трехъ тетрадей „Древностей" не только поглотили весь запасный капиталъ, переданный Коммиссіи послѣ упраздненія Комитета, но и ввели ее въ значительные долги. Сдѣлалось очевиднымъ, что такія разысканія совсѣмъ не подъ силу учрежденію, имѣющему другія спеціальныя задачи и располагающему слишкомъ ограниченными матеріальными средствами. Съ тѣхъ поръ

Коммиссія хотя не отказалась совсѣмъ отъ археологическихъ разысканій, но обращала ихъ преимущественно на памятники историческіе, въ особенности когда такія изысканія являлись важнымъ подспорьемъ въ ея спеціальныхъ занятіяхъ. Такъ было, напр., въ 1849 г., когда проф. Иванишевъ, занимаясь редакціей актовъ о жизни князя Курбскаго на Волыни, производилъ изслѣдованіе въ церкви с. Вербки, Ковельскаго у., гдѣ, судя по актовымъ указаніямъ, должна была находиться гробница этого князя. Таковы же были раскопки на мѣстѣ бывшей каѳедральной церкви въ г. Луцкѣ, предпринятыя Коммиссіей въ 1855—1856 г.г. на основаніи разысканныхъ ею документальныхъ указаній, что въ склепѣ этой церкви былъ погребенъ князь Любартъ Гедиминовичъ. Нѣсколько разъ подобныя изслѣдованія предпринимались и въ позднѣйшіе годы.

Время предсѣдательствованія М. О. Судіенка (1848—1857 г.г.) было самымъ труднымъ періодомъ въ исторіи Коммиссіи. Истощенная матеріально непомѣрными расходами на производство археологическихъ разысканій и на изданіе „Древностей“, она скоро лишена была и тѣхъ скудныхъ средствъ, какія раньше составляли ея постоянный бюджетъ. Съ половины 1854-го года былъ вовсе прекращенъ отпускъ 1500 р., ассигнованныхъ на содержаніе Коммиссіи, по невнесенію этой суммы въ смѣты земскихъ повинностей, и въ теченіе пяти съ половиною лѣтъ она получала изъ казны всего лишь по 428 р. 55 коп., т. е. ту лишь сумму, какая ассигнована была как пособіе на изысканіе древностей. И если въ эти бѣдственные годы Коммиссія не только не прекратила своего существованія, продолжая печатать начатыя прежде изданія („Памятники“), *) но и выпустила въ свѣтъ нѣсколько новыхъ („Жизнь князя Курбскаго“, лѣтопись Грабянки и 3 тома лѣтописи Величка), то этимъ она была обязана отчасти М. О. Судіенку, не мало жертвовавшему собственныхъ средствъ на изданія и на другія ея нужды, а еще болѣе—безкорыстному усердію тогдаш-

*) Для болѣе точнаго воспроизведенія древнихъ памятниковъ, Коммиссія озаботилась тогда устройствомъ, съ помощью своихъ средствъ, новой типографіи Іос. Вальнера, гдѣ и печатала первоначально свои изданія.

нихъ ея дѣятелей. Надобно сказать, что въ то время никто изъ должностныхъ лицъ Коммиссіи, за исключеніемъ канцелярскихъ писцовъ, не получалъ жалованья; редакторамъ изданій платилось по 10 р. за листъ „Памятниковъ“, гдѣ требовался переводъ актовъ на русскій языкъ и составленіе необходимыхъ поясненій къ текстамъ, и всего лишь по 2 р. 50 к. за листъ лѣтописей, печатавшихся безъ переводовъ,—корректура же изданій исполнялась безплатно. Тотъ же М. О. Судіенко не только былъ щедрымъ меценатомъ предсѣдательствуемой имъ Коммиссіи, но и являлся однимъ изъ самыхъ усердныхъ ея работниковъ. Такъ, онъ самолично совершилъ нелегкій трудъ по пересмотру двухъ громадныхъ архивовъ (графа П. А. Румянцева и кн. А. А. Суворова), переданныхъ по Высочайшему повелѣнію въ Коммиссію для ихъ разборки и выдѣленія изъ нихъ дѣлъ, представляющихъ военно-историческій интересъ*). Тотъ же Судіенко, желая содѣйствовать Коммиссіи въ изданіи историческихъ матеріаловъ, не входившихъ въ тогдашній планъ ея ближайшихъ трудовъ, самъ редактировалъ и на собственный счетъ издалъ въ 1851 г. „Топографическое Описаніе Черниговскаго намѣсничества“, составленное въ 1786 г. А. Шафонскимъ, и въ 1853—1855 г.г. два тома „Матеріаловъ для отечественной исторіи“ (619+511 стр.).

Съ назначеніемъ М. В. Юзефовича на должность предсѣдателя Коммиссіи (въ 1857 г.) совпадаетъ начало новаго періода въ ея исторіи, отмѣченнаго измѣненіемъ и расширеніемъ плана ея ученыхъ трудовъ, увеличеніемъ ея матеріальныхъ средствъ и привлеченіемъ къ участію въ ея занятіяхъ новыхъ полезныхъ дѣятелей.

До того времени Коммиссіей были изданы (или начались издаваться) 4 тома „Памятниковъ“, двѣ малороссійскія лѣтописи (Величка и Грабянки), „Жизнь князя Курбскаго“ и археологическое изданіе „Древностей“, не считая матеріаловъ, изданныхъ самимъ М. О. Судіенкомъ. Какъ ни цѣнны сами по себѣ всѣ

*) Матеріалы военно-походной канцеляріи гр. Румянцева и документы, касающіеся управленія Малороссіей, собр. М. С. Судіенкомъ, напечатаны въ Чтен. Общ. исторіи и древн. россійскихъ, 1861, 1865—66, 1875—76 г.г.

эти изданія по важности и разнообразію заключающихся въ нихъ матеріаловъ, но уже одно разнообразіе ихъ содержанія свидѣтельствовало о недостаткѣ единства и системы въ трудахъ Коммиссіи, объ отсутствіи строго выработаннаго плана въ выборѣ и расположеніи матеріаловъ, которые, при томъ, издавались большей частью въ сыромъ необработанномъ видѣ. Иначе и быть не могло при той случайности, съ какою въ то время добывались матеріалы для изданій. Въ иномъ положеніи оказалась Коммиссія со времени учрежденія Центральнаго Архива, заключающаго въ себѣ около шести тысячъ актовыхъ книгъ и полумилліона отдѣльныхъ документовъ XVI—XVIII ст. Ознакомившись ближе съ содержаніемъ актовъ этого громаднаго хранилища, Коммиссія убѣдилась, что они заключаютъ неисчерпаемое богатство историческихъ данныхъ для объясненія различныхъ сторонъ прошлой жизни Юго-западной Руси: политической, церковной, юридической, бытовой и многихъ другихъ. Сообразно съ этимъ признано было возможнымъ радикально измѣнить прежній порядокъ изданія историческихъ матеріаловъ, подчинивъ ихъ опредѣленному систематическому плану, такъ, чтобы отнынѣ каждое новое изданіе представляло собою не случайный сборникъ документовъ, относящихся къ различнымъ предметамъ, но было бы посвящено объясненію одной какой-либо стороны прошедшей жизни изучаемаго края. Съ этою цѣлью профессоромъ Иванишевымъ составленъ былъ въ 1858 году подробный планъ, по которому всѣ подлежащіе разбору и изданію Коммиссіи актовые матеріалы были раздѣлены, по ихъ содержанію, на восемь отдѣловъ, обнимающихъ отдѣльныя стороны минувшей жизни. Каждый изъ этихъ отдѣловъ долженъ составлять особую *часть* изданія подъ общимъ именемъ „Архива Юго-западной Россіи"; каждая *часть* можетъ заключать въ себѣ неопредѣленное число томовъ, смотря по количеству матеріаловъ. Въ началѣ каждаго тома должно быть предпослано подробное изложеніе и изслѣдованіе тѣхъ данныхъ, которыя заключаются въ издаваемыхъ актахъ; сверхъ того, къ тексту историческихъ матеріаловъ должны быть прилагаемы пояснительныя примѣчанія, но зато самые акты должны печататься безъ переводовъ.

Съ тѣхъ поръ и по настоящее время, въ теченіе 53-хъ лѣтъ, Коммиссія руководствуется въ своей учено-издательской дѣятельности этимъ планомъ, допустивъ въ немъ лишь нѣкоторыя измѣненія, оказавшіяся необходимыми при его практическомъ осуществленіи. Такъ, удержавъ количество *частей*, установленное Н. Д. Иванишевымъ, пришлось сдѣлать измѣненія въ группировкѣ матеріаловъ и прибавить два новыхъ отдѣла, именно: историко-географическій (содержащій акты о колонизаціи края) и юридическій (акты объ управленіи, семейномъ правѣ, землевладѣніи и т. д.). Не трудно оцѣнить, насколько эта систематичность и разносторонность внутренняго содержанія изданій Коммиссіи, выполненныхъ по означенному плану, увеличиваютъ ихъ научную цѣнность и выгодно отличаютъ отъ предшествовавшихъ ея же изданій. Помѣщаемыя въ началѣ каждаго тома изслѣдованія, по большей части, представляютъ наиболѣе полное рѣшеніе даннаго историческаго вопроса, и въ то же время они даютъ возможность не однимъ спеціалистамъ, но и всякому образованному читателю ознакомиться съ историческими выводами, основанными на изученіи новыхъ матеріаловъ. Эти изслѣдованія, взятыя вмѣстѣ, и теперь уже представляютъ довольно полную картину различныхъ сторонъ прошлой жизни Юго-западной Руси. Многія изъ такихъ изслѣдованій высоко оцѣнены ученою критикою, а иныя послужили авторамъ какъ ученыя диссертаціи для пріобрѣтенія высшихъ ученыхъ степеней.

Расширеніе плана ученыхъ занятій Коммиссіи повлекло за собою нѣкоторое измѣненіе въ организаціи редакціонныхъ трудовъ ея. Прежде, когда количество матеріаловъ, подлежащихъ разработкѣ, было не особенно значительно, ихъ пересмотръ и выборъ того, что оказывалось годнымъ для изданія, не представлялъ большихъ затрудненій и могъ быть распредѣленъ между нѣсколькими лицами. Со времени же учрежденія Центральнаго Архива, когда актовый матеріалъ сдѣлался основнымъ для изданій Коммиссіи и выборъ его былъ подчиненъ опредѣленному систематическому плану, трудъ редакторскій значительно осложнился. Какъ извѣстно, актовыя книги заключаютъ въ себѣ всевозможнаго рода

и содержанія документы, расположенные безъ всякой системы, единственно въ томъ случайномъ хронологическомъ порядкѣ, въ какомъ они нѣкогда вносились сюда. Поэтому, чтобы разыскать необходимые матеріалы, относящіеся къ намѣченной темѣ, редакторъ по необходимости долженъ пересмотрѣть огромную массу актовыхъ книгъ, при чемъ ему будутъ встрѣчаться на каждомъ шагу акты, хотя не имѣющіе отношенія къ избранной имъ темѣ, но весьма важные для другихъ задачъ, намѣченныхъ общей программой. Этотъ необыкновенно кропотливый трудъ, требующій много терпѣнія, навыка и близкаго знакомства съ порядками и формами стариннаго судопроизводства, не говоря уже о спеціаль. ныхъ историческихъ, палеографическихъ и филологическихъ познаніяхъ, естественно оказывался не подъ силу каждому, желавшему принять участіе въ занятіяхъ Коммиссіи, и могъ быть возложенъ лишь на спеціалиста, руководство котораго вносило бы и въ труды другихъ сотрудниковъ извѣстное единство цѣлей и пріемовъ. Въ этихъ видахъ, по мысли проф. Иванишева, учреждена была въ 1861 году особая должность *главнаго редактора Коммиссіи*, обязанности котораго, кромѣ указанныхъ занятій въ архивѣ, должны состоять также въ разсмотрѣніи поступающихъ въ Коммиссію актовъ, въ осмотрѣ архивовъ и извлеченіи изъ нихъ историческихъ матеріаловъ, въ наблюденіи за исправнымъ снятіемъ копій съ такихъ матеріаловъ, въ приготовленіи ихъ къ изданію и ученой обработкѣ. За неимѣніемъ въ то время лица, способнаго занять означенную должность, ее пришлось принять на себя самому же Иванишеву; но вслѣдъ за тѣмъ, избранный въ ректоры Университета св. Владимира, онъ принужденъ былъ отказаться (съ 1863 г.) отъ редакторскихъ обязанностей и передать ихъ только что вступившему въ то время въ число сотрудниковъ Коммиссіи молодому ученому В. Б. Антоновичу, явившемуся достойнымъ продолжателемъ трудовъ своего знаменитаго предшественника*).

---

*) Дѣятельность Н. Д. Иванишева въ качествѣ члена и редактора трудовъ Коммиссіи изложена въ монографіи проф. Н. В. Романовича-Славатинскаго „Жизнь и дѣятельность Н. Д. Иванишева“ (Древ. и Нов. Россія, 1876 г., и отд. 320 стр.).

Расширивъ кругъ своей ученой дѣятельности, Коммиссія должна была позаботиться о томъ, чтобы матеріальныя средства ея были приведены хотя въ нѣкоторую соразмѣрность съ тѣмъ, что ей предстояло сдѣлать. Заслугой М. В. Юзефовича нужно признать то, что онъ въ самомъ началѣ своего предсѣдательствованія обратилъ вниманіе правительства на крайнюю недостаточность средствъ Коммиссіи, и благодаря его настойчивымъ ходатайствамъ средства эти были постепенно увеличены. Въ 1858 году онъ вошелъ къ генералъ-губернатору князю И. И. Васильчикову съ представленіемъ о томъ бѣдственно-критическомъ положеніи, въ какомъ находилась Коммиссія: имѣя подъ рукою неисчерпаемый источникъ историческихъ матеріаловъ, собранныхъ въ Центральномъ Архивѣ ея же стараніемъ, и выработавъ обширный систематическій планъ ихъ изданія и ученой обработки, она лишена была возможности приступить къ его осуществленію, такъ какъ располагала настолько ничтожными бюджетными средствами (428 р. 55 к.), что они недостаточны были даже къ продолженію ея существованія; поэтому онъ просилъ генералъ-губернатора возбудить ходатайство объ отпускѣ изъ казны хотя бы тѣхъ 1500 рублей, какія по Высочайшему повелѣнію были назначены при учрежденіи Коммиссіи на ея содержаніе и неизвѣстно по какой причинѣ въ 1854 году исключены изъ смѣты. Результатомъ ходатайства князя Васильчикова по этому предмету было состоявшееся 2 окт. 1858 года Высочайшее повелѣніе увеличить средства Кіевской Коммиссіи прибавкою по 1000 р. въ годъ изъ государственнаго казначейства. Эту сумму Коммиссія стала получать съ 1860 года. А въ 1862 г. она удостоена была новаго знака Высочайшаго вниманія къ ея трудамъ: по ходатайству того же князя Васильчикова повелѣно было выдать изъ казны главному редактору Коммиссіи Иванишеву тысячу рублей въ пособіе для предположенныхъ имъ историческихъ изысканій въ архивахъ Вильны, Витебска и Петербурга. Еще черезъ два года—новая царская милость: оставшаяся по закрытіи (въ 1864 г.) состоявшей при Кіевскомъ Университетѣ Коммиссіи для изслѣдованія губерній Кіевскаго учебнаго округа въ естественномъ, сельско-хозяйственномъ и про-

мышленномъ отношеніяхъ сумма 912 р. 93$^{1}/_{2}$ к., по Высочайшему повелѣнію, была передана въ Коммиссію для разбора древнихъ актовъ.

Все это дало ей возможность временно оживить свою издательскую дѣятельность. Въ періодъ 1859—1864 г. вышли въ свѣтъ 5 томовъ „Архива Юго-зап. Россіи“, 4-й томъ „Памятниковъ“, 4-й томъ Лѣтописи Величка и три мелкихъ брошюры. Но при годовомъ бюджетѣ въ 1428 руб. такая энергическая дѣятельность быстро истощила финансовые рессурсы Коммиссіи, и въ 1865-й годъ она вступила съ крупнымъ долгомъ, почти вдвое превышавшимъ ея годичный окладъ.

Между тѣмъ въ томъ же году въ Вильнѣ открыта была точно такая же, какъ и существовавшая въ Кіевѣ, Коммиссія для разбора древнихъ актовъ, съ отпускомъ на ея содержаніе по 6000 рублей ежегодно. Это дало поводъ М. В. Юзефовичу обратиться къ генералъ-губернатору Безаку съ представленіемъ о необходимости исходатайствовать такое же содержаніе и для Кіевской Коммиссіи. Въ обширной запискѣ о долговременной ея дѣятельности и объ оказанныхъ ею не только научныхъ, но и политическихъ заслугахъ, онъ указывалъ на то, что труды Коммиссіи впервые доставили русской наукѣ средства уяснить подлинную исторію Западнаго края, опредѣлить истинное отношеніе его къ Польшѣ и Россіи, разсѣять ложныя понятія, умышленно распространяемыя польскими историками и публицистами, и такимъ образомъ приготовили твердую научную почву для правильнаго рѣшенія польскаго вопроса въ этомъ краѣ. Неисчерпаемые источники, заключающіеся въ актовыхъ книгахъ Центральнаго Архива, до того всесторонне обнимаютъ прошлую жизнь Юго-западнаго края, что Коммиссія и впредь могла бы служить не только научнымъ, но и правительственнымъ цѣлямъ, разрабатывая для правительственныхъ соображеній тѣ вопросы въ прошедшемъ, которые подлежатъ разрѣшенію въ настоящемъ; таковы, напримѣръ, вопросы о вольныхъ людяхъ, чиншевикахъ, о городскомъ самоуправленіи и другіе. Но матеріальныя средства Коммиссіи такъ скудны, что не только не даютъ ей возможности выполнить все то, что выполнить

она могла бы и желала, но они оказываются недостаточными для продолженія ея дѣятельности и въ прежнихъ скромныхъ размѣрахъ. Въ видахъ поддержанія учрежденія, пріобрѣвшаго уже почетную извѣстность въ ученомъ мірѣ, М. В. Юзефовичъ просилъ генералъ-губернатора возобновить начатое его предмѣстникомъ ходатайство о предоставленіи Кіевской Коммиссіи тѣхъ средствъ, какія правительство признало возможнымъ предоставить однородному съ нею учрежденію, открытому въ Вильнѣ.

Согласившись съ изложенными доводами, генералъ-губернаторъ А. П. Безакъ исполнилъ желаніе предсѣдателя Коммиссіи. Результатомъ его ходатайства было то, что 12 декабря 1866 года послѣдовало Высочайшее утвержденіе мнѣнія Государственнаго Совѣта, по которому на усиленіе средствъ Коммиссіи было назначено къ ежегодному отпуску изъ казны 4571 руб. 45 коп. въ дополненіе къ ассигнуемымъ ей до того времени 1428 р. 55 к., а всего 6000 руб. Это содержаніе Коммиссія получаетъ и въ настоящее время *).

Съ тѣхъ поръ Коммиссія, не отвлекаемая болѣе заботами объ удовлетвореніи неотложнѣйшихъ нуждъ, получила возможность спокойно предаться своимъ занятіямъ и значительно усилить свою издательскую дѣятельность. Всего болѣе этому содѣйствовало появленіе въ ея составѣ новыхъ дѣятелей, во главѣ которыхъ, по всей справедливости, должно быть поставлено имя профессора В. Б. Антоновича. Свое ученое служеніе онъ и началъ въ Коммиссіи и въ теченіе первыхъ восьми лѣтъ (1863—1870) ей одной посвящалъ свои труды и дарованія. То были годы, когда онъ одинъ воплощалъ въ себѣ продуктивныя ея силы и когда его капитальные труды одинъ за другимъ выходили въ свѣтъ почти съ методическою правильностью. Но и послѣ занятія университетской каѳедры Антоновичъ съ тою же энергіей продолжалъ работать въ Коммиссіи. Въ 1882 году онъ оставилъ должность главнаго редактора Коммиссіи, передавъ ее профессору М. Ф. Владимірскому-Буданову, но не прекратилъ своего участія въ ея трудахъ почти до конца своей жизни.

---

*) Виленская Коммиссія получаетъ около 8000 руб. въ годъ.

Въ 1870—1880-хъ годахъ, наряду съ Антоновичемъ, принимаетъ участіе въ изданіяхъ Коммиссіи рядъ новыхъ сотрудниковъ: профессора С. А. и Ф. А. Терновскіе, И. П. Новицкій, О. И. Левицкій, Н. В. Стороженко, проф. М. Ф. Владимірскій-Будановъ, проф. С. Т. Голубевъ, И. М. Каманинъ; въ 1890-хъ—профессора М. Н. Ясинскій и М. С. Грушевскій.

Независимо отъ того, въ 1870 г. на Ком. древ. актовъ возложено было весьма важное дѣло, а именно все дѣлопроизводство по сбору пожертвованій на сооруженіе памятника гетм. Богдану Хмельницкому и по его возведенію, открытіе котораго и состоялось, при участіи Коммиссіи, 11 іюля 1888 г.

По мѣрѣ расширенія издательской дѣятельности, Коммиссія не переставала заботиться о собираніи и приведеніи въ извѣстность новыхъ матеріаловъ, подлежащихъ ея разработкѣ. Весьма естественно, что со времени учрежденія Кіевскаго Центральнаго Архива, неисчерпаемые матеріалы котораго сдѣлались основнымъ источникомъ для ея изданій, эти заботы велись съ меньшею энергіею, чѣмъ въ предыдущій періодъ; но тѣмъ не менѣе онѣ никогда не прекращались. Изъ множества дѣйствій Коммиссіи, направленныхъ къ этой цѣли, упомянемъ прежде всего о ея стараніяхъ завязать сношенія съ Львовскими архивами, въ Галиціи. Свѣдѣнія о богатствѣ этихъ архивовъ доходили до Коммиссіи еще въ первые годы ея дѣятельности, и въ видахъ пользованія ими еще въ 1844 году былъ избранъ въ число ея членовъ извѣстный въ то время галицкій ученый Д. Зубрицкій, доставившій нѣсколько документовъ по исторіи Львовскаго православнаго братства. Узнавъ затѣмъ, что хранившіяся раньше въ Львовѣ актовыя книги бывшаго Люблинскаго трибунала, относящіяся къ южнорусскимъ воеводствамъ, были истребованы въ 1848 году русскимъ правительствомъ и переданы въ Варшавскій Главный Архивъ, Коммиссія возбудила черезъ Кіевскаго генералъ-губернатора ходатайство о передачѣ означенныхъ книгъ въ Кіевъ, такъ какъ, по силѣ Высочайше утвержденнаго положенія о центральныхъ архивахъ, всѣ актовыя книги, относящіяся до Кіевской, Подольской и Волынской губерній, должны храниться въ Кіев-

скомъ Центральномъ Архивѣ, и посему подлежатъ разбору Коммиссіи. Къ сожалѣнію, ходатайство это не увѣнчалось успѣхомъ, и всѣ трибунальскія книги, въ томъ числѣ и относящіяся къ исторіи Юго-западнаго края, впослѣдствіи были переданы въ Виленскій Центральный Архивъ. Что же касается матеріаловъ собственно Львовскихъ архивовъ, то давнее желаніе Комиссіи воспользоваться ими для своихъ изданій исполнилось лишь въ послѣднее время: изданный ею въ 1888 году „Сборникъ Южнорусскихъ лѣтописей" почти весь состоитъ изъ матеріаловъ, извлеченныхъ проф. В. Б. Антоновичемъ, въ бытность его въ Галиціи, изъ Института Оссолинскихъ и Львовскаго магистратскаго архива; а въ 1903—1904 г.г. Коммиссія выпустила въ свѣтъ три капитальныхъ тома актовъ по исторіи православной церкви въ Галиціи и Львовскаго ставропигіальнаго братства, цѣликомъ извлеченныхъ ихъ редакторомъ А. С. Крыловскимъ изъ Львовскихъ же архивовъ. Не прекращала Коммиссія розысковъ новыхъ матеріаловъ и въ предѣлахъ Юго-западнаго края: такъ въ 1880—1890-хъ годахъ неоднократно былъ командированъ его дѣлопроизводитель О. И. Левицкій въ разныя мѣста Волынской и Подольской губерній для осмотра церковныхъ, монастырскихъ и частныхъ библіотекъ и архивовъ въ видахъ приведенія въ извѣстность хранящихся въ нихъ историческихъ матеріаловъ, при чемъ ему нерѣдко удавалось отыскивать болѣе или менѣе важныя рукописи и документы. Бывали командировки и въ другія, болѣе отдаленныя мѣста; такъ въ 1885 г. былъ командированъ въ Москву и Петербургъ сотрудникъ Коммиссіи И. М. Каманинъ для разысканій въ тамошнихъ архивахъ матеріаловъ, относящихся къ эпохѣ Богдана Хмельницкаго, каковые и вошли въ составъ изданнаго подъ его редакціей 4-го тома III части „Архива Юго-зап. Россіи". Въ 1897 г. сотрудникъ Коммиссіи Н. В. Молчановскій былъ ею командированъ въ Стокгольмъ для разысканій въ Шведскомъ Государств. Архивѣ актовъ по исторіи Малороссіи; извлеченные имъ оттуда матеріалы были изданы въ 6-мъ томѣ III части „Архива Юго-зап. Россіи". Наконецъ, всѣ послѣдующія изданія Коммиссіи, редактированныя проф. М. Ф. Владимірскимъ-Будановымъ, С. Т. Голубевымъ, М. С. Гру-

шевскимъ, М. В. Довнаръ-Запольскимъ, въ значительной долѣ заключаютъ въ себѣ матеріалы, добытые въ Метрикѣ Литовской и Коронной, въ Варшавскомъ Главномъ архивѣ, въ архивѣ Варшавской казенной палаты и въ другихъ иногородныхъ и иноземныхъ архивахъ. Изданные Коммиссіей два выпуска „Матеріаловъ по исторіи русской картографіи" точно такъ же представляютъ точныя копіи древнихъ картъ, разысканныхъ В. А. Кордтомъ въ Дрезденской, Лейпцигской и др. заграничныхъ библіотекахъ.

Точно такъ же Коммиссія не отказалась совершенно и отъ археологическихъ разысканій, вмѣненныхъ ей въ обязанность Высочайшимъ повелѣніемъ 23 мая 1845 года. Правда, со времени произведенныхъ въ 1862 году раскопокъ такъ называемыхъ Батыевыхъ могилъ, близъ Кіева, она не предпринимала болѣе разысканій, направленныхъ къ открытію памятниковъ первобытной древности, въ виду того, что подобныя дорого стоящія предпріятія оказались не по ея средствамъ и что ими занимаются возникшія въ позднѣйшее время спеціально-археологическія ученыя общества и учрежденія, въ трудахъ которыхъ издавна принимали постоянное участіе одинъ изъ главныхъ ея дѣятелей проф. В. Б. Антоновичъ и нѣкоторые изъ ея членовъ; но изслѣдованія собственно историческихъ памятниковъ попрежнему производятся Коммиссіей по мѣрѣ того, какъ представляются къ тому случаи и поскольку дозволяютъ это матеріальныя ея средства. Такъ, въ 1877 г., по ея порученію, проф. Антоновичъ производилъ разысканія въ с. Бѣлгородкѣ, Кіевскаго уѣзда, съ цѣлью изслѣдованія фундаментовъ древняго храма; отчетъ объ этой раскопкѣ былъ напечатанъ въ 1-й книгѣ „Чтеній въ Историч. Обществѣ Нестора Лѣтописца". А въ 1886 г. на средства Коммиссіи были произведены обширныя археологическія изысканія въ древнемъ Мстиславовомъ храмѣ, въ г. Владимірѣ-Волынскомъ, особой коммиссіей, въ составъ которой входили проф. А. В. Праховъ и члены Кіевской коммиссіи В. Б. Антоновичъ и О. И. Левицкій; результаты этихъ изысканій подробно изложены въ составленной г. Левицкимъ монографіи: „Историческое описаніе Владимиро-Волынскаго Успенскаго храма", изданной въ 1892 году. Наконецъ, производившіяся въ послѣдніе

два года Императорской Археологической Коммиссіей раскопки въ Кіевѣ на погостахъ Десятинной Церкви и Софійскаго Собора совершались также при участіи члена Кіевской Коммиссіи проф. В. З. Завитневича и отчасти на субсидіи изъ ея скуднаго бюджета.

Въ маѣ 1889 года скончался М. В. Юзефовичъ. По докладу министра внутр. дѣлъ, 13-го іюля того же года послѣдовало Высочайшее повелѣніе о назначеніи предсѣдателемъ Коммиссіи попечителя кіевскаго учебнаго округа, почетнаго члена Академіи Наукъ, В. В. Вельяминова-Зернова. Въ теченіе четырнадцатилѣтняго управленія имъ дѣлами Коммиссіи ея дѣятельность продолжалась въ прежнемъ направленіи и характерѣ. Такъ же дѣйствуетъ она и при нынѣшнемъ ея предсѣдателѣ, заслуженномъ профессорѣ В. С. Иконниковѣ, смѣнившемъ Вельяминова-Зернова послѣ его кончины, въ январѣ 1904 года.

Въ 1900-хъ годахъ въ трудахъ Комиссіи, кромѣ названныхъ членовъ, принимали участіе: проф. М. В. Довнаръ-Запольскій, А. С. Крыловскій, В. И. Щербина, Н. В. Молчановскій, В. А. Кордтъ, А. В. Стороженко.

Въ ноябрѣ 1893 года Коммиссія торжественно праздновала свой полувѣковой юбилей. По этому поводу Императорская Академія Наукъ во главѣ съ ея Августѣйшимъ Президентомъ, русскіе Университеты и Духовныя Академіи, многочисленныя ученыя общества и учрежденія и многіе ревнители исторической науки горячо привѣтствовали Коммиссію, въ высшей степени лестно оцѣнивая ея полувѣковую научную дѣятельность*).

Съ того времени Коммиссія, ободренная столь лестнымъ вниманіемъ къ ея трудамъ со стороны всего ученаго русскаго міра, не только не ослабила, но еще усугубила свою дѣятельность, насколько позволяютъ ей это финансовыя ея средства. Она привлекла въ ряды своихъ членовъ и сотрудниковъ лучшія ученыя силы г. Кіева, возобновила прерванныя ею раньше, за недостат-

---

*) Подробный очеркъ дѣятельности Коммиссіи въ теченіе перваго 50-лѣтія и торжественное празднованіе онаго см. въ перечнѣ ея изданій (въ приложеніи къ настоящему очерку), отд. VII, №№ 6 и 7.

комъ средствъ, археологическія изслѣдованія и предприняла въ послѣднее время изданіе „Сборника“, чтобы имѣть возможность помѣщать на его страницахъ документы и изслѣдованія, относящіеся къ задачамъ коммиссіи, но не подлежащіе изданію въ „Архивѣ Юго-зап. Россіи“, а также и свѣдѣнія о дѣятельности Коммиссіи. Богатство матеріаловъ, находящихся въ распоряженіи Комиссіи, неистощимо. Кромѣ основного неисчерпаемаго ея источника — Кіевскаго Центральнаго Архива, Коммиссія въ послѣднее время все шире привлекаетъ къ своему разбору и историческіе матеріалы изъ столичныхъ архивовъ и изъ иностранныхъ книгохранилищъ. Равнымъ образомъ и рядъ историческихъ вопросовъ, подлежащихъ ея разсмотрѣнію, далеко еще не истощенъ предшествующими ея трудами; напротивъ, горизонты дѣятельности Коммиссіи постепенно расширяются и требовали бы только новыхъ усиленныхъ средствъ для ея изданій и ученыхъ изслѣдованій. Ибо если, при нынѣшнихъ болѣе чѣмъ скромныхъ ея средствахъ, Коммиссія систематически ведетъ свои изданія и въ то же время производитъ археологическія раскопки, то успѣваетъ дѣлать это только потому, что послѣднія обычно производятся ея членами безъ всякаго возраграждденія, а за редакторскіе труды она платитъ своимъ членамъ и сотрудникамъ такой незначительный гонораръ (25 рублей за печатный листъ), какой въ другихъ изданіяхъ давно отошелъ въ область преданія. Ясно, что успѣшная дѣятельность Коммиссіи обусловливается тѣмъ, что ея члены и сотрудники одушевлены главнымъ образомъ сочувствіемъ тѣмъ высокимъ задачамъ, какія положены въ основу дѣятельности Коммиссіи.

Систематическій перечень изданій

КОММИССІИ ДЛЯ РАЗБОРА ДРЕВНИХЪ АКТОВЪ

(съ 1845 по 1910 гг.).

I. **Памятники,** *изданные временною Коммиссіею для разбора древнихъ актовъ, Высочайше учрежденною при кіевскомъ военномъ, подольскомъ и волынскомъ генералъ-губернаторѣ:*

1. *Томъ первый*, изданіе 1-е 1845 г., изданіе 2-е 1848 г. Состоитъ изъ трехъ отдѣловъ: 1) памятники Луцкаго Крестовоздвиженскаго братства (1617—1713 гг.), редактированные М. А. Максимовичемъ; 2) акты о правахъ и обязанностяхъ владѣльцевъ поземельной собственности въ отношеніи къ крестьянамъ (1490—1596 гг.), и 3) матеріалы для исторіи Малороссіи (1648—1649 гг.). Оба послѣдніе отдѣлы редактированы Н. Д. Иванишевымъ. Къ тому приложено 8 таблицъ рисунковъ и палеографическихъ снимковъ, а въ 1-мъ изданіи сверхъ того напечатаны подъ текстомъ изображенія мѣстныхъ памятниковъ древности. Страницъ 990.

2. *Томъ второй*, изд. 1846 г. Состоитъ изъ трехъ отдѣловъ: 1) памятники Кіевскаго Богоявленскаго братства (1615—1787 гг.), редактированные В. П. Чеховичемъ; 2) уставъ о волокахъ, данный королемъ Сигизмундомъ-Августомъ въ 1557 г. и заключающій въ себѣ постановленіе о земляхъ и крестьянахъ королевскихъ, и 3) продолженіе матеріаловъ для исторіи Малороссіи (1650—1651 гг.); редакція двухъ послѣднихъ отдѣловъ принадлежитъ Н. Д. Иванишеву. Въ концѣ тома приложено 6 таблицъ палеографическихъ снимковъ. Страницъ 776.

3. *Томъ третій*, изд. 1852 г. Состоитъ изъ трехъ отдѣловъ: 1) акты Львовскаго братства (1586—1637 гг.), подъ редакціей В. П. Чеховича; 2) акты объ устройствѣ помѣщичьихъ имѣній Юго-западной Россіи въ XVI в. (1566—1598 гг.), подъ редакціей Н. Д. Иванишева, и 3) продолженіе матеріаловъ для исторіи Ма-

лороссіи (1652—1660 гг.), подъ редакціей его же. Въ прибавленіи напечатана, во французскомъ и польскомъ переводахъ, грамота турецкаго султана Мохаммеда IV Богдану Хмельницкому (1650 г.), а въ концѣ тома приложенъ точный палеографическій снимокъ турецкаго оригинала этой грамоты, литографированный въ Вѣнѣ подъ наблюденіемъ почетнаго члена Коммиссіи, извѣстнаго оріенталиста Гаммера-Пургсталя. Стран. 754.

4. Томъ четвертый, изд. 1859 года. Состоитъ изъ трехъ отдѣловъ: 1) матеріалы для исторіи православныхъ братствъ въ Юго-западной Россіи и православныхъ монастырей на Волыни, подъ редакціей В. П. Чеховича; 2) описаніе волынскихъ замковъ 1545 г., подъ его же редакціей, и 3) окончаніе матеріаловъ для исторіи Малороссіи (1660—1664 гг.), подъ редакціей А. И. Селина. Въ концѣ приложены указатели (личный, географическій и предметный) ко всѣмъ четыремъ томамъ „Памятниковъ", составленные И. О. Самчевскимъ. Стран. 968.

Памятники, *изданные Коммиссіею для разбора древнихъ актовъ*. Изданіе второе, съ дополненіями, 1898 года, подъ ред. О. И. Левицкаго:

Книга 1-я, заключающая въ себѣ I и II томы прежняго изданія. Стр. 622 и двѣ гравюры.

Книга 2-я, заключающая III-й томъ прежняго изданія, съ приложеніемъ личнаго и географическаго указателей къ обѣимъ книгамъ. Стран. 618.

II. Древности, *изданныя временной Коммиссіей для разбора древнихъ актовъ. Antiquités, publiés par la Commission provisoire d'archéologie.* Изд. 1846 г., три тетради in folio, съ 11-ю хромолитографированными таблицами и текстомъ на русскомъ и французскомъ языкахъ. Въ первыхъ 9-ти таблицахъ изображены курганъ Перепетовка и вещи, въ немъ найденныя, таблица 10-я изображаетъ древніе предметы, открытые въ курганахъ с. Успенскаго, московской губ., а послѣдняя—древніе предметы, найденные въ Кіевѣ. Редакція изданія и составленіе текста принадлежитъ Н. Д. Иванишеву, а рисунки сдѣланы сотрудниками Коммиссіи Сенчилой-Стефановскимъ и Т. Г. Шевченкомъ.

III. Малороссійскія лѣтописи.

1. *Лѣтопись событій въ югозападной Россіи въ XVII ст.*, составленная въ 1720 г. бывшимъ канцеляристомъ малороссійской генеральной канцеляріи *Самоиломъ Величкомъ:*

Томъ первый, изд. 1848 г., подъ редакціей Н. А. Ригельмана. Стр. 533.

Томъ второй, изд. 1851 г., подъ его же ред. Стран. 645.

Томъ третій, изд. 1855 г., подъ редакціей И. О. Самчевскаго. Стран. 584.

Томъ четвертый, заключающій отдѣльныя статьи, которыя дополняютъ содержаніе первыхъ трехъ томовъ, съ приложеніемъ, указателей ко всѣмъ четыремъ томамъ; изд. 1864 г., подъ редакціей В. Б. Антоновича и И. О. Самчевскаго. Стран. 423.

2. *Лѣтопись гадячскаго полковника Григорія Грабянки*, съ приложеніемъ отрывковъ изъ лѣтописнаго сборника, писаннаго въ 1699 году іеромонахомъ Леонтіемъ Боболинскимъ, и реестра черниговскимъ князьямъ, погребеннымъ въ Черниговѣ, составленнаго въ 1792 г. протопопомъ Іоанномъ Левицкимъ. Изд. 1853 г., подъ редакціей И. О. Самчевскаго. Стран. 420.

3. *Лѣтопись Самовидца* по новооткрытымъ спискамъ, съ приложеніемъ трехъ малороссійскихъ хроникъ: Хмельницкой, „Краткаго описанія Малороссіи“ и „Собранія историческаго“, составленнаго въ 1770 г. прилуцкимъ полковымъ обознымъ Стеф. Лукомскимъ. Изд. въ 1878 г., подъ редакціей О. И. Левицкаго, которому принадлежитъ помѣщенное въ видѣ придисловія изслѣдованіе о лѣтописи Самовидца. Стран. 568.

4. *Сборникъ лѣтописей*, относящихся къ исторіи Южной и Западной Руси, изд. въ 1888 г., подъ редакціей В. Б. Антоновича. Стр. 386.

Къ отдѣлу лѣтописныхъ изданій можетъ быть отнесенъ и

5. *Сборникъ матеріаловъ* для исторической топографіи Кіева и его окрестностей, изд. 1874 г. Онъ заключаетъ въ себѣ три отдѣла: 1) извѣстія лѣтописныя, 2) извѣстія очевидцевъ, современниковъ и иностранныхъ писателей и 3) извѣстія грамотъ и документовъ. Редакція 1-го и 3-го отдѣла принадлежитъ В. Б. Антоно-

вичу, а редакція 1-го отдѣла—профессору кіевской духовной академіи Ѳ. А. Терновскому. Стр. 415.

IV. Жизнь князя Андрея Михайловича Курбскаго *въ Литвѣ и на Волыни.* Два тома актовъ, in 4°, изд. въ 1849 г., подъ редакціей Н. Д. Иванишева, которому принадлежитъ и предисловіе, заключающее въ себѣ подробное изложеніе жизни и дѣятельности князя Курбскаго и его сподвижниковъ въ Литвѣ и на Волыни. Ко 2-му тому приложены: предисловіе князя А. Курбскаго на книгу Словесъ Златоустовыхъ, глаголемую Новый Маргаритъ, свѣдѣнія о Ковельской волости, принадлежавшей князю Курбскому, указатели, видъ и планъ церкви, въ которой погребенъ князь Курбскій, и палеографическіе снимки. Стран. 402+376.

V. Архивъ Югозападной Россіи:

1. **Часть первая**, томъ 1-й. Акты, относящіеся къ исторіи православной церкви Югозападной Россіи (1481—1596 гг.), изд. 1859 г., подъ редакціей Н. Д. Иванишева; имъ же составлено предисловіе къ актамъ, заключающее изслѣдованіе объ уніи. Стран. 641.

2—3. *Часть первая, томы 2-й и 3-й.* Матеріалы для исторіи православія въ западной Украинѣ въ XVIII ст. Изд. 1864 г., подъ редакціей Ѳ. Г. Лебединцева; ему же принадлежитъ предпосланная актамъ монографія объ архимандритѣ Мелхиседекѣ Значко-Яворскомъ (1759—1771 гг.). Стр. 897+907.

4. *Часть первая, т. 4-й.* Акты объ уніи и состояніи православной церкви въ Югозападной Россіи во 2-й половинѣ XVII-го и въ XVIII ст. (1648—1798 гг.). Изд. 1871 г., подъ редакціей В. Б. Антоновича. Въ составленномъ имъ же предисловіи подробно изложено содержаніе актовъ. Стр. 846.

5. *Часть первая, томъ 5-й.* Акты, относящіеся къ дѣлу о подчиненіи Кіевской митрополіи Московскому патріархату (1620—1694 гг.). Акты эти раздѣляются на три отдѣла: 1) Матеріалы для исторіи отношеній къ южно-русской церкви восточныхъ патріарховъ (1620—1678 гг.); 2) документы по дѣлу о подчиненіи Кіевской митрополіи Московскому патріархату (1683—1688 гг.), и

3) матеріалы для исторіи участія московскихъ патріарховъ въ дѣлахъ южнорусской церкви послѣ подчиненія имъ Кіевской митрополіи (1688—1695 гг.). Изд. 1872 г., подъ редакціей С. А. Терновскаго. Актамъ предпослано составленное имъ историческое изслѣдованіе о подчиненіи Кіевской митрополіи Московскому патріархату. Стран. 671.

6. *Часть первая, томъ 6-й.* Акты о церковно-религіозныхъ отношеніяхъ въ Югозападной Руси (1372—1648 гг.). Изданіе 1883 г., подъ редакціей О. И. Левицкаго. Вступительная статья, составленная на основаніи этихъ актовъ, распадается на двѣ части: въ первой изображено внутреннее состояніе западно-русской церкви въ концѣ XVI ст., какъ причина, болѣе всего содѣйствовавшая введенію уніи, а во второй—изложена исторія распространенія въ Югозападной Руси социніанской секты, ея успѣховъ и послѣдней судьбы. Стран. 1120.

7. *Часть первая, томъ 7-й.* Памятники литературной полемики православныхъ южноруссовь съ латино-уніатами (XVI—XVII ст.); изд. 1887 г., подъ редакціей С. Т. Голубева. Стр. 818.

8. *Часть первая, томъ 9-й. Лиѳосъ*, полемическое сочиненіе, вышедшее изъ Кіевопечерской типографіи въ 1844 году, съ возраженіями и замѣчаніями Кассіана Саковича; редакція этого памятника и вступительное изслѣдованіе о немъ принадлежитъ С. Т. Голубеву. Изд. 1893 г. Стран. 594.

9. *Часть первая томъ 10-й.* Акты, относящіеся къ исторіи православной церкви въ Галиціи (1423—1714 гг.) и извлеченные изъ львовскихъ архивовъ: магистратскаго, бернардинскаго, ставропигіальнаго и др. Изд. 1904 года, подъ редакціей А. С. Крыловскаго. Стр. 995.

10. *Часть первая, томъ 11-й.* Акты, относящіеся къ исторіи Львовскаго Ставропигіальнаго братства (1599—1702 гг.). Изд. 1904 г. Стран. 930.

11. *Часть первая, томъ 12-й.* Акты, относящіеся къ исторіи того же Львовскаго братства (1586—1881 гг.). Изд. 1904 г. Редакція обоихъ послѣднихъ томовъ и составленіе указателей къ нимъ, а

также изслѣдованіе по исторіи Львовскаго братства, принадлежитъ А. С. Крыловскому. Стран. 871.

12. **Часть вторая**, томъ 1-й. Постановленія дворянскихъ провинціальныхъ сеймовъ въ Югозападной Россіи (1569—1654 гг.). Изд. 1861 года. Редакція и вступительная статья принадлежитъ Н. Д. Иванишеву. Стран. 414.

13. *Часть вторая, томъ 2-й.* Акты для исторіи провинціальныхъ сеймиковъ Югозападнаго края во второй половинѣ XVII в. (1654—1697 гг.). Изд. 1888 г., подъ редакціею Н. В. Стороженка. Актамъ предпослана вступительная статья, въ которой разсмотрѣны отношенія западно-русскихъ дворянъ 2-й половины XVII в. къ вопросамъ религіознымъ и сословнымъ. Стран. 719.

14. *Часть вторая, томъ 3-й.* Постановленія провинціальныхъ сеймиковъ Югозап. Руси въ 1698—1726 гг. Изд. 1910 г., подъ редакціей И. М. Каманина. Стр. 938.

15. **Часть третья**, томъ 1 й. Акты о козакахъ (1500—1648 гг.). Изд. 1863 г., подъ редакціей В. Б. Антоновича. Имъ же составлена вступительная статья къ актамъ, въ которой разсмотрѣнъ вопросъ о происхожденіи козачества и изложена исторія малороссійскихъ козаковъ до временъ Богдана Хмельницкаго. Стран. 553.

16. *Часть третья, томъ 2-й.* Акты о козакахъ (1679—1716 гг.). Изд. 1868 года, подъ редакціей В. Б. Антоновича. Ему же принадлежитъ предпосланная актамъ обширная монографія подъ заглавіемъ: „Послѣднія времена козачества на правой сторонѣ Днѣпра“. Стран. 1052.

17. *Часть третья, томъ 3-й.* Акты о гайдамакахъ (1700—1768 гг.). Изд. 1876 г, подъ редакціей В. Б. Антоновича. Актамъ предпослано вступительное изслѣдованіе, въ которомъ подробно изложена исторія и причины первыхъ гайдамацкихъ движеній, предшествовавшихъ катастрофѣ 1768 года. Стран. 1025.

18. *Часть третья, томъ 5-й.* Акты о мнимомъ крестьянскомъ возстаніи въ Югозап. краѣ въ 1789 г. Изд. 1902 г., подъ редакціей В. Б. Антоновича. Стр. 974.

19. *Часть третья, томъ 6-й.* Акты Шведскаго Государственнаго Архива, относящіеся къ исторіи Малороссіи (1649—

1660 г.г.). Изд. 1908 г., подъ редакціей Н. В. Молчановскаго. Стр. 482.

20. **Часть четвертая**, томъ 1-й. Акты о происхожденіи шляхетскихъ родовъ въ Югозападной Россіи (1442—1760 гг.). Изд. 1867 г., подъ редакціей В. Б. Антоновича. Актамъ предпосланы: 1) перечень шляхетскихъ родовъ съ указаніемъ времени перехода ихъ членовъ въ латинство и въ унію или упоминанія о нихъ въ первый разъ, какъ о католикахъ, и въ послѣдній—какъ о православныхъ; и 2) историческое изслѣдованіе г. Антоновича объ околичной шляхтѣ. Стран. 575.

21. **Часть пятая**, томъ 1-й. Акты, относящіеся къ исторіи городовъ и мѣстечекъ въ Юго-западной Россіи (1432—1798 гг.). Изд. 1869 г. подъ редакціей В. Б. Антоновича, съ его же объяснительной статьей. Стр. 740.

22—23. *Часть пятая, томъ 2-й.* (въ двухъ книгахъ). Переписи еврейскаго населенія въ Югозападномъ краѣ въ 1765—1791 гг., изд. 1890 г., подъ редакціей И. М. Каманина. Актамъ предпослана вступительная статья: Статистическія данныя о евреяхъ въ Югозападномъ краѣ во второй половинѣ XVIII-аго вѣка. Стран. 622+667.

24—25. **Часть шестая**, томъ 1-й (съ *Приложеніемъ* въ видѣ особаго тома). Акты объ экономическихъ и юридическихъ отношеніяхъ крестьянъ въ Югозападной Россіи въ XVI—XVIII ст. (1498—1795 гг.); изд. 1876 г. Акты первой книги и начальные листы „Приложенія" редактированы К. Е. Козловскимъ, умершимъ въ 1873 г. до окончанія печатанія изданія; редакція же остальной части „Приложенія", а равно составленіе обширной вступительной статьи и указателей къ обѣимъ книгамъ, принадлежитъ И. П. Новицкому. Стр. 775+793.

26. *Часть шестая, томъ 2-й.* Акты о крестьянахъ въ XVIII ст. (1700—1799 гг.), изд. 1870 г. подъ редакціей В. Б. Антоновича, которому принадлежитъ и вступительное изслѣдованіе, предпосланное актамъ. Стр. 819.

27. **Часть седьмая**, томъ 1. Акты о заселеніи Югозападной Россіи (1386—1700 гг.); изд. 1886 г., подъ редакціею В. Б. Ан-

тоновича, но вступительное изслѣдованіе подъ заглавіемъ: „Населеніе Югозападной Россіи отъ половины XIII до половины XIV вѣка“ составлено М. Ф. Владимірскимъ-Будановымъ. Стр. 744.

28. *Часть седьмая, томъ 2-й.* Акты о заселеніи Югозападной Россіи (1471—1668 гг.), которымъ предпослано историческое изслѣдованіе: „Населеніе Югозападной Россіи отъ второй половины XV в. до Люблинской уніи (1569 г.)“; изд. 1890 г. подъ редакціей М. Ф. Владимірскаго-Буданова. Стр. 859.

29. *Часть седьмая, томъ 3-й,* состоитъ изъ двухъ частей: а) Акты о заселеніи Южной Россіи XVI—XVII вв., редактированные М. Ф. Владимірскимъ-Будановымъ, съ его же вступительнымъ изслѣдованіемъ, и б) Люстраціи украинскихъ староствъ XVIII ст., редактированныя В. И. Щербиной, съ приложеніемъ указателей къ настоящему тому, а равно и къ 1-му тому седьмой части „Архива Югозап. Россіи“. Изд. 1905 года. Стран. 1208.

30. **Часть восьмая**, томъ 1-й. Матеріалы для исторіи мѣстнаго управленія въ связи съ исторіею сословной организаціи. Акты Барскаго староства XV—XVI ст., подъ редакціей и со вступительнымъ изслѣдованіемъ М. С. Грушевскаго. Изд. 1893 г. Стр. 502.

31. *Часть восьмая, томъ 2-й.* Тѣ же матеріалы и Акты Барскаго староства XVII—XVIII ст. подъ редакціей и со вступительнымъ изслѣдованіемъ того же М. С. Грушевскаго. Изд. 1894 г. Стр. 772.

32. *Часть восьмая томъ 3-й.* Акты о брачномъ правѣ и семейномъ бытѣ въ Югозап. Руси въ XVI—XVII в.в., подъ редакціей и со вступительнымъ изслѣдованіемъ О. И. Левицкаго. Изд. 1909 г. Стр. 858.

33. *Часть восьмая, томъ 4-й.* Акты о землевладѣніи въ Югозап. Россіи XV—XVIII вв., редактированные М. Ф. Владимірскимъ-Будановымъ съ его же вступительнымъ изслѣдованіемъ: „Церковныя имущества въ Югозап. Россіи XVI вѣка“. Изд. 1907 года. Стр. 772.

34. *Часть восьмая томъ 5-й.* Акты объ Украинской администраціи XVI—XVII в.в., подъ редакціей и со вступительнымъ из-

слѣдованіемъ М. В. Довнаръ-Запольскаго: „Украинскія староства въ первой половинѣ XVI в.“. Изд. 1907 г. Стр. 717.

VI. Указатели къ изданіямъ Коммиссіи (съ 1845 по 1877 г.):

1. Томъ I. Имена личныя; составилъ И. П. Новицкій, изд. 1878 г. Стр. 862.

2. Томъ II. Имена географическія (матеріалы для исторической географіи Южной и Западной Россіи); составилъ И. П. Новицкій, изд. 1883 г. Стр. 980.

VII. Брошюры историко-полемическаго и справочнаго содержанія:

1. *Отвѣтъ Кіевской Коммиссіи для разбора древнихъ актовъ* на обвиненія нѣкоторыхъ газетъ и журналовъ по поводу выхода въ свѣтъ 1-го тома 2-й части „Архива Югозападной Россіи“, изд. 1861 года. Стр. 50.

2. Тотъ же *Отвѣтъ*—на польскомъ языкѣ съ приложеніемъ предисловія къ 1-му тому 2-й части „Архива“ и отрывковъ помѣщенныхъ въ немъ документовъ; изд. 1861 г. Стр. 151.

3. *О древнихъ сельскихъ общинахъ* въ Югозападной Россіи, съ приложеніемъ 6 ти актовъ 1564—1622 гг. Составилъ Н. Д. Иванишевъ; изд. 1863 г. Стр. 76.

4. *О началѣ христіанства въ Польшѣ*, историч. изслѣдованіе преосвящ. Иннокентія Борисова; изд. 1886 г. Стр. 78.

5. То же изслѣдованіе—въ польскомъ переводѣ, изд. 1886 г. Стр. 78.

6. *Пятидесятилѣтіе Кіевской Комиссіи для разбора древнихъ актовъ.* (1843—1893). Историческая записка о ея дѣятельности. Составилъ дѣлопроизводитель О. И. Левицкій. Изд. 1893 г. стр. 140.

7. *Торжественное публичное собраніе* Кіевской Коммиссіи для разбора древнихъ актовъ въ день пятидесятилѣтняго ея юбилея, 19 ноября, 1893 года. Изд. 1893 г. стр 36.

VIII. Планы и карты.

1. *Планъ г. Кіева 1695 г.;* изд. подъ наблюденіемъ П. Г. Лебединцева въ 1893 г. Стр. 2, таблицъ 3.

2. *Матеріалы по исторіи русской картографіи*, выпускъ 1-й. Карты всей Россіи и южныхъ ея областей до половины XVII вѣка. Изд. 1899 года, in folio, подъ редакціей В. А. Кордта. Стран. 15 и 32 таблицы снимковъ древнихъ картъ.

3. *Матеріалы по исторіи русской картографіи*, выпускъ 2-й. Карты всей Россіи и западныхъ ея областей до конца XVII в. Изданіе in folio, 1910 г., подъ редакціей того же г. Кордта. Стр. 31 и 45 таблицъ снимковъ древнихъ картъ.

IX. Палеографическій Изборникъ. Матеріалы по исторіи южнорусскаго письма въ XV—XVIII вв. Изд. 1899 г. подъ редакціей И. М. Каманина. Стр. 46 и 81 №№ снимковъ съ древнихъ рукописей.

Сверхъ перечисленныхъ трудовъ Коммиссіи, въ настоящее время находятся въ печати слѣдующія ея изданія:

Архивъ Югозападной Россіи:

1. *Часть первая, томъ 8-й.* Памятники литературной полемики православныхъ южноруссовъ съ протестантами и латино-уніатами въ XVI--XVII вв., подъ редакціею С. Т. Голубева.

2. *Часть вторая, томъ 4-й.* Акты для исторіи провинціальныхъ сеймиковъ въ Югозападной Руси XVIII в., подъ редакціей И. М. Каманина..

3. *Часть третья, томъ 4-й.* Акты, касающіеся участія южнорусскаго населенія въ войнахъ Богдана Хмельницкаго въ 1648—1654 гг., подъ редакціей И. М. Каманина.

4. *Часть восьмая, томъ 6-й.* Акты, относящіеся къ исторіи землевладѣнія въ Югозап. Россіи (о заставномъ владѣніи), подъ редакціей М. Ф. Владимірскаго-Буданова.

5—6. *Часть восьмая, томы 7 и 8-й.* Акты о копныхъ и доминіальныхъ судахъ въ Югозап. Руси въ XVI—XVIII вв., подъ редакціей М. Н. Ясинскаго.

7. *Часть восьмая, томъ 9-й.* Акты о населеніи Волынскаго воеводства въ XVI—XVIII вв., подъ ред. М. В. Довнаръ-Запольскаго.

8. *Хроника Θеодосія Сафоновича* и Синопсисъ Иннокентія Гизеля, подъ редакціей С. Т. Голубева.

9. *Львовская Лѣтопись и Лѣтопись Іоахима Ерлича*, подъ ред. О. И. Левицкаго.

Намѣчены къ изданію въ ближайшее время:

1. Матеріалы по исторіи Южной Россіи, собранные П. А. Кулишомъ (томъ II-й).

2. Матеріалы о „Мазепинцахъ", собранные въ иностранныхъ архивахъ проф. В. Н. Александренкомъ.

3. Сборникъ историческихъ матеріаловъ и изслѣдованій, изд. Коммиссіей, т. II-й.

4. Лѣтопись Самоила Величка, 2-е изд., по новымъ спискамъ, подъ редакціей О. И. Левицкаго.

5. Матеріалы по исторіи русской картографіи, вып. 3-й, подъ редакціей В. А. Кордта.

При Коммиссіи имѣется собственный *архивъ*, въ которомъ числится 325 отдѣльныхъ документовъ и 135 книгъ (подробную опись послѣдняго, нынѣ составляемую, предполагается помѣстить на страницахъ „Сборника", издаваемаго Коммиссіей) и *библіотека*, въ которой числится 484 названій книгъ, пріобрѣтенныхъ частью путемъ обмѣна, а отчасти на средства Коммиссіи, для занятій и справокъ ея членовъ. Нынѣ составленъ систематическій подвижной каталогъ этой библіотеки.

I.

Нынѣшній составъ Коммиссіи для разбора древнихъ актовъ.

Предсѣдатель заслуженный ординарный профессоръ Университета св. Владимира Владимиръ Степановичъ Иконниковъ (съ 12 февраля 1904 г.)

Главный Редакторъ заслуженный ординарный профессоръ Университета св. Владимира Михаилъ Флегонтовичъ Владимірскій-Будановъ (съ 1882 г.).

Дѣлопроизводитель статскій совѣтникъ Орестъ Ивановичъ Левицкій (съ 1874 г.).

Почетные члены:

Графиня Прасковья Сергѣевна Уварова (съ 1910 г.).

Дѣйствительные члены:

С. А. Терновскій, профессоръ Казанской Духовной Академіи (съ 1872 г.).

А. И. Косичъ, генералъ-лейтенантъ (съ 1885 г.).

С. Т. Голубевъ, профессоръ Духовной Академіи (съ 1900 г.).

Н. И. Петровъ, профессоръ Духовной Академіи (съ 1905 г.).

В. З. Завитневичъ, профессоръ Духовной Академіи (съ 1908 г.).

М. В. Довнаръ-Запольскій, профессоръ Университета Св. Владимира (съ 1908 года).

М. Н. Ясинскій, профессоръ Университета Св. Владимира (съ 1908 года).

И. М. Каманинъ, завѣдующій Кіевскимъ Центральнымъ Архивомъ (съ 1910 года).

А. В. Стороженко, товарищъ предсѣдателя Историч. Общества Нестора Лѣтописца (съ 1910 года).

Члены-сотрудники:

Н. В. Стороженко, директоръ Кіевской 1-й гимназіи (съ 1893 года).

В. И. Щербина, статскій совѣтникъ (съ 1908 года).

А. С. Крыловскій, библіотекарь Кіевской Духовной Академіи (съ 1908 года).

II.

Прежній составъ Коммиссіи для разбора древнихъ актовъ.

Предсѣдатели:

Н. Э. Писаревъ (1843—1848 гг.).
М. О. Судіенко (1848—1857 гг.).
М. В. Юзефовичъ (1857—1889 гг.).
В. В. Вельяминовъ-Зерновъ (1889—1904 гг.).

Вице-предсѣдатели:

Баронъ С. И. Шодуаръ (1843—1858 гг.).
Н. Д. Иванишевъ (1859—1865 гг.).
П. К. Щебальскій (1882 г.).

Главные редакторы:

Н. Д. Иванишевъ (1861—1863 гг.).
В. Б. Антоновичъ (1863—1882 гг.).

Дѣлопроизводители:

Н. Д. Иванишевъ (1843—1859 гг.).
Ѳ. Пясецкій (1859—1860 гг.).
Ѳ. Г. Лебединцевъ (1860—1865 гг.).
И. О. Самчевскій (1865—1871 гг.).
К. Е. Козловскій (1871—1873 гг.).

Почетные члены:

Годы избранія.

1843. Филаретъ, митрополитъ кіевскій и галицкій.

Иннокентій, архіепископъ харьковскій и ахтырскій.

Арсеній, архіепископъ подольскій и брацлавскій, впослѣдствіи митрополитъ кіевскій.

Анатолій, епископъ острожскій.

Михаилъ Пивницкій, римско-католическій епископъ луцкій.

Князь С. И. Давыдовъ, попечитель Кіевскаго Учебнаго округа.

И И. Фундуклей, кіевскій гражданскій губернаторъ.

Н. Э. Писаревъ, управляющій канцеляріей генералъ-губернатора.

М. Ѳ. Берлинскій, статскій совѣтникъ.

Константинъ (Каетанъ) Свидзинскій, помѣщикъ волынской губ.

1844. М. В. Юзефовичъ, помощникъ попечителя Кіевскаго Учебнаго округа.

Графъ Генрихъ Ржевускій, предводитель дворянства волынской губ.

М. О. Судіенко, почетный попечитель Черниговской гимназіи.

Ѳ. Г. Солнцевъ, академикъ.

Іосифъ баронъ фонъ-Гаммеръ-Пургшталь, оріенталистъ.

1845. Графъ Каетанъ Тышкевичъ.

Филаретъ, митрополитъ московскій.

1848. А. С. Траскинъ, попечитель Кіевскаго Учебнаго округа.

Вацлавъ Мацѣевскій, бывшій профессоръ Варшавскаго Университета.

1851. Князь М. А. Оболенскій, начальникъ Московскаго Архива минист. иностранныхъ дѣлъ.

Графъ Я. И. Ростовцевъ, генералъ-адъютантъ, начальникъ военно-учебныхъ заведеній.

1889. В. В. Вельяминовъ-Зерновъ, попечитель Кіевскаго Учебнаго округа.

Годы избранія.

1893. Графъ И. Д. Деляновъ, министръ народнаго просвѣщенія.
Графъ А. П. Игнатьевъ, кіевскій генералъ-губернаторъ.
Іоанникій, митрополитъ кіевскій.
А. Ѳ. Бычковъ, членъ Госуд. Совѣта
М. И. Драгомировъ, командующій войсками Кіевскаго Военнаго округа.

Дѣйствительные члены:

1843. Баронъ С. И. де-Шодуаръ, почетный попечитель кіево-подольскаго дворянскаго училища.
М. А. Максимовичъ, отставной профессоръ.
Н. Д. Иванишевъ, ординарный профессоръ Университета св. Владимира.
В. Ѳ. Домбровскій. и. д экстраординарнаго проф. Университета св. Владимира.
1845. А. И. Ставровскій, экстраординарный профессоръ Университета св. Владимира.
В. П. Чеховичъ. ординарный профессоръ Кіевской Дух. Академіи.
А. И. Селинъ, адъюнктъ Университета св. Владимира.
1848. Н. А. Ригельманъ, помѣщикъ черниговской губ.
1850. А. Л. Метлинскій, экстраордин. проф. Университета св. Владимира.
П. В. Павловъ, адъюнктъ Университета св. Владимира.
1854. С. С. Гогоцкій, ординарный проф. Университета св. Владимира.
1857. Людовикъ Райекъ, завѣдующій Львовскимъ архивомъ древнихъ актовъ.
1860. Графъ Владимиръ де-Броэль-Платеръ, помѣщикъ волынской губ.
1863. С. Сулима, генералъ-маіоръ.
П. Г. Лебединцевъ, каѳедральный протоіерей.
Князь А. В. Трубецкой.

Годы избранія.

1863. Н. А. Ѳаворовъ, протоіерей, профессоръ Университета св. Владимира.

В. В. Скрыпицынъ, тайный совѣтникъ.

А. Ѳ. Воронинъ, чиновникъ особыхъ порученій при кіевскомъ генералъ-губернаторѣ.

1868. И. И. Слѣпушкинъ, директоръ Кіевской 2-й гимназіи.

М. Г. Щербаковъ, губернскій секретарь.

К. Е. Козловскій, помощникъ библіотекаря Университета св. Владимира.

1872. В. Я. Шульгинъ, отставной профессоръ.

1873. Князь Н. Н. Голицынъ.

1877. Т. В. Кибальчичъ, археологъ.

1878. И. П. Новицкій.

1885. А. М. Лазаревскій, членъ Кіевской судебной палаты.

1893. И. И. Малышевскій, профессоръ Кіевской Духовной Академіи.

Члены-сотрудники:

1843. П. А. Кулишъ, учитель кіево-подольскаго дворянскаго училища.

1844. С. С. Гогоцкій, адъюнктъ Кіевской Дух. Академіи.

З. Коробкинъ, учитель Кіевской 1-й гимназіи.

Ѳ. А. Китченко, инспекторъ черниговской гимназіи.

Д. Зубрицкій, ректоръ Львовской ставропигіальной типографіи.

В. И. Сивицкій, кременецкій уѣздный стряпчій.

Д. Грембецкій, товарищъ предсѣдателя Черниговской уголовной палаты.

Крыжановскій, коллежскій ассесоръ.

1845. Е. А. Арсеньевъ, учитель Кіевской 1-й гимназіи.

Графъ Эдуардъ Келлеръ.

Сенчилло-Стефановскій, учитель рисованія.

П. Д. Селецкій, чиновникъ канцеляріи генералъ-губернатора.

Годы избранія.

Годы избранія	
	Т. Г. Шевченко, художникъ академіи.
	Н. А. Ригельманъ, помѣщикъ черниговской губ.
1846.	Н. И. Костомаровъ, адъюнктъ Унив. св. Владимира.
	А. Бирюковичъ, чиновникъ духовно-учебнаго управленія св. Синода.
	Прушинскій, чиновникъ канцеляріи генералъ-губернатора.
1848.	П. А. Лукашевичъ, помѣщикъ полтавской губ.
	С. Л. Козловскій, помощникъ библіотекаря Университета св. Владимира.
1849.	А. М. Чаплинскій, помощникъ библіотекаря Университета св. Владимира.
1850.	В. А. Незабитовскій, учитель Кіевской 2-й гимназіи (потом. профессоръ).
1853.	И. Я. Ростовцевъ, учитель Кіевской 1-й гимназіи.
	О. И. Самчевскій, учитель Кіевской 2-й гимназіи.
1859.	В. Миловичъ, кандидатъ законовѣдѣнія, помѣщикъ волынской губ.
1860.	Ѳ. Г. Лебединцевъ, преподаватель Кіевской семинаріи.
1893.	С. Т. Голубевъ, профессоръ Дух. Академіи.
	И. М. Каманинъ, помощникъ завѣдующаго Центр. Архивомъ.
	Н. В. Стороженко, инспекторъ народныхъ училищъ.

Члены-корреспонденты:

1845.	А. Перлштейнъ, учитель острожскаго дворянскаго училища.
1846.	В. И. Сивицкій, губернскій волынскій стряпчій.
	М. Піотровскій, помѣщикъ овручскаго уѣзда, волын. г.
1851.	С. С. Ивановъ, чиновникъ Московскаго архива минист. иностранныхъ дѣлъ.
1883.	П. А. Китицынъ.